

ದಾಕ್ಷರ್ ತಾಟೀಸ

ಪ್ರ.ಸಂ. ೦೨

ರಾ.ಪ್ರ.ಆಂ.

18671

శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రము

శ్రీ సునీలకృష్ణ శాస్త్రి వ్రాసినది

పద్మ వర్ణ పరిభాషా నికాశ వ్రాస్తానని
శ్రీ యో భాగః

పరిష్కర్తా:

“వై యానకవిభాగం” ద్వారా ప్రచురించినది

శ్రీమన్ రెవెన్యూ పార్లమెంటు నిర్మాణాధికారి

ప్రచురణ:

శ్రీ వైఖానస కుమారముండు

గాంధీవగర్ : విజయవాటిక

శ్రీ జ్ఞాన సాలగ్రామ పీఠ యోగానంద లక్ష్మీ నృసింహస్వామినే నమః

శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్రమ్

శ్రీ నృసింహ వాఙ్మేయ భాష్య సహితమ్

[షష్ఠ ప్రశ్న ప్రభృతి ఏకాదశ ప్రశ్నాత్మకౌఽయం ద్వితీయో భాగః]

పరిష్కర్త

“వైయాకరణ పంచానన” భారత రాష్ట్రపతి ఆవాద్య గ్రహీతా
శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యః

ప్రచురణ :

శ్రీ వైఖానస మహామండలిః

విజయవాటికా

ప్రథమ, శ్రావణి

9-8-1987

మూల్యమ్ :

రూ. 25-00

ప్రచురణ : శ్రీ వైఖానస మహామండలి, విజయవాడ

ప్రతులు : 1000

ప్రథమ, శ్రావణ శుద్ధ పూర్ణిమా

సర్వస్వామ్యములు ప్రకాశకులవే

ప్రొ ప్రిస్టానం :

యం. సి. ఏ. మోహన్ (కార్యదర్శి)

శ్రీ వైఖానస మహామండలి (రిజిస్టర్డ్ 234/1984)

వైద్యసేవాసదన్, ఆంధ్రరత్నరోడ్

శాంతినగర్, విజయవాడ -520 003

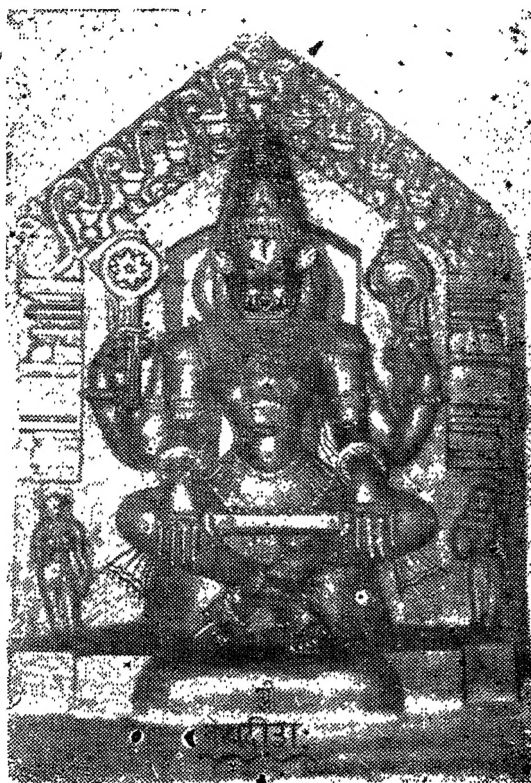
మూల్యము : రు. 25.00

ముద్రణ :

శ్రీ నాగభూషణ ప్రింటర్స్

కాడంకి -521 256

శ్రీ జ్వాల సాత్రగ్రామ వీరయోగానంద
లక్ష్మీనృసింహస్వామి, వేదాద్రి

శ్లో॥ యోగపట్టసమాసీనం జానున్యస్త కరద్వయం
శంఖచక్రధరం దేవం యోగానందముపాస్మహే ॥

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారథి భట్టాచార్యులవారు

శ్రీ వైఖానస మహామండలి

[రిజిస్టర్డ్ నెం. 234/1984]

గాంధీనగర్ - విజయవాడ-520 003

—)0(—

ది 9-8-1987 శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్య

ప్రతిపత్తి గ్రంథావిష్కరణ సమయంలోని

కార్యవర్గము

అధ్యక్షులు : శ్రీమాన్ డా॥ డీవి లక్ష్మణాచార్యులుగారు
వణుకూరు

ఉపాధ్యక్షులు : పేదాంతం కేశవాచార్యులుగారు
విజయవాడ

అగ్నిహోత్రం రంగాచార్యులుగారు
విజయవాడ

డా॥ పేదాంతం రామకృష్ణ మాచార్యులుగారు
విజయవాడ

కార్యదర్శి : యం. సి. ఏ. మోహన్, విజయవాడ

సహ కార్యదర్శి : అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహా
చార్యులుగారు, విజయవాడ

కోశాధికారి : డా॥ డీవి కోదండరామాచార్యులుగారు
వణుకూరు

సభ్యులు : శ్రీమతి గోవర్ధనం సత్యవతి, విజయవాడ

సభ్యులు

: శ్రీమాన్ గుడిపూడి గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు
కంకిపాడు

అగ్నిహోత్రం నరసింహాచార్యులుగారు
బొడ్డపాడు

దీవి రామకృష్ణమాచార్యులుగారు
పురుషోత్తపట్నం

రొంపిచర్ల శోభనాచల లక్ష్మీనరసింహా
చార్యులుగారు, విజయవాడ

పి. వి. యస్. చక్రవర్తిగారు
ఇబ్రహీంపట్నం

అగ్నిహోత్రం చక్రధరాచార్యులుగారు
విజయవాడ

నారాయణం వెంకటశేషాచార్యులుగారు
విజయవాడ

గౌరవ సభ్యులు

శ్రీమాన్ దీవి వెంకట నరసింహాచార్యులుగారు, విజయవాడ
పరాశరం వెంకట రామాచార్యులుగారు, విజయవాడ
దీవి వెంకట నారాయణాచార్యులుగారు, గొడవర్రు
వింజరపు రామానుజాచార్యులుగారు, సీతానగరం
సుదర్శనం విఠనస భట్టాచార్యులుగారు, తుమ్మలపాలెం
డా॥ పెద్దింటి సీతారామ భాగవతగారు, కోరుకొండ
డా॥ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, భట్ల పెనుమర్దు
డా॥ వేదాంతం అనంతపద్మనాభాచార్యులుగారు, మచిలీపట్నం
శ్రీమతి వేదాంతం భానువాణి సీతామహాలక్ష్మిగారు, విజయవాడ

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

నివేదనము

శ్రీ వైఖానస నిగమాగమ శాస్త్ర సారస్వతాన్ని భావితరాలవారికి అందించాలనే సదాశయపథంలో ప్రయాణిస్తున్న విజయవాడ శ్రీవైఖానస మహామండలి ఇప్పుడు మరో అడుగు ముందుకు వేసింది. తత్ఫలితంగా “శ్రీ నృసింహవాజపేయ కృత భాష్య సహిత శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర ద్వితీయ భాగం” వెలుగు చూచింది. భాష్య గ్రంథ ప్రచురణ మహా యజ్ఞంలో మాకు సర్వదా సహకరించిన సుప్రసిద్ధాగమ పండితప్రకాండులకు, అర్థికంగా ఇతోధిక సహాయము నందించిన సంఘీయులకు ముందుగా మా శత సహస్ర వందనాలు.

శ్రీ వైఖానస మహామండలి భూత పూర్వాధ్యక్షులు కీ॥ శే॥ శ్రీమాన్ డాక్టర్ దీవి శ్రీనివాసాచార్యులుగారి 81వ జన్మదినోత్సవ స్మృతి చిహ్నముగ ది 29-11-1984న శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్య ప్రథమ భాగాన్ని ద్వారకా తిరుపతిలోని శ్రీ వేంకటేశ్వర ఆగమ పాఠశాల సంస్థాత పండితులు, అష్టావధాని, శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల శ్రీనివాసాచార్యులుగారు ఆవిష్కరించారు. తదాది సూత్రభాష్యం ద్వితీయభాగాన్ని కూడ ముద్రించాలని నిరంతరం కృషి చేశాము. ఆ కృషి నేటికి గ్రంథ రూపమున దర్శనమిచ్చినది.

వైయాకరణ పంచానన, భారత రాష్ట్రపతి గ్రహీత కీ॥ శే॥ శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారు సంకల్పించిన భాష్య ముద్రణమును నేటికి సంఘీయుల సహాయ సహకారములతో పూర్తి గావించగల్గినందులకు మిక్కిలి సంతసించుచున్నాము.

కేవల భాష్య రూపముగ నున్న కృతికి విఖనన సూత్రమును జోడించి, సాధు ప్రతిని సిద్ధపరచుటతోపాటు కఠిన సంస్కృత పదములకు అవసరమగు తావులలో అధస్సూచికలను ఏర్పరచియు, తెలుగులో అర్థములు పొందుపరచియు, భాష్యగ్రంథ ముద్రణలోని వ్యయప్రయాసలను చిరునవ్వుతో స్వీకరించి, సంఘీయులకు మన కల్పసూత్ర విశిష్టతను చూపవలెననెడి తలంపుతో అహర్నిశలు కృషినల్పి, పాఠకలోకమునకు మహోపకార మొనరింప ప్రయత్నించిన కొంతేపూడి వా॥ లు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారికి మా నమస్సుమాంజలులు.

భాష్య గ్రంథ ముద్రణకు వలయు అధిక పుష్టిని సకాలంలో సమకూర్చుటకు సహకరించిన తిరుమల దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధిసీ సభా పాలకవర్గానికి, కార్యదర్శి శ్రీమాన్ దీవి విఖనసాచార్యులవారికి; కర్ణాటక రాష్ట్రంలోని వైఖానస సంఘీయులకు, వారినుండి విరాళాలు నేకరించిన బెంగళూరు వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ వేదాంతం శ్రీరామాచార్యులవారికి, ఉభయగోదావరి జిల్లాల్లోని సంఘీయుల నుత్తేజపరచి ద్రవ్యసహాయాన్ని అందించిన కోరుకొండ వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ డా॥ పెద్దింటి సీతారామ భార్గవగారికి, కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాల్లోని సంఘీయులను ప్రోత్సహించి విరాళాలను నేకరించి యిచ్చిన శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు గారికి, శ్రీమాన్ వేదాంతం రామకృష్ణమాచార్యులు గారికి, డాక్టర్ దీవి కోదండరామాచార్యులు (వజ్రకూరు) వారికి మా హృదయ పూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనాలు.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర భాష్యానికి సంబంధించిన విషయాలను గూర్చి సంఘీయులకు విస్తృత ప్రచారము చేయుచు, వారికి గ్రంథము నందాదరాభిమానములు కల్గనట్లు చేయుటలో విశేష కృషినల్పి కృత కృత్యులైన శ్రీమాన్ వేదాంతం కేశవాచార్యులు వారికి మా ప్రత్యేక నమస్సు మనస్సులు.

భాష్యగ్రంథ ప్రథమ భాగాన్ని గుంటూరుజిల్లాలోని సంఘీయులకు అందించుటతో సహకరించిన వర్ధూరు శ్రీ భగవచ్చాత్ర గ్రంథమాలాధికారులు శ్రీమాన్ దీవి కృష్ణస్వామి ఆయ్యంగార్ సోదరులకు మా కృతజ్ఞతాభినందనాలు.

శ్రీ వై ఖానస సూత్రభాష్య ద్వితీయభాగానికి తమ అనుూల్యమైన అభిప్రాయాలను అందించిన పండిత మండనులు శ్రీమాన్ దీవి పేంకట నరసింహాచార్యుల వారికి, శ్రీమాన్ అత్తిలి గోపాలకృష్ణ మాచార్యులు గారికి, శ్రీమాన్ వేదాంతం అనంత పద్మనాభాచార్యులుగారికి, శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం యోగానందనరసింహాచార్యులుగారికి మా నమోవాకములు.

1931 సం॥ర ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచికలో ప్రచురించిన “కల్పసూత్రములు” అను వ్యాసమున శ్రీ దై. కోటిశ్వర దీక్షితులుగారు వై ఖానస కల్పసూత్రమును గూర్చి వ్రాసిన విషయములను యథా తథముగ యిందు ముద్రించుకొనుటకు అనుజ్ఞ ఇచ్చిన ఆంధ్ర పత్రికాధిపతులకు మా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

కొంకేపూడి వా॥లు పండిత శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు వ్రాసిన “శ్రీ వై ఖానస కల్పసూత్రము - విశిష్టత” అను విశ్లేషణాత్మక వ్యాసమును తిరుమలలోని దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధిని సభవారు వారి రజతోత్సవ సంచికలో ప్రచురించిరి. ఆ వ్యాసము పాఠకలోకమున మిక్కిలి మన్నన పొందుటవలనను, ఆ వ్యాసము యీ గ్రంథ విషయము నరు సంబంధించిన అంశములను స్పృశించి యుండుటచేతను, మరల మేము దానిని యథాతథముగ పాఠకులసౌకర్యార్ధమై ముద్రించుకొనుటకు అనుజ్ఞ ఇచ్చిన శ్రీనివాసాచార్యుల వారికి, దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధిని సభ వారికిని మా కృతజ్ఞతాంజలులు.

సంఘ సేవా కార్యక్రమములందు, విశేషించి యీ గ్రంథ ముద్రణకు మాకు సూచన లందజేసి, మాకు ఎంతగానో సహకరించి, ద్వితీయ భాగము ముద్రణ జరుగు కాలములో పరమపదించిన సంఘ సేవా పరాయణులు, శ్రీ లక్ష్మీచరణ సేవాపరాయణులు, డాక్టర్ గుడిపూడి విభనస అప్పలాచార్యులు గారికి మా భాష్యాంజలి.

భాష్య గ్రంథమును ముద్రించుటలో తగిన సలహాలను సకాలంలో అందించిన విజయవాడ వాణీ ప్రెస్ అధినేతలు, శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం రంగాచార్యులుగారికి, ముద్రణ సమయంలో ఏర్పడ్డ విద్యుత్ కారత వంటి ఎన్నో కష్టనష్టాలను అధిగమించి, సర్వం తానెయ్యె నిలిచి, అనతికాలంలో గ్రంథాన్ని సర్వాంగ సుందరంగా ముద్రించి మమ్ము ఆశ్చర్యచకితులను గావించిన తాడంకి, శ్రీ నాగభూషణ ప్రింటర్సు యజమానులు పొన్నడ శ్రీనివాసరావుగారికి మా శుభాభివందనాలు.

ముద్రణార్హమగు శుద్ధప్రతిని సిద్ధపరచిన చిరంజీవి అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహాచార్యులుకు, ముద్రణ కాలంలో అచ్చు తప్పలు విజృంభించకుండా పూపులు సరిదిద్దుటలో విశేష శ్రమ ననుభవించి ముద్రణను సకాలంలో ముగించుటకు సహకరించిన చిరంజీవి పరాశరం రామకృష్ణ మాచార్యులకు మా శుభాశీస్సులు.

శ్రీ వై ఖానస మహామండలి పాలక సభ్యుల ఆశలను, ఆశయాలను, ఆచరణ రూపంలో చూపటానికి, వై ఖానస శాఖీయుల అభ్యుదయానికి అహర్నిశలు శ్రమించే మా కార్యదర్శి శ్రీమాన్ ఎం. సి. ఏ. మోహన్ కు మా హృదయపూర్వక శుభాభినందనాలు.

మా మండలి చేస్తున్న సత్కార్యాలకు ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను సహకరిస్తున్న ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని వై ఖానస సంఘాలన్నింటికి మా కృతజ్ఞతలు.

మా మండలి గావించు కార్యక్రమములకు సదా సహకారములు అందజేస్తున్న శ్రీ వేంకటేశ్వరపురం (విజయవాడ, లబ్ధిపేట) లోని శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి దేవస్థాన పాలకవర్గమునకు మా కృతజ్ఞతా పూర్వక ధన్యవాదములు.

సహృదయ పాఠక మహాశయులు గ్రంథమున నెట్టి నెరసులు దొర్లినను మన్నించి, వానిని సూచించిన యెడల మలి ముద్రణలో సవరింప యిత్తింతుమనియు సవినయముగ మనవి చేయుచున్నాము.

ఇప్పటికే ఎన్నియో కల్పసూత్రములు కాలగతిలో కనుమరుగై పోయినవి. కాని, మన వైఖానస కల్పసూత్రమునకు - నృసింహ వాజి పేయి కృత భాష్యమునకు మాత్రము అట్టి దుస్థితి కలుగకుండ జాగ్రత్త పడుటలో సర్వదా, సర్వదా సహకరించిన పండిత ప్రకాండులకు, మన వైఖానస శాఖీయులకు శిరసు వంచి పాదాభివందనం చేస్తున్నాం—

విజయవాడ

ఇట్లు

ప్రభవ శ్రావణ పూర్ణిమ

శ్రీ వైఖానస మహామండలి

1987 ఆగస్టు 9

రిజిష్టరు నెం. 234/84

వైఖానసార్య దివ్యాజ్ఞా వర్ధతా మభివర్ధతాం

శ్రీ లక్ష్మీ సృసింహాయ నమః

సంస్కారం

నారాయణః పితాయస్య యస్య మాతా హరిప్రియా

భృగ్వాది మునయ శిష్యాస్తస్మై శ్రీ విభవనే నమః

చదువు - సంస్కారం అనే మాటలని మనం అందరం నిత్యం వాడుతూనే వుంటాం. వింటూనే వుంటాం. కాని ఆ పదాల అర్థాలని గురించి మనం ఎవ్వరం అంత లోతుగా విచారించం. భారతీయ జీవన సంస్కృతికి చదువు - సంస్కారం అనేవి రెండూ రెండు కళ్లు. మానవాళి మనుగడకు - నాగరికతకు ఆ రెండూ ఊతకోరిలు పట్టుకొమ్మలు.

“చదువని వాడజ్ఞుండగు : చదివిన సద సద్వివేక చతురత గల్గున్” అని పోతన మహాకవి ఆంధ్ర మహా భాగవతంలో హిరణ్యకశిపుని వాకే ద్వారా మున పలికించిన మాటలు నిజంగా ముత్యాలి మూటలు. చదువు మనిషిలోని సభ్యతను మేల్కొల్పుతుంది. చదువు మనిషిలో నిద్రాణంగా వున్న వినయ వీణలను మీటుతుంది. మనిషిని మనీషిగా మలచగల అయస్కాంతమే చదువు. మంచి-చెడ్డలను నిష్పాక్షికంగా బేరీజు వేయగల చతురతను నేర్పేదే చదువు. అదే మనిషి మనీషకు మొదటిమెట్టు.

మంత్రద్రష్టలు - త్రికాలవేదులునై న మహర్షులు మనిషి నిర్మలత్వానికి- పవిత్రతకు ప్రతిపాదించిన కర్మలే సంస్కారాలు. మానవుడు తన నిర్మల జీవన విధానం ద్వారా మహోన్నత నాగరికతా శిఖరాలను అధిరోపించటానికి సంస్కారం ప్రథమ సోపానం. మనిషి మనసులోని మచ్చలను - శారీరక మలినాలను సమంత్రత సంస్కారం కడిగివేస్తుంది. మాతృ గర్భవాసం నుండే మనకు సాంప్రామికంగా వచ్చిన బైజిక, గాభిక షోషాలను అంతమొందించటానికి నిర్దేశింపబడిన ఆచరణయోగ్య కర్మలనే సంస్కారాలన్నాడు మహర్షులు. ఈ సంస్కారాలు మనిషి మానసిక - శారీరక నైర్మల్యాన్ని, పవిత్రతను ప్రసాదిస్తాయి.

శ్రీయోవతి చింతనద్వారా మనిషి మోక్షనంద సౌధాన్ని చేరటానికి, అందలి అనంతని అమృతాన్ని, అవ్యయిని దర్శించటానికి సంస్కారాలు నిరంతరం ఆలంబిస్తాయి. ఏ ఏ సమయాలలో యెలాంటి కర్మల నాచరించటం వల్ల యే విధమైన మేళ్ళు మనకు ఒనగూడతాయో ప్రత్యక్షంగా వివరించేవే సంస్కారాలు. మంత్రపూర్వక సంస్కారాలు మనిషికి మహాపరాధాన్ని అందిస్తాయని స్మృతులు నొక్కి వక్కాణిస్తున్నాయి. సర్వ మానవాళికి పవిత్రతను, సుఖ శాంతిలను ఏర్పరిచే కర్మలనే మన మహర్షులు సంస్కారాలని సంభావించారు.

చదువు - సంస్కారం కలిసి ప్రతి మనిషి హృదయంలోను అధ్యాత్మ దీపాన్ని వెలిగిస్తాయి. మోక్షనంద సౌధాధినేతయైన శ్రీయోవతిని దర్శించటానికి ఆ దీపం మనిషికి దారి చూపగల్గినప్పుడే బ్రతుకులో ఘల్లెలు-మందారాలు వెల్లివిరుస్తాయి. అలాంటి సంస్కారాలను ఉపదేశించిన గ్రంథాలనే మనం “కల్ప సూత్రాలు” అని పిలుస్తాం. ఈ మంత్రంతో యీ పని చేయాలని సూచించే గ్రంథాలని కల్పసూత్రా లంటాము. ఈ మంత్రంతో యీ కర్మ చేయాలని సూచిస్తూ మంత్రారంభ వాక్యాలను మాత్రమే ఉపదేశించటం సూత్ర కారుల సంప్రదాయం.

విఖనన మహర్షి ప్రతిపాదించిన సంస్కారాలను, వాటి ఔన్నత్యాన్ని మనం సంభావించటం మేలు.

సమస్త వర్ణాశ్రమ సంస్కార ధర్మకర్మ సముచ్చయ సూత్రమే శ్రీ సూత్రం. వైఖానస సూత్రంలోని ప్రతి సంస్కారం వేదమంత్ర పునీతమైంది. సమస్త సంస్కారాలు శ్రీమన్నారాయణ పరంగా ఉపదేశింపబడ్డాయి.

“అథ విషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః” అనుచు విఖనన మహర్షి శారీరక సంస్కారాలకు శ్రీకారం చుట్టాడు. ఆయన ఉపదేశించిన సంస్కారాలు సూత్రకర్త స్థూలంగా సంస్కారాలను విషేక జాతక సంస్కారాలు, దహనాది మృతసంస్కారాలని రెండు రకాలుగా విభజించారు. విషేకాది జాతక సంస్కారాలు ఇహలోక సుఖ సంధాయకాలు. దహనాది మృతసంస్కారాలు స్వర్గాది ఊర్ధ్వలోక సుఖ సాధకాలు. విషేకాది సంస్కారాలు జీవిత కలుగజేపు. కల్గిన బైజిక, గార్భిక, దోష నివృత్తికారకాలు. విషేకాది సంస్థా

రాలు మరిషిని పునీతుని చేస్తాయి. పుణ్య శరీరులకు దహనాది సంస్కారాలు చేయబడటంవల్ల మృతునకు స్వర్గం లభిస్తుంది. నిర్దోష శరీరాపూతివల్ల అగ్నికి సంతృప్తి కలుగుతుంది. సంస్కర్తకు సకల సంవత్సమృద్ధి చేకూరుతుందని మహర్షి స్వయంగా సూచించారు.

విషేకాది - పాణిగ్రహణాంతం కల సంస్కారాల సంఖ్య 18

బ్రహ్మయజ్ఞము 1

పాకయజ్ఞములు 7

హవిర్యజ్ఞములు 7

సోమయజ్ఞములు 7

మొత్తం సంస్కారాలు 40

విషేక సంస్కారం నుండి సోమయజ్ఞాంత యజ్ఞమైన అగ్నిర్యోమ యజ్ఞం వరకు కల ఈ 40 సంస్కారాలను శారీరక సంస్కారాలుగనే మహర్షి పేర్కొన్నారు. సంస్కారాలను బ్రాహ్మలు - దైవికాలు అని రెండు విభాగాలుగా విభజించవచ్చు. మరల బ్రాహ్మ సంస్కారాలను 1) బీజక్షేత్ర సంకుద్ధికరాలు. 2) బ్రాహ్మణత్వ ప్రతిపాదకాలు. 3) శ్రోత్రీయత్వ సంధాయకాలు. 4) పాపక్షయకరకాన్తి సాధకాలు. అని నాలుగు ఆవాంతర భాగాలుగా వేరుచేయవచ్చు. దైవిక సంస్కారాలన్నింటినీ భగవద్యజ్ఞన విధిరూప ప్రతిపాదకాలుగా సంభావించవచ్చు.

విషేక, ఋతు సంగమన, గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంత, విష్ణుబలి సంస్కారాలు ఆరు బీజక్షేత్ర సంకుద్ధికరాలు. జాతకర్మ, ఉత్థాన, నామకరణ, అన్నప్రాశన, ప్రవాసాగమన, పిండవర్ధన, చౌళక, ఉపనయన సంస్కారాలు మనిషికి బ్రాహ్మణత్వ ప్రతిపాదకాలు.

పారాయణ వ్రతబంధ విసర్గ, ఉపాకర్మ, సమావర్తన, పాణిగ్రహణ సంస్కారాలు మానవునకు శుచిత్వ శ్రోత్రీయత్వ సంధాయకాలు.

బ్రహ్మయజ్ఞ, పాకయజ్ఞ, హవిర్యజ్ఞ, సోమయజ్ఞ సముచ్చయాలైన 22 యజ్ఞాలు నిత్యకృత్యంలో మానవునికి అజ్ఞానంవల్ల సంప్రాప్తమైన పాప కర్మ ఫలాలను, దోషాలను పొగొట్టి ఇహ పరలోక సుఖ శాంతులను ప్రసాదించే సాధనాలు. యజ్ఞాదులు కర్తలకేకాక లోక కల్యాణ హేత్వాపాదకాలు అయినవి కూడ చాల ఉన్నవి.

విష్వర్చన ప్రతిష్ఠాదులన్నియు దైవిక సంస్కారాలు. మానవుడు సాయుజ్య మోక్షము నందుటకు విష్వర్చనము సులభ సాధనము శుభప్రదము కూడ.

వీనితోపాటుగ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు ఆచరింపవలసిన సంస్కారాలను ధర్మాలనుకూడ మహర్షి సూచించారు. శారీరక సంస్థారాలలో నిషేకము ఆద్యమైంది-అద్భుతమైంది. అత్యంత విశిష్టమైంది- విలక్షణమైంది. మహిమోపేతమైంది. అన్యసూత్రకారు లెవ్వరిచే సూచింపబడనిది - నిర్వచింపబడనిది. మన్వాది స్మృతికర్తలచే ప్రముఖముగ ప్రశంసింపబడినది. సమంత్రక నిషేక సంస్కార మహిమనెరింగిన మనువు తన మనుస్మృతిలో నిషేకాది-శ్మశానాంతం సమంత్రక సంస్కార పునీతులైనవారు మాత్రమే తన ధర్మశాస్త్రమును పఠించుటకు అర్హులు. యోగ్యులునని కంఠోక్తిగ పల్కినాడు. అట్టి మహిమాన్విత నిషేక సంస్కార విభవము ననుభవించు యోగ్యత ఒక్క విభవస సూత్రానుయాయులైన వైఖానసులకే దక్కుట వారి పురాకృత సుకృత విశేష ఫలముగదా!

ఋతుసంగమన సంస్కారాన్నే నిషేకముగ కొందరు సూత్రకారులు సుఖించారు. కాని అది వారి భ్రాంతి మాత్రమే. విభవస మహర్షి నిషేకాన్ని విశిష్ట సంస్కారంగానే పేర్కొన్నారు. లేకపోతే అష్టాదశ సంస్కారాలనే సూత్రకారుని వచనానికే విఘాతం కలుగుతుందని, భాష్యకర్తయైన నృసింహ వాజపేయయాజులవారు సూత్రకర్త హృదయాంతర్గతభావాన్ని ఆవిష్కరించారు.

భార్యాభర్తలిరువురు దర్శన స్పర్శన ప్రేక్షణాదుల ననుభవించిన పిదప ఉభయులు అమరాగ తరంగితులగుట నహజము. దంపతుల పరస్పరానురాగమే భావి శిశు బీజమునకు మూలము శుక్ర-శోణిత సమ్మేళనమే బీజరూపముగ

నవతరించునుగదా! ఈ దశలో దంపతుల పురాకృత దుష్కృతాదుల వలన శిశువునకు సంక్రమించబోవు బీజసంబంధ దోషాలను పోగొట్టుకొనుట పుట్టబోవు శిశువునకు, అందున బీజరూపముగ స్థిరపడనున్న మాంసపుముద్దకు సాధ్యము కాదుగదా! అట్టి దైహిక దోష నివారణమునకు తలదండ్రు లిరువురిచేతను చేయ బడు హోమపూర్వక మంత్ర సంస్కారమునే నిషేకమందురు. ఇది చాల సూక్ష్మతి సూక్ష్మమైన సునిశిత సంస్కారము. మరియు విష్ణుబలి సంస్కారము కూడ అనితర సాధారణ గర్భవైష్ణవ సంస్కార విశేషము. విష్ణుబలి సంస్కారంలో గర్భచక్రాంకనము అత్తరి మాతృమూర్తికి చేయబడు శ్రీమన్నారాయణాష్టాక్షరీ మంత్రోపదేశము విశేషమైనది. దీనిచే గర్భమునకు, గర్భస్థ శిశువునకు వైష్ణవత్వము సిద్ధించును. ఇది లేకున్న వైఖానసులకు పరమ దుర్లభమైన, పరమపద సాయుజ్య మోక్ష సామ్రాజ్య ప్రతిపాదకమైన, వైష్ణవత్వ సిద్ధి లభించదు. వైఖానసులకిది విశిష్టమైన గర్భవైష్ణవ సంస్కారము.

మానవుడు తన అజ్ఞానంవల్ల ఎన్నో అకృత్యములను చేసి పిదప తన దుష్కృత్యములకు వశపాత్రవము నొంది తన్నిష్కృతికై ప్రాయశ్చిత్తములను శాస్త్రీయమైనవాటిని ఆచరించి పునీతుడు కావచ్చునని మహర్షి తలంచിയే సంస్కార విహీనతలకు అన్నింటికి తగిన ప్రాయశ్చిత్తములను కూడ సూచించినారు. శాఖీయులందరు తత్తత్సంస్కారాల నాచరించి పునీతులుకాగలరని, కావలయు నని ఆశించుచున్నాను. ఇంతకన్న మనకు ఉత్తమ కార్యము మరొకటి. ఉండ నేరదని-సంఘీయులు గ్రహింతురని ఆశించుచున్నాను.

సూత్రకారులు సూచించిన మంత్రాలను అదేవరుసలో పూర్తిగ వ్రాసి పఠించుచున్నవియే “మంత్ర ప్రశ్నలు” నారాయణ అష్టాక్షరీ మంత్ర ప్రతీకగారి ప్రశ్నలను సూత్రకారులైన విఖనన మహర్షి రచించారు. మంత్ర ప్రశ్నలు వైఖానస సూత్రానుసారము ఉండవలసిన విధి యున్నది. సూత్రంలోని 5 ప్రశ్న, 4 ఖండలోని “బ్రహ్మమేధ” మంత్రములు మొదటి ప్రచురణలో 4 ప్రశ్నలో కానరావు. ద్వితీయ ప్రచురణలో నిబంధన గ్రంథకారులు ఏవియో కొన్ని మంత్రములను చేర్చిరి. కాని అవి సూత్రానుసారముగ లేవు. దానిలో కూడ మంత్రవాక్యములు విడదీసి రెండు రెండుగ వేసిరి. భాష్యానుసారము పరిశీలించ “మంత్రావృత్త్యా” అని వుండుటచే అవి అసమంజసములని అర్థమగు

చున్నది. ఆ మంత్రములు ఏ వేదభాగమో చూచి సరిచేయవలయునన్న మాకు సాధ్యముకాలేదు. కావున మంత్రభాష్యం ప్రచురించే సమయంలోనైనా విజ్ఞులు వానిని సరిచేసిన మా వంటివారికి తెలుసు కొనుటకు వీలగునని ఆశ. సర్వత్ర భాష్యము సూత్రము ననుసరించియుండవలెను. కావున అట్టి మర్యాదను పాటించి శ్రీ వాసుదేవ భట్టాచార్యులవారిచే పరిష్కరింపబడి 1914 సం॥లో కుంభకోణం వారు గ్రంథాక్షరి లిపిలో ప్రకటించిన పాఠమునే గ్రహించితిమి గాన పాఠాంతరముల నిందు పొందువరచలేదు. చదువరులందలి ప్రమాదపర స్థితిశాలను తెలియపరచిన యెడల ముదముతో స్వీకరించి మరి ముద్రణయందు సంస్కరించగలమని సవినయముగ విన్నవించుచున్నాను.

శ్లో॥ శ్రుతి స్మృతి నదీ పూర్ణం శాస్త్ర కల్లోల సంకులం ।
విష్ణు భక్త్యుదకం శుద్ధం వందే శ్రీ విభిన్నోర్థవం॥

బుధజనవిధేయ

(సం॥) వేదాంతం అనంత పద్మ నాథాచార్యులు

లక్ష్మీ హయగ్రీవ మందిరం

ఈ దేశ లి - మచిలీపట్టణము

శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రము - విశిష్టత

ఆగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు

ఆగమక ప్రవర : ఆయుర్వేద వైద్య విద్వాన్ - కొంకణిపూడి, కృష్ణాజిల్లా

భరతభూమి కర్మభూమి. కర్మభూమి కాధారబింబువు ధర్మము. ధర్మకర్మములు రెండింటికి విహారణ స్థలములు వేదములు. వేదములు మంత్రబ్రాహ్మణ సమ్మిశ్రితములు. వేదములోని మంత్రార్థ వినియోగములను బ్రాహ్మణముల ద్వారా తెలుసుకొనుట సంప్రదాయము. రాను రాను వేదపేత్తలకే యీ సంప్రదాయము లెరుంగుట కష్టమనిపించినది. అప్పుడు మహర్షు లీ యనంత వేదరాశిని మధించి దానిలోని దైవిక - శారీరక కర్మల స్వరూపములను ప్రయోగ విధానములను సులభగ్రాహ్య పద్ధతిలో వివరించుచు గ్రంథములను వ్రాసిరి. సమకాలీన సమాజమున కర్థమగు పద్ధతిలో వివరించుచు విషయములను తెల్పుచు మహర్షులచే వ్రాయబడిన గ్రంథములకే కల్పసూత్రములని పేరు. అట్టి వానిలో “శ్రీమద్వైఖానస కల్పసూత్రము” ఉత్తమమైనది. దీనిని బ్రహ్మ స్వరూపుడగు విఖనస మహర్షి రచించెను.

వేదములోని మంత్రార్థములను వాని ప్రయోగములకు విపులముగ తెల్పిన మహత్తర గ్రంథములే కల్పసూత్రములు. కర్తృకర్మ సమన్వయమునకు పరిపూర్ణ స్వరూపములే కల్పసూత్రములు.

“కౌపూ: సామర్థ్యే” అను ధాతువునుండి కల్పశబ్ద ముద్భవించినది. కల్ప శబ్దమున కనేకార్థములున్నవి. వానిలో శాస్త్రము, నిబంధనము, వేదాంగము, సంకల్పమనెడి యర్థములను యిచట గ్రహించుట యుక్తతమము. ఆనందసంహిత వ్యాఖ్యయందీ శబ్దమును వ్యాఖ్యానించుచు “కల్ప్యతే సామర్థ్య వాచినో వుత్పన్నోయం కల్పశబ్దః. సామర్థ్యంచేహ వేదార్థ జ్ఞాపకత్వమేవ, తాదృశ సామర్థ్య జనకం శాస్త్రం సౌలభ్య వద

చ్చందో బద్ధమేవ ప్రణీయమానం కల్పసూత్రం భవతి” యనిరి. పేద ములో చెప్పబడిన మంత్రార్థములను అర్థము చేసుకొని వాని వినియోగాదులను తెలుసుకొనుటనే యచట సామర్థ్యముగ తలంపవలెను. అట్టి సామర్థ్య ప్రపూర్ణ శాస్త్రమును చంద స్పర్శలేని సులభ వాక్యములలో తేలికగా నర్థమును తెల్పుటకు మహర్షులు సూత్రమార్గము నెన్నుకొనిరి. వ్యాకరణపేత్తలు సూత్రలక్షణములను వివేచించుచు—

శ్లో॥ “అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతో ముఖం

అస్తోక మనవద్యంచ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః” అని పల్కిరి

(తక్కువ అక్షరముల ద్వారా విస్తృతార్థమును స్పష్టముగ తెల్పుచు, భవ్యమై దోషరహితమై న దివ్యమగు వాక్యమునే సూత్రమనిరి) మహర్షులందరు సులభమగు సూత్రముల ద్వారా మాత్రమే విషయములు ప్రస్తావించిరి. ఇట్టి కల్పసూత్రములు పడునెనిమిది కలవు. వానిని రచించిన మహర్షులు పడునెనిమిది మంది కలరు. వీరినే మనం సూత్రకారు లనుచున్నాము.

సకల విషయములకు సంస్కారములే స్వరూప్రతిపాదకములై యున్నవి. సంస్కారములు లేకుండ అచేతనములగు శిలాదులే రాణించ నపుడు (శిలలను అందమైన బింబములుగా రూపొందించుట) చేతనులగు మానవుల విషయములో నిక చెప్పవలసిన పని ఏమున్నది? మానవులకు సంస్కారములు ముఖ్యములని మహర్షులు భావించిరి. భూలోకమున జనించు ప్రతి ప్రాణిని బీజసంబంధమైన, గర్భసంబంధమైన, దోషములు వెంట నంటి వచ్చును అట్టి బైజిక, గార్మిక దోషనివారణమునకు మహర్షులు కర్మమార్గమే యోగ్యమైనదని తలంచిరి. దీనిచే మహర్షులు కర్మాచరణ మార్గమునే ప్రస్తుతముగ ప్రవచించిరి. అవియే కల్పసూత్రములుగ నవతరించినవి. అట్టివి పూర్వాపర భేదముచే 18 గలవు.

“బోధాయనీయమాపస్తంబీయం సత్యాషాఢం గార్గేయస
మాగస్త్యం శాకల్య మాశ్వలాయనం శాంభవీయం
కాత్యాయన మితి నవాని పూర్వసూత్రాణి”

“వై ఖానసీయం శానకీయం భారద్వాజం యాజ్ఞవల్క్యం
జై మిసీయం వాధూలం మాధ్యందినం
కౌండిన్యం కౌశికీయ మితి నవాన్యపర సూత్రాణి”

బోధాయనీయాది తొమ్మిది కల్పసూత్రములు చతుర్వేదమూలకములై శ్రౌతస్మార్త కర్మమాత్రప్రతిపాదకములై సామాన్య సూత్రములని పిలువబడినవి. వై ఖానసాది తొమ్మిది సూత్రములు పేదోపనిషత్ప్రదిపాదకములై దైవిక - శారీరక కర్మలతోపాటు విష్ణ్వర్చనను గూడ విశిష్టముగ వ్యాఖ్యానించినందున వీని నసామాన్య సూత్రములనిరి. యజ్ఞస్వరూపుడగు విష్ణువు యొక్క పూజా విధానమును వై ఖానస కల్పసూత్రం విశేషముగ చెప్పినది. ఐహితాముష్మిక ఫలముల నిచ్చు నాదరము లన్నియు, తుల్యన్యాయముగ వై ఖానస శాస్త్రమందే చెప్పబడినవి. అష్టాదశ కల్పసూత్రములలోను శ్రీ వై ఖానస కల్పసూత్రము స్వయం సంపూర్ణము, సర్వాంగ సుందరమని పూర్వలే నొక్కి వక్కాణించిరి.

శ్లో॥ త్రీమూర్తీనాం యథా విష్ణు శ్శివానాంతు సదాశివః
ధర్మాణాం వైష్ణవో ధర్మ స్సత్త్వతీనాం మానవ స్మృతిః
విప్రాణాం వేదవిదుషాం యథా వై ఖానసోవరః
సూత్రాణాం తత్రవేణీతంతు యథా శ్రేష్ఠతమం స్మృతం

త్రిమూర్తులలో విష్ణువు, శివులలో సదాశివుడు ధర్మములలో వైష్ణవధర్మము, స్మృతులలో మనుస్మృతి, వేదవిదులైన విప్రులలో వై ఖానసులు యెట్లు శ్రేష్ఠులో అట్లే కల్పసూత్రములలో విఖానస కల్పసూత్రము శ్రేష్ఠమైనదని బ్రహ్మవైవర్త పురాణము తెల్పినది.

విఖనన మహర్షి చే విరచితమైన కల్పసూత్రమునకే శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమనియు, శ్రీసూత్రమనియు, శ్రీశాస్త్రమనియు, శ్రీ వైఖానస భగవద్భాష్యమనియు, ఔఖేయస సూత్రమనియు పేర్లు గలవు. ఈ కల్పసూత్రమునకు వివిధమైన నామములు లోకంలో ప్రచారము నందు న్నవి. ఒక్కొక్క విషయమును బట్టి ఒక్కొక్క నామమేర్పడినది. ఇవి యన్నియు సార్థక నామములుగనే నిలిచినవి.

శ్లో॥ విఖనో మునయే పూర్వం సూత్రం భగవతేరితం

తస్మాద్భగవత సూత్రం లోకే వైఖానసం స్మృతం

అది యందు శ్రీ విఖనస మహర్షికి భగవానునిచే యీ సూత్రము ఉపదేశింపబడినది గావున నిది వైఖానస సూత్రమనబడుచున్నది. మరియు బ్రహ్మశబ్ద వాచ్యుడగు విఖనస మహర్షి భగవానుని అదేశానుసారము గ్రహించి రచించినదగుటచే నీ సూత్రమునకు వైఖానస సూత్రమని పేరు వచ్చినది. శ్రాతస్మార్త ధర్మరూపమగు సమస్త కర్మ విషయ ప్రతిపాదకమై, బోధాయనాది పూర్వసూత్రము లన్నింటికిని నేత్రభూతమై, వరలి నదీ వైఖానస సూత్రమొక్కటియే. వేదవేదాంగములచే ప్రతిపాదింప బడిన విషయములకు కర్మలగు ప్రామాణికత్వమును కల్పించుటయేగాక భగవదర్చన విధానమును కూడ ప్రకటించిన ఏకైక సూత్రమిదియే యగుటవలనను సర్వసూత్రముల కిది తారహారమధ్యస్థమగు మణివలె ప్రకాశించితిది. అందువలననే వైఖానస సూత్రమును మహర్షులు సూత్రానుక్రమ పట్టికలో మధ్యయందు పఠించిరి. చతుర్వేద ప్రతిపాదకములగు సామాన్య సూత్రములకు, వేదవేదాంగ ప్రతిపాదకములగు అసామాన్య సూత్రములకు వైఖానస సూత్రము వారధివలె నిలిచి విష్ణ్వ ర్చనా విధానమును విశిష్టముగా ప్రతిపాదించింది. వైఖానస సూత్ర కాంతులు దేహశీదీపన్యాయముగ సామాన్య సూత్రములకు, అసామాన్య సూత్రములకు ప్రసరించుచున్న చనుటలో సందేహం లేదు.

“లక్ష్మీ విశిష్ట ఏకఏవ నారాయణః ప్రవత్తవ్యో నన్యః” అను వాక్య ప్రామాణ్యముచే లక్ష్మీసహితుడగు నారాయణునే యారాధింపవలె నని ప్రతిపాదించుచు విఖనన మహర్షి సూత్రమును వ్రాయుటచే దీనికి శ్రీసూత్రమని పేరు వచ్చినది. విఖనసాచార్యులవారు తన శిష్యులగు భృగ్వృత్తి మరీచి కళ్యపాదులకు సమస్తాగమ విషయములను సార్థతోటి ప్రమాణ గ్రంథముగ చెప్పిరి. మానవుల అల్పబుద్ధిని గుర్తించిన మహర్షి శిష్యులు నల్లరు యీ విషయములనే చాతుర్లక్ష గ్రంథముగా క్లుప్తీకరించి సులభ పద్ధతిలో రచించిరి. వీరు వ్రాసిన సమస్తాగమ వాఙ్మయమునకు విఖనసాచార్యుల వారి కల్పసూత్రమే భూమికయై యున్నది. కావున యీ సూత్రమును శ్రీశాస్త్రమనియు పలువురు పండితులు ప్రశంసించుచున్నారు.

ప్రథమతః శ్రీమన్నారాయణునిచే యీ శాస్త్రము సమస్తము విఖనో మునీంద్రుల కుపదేశింపబడినది గావున దీనికి వైఖానస భగవచ్చాస్త్రమని పేరు వచ్చినది.

“ఉఖా స్వగ్నీనాదాయః” ఛల్లాం కపాల మారోప్య.... తమేన ముత్తపసీయం ఇత్యుదా హరన్తి” ఇత్యాది సూత్రవాక్యముల ప్రమాణముచే ఉఖాపాత్రచే సంస్కారములు చేయువారు వైఖానసులు. ఉఖాయను పేరుగల యజ్ఞపాత్రయందుత్పన్నము చేయబడిన అగ్నియే ఉఖాగ్నియనబడును. అట్టి అగ్ని కలవారే ఔఖేయులు. వారి విధులను నిర్దిష్టముగ చెప్పినదే ఔఖేయస సూత్రము.

ఉఖాగ్ని స్వరూపము:- ప్రాతఃకాల సూర్యరేఖ స్పర్శను పొందుచున్న వల్మీకమృత్తిక, ఊక, గండ్ర యిసుక, పెంకుల చూర్ణము. మేక, లేడి వెంట్రుకలను కలిపి, పలాశకషాయముతో నూరి ప్రాదేశ మాత్ర¹మెత్తు, అరత్ని² ప్రమాణచతురస్రముగా తయారుచేసిన పాత్రనే

1 ప్రాదేశము : సుమారు 8" ఎత్తు. 2 అరత్ని : ముడిచిన పిడికిలి మూలము నుండి మోచేతి చివరవరకునుగల కొలత

ఉఖా పాత్ర యందురు. ఈ ఉఖా పాత్ర వినియోగమును గూర్చి శ్రౌత మిట్లు తెల్పుచున్నది. నేతిలో ముంచి న గో కరీషమును యీ ఉఖాపాత్ర యందుంచి ఆ పాత్రను ఆహవనీయహోమముపై నుంచి వేడిచేయుచుండ ఆ పాత్రలోని పిడకనిప్పు కణికవలె మారిన తరువాత ముంజదర్భను ఆ అగ్నినుంచి ఉత్తపనముచేసి ఆ అగ్నిని 12 దినములు రక్షించి, దానిలో అగ్నిదేయ యజ్ఞము చేయవలయునని చెప్పబడినది. పై నుదహరించిన సంస్కారముల నన్నింటిని పొందిన అగ్నినే ఉఖాగ్నియని పిలిచిరి. ఇట్టి సంస్కారముతో కూడిన ఉత్తపనాగ్నియే వైఖానసునకు జాతకర్మాది శవదహనాంతము అత్యంతావశ్యకమైనదిగా చెప్పబడుటచే ఈసూత్రము నకు ఔఖేయస సూత్రమని సార్థకనామమేర్పడినది. జాతకర్మ, అంత్యేష్టి యజ్ఞాదులయందు గూడ యీ విధముగ ఉఖాపాత్ర ప్రయోగము గలదు. దీనికే ఉఖా, శరావం, కపాలం, అని కూడా పదములను ప్రయోగించిరి,

కల్పసూత్రముల యందు సాధారణముగ గృహ్య సూత్రములు (స్మార్తము) ధర్మసూత్రములు శ్రౌతసూత్రములనెడి త్రివిధ విభాగము లుండును. శ్రౌత స్మార్త ధర్మసూత్రములు మూడును కల సూత్రమునే పరిపూర్ణ కల్పసూత్ర మందురు. శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రము గూడ పరిపూర్ణ కల్పసూత్రముల కోవకు చెందినదే.

గృహమనగా ధార్య. గృహసంబంధమైన కర్మలు గృహ్యములు. అట్టి గృహకర్మలను ప్రబోధించునవే గృహ్యసూత్రములు. ఇవి యీ కల్పసూత్రమున 7 ప్రశ్నలలోగలవు. వీనియందు జాతకాది శ్మశానాంత కర్మలు ప్రాయశ్చిత్త సహితముగ నున్నవి. మరియు వర్ష వర్ధనము, గృహోర్చాబింబ ప్రతిష్ఠ, అర్చన, నవగ్రహ యజ్ఞము, సప్త పాకయజ్ఞములు గృహ్యసూత్రములలో చెప్పబడినవి. ధర్మములు సర్వకాలముల యందు, సమస్తాశ్రమముల వారిచే సర్వదా ఆచరణీయములుగా ఉపదేశించుచుండుటయేగాక యత్యాశ్రమ స్వీకార ధర్మములు, ధర్మాచరణ విధానములు, వారి అంత్యేష్టి క్రమములు చాతుర్మాస్య వ్రతములు,

అష్టాంగ యోగములు, అనులోమ విలోమోత్పత్తి, వారి వారి వృత్తి విధానములు, వివరముగ నిందు చెప్పబడినవి. కావుననే వీనికి ధర్మ సూత్రములని పేరు వచ్చినది. ఇవి శ్రీ ప్రశ్నలలో నున్నవి.

ప్రవరసూత్రమొక ప్రశ్నలో కలదు. ప్రవరసూత్రములో వైఖానస సూత్రానుయాయులైన వారి సప్తవిధ గోత్రములు వారి ఋషి నిర్ణయము, హోత్ర ప్రశంసనమునందు యెట్లుచ్చరింపవలయునో వివరంగ తెప్పబడింది. కావున దీనికి ప్రవరసూత్రమని పేరు వచ్చింది. శౌత సూత్రములు 21 ప్రశ్నలలో గలవు. వీనియందు శ్రుతి స్మృతి విహిత మగు యజ్ఞయాగాది కర్మకాండ విధానములు చెప్పబడినవి. హవిర్యజ్ఞములు, సోమయజ్ఞములు, విశేషయజ్ఞములు, వాని స్వరూపములు, అనుష్ఠేయ మార్గములు, సప్రాయశ్చిత్తముగ తెల్పబడినవి. అందుచే దీనికి శౌతసూత్రమని పేరు వచ్చినది.

విఖనస మహర్షి అష్టాక్షరీ మహామంత్రాంతర్గత అక్షరముల నాశ్రయించి మంత్ర ప్రశ్నలను రీగ విభజించిరి. చరమ శ్లోకమును దృష్టియందుంచుకొని దానిలోని అక్షరములను జ్ఞప్తికి తెచ్చునట్లుగ కల్ప సూత్రమును శిష్య ప్రశ్నలుగ విభజించిరి. సమస్త వైఖానసాగమ వాఙ్మయవిర్భావమునకు యీ వైఖానస కల్పసూత్రమే భూమికయైనది, విఖనస మహర్షి శిష్యులగు భృగ్వత్రిమరీచికశ్యపులు దీనినాశ్రయించియే దైవిక భాగములను బోధించు గ్రంథరచన కుపక్రమించిరి.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్ర పై శిష్ట్యమును గూర్చి యిళఃపూర్వమే పలువురు పండితులు పలురకములుగ వివరించిరి. వైఖానస సూత్రము పది కారణములచే తన విశిష్టతను నిలబెట్టుకొనినదమచు శ్రీ శ్రీనివాసమఖి శ్రీ సూత్ర భాష్యోపొద్ధాతమున తెల్పిరి. “దశవిధహేతు నిరూపణ” మనుపేర నొక గ్రంథమే వారి లేఖని నుండి వెలువడినది.

1. అఖిల జగత్కారణం భూతేన విఖనసా ప్రణేతత్వాత్

మత్స్యవతారకాలమున బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన మేరకు శ్రీ మహా

విష్ణువు యజ్ఞ నిర్వహణమునకు లోక ప్రీతికి, వేదపురాణ ధర్మ శాస్త్రములకు మూలమై నదియు, సాంగోపాంగముగ నున్నదియు, పది యర్బుదముల నిడివికలదియునగు వై ఖానసమను పేరుగల వేదరాశి రచించి, దానిని విపులముగ బ్రహ్మదేవున కుపదేశించినాడు. విఖనసబ్రహ్మ జటాకషాయ దండకమండల మండితుడై నై మిశారణ్యమును ప్రవేశించి ముని బృందపరివృతుడై విష్ణుధ్యానము చేయుచు వేదమంత్ర సహితమై బహు విస్తృతముగ నున్న వై ఖానస సూత్రమును చూచి దానిలోని సారమును గ్రహించి సార్థకోటి ప్రమాణముగా సంక్షేపించి తనశిష్యులగు మరీచ్యాది మహర్షుల కుపదేశించిరి. విఖనస బ్రహ్మచే నుపదేశింపబడిన వై ఖానస సూత్రము నింకను సంక్షేపించి నాల్గు లక్షల గ్రంథముగ మరీచ్యాదులు ప్రపంచమున కందించిరి. వై ఖానస శాఖయను పేరుగల వేదరాశి నుపయోగించి సకల జగత్కర్తయగు శ్రీ విఖనస బ్రహ్మచే వై ఖానస సూత్రము రచింపబడుటచే విశిష్టమైనదిగ పేర్కొనబడుచున్నది.

2. సర్వసూత్రాణా మాది మత్వాత్

సమస్త కల్పసూత్రములకు ఆద్యమైనదీ వై ఖానస సూత్రము, దైవిక-శారీరక సంస్కారములను ప్రవచించిన సకలసూత్రములలో నిది మొదటిది.

శ్లో॥ వై ఖానస మతతస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్ష దర్శనం ।

స్మర్యతే మునిభి ర్నిత్యం వై ఖానస మతః పరం॥

సమస్త శాఖలకు వై ఖానసమే ప్రత్యక్షమైనది. దీనిచే మునులందరును వై ఖానస మతమునే నిరంతరము స్మరింతురు.

శ్లో॥ “వైష్ణవం సూత్రమే తద్ది, సర్వసిద్ధి కరంపరం ।

ఆద్యత్వా తస్మిన్ సూత్రాణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తువై

మయాను వర్తితం తద్వత్కాశ్య పాత్రి మరీచిభిః”

మొ॥ ప్రామాణికవాక్యములచే శ్రీ వై ఖానస సూత్రము వైష్ణవత్వమును

ప్రతిపాదించుటయేగాక సమస్త సూత్రములకు ఇదియే ఆద్యమైనదై యున్నది. కావుననే దీనినందరు మహర్షులు ఆచరించుటకు ప్రయత్నించారు. ఈ వైఖానస సూత్రము ఐహికాముష్మిక సకల ఫలములు దీనిచే లభించుననుటచే ఇదియే సర్వసూత్రములకు మొట్టమొదటిదియగుచున్నది. ఇది వైష్ణవత్వమును బోధించుననుటచే మిగిలిన సూత్రము లేవియు వైష్ణవ ధర్మసూత్ర ప్రతిపాదకములు గావు కావుననే మరీచి కళ్యణాది మహర్షులును దీని ననుష్ఠించుచున్నారని స్కాందపురాణము వివరించింది. వేదసమిష్టి స్వరూపమగు సూత్రమునందు పరమేష్టియగు విభవన మహర్షిచే ప్రవచింపబడిన త్రివిధార్చనలు, వైదికాచారములు, బ్రాహ్మణాది భేదములు, ఆచారములు మొ॥ వానిని మొదటిగ నిరూపించినదిదియే. కావున నిది సమస్త సూత్రాలకు మొట్టమొదటిదైనది. ఇది యొక విశిష్ట లక్షణము.

౪. ప్రధానాది కర్మసు శ్రుతిమార్గాను సారిత్వాత్

శ్రీ వైఖానస సూత్ర మితర సూత్రాలవలె గాక ప్రత్యక్షముగ వేదములే మూలముగ దీనికొని ప్రవర్తించింది. సమస్త సంస్కారములు వేదవిహితముగ నిర్వచింపబడినవి. శుద్ధాచమనమును ఆచరించు సమయాన ఋగ్వేదః ప్రీతాతు యని శ్రుత్యాచమనమును నిర్దేశించిన దీ సూత్రము. ఇతర సూత్రకారులందరు కేశవాది నామములచే స్మృత్యాచమనమును, అచ్యుతానంత గోవింద నామములచే పురాణాచమనముననే విధింపగ యీ సూత్రము శ్రుత్యాచమనము పల్కి తన విశిష్టతను చాటుకొనినది. బోధాయనుడు అర్ఘ్యప్రదానమును చెప్పలేదు. సంధోపస్థానాదులకు ప్రధానమైన అర్ఘ్యప్రదానాదులను కూడ యీ సూత్రము శ్రుతి విహితముగనే పల్కినది, “వేదో నారాయణ స్సాక్షాత్స్వయం భూరితి శుశ్రుమః” అను ప్రమాణముచే వేద ధర్మం శ్రేష్ఠమైనదనియు ఆ వేదం నారాయణ స్వరూపమనియు తెలియనగును, “అగ్నిర్వై దేవనామవమో విష్ణుః పరమస్త దంతరేణ స్యా అన్యదేవతాః” అను శ్రుతి ననుసరించి

విష్ణువు దేవతలలో ను త్రముడని వేదము ఘోషించుచుండుటచే నట్టి వేద స్వరూపుడైన నారాయణ దేవుడే ముఖ్యునిగా ప్రతిపాదించుట చేతను శ్రుతి మార్గానుసారిత్వమునే స్వీకరించుట చేతను శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రం విశిష్టమైనది.

4. సమంత్రక సర్వక్రియా వత్త్వాత్

విఖనస సూత్రం సమస్త సంస్కారాలను కర్మలను సమంత్రకముగ నిర్దేశించుట విశిష్టమైన లక్షణము. నిత్యానుష్ఠాన విధియందు “ఇంద్రోహ ముఖాభ్యాం”యని యారంభించి కర ప్రక్షేపనాదులనుగూడ సమంత్రకము గనే విధించిన దీ సూత్రం. ఇతర సూత్రకారులెవరును చెప్పనట్టి యాపా సనాగ్నికుండ విధానమిందు స్పష్టంగ చెప్పబడింది. ఆఘార హోమ విధిలో మంత్రరహితముగ నే కర్మను మహర్షి ప్రతిపాదించలేదు. నాందీ ముఖ పూర్వకముగ ఉపనయనాది శారీరక కర్మలన్నియు సమంత్రకము గనే ప్రవచించబడినవి. ఇతర సూత్రకారులు చెప్పని పలుతావుల యందు విఖనస మహర్షి మంత్ర నిర్దేశము గావించినారు గాన సర్వ సూత్రోత్త మత్వ మీ సూత్రమునకు దక్కింది.

5. నిషేక సంస్కారాది మత్త్వాత్

విఖనస సూత్రం నిషేక సంస్కారమును ప్రథమ సంస్కారముగ ప్రవ చించింది. విఖనస సూత్రమున నిషేకాది శ్మశానాంత సంస్కారములు మంత్రపూర్వకముగ చెప్పబడినవి.

శ్లో॥ నిషేకాది శ్మశానాంతో మంత్రైర్గర్వ స్యోదితో విధిః

తస్య శాస్త్రేధికారోస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్య కస్యచిత్

నిషేకమాదిగా గల సర్వ సంస్కారములు మంత్రసహితముగ నెవరికి చెప్పబడినవో వారు మాత్రం యీ మను ధర్మశాస్త్రము ననుసరించుట యందు అర్హులై యున్నారని సూచించుటవలనను, శ్రీ సూత్రమునందు నిషేకమాది సంస్కారముగ చెప్పబడి యుండుటచే అట్టి అధికారమును వైఖానసులే కల్గియుండుటగాక, మనువుగూడ వైఖానసుడై యీ విఖనస

సూత్రావలంబకుడగుట వలన యీ సూత్రమునకు ఇతోధికమగు విశిష్టత ఏర్పడింది.

6. అష్టాదశ శారీర సంస్కారాత్మకత్వాత్

ఇతర సూత్రములలో కన్పించనివియు, శ్రుతిసిద్ధమైనవియునగు అష్టాదశ సంస్కారములను విఖనన సూత్రము తెల్పినది. “నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాస్యమః” యని యారంభించి నిషేక, ఋతు సంగమన, గర్భాధాన, పుంసవన, సీమంత, విష్ణుబలి, జాతకర్మ, ఉత్థాన, నామకరణ అన్నప్రాశన, చౌళ, ఉపనయన, పారాయణ, వ్రతబంధ విసర్గ సమావర్తన, పాణిగ్రహణములను పదునెనిమిది సంస్కారాదులను వివరించి నారు. ఇవి యన్నియు శారీరక సంస్కారములు.

7. సాంగక్రియా కలాప వత్త్వాత్

విఖనన మహర్షి చెప్పిన అష్టాదశ సంస్కారములు సాంగక్రియాపూర్వకముగ నున్నవి. అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమను న్యాయమున కీ సూత్రమున తావులేదు. సమస్త కర్మలకు విధి విధానములు మంత్రపూర్వకంగ చెప్పబడినవి. అపస్తంబ బోధాయనాది సూత్రాంతరములన్నియు న సుపూర్ణముగనే యున్నవి కాని వైఖానస సూత్రమేమాత్రము సూత్రాంతర విషయాపేక్ష లేకుండ సర్వ సంపూర్ణమై, విలసిల్లుచున్నదనుటలో సందయము లేదు. కావున నిది విశిష్ట సూక్తిముగ పేర్కొనదగినది.

8. మన్వాద్యైః స్వీకృతత్వాత్

శ్లో॥ పుష్పమాల ఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తమేత్సదా

కాలపత్వైః స్వీయంశీరైః వైఖానస మతేస్థితః

పుష్పములు, మాలములు, ఫలములు మొ॥గు వానిని కాలపక్వములై తమంతట తాము పండి రాలినవగు వానిని మాత్రమే గ్రహించి దేహయాత్ర గడుపుదనుచు వైఖానస సూత్రమందు చెప్పబడిన ధర్మముల ననుష్ఠించుచు వానప్రస్థాశ్రమమును గడువవలయునని మనువు తెల్పెను. ఇట్లే వానప్రస్థో వైఖానస శాస్త్ర సముదాచారః యని బోధాయనుడు

“శ్రామణకేన విధానేన సాయం ప్రాతరుపస్పృశేత్” యని యముడు అపస్తంబుడు, జై మిని, శంఖ తిథితుడు, వశిష్టాదులు మనువు ననుసరించియు వై ఖానన సూత్రము ననుసరించియు, వానప్రస్థాది ఆశ్రమధర్మములను వివేదించిరి. దీనివల్ల వై ఖానన సూత్రమునకు యెంతటి ప్రాముఖ్యమున్నదో తెలియుచున్నది.

9. అఖిల జగదేక కారణభూత, శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వాత్॥ విఖనన సూత్రములో ప్రథమ ప్రశ్న ప్రథమ ఖండంతమున నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిః అనియు, ఆచమన విధియందు విష్ణుః ప్రీణాతు అని హృదయప్రదేశావాస శ్రీయుతుడగు శ్రీమన్నారాయణుని నామ ముపదేశింపబడుటయు, సన్న్యాస విధియందు “సదాధ్యాత్మ సరతో ధ్యాన యోగీ నారాయణ పరంబ్రహ్మ వశ్యన్, ధారణాం ధారయేదక్షరం పరంబ్రహ్మపోత్తి” యనుటచే సర్వకాల సర్వానస్థలయందును అధ్యాత్మ రతుడై ధ్యానయుక్తుడై పరంబ్రహ్మయగు నారాయణుని దర్శించుచు ధారణమును చేయవలెను. అతడు అక్షరమగు పరబ్రహ్మను పొందుచున్నాడు. అట్టి పరబ్రహ్మయు నారాయణుడే. సన్న్యాస విధియందు నారాయణపారమ్య ముపదేశింబడింది. పుణ్యాహ ఆఘారాంత హోమ నాందీ పాణిగ్రహణాది అంత్య కర్మల వరకును, అతో దేవాది వైష్ణవ మంత్రములే ప్రయోగింపబడినవి. నారాయణ పరంబ్రహ్మ, ఏకోహపై నారాయణః, నారాయణ పరాయణః, నారాయణం ధ్యాయన్, భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్ మో॥ వాక్యములన్నియు నారాయణ పరత్వమునే బోధించుచున్నవి. సర్వదేవ నమస్కారాః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి యను నట్లు నేమ స్తవిషయములును నారాయణపరముగనే ప్రతిపాదించబడినవి. గావున అఖిల జగదేక కారణభూతుడగు శ్రీమన్నారాయణుడే సర్వాంత ర్యామియై యుండును గావున నాతనినే ఆరాధింపవలెనని నిర్దేశించిన ఏకైక సూత్రమిదియే యగుటవలన మిక్కిలి విశిష్టమైనదిగా సంభావింపబడినది.

10 తత్సూత్రోక్త దర్శానుష్ఠానవతామేవ భగవత్ప్రియతమత్వోపపత్తేశ్చ
మహాత్ములగు వైఖానసులు శ్రీమన్నారాయణునకు అత్యంత
ప్రియతములగుచున్నారని చాందోగ బ్రాహ్మణము తెల్పుచున్నది.

శ్లో॥ “అశ్వత్థః కపిలాగావస్తులసీ విఖనా మునిః

చత్వారో మత్ప్రియా రాజస్తేషాం వైఖానసో వరః”

రావిచెట్టు, నల్లని గోవులు, తులసి, వైఖానసులు నను నల్వరును నాకు
ప్రియమైనవారు. అందునను వైఖానసులు శ్రేష్ఠులు. అని వరాహ పురాణ
మున తెల్పబడింది. దీనివిట్టి శ్రీమన్నారాయణుని ఎవరు అరాధింతురో
(వైఖానసులు) వారు విష్ణువునకు ప్రీతిపాత్రులని దీనియర్థము. శ్రీమన్నా
రాయణుడే తాను శ్రీ వైఖానసులను అత్యంత ప్రయతములుగా చూచు
చున్నట్లు సంకల్పించినాడు, అట్టి సూత్రానుయాయులైన వైఖానసులే
భగవానుని ప్రేమకు పాత్రులగుచుండిరి, అందుచే వారి సూత్రముగూడ
భగవత్ప్రీతియై యుండుట యుక్తమై యున్నది.

శ్లో॥ “మద్భక్తి యుక్తస్య మదౌరసస్య । నిషేక కర్మాది విరాజితస్య

వైఖానసస్యాస్య నతప్రముద్రా । న మంత్రదీక్షా నగురుర్మయానినా॥
అని శ్రీబాష్యము తెల్పి, వైఖానసాస్తు మత్పుత్రాదాసాశ్చాన్యే వరాననే”
అనియు చెప్పెడి భగవద్వాక్యప్రమాణములచే నిది భగవత్ప్రియతమమై
యున్నది. మరియు వైఖానసులు శ్రీమన్నారాయణునకు ప్రీతిపాత్రులై
యున్నారు.

11. శిఖా యజ్ఞోపవీత త్రిదండయతమగు విశిష్టాద్వైత సన్యాసా
శ్రమ స్వీకార పద్ధతులను శ్రీమన్నారాయణ పరత్వముగ విఖనసమహర్షి
యొక్కరే చెప్పిరి. ఇది అన్యూక్తముల యందెచ్చటను రానరాదు.

12. సమస్త యజ్ఞములను ఆచరించిన పిదప నర్వ పాప పరిహా
రార్థము, సర్వులును ఆచరింపదగిన ‘మృగరేష్టి’ యజ్ఞమును విఫలంగా
చెప్పించి విఖనస మహర్షి యొక్కరే. ఇతర సూత్రానుయాయులు కూడ
దీనినే యనుష్ఠించుట నేటికిని మనము చూచుచునే యున్నాము.

13. అథాగ్నో నిత్య హోమా నై విష్ణోర్నిత్యార్వా సర్వదేవార్వా భవతి" యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతి, ద్విజాతి రతంద్రితో నిత్యంగృహే దేవాయతనేవా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్" అని విష్ణ్వర్చనమును. ప్రతిష్ఠావిధిని సూత్రప్రాయముగ చెప్పి, సార్థ కోటి ప్రమాణగ్రంథముగ శిష్యులకు తెలుపగవారు నాల్గు లక్షల గ్రంథముగ విషయమును సూక్ష్మీకరించి విపులీకరించుటచే అసామాన్య సూత్రములలో నిది ప్రధానత్వమును బొంది 'సర్వసూత్రాణామాది మత్వాత్' అను హేతువునకు సరిపోవుచున్నది.

14. "వైష్ణవం సూత్రమే తద్ధి సర్వసిద్ధికరం పరం" అను భగవానుని వాక్యముచే యీ వైఖానస సూత్రానుయాయులకు వైష్ణవత్వ సిద్ధికి తప్త ముద్రాదులతో పనిలేకుండ విష్ణుబల్యాది కర్మలచే వైష్ణవత్వ సిద్ధిని ప్రసాదించబడుటచే ఉత్కర్ష విర్పడినది. భగవానుడు సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు గనుక గర్భరక్షణార్థమని సంకల్పించి విష్ణుబలి కర్మచేయగా 'గర్భస్థ శిశువు చక్రాంకితుడగుగాక' యని శ్రీమన్నారాయణుడు సంకల్పించుటయే వైఖానసులకు గర్భ వైష్ణవత్వ సిద్ధి హేతువుగా ప్రతిపాదించబడుట గొప్పదైన యుపదేశము. ప్రహ్లాదుడు యిందుకు దృష్టాంతముగా నున్న విషయమందరికి తెలిసినదే. రామాయణములోని పుత్ర కామేష్ఠిలో యజ్ఞ పాయస భక్షణము నిట్టిదే.

15. విఖనస సూత్రమున కేవలం వైఖానస ధర్మములేగాక. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, కూదులకు గూడా చేయదగు సంస్కారములు తెల్పబడినవి. ఉపనయనకాల, దండధారణ, అజిన, మౌంజీ భేదములు, వారి కుపదేశింపదగిన మంత్రములు మొదలగునవియు, వారి వారికి ఉత్తమమైన వివాహ భేదములు వివరముగ నుద్ఘోషింపబడియుండుటవలన నీ సూత్రం సర్వులకు ధర్మమార్గాదర్శకముగా నున్నది.

16. విఖనస సూత్రము భగవత్ప్రతిష్ఠా, సందర్శమున బింబ శుద్ధికై 'అష్టకలక స్నాపనమును' విశిష్టముగా బోధించినది.

17. ఈ సూత్రము పరిష్టమగు అంశములను కొన్నింటిని ప్రతిపాదించినది. 'వర్ష వర్ధన మహోత్సవమును' అష్టాదశ సంస్కారాంతర్గతము కాకుండ విశేషముగ చెప్పినది. ఈ ఉత్సవమును ఉపనయన పర్యంతము జన్మ నక్షత్రము నందును, తదాది ఉపనయన నక్షత్రము నందును, వివాహానంతరమా నక్షత్రమునందును, యత్యాశ్రమ స్వీకారానంతరము ఆ నక్షత్రము నందును, (వర్ష వర్ధనోత్సవము) చేయుచు సహస్ర చంద్ర దర్శన మహోత్సవమును గూడ విశేషముగ తెల్పి విశిష్ట సూత్రమైనది. మరియు అగ్నిష్టోమాది క్రతువుల నచరించు వారు ఆధాన నక్షత్రమందును ఈ మహోత్సవం చేసుకొనవచ్చునని తెల్పినది.

18. అగ్నిప్రతిష్ఠాపనమున (అఘారము) ఇతర సూత్రములన్నియు చతుష్పాత్ర ప్రయోగమును చెప్పచు విశేష క్రతువులలో విశేష సంస్కారములలో మాత్రము షట్పాత్ర ప్రయోగమును నిర్దేశింప విధనసమహారి సర్వత్ర 'ద్వాదశపాత్ర ప్రయోగమునే చెప్పి తమ సంస్కార విశిష్టతను చాటుకొనినారు. అట్లే మరే సూత్రము చెప్పనట్టి 'త్రామణాత్కాగ్ని' విధానమును తెల్పిరి. ఇది యొక కుండభేదము. దీనియందు ఆశ్రమ స్వీకారము చేసిన వానప్రస్థులు మాత్రమే నిత్యాగ్ని పేల్చుదురు.

19. ఈ సూత్రకారులు శ్రౌత స్మార్త భాగములలో చెప్పిన హోమకుండ, పాత్రసృవాదుల నిర్ణయములు ప్రశంసనీయమైనవి. మరియు ఇతర సూత్రములందును యిట్టి విశిష్టత కానరాదు.

20. యజ్ఞము చేయునపుడు పదునెనిమిది సూత్రములవారికి పదునెనిమిది స్థానములు గలవు. కొన్ని స్థానములను కొన్ని గోత్రముల (సూత్రములవారే) వారే స్వీకరింపవలయునను నిర్ణయముచే "ప్రస్తోతారం వై ఖానసం" అను దానిని బట్టి వై ఖానస సూత్రానుయాయులు ప్రస్తోత్ర 'ప్రస్తోతార' స్థానమును నిర్వహించుదురని తెలియుచున్నది.

21. ఇతర సూత్రకర్తలు స్నాతకునకు స్నాతకమైన వెంటనే వివాహము తప్పక చేయవలయునని నిర్ణయించిరి. అట్లు కుదరని యెడల

స్నాతకుడు ప్రత్యేకంగా చేయవలసిన నిత్యహోమ విధానమును చెప్పలేదు. అట్టి స్నాతకునకు విభనస ఋషి స్నాతక ప్రభృతిపాణిగ్రహణములో భేషానసమును ఉత్పత్తియగువరకు వ్యాహృతి మంత్రములతో ఆజ్యహోమం చేయవలసిన విధానము చెప్పియున్నారు.

ఇట్లు వివిధాంశములలో నుత్కృష్టతను ప్రదర్శించినదగుటచే వైభానససూత్ర ముత్తమోత్తమమై సర్వసమగ్రమై స్వయం సంపూర్ణముగా వెలుగొందుచున్నది.

శ్రీ వైభానస సూత్రమును ప్రచురించిన వారి వివరములు :

1. క్రీ. శ. 1914లో గ్రంథాక్షర లిపిలో ఏకాదశ ప్రశ్నాత్మకముగా కుంభకోణమునందు ముద్రించిరి.

2. క్రీ. శ. 1927లో డాక్టర్ విలియం కెలాండు అను అంగ్ల పండితుడు పరిశోధించిన ప్రతిని బెంగాల్ రాష్ట్రంలోని రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీవారు 'నాగరలిపి'లో ప్రచురించిరి. పది ప్రశ్నల స్మార్త భాగం మాత్రమే యిది. దీనినే మరల 1929లో ఆంగ్లానువాదము గాను వారే ప్రచురించిరి.

1941లో వారే 12వ ప్రశ్ననుండి 32వ ప్రశ్నాంతము గల శ్రౌత భాగమును 'నాగరలిపి'లో ప్రకటించిరి.

3. క్రీ. శ. 1943లో గుంటూరు జిల్లా యడ్లపల్లివారిచే కొద్ది వాక్య భేదములతో తెలుగు లిపి యందు ప్రవర సూత్ర సహితముగా 11 ప్రశ్నలు ప్రకటింపబడినవి.

4. క్రీ. శ. 1960లో గుంటూరు జిల్లా పొన్నూరులోని విభనస గ్రంథమండలివారు సప్తమ ప్రశ్నాంతము అష్టాదశ కల్ప సూత్ర సమీక్ష పరంపరలో సమీక్ష వ్యాస రూపకముగా ఆంధ్రమున ప్రకటించిరి.

5. క్రీ. శ. 1967లో శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము వారు శ్రీ శ్రీనివాస మఠి వేదాంత దేశిక విరచిత "శ్రీ సూత్ర తాత్పర్య చింతామణి" అను వ్యాఖ్యతో కలిపి నాగరలిపిలో 10 ప్రశ్నలు ప్రకటించిరి.

6. క్రీ.శ 1973లో కృష్ణాజిల్లా ఉయ్యూరు శ్రీ కృష్ణపేజీ గ్రంథ
మాల వారు శ్రౌత సూత్రమును సప్తమ ప్రశ్నాంతము (వై ఖానస కల్ప
సూత్రమందు 12 నుండి 18 ప్రశ్నాంతం) తెలుగు లిపిలో ప్రకటించిరి.

7. 1984లో శ్రీ వై ఖానస మహామండలి విజయవాడ ప్రాంతీయ
భాష వారి అధ్యక్షమున శ్రీ నృసింహ వాజిపేయయాజీ కృత భాష్య
సహిత సూత్రము తెలుగు లిపిలో 1 నుండి 5 ప్రశ్నలవరకు ప్రచురింప
బడినది.

8. ప్రస్తుతము విజయవాడ శ్రీ వై ఖానస మహామండలి వారు
6వ ప్రశ్ననుండి 11వ ప్రశ్నాంతము (శ్రీనృసింహవాజిపేయయాజీకృత
భాష్య సహిత సూత్రమును) తెలుగులిపిలో ప్రచురించిరి.

అదియే యీ మహాన్నత గ్రంథము.

శ్రౌతసూత్రములోని 14వ ప్రశ్నయు 15వ ప్రశ్నయందు కొంత
భాగమునకు శ్రీనివాస దీక్షితులవారి వ్యాఖ్యతో సున్న ప్రతి యొకటి
మద్రాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీ యందున్నట్లుగా శ్రీ పండిత విలియం
కెలాండ్ వారు పీఠికలో వ్రాసిరి. దానిని కూడ సంపాదించి ప్రకటింప
వలసిన బాధ్యత స్వశాఖీయులందరిపై సున్నది. భగవానుని కృపవలన
అదియు అనతికాలములోనే వెలుగు చూడగలదని ఆశించుచున్నాను.

(సం॥) ఆత్రేయ శ్రీనివాసః

అత్తిలి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

నరసాపురం

ఎం. ఏ. (సంస్కృతం) ఎం. ఏ., (తెలుగు) బి. యడి., పి 27-8-87
భాషాప్రవీణ, సాహిత్య విద్యాప్రవీణ, లెక్చరర్ & హెడ్ ఆఫ్
ది డిపార్టుమెంట్ ఆఫ్ సంస్కృత శ్రీ Y. S. కాలేజి, నరసాపురం

వాచా వీచిక

శ్రీ వై భానస వాఙ్మయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. అష్టాదశ కల్పసూత్రములలో ఒకటియు యజుశ్శాఖీయమునైన యాఘ్నేయము సుప్రసిద్ధము. సుప్రసిద్ధమే కాదు, సుప్రశస్తము, సర్వసమగ్రము, అన్యనపేక్షమునైన సర్వ తంత్రమైన సూత్రరాజముగా దీనిని పేర్చొనుటలో నెట్టి విప్రతిపత్తియు నుండబోదు.

కొందరు పాశ్చాత్య దేశీయులైన ఆంగ్ల పండితులు Dr. Ram Gopal, A. A. Macdonell, T. Gowdrian, W. Caland ప్రభృతులు. భారతదేశమునకు వచ్చి భారతీయ సంస్కృతికి మూలములైన అష్టాదశ కల్పసూత్రములను పరిశీలించి పరిశోధన చేసి శ్రౌత స్మార్త భాగముల నన్నిటిని ముద్రింపచేసి ప్రకటించు సమయమున శ్రీవై భానస సూత్రము నందలి ఉత్కృష్టతను గ్రహించి వై భానస స్మార్తసూత్రమును ఆంగ్లానువాదము చేసి విశ్వవిద్యాలయములందు ఉపవాచకముగా నిర్ణయించి పఠింపచేసిరి. ఇతరదేశీయులైన యుండియు ఈ సూత్రమునకు సర్వ సమగ్రతలో ప్రాధాన్యము కలదని వారందరు ఏక కంఠముగా వక్కాణించిరి. ఇంతటి మహోత్కృష్టమైన కృషిసల్పి మన వైదిక ధర్మములకు దోహద మొనర్చునట్టివారికి మనమెంతయో ఋణపడియున్నాము.

“కల్పము” పేదాంగము లారింటిలో నొక్కటి కల్ప వాఙ్మయము సూత్రాత్మకమగుటచే “కల్పసూత్రముల”నుట పరిపాటి. పేదశరీరమునకు కల్పము కరయుగ సదృశము కావున కార్యనిర్వాహోపయోగి ‘కల్పః కరా’ అను భాస్కరాచార్యుల సిద్ధాంత శిరోమణి సూక్తి యీ భావమునే స్పష్టికరించుచున్నది.

కల్పసూత్రములలో 1 గృహ్య (స్మార్త) 2 ధర్మ 3 శ్రౌత 4 శుల్ప సంజ్ఞలు కల్గిన నాల్గు విధానములుండును. ఈ నాల్గు భాగములు కల్గిన కల్పసూత్రములుమాత్రమే పరిపూర్ణకల్పసూత్రములు. 1 గృహ్య మనగా ఆధ్యాత్మిక విధాన గర్భితమైన అష్టాదశ సంస్కారములు సప్త పాకయజ్ఞములను వివరించునది. 2. ధర్మమనగా చాతుర్వర్ణ్యములవారి యొక్కయు చాతురాశ్రమములును, వాటి స్వీకరణ నియమములు వగైరాలు కూలంకషముగా విశదీకరించునది. 3 శ్రౌతమనగా సర్వ యజ్ఞములను సప్రాయశ్చిత్తముగ నిర్ణయించునది. 4 శుల్పమనగా యజ్ఞపరికరములు, యజ్ఞకుండములు యాగశాల మొదలైనవాటి పరిమాణములు, తూకములు, కొలతలు నిర్ణయించునది. శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమున శుల్పము వేరుగా లేక ఏవి క్రియలకు అవసరమగు వాల్లను ఆయా క్రియలయందే నిర్దిష్టముగా విశదీకరింపబడినది. భగవదంశ సంభూతుడైన విఖనసముని కల్పవాఙ్మయముగా సూత్రగ్రథితము కావించిన శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రము నాల్గు సూత్రములు (1 గృహ్య, 2 ధర్మ, 3 శ్రౌత, 4 శుల్ప సూత్రములు) కల్గియుండుటచే పరిపూర్ణ సిద్ధి కల్గియున్నది. సూత్రమనగా “అల్పాక్షర మనందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం, అస్తోభమన వద్యం చ సూత్రం సూత్ర విదో విదుః” అనుచు నిబంధింపబడిన దాని నిందు సూత్రకారశ్రేష్ఠుడైన విఖనసముని యన్వర్తము గావించెను. భాష్యమనగా “భాషణాద్భాష్య”మని కావ్య ఓమంసలో రాజశేఖరుడు సంక్షేపముగా లక్షణమును చెప్పెను. ప్రాచీనాచార్యులు దీనినే “సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యైః సూత్రానుసారిభిః । న్యవదాని చ వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్య విదో విదుః॥” ఈ నిర్వచనముల ప్రకారమే సూత్ర గ్రంథములకు భాష్యములు వ్రాయబడుచు వచ్చినవి. శాస్త్రాభ్యాసమునకు ఈ సూత్రభాష్య ప్రక్రియ మిక్కిలి యుపయుక్తమైనది.

వాజపేయమనగా సోమయాగము లేదంటిలో ఇదొకటి “వాజమన్నం పేయం సురాద్రవ్య మస్మిన్నితి వాజపేయః” అను వ్యుత్పత్తిచే అన్నం

సురాద్రవ్యము ప్రధానములుగా చేయబడు సోమయజ్ఞ విశేషము వాజ పేయము. వాజపేయ విధానము శ్రీ వై ఖానస శ్రాతసూత్రములో (240-48 పుటల్లో) విపులంగా ప్రతిపాదించబడినది. “వాజపేయేన ద్రాహ్మణో రాజన్యోవా బుద్ధి కామో యజ్ఞేత” అనుటచేత వాజపేయ ఫలము సర్వ సమృద్ధియని స్పష్టమౌచున్నది. ఈ భాష్యకర్త వాజపేయ యజ్ఞము చేయగా వీరికి వాజపేయయాజి నామధేయము కల్గినది. వీరిచే రచించబడిన గ్రంథములలో 1 శ్రీ వై ఖానస సూత్ర దర్పణము, 2 శ్రీ సూత్ర భాష్యము, 3 ప్రతిష్ఠా విధి దర్పణము, 4. భగవదర్చా ప్రకరణము, 5 బ్రహ్మోత్సవానుక్రమణిక గ్రంథములు మాత్రం ముద్రించబడినవి. ఈ మహామహాతు ఇంకను ఏమి గ్రంథములు వ్రాసెనో ఈ పండిత ప్రకాండుని దేశకాలాదుల నిర్దేశమేమియో తెలియవలసి యున్నది. ఈ యాచార్యవద్యుడే తన గురువు (ఆరాధ్యుడు) మరీచియని ప్రతిష్ఠా విధి దర్పణంలో పేర్కొనెను. తాను మాధవాచార్యుల పుత్రుడననియు— నృసింహ శబ్ద పూర్వుడనైన అగ్నిచిత్తు (అగ్నిచయనము చేసినవాడు) అనియు తన రచనలలో నన్నింటను కంఠోక్తిగానే పేర్కొనెను. ఈ మహావిద్వాంసు డిన్ని గ్రంథములు వ్రాసి శ్రీ వై ఖానస శాస్త్రముయొక్క అస్తిత్వమును స్థాపించుటయేగాక దీనియొక్క ప్రచుర ప్రచారమున కెంతగానో దోహదం కావించెను.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారు వై యాకరణ పంచానన పార్థ సారథి భట్టాచార్యుల వారి ప్రోత్సాహంచే ముద్రించిన “శ్రీనివాస దీక్షి తీయ” నామధేయ ప్రసిద్ధమై శ్రీ వై ఖానస స్మార్త (గృహ్య) సూత్ర భాష్యమైన “తాత్పర్య చింతామణి” సంపూర్ణంగా లభ్యం కాకపోయినప్పటికీ సప్తమ ప్రశ్ననుండి చివరివరకును నృసింహవాజపేయ యాజీయ భాష్యమునే సీకరించిరి. అంతేకాదు, ప్రతిప్రశ్నాంతమున నృసింహవాజపేయ భాష్య విశేషములను ప్రత్యేకంగా ముద్రింపించిరి. శ్రీనివాస దీక్షితీయం (తాత్పర్య చింతామణి) బృహద్గ్రంథమేయైనను దానిలోని అసమగ్రకవ్య

మును, ప్రత్యంశవ్యా భ్యానావరోధ రూప శ్లోక బాహుళ్యము గాన ఆ శ్లోకమును శ్రీ నృసింహవాజపేయభాష్యము తీర్చినది. ఇట్లని తాత్పర్య చింతామణి స్వీకార్యము కాదని ఈ యల్పజ్ఞుని తార్పర్యము కాదు— శ్రీ సూత్ర సూక్తింశములను జిజ్ఞాసువులైన బౌద్ధేయ శాఖీయులకు ఈ భాష్య ద్వయం నిత్యం నద్యేతవ్యమేకాని వేరొందుగాదు.

తాత్పర్య చింతామణితో సూత్రోపరిభాగమునందా యా సూత్రస్థ మైన యంశము పశీర్షికగా (Sub-headling) చూపబడలేదు. మరియు గ్రంథము రెండు భాగములుగా నుండి విషయానుక్రమమంతయు ప్రథమ సపుటములోనే చేర్చబడినది. ఈ రెండు విషయములును పరితల కింఛ కంత అసౌకర్యమును కల్పించుచున్నవి. ఇట్టి లోపము నృ. వా. భాష్యముల రెండింటితోను తీర్చబడినది. ఉపశీర్షికలు సూత్రోపరి భాగమున చేర్చుట ఏ భాగంలోని విషయములాభాగమునందే వేరుచేసి ముద్రించుట చక్కని మార్పుమాత్రమేకాక ఇది కూర్పుల యొర్పు నేర్పులకు మంచి తార్కాణం. అంతేకాదు, ఇది పరిష్కర్తల అనుభవదృష్టికి దృష్టాంతం. బహుధా అభినందనీయము. ముఖ్యంగా మహాపకారకము. శ్రీ వై భానస మండలివారు చేసిన, చేయుచున్న కృషి అద్భుతము. గొల్లప్రోలు వాస్తవ్యులైన కీ. శే. వాడపల్లి రంగనాథాచార్యులు వారిచే సంకలనము చేయబడియున్న శ్రీ వై భానస మంత్ర ప్రశ్న భాష్యమును కూడ అతి త్వరలో ముద్రించి స్వశాఖీయులకు మేలు చేయగలరని ఆకాంక్షింపుచున్నాను. అలభ్యములును, అముద్రితములునైన స్వశాఖీయ గ్రంథములను క్రమంగా ప్రకాశింపచేయవలసిన బాధ్యత మండలి వహించి శ్రీ వై భానస దీప్తి దిగ్దిగంత వ్యాప్తి గావించి ప్రాచీనోన్నత్యమును, సంప్రదాయ వైభవమును మరియొకమారు విజృంభింప చేయవలయునని భావుక భావ వాదా వీచికల దేలుటయే ప్రస్తుత కర్తవ్యమని యంతటితో విరమించుచున్నాను.

(సం॥) అత్తిలి గోపాలకృష్ణ మాచార్యులు

“ఆంధ్రపత్రిక” ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచికలో (1931 సం॥ర)

కల్ప సూత్రములు

అను వ్యాసమున

దై. కోటిశ్వర దీక్షితులుగారు

వైఖానస కల్ప సూత్రము

పై శిష్యమును గూర్చి వ్రాసిన విషయములు

వైఖానస కల్పసూత్రము కూడ తైత్తిరీయ శాఖకు సంబంధించిన కల్ప సూత్రములలో నొకటియే. గృహ్య ధర్మ శ్రౌత విభాగములు మూడున్నవి. గృహ్య ధర్మ విభాగములు మాత్రము ముద్రితములు. శ్రౌత సూత్రము అముద్రితము. ఈ సూత్రము ననుసరించు బ్రాహ్మణులను “వైఖానస పైష్ణవులని” అందురు. ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక దేశములందే యీ సూత్రము ననుసరించువారు గలరు. మహారాష్ట్రులందుగాని, ఇతర దేశములందుగాని యీ సూత్రము ననుసరించు బ్రాహ్మణులు లేరు. స్మార్తబ్రాహ్మణులలోగాని, మధ్వ బ్రాహ్మణులలోగాని యీ సూత్రము ననుసరించువారు ఆంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక బ్రాహ్మణులలో కూడ లేరు.

ఈ కల్పసూత్రమునకు నృసింహకృత ప్రయోగదర్పణ గ్రంథముగలదు. శ్రీనివాస దీక్షితీయ వ్యాఖ్యానము కూడ లభించుచున్నది. ఈ వైఖానస గృహ్య సూత్రమునందు ఇతర సూత్రములకుపలె సూత్రాంతర సహాయమక్కురలేదనియు నకల విషయములను తమ సూత్రకారుడే చెప్పియున్నాడనియు ఇతరసూత్రముల కంటె ఇదియే ఈ సూత్రమునందుగల విశేషము అనియు తత్పూత్రానుసారులు సగౌరవముగ చెప్పుకొందురు. ఈ గృహ్య సూత్రములకు సంబంధించిన మంత్రములన్నియు “వైఖానస మంత్ర ప్రశాస్తకము” అను పేరుతో ఆంధ్రాక్ష రములలో ముద్రితమైయున్నది.

ఈ గృహ్యసూత్రమునందు బ్రాహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రాజాపత్య, గాంధర్వ, రాక్షస, అసుర, పైశాచములను అష్టవిధ వివాహ లక్షణములు చెప్పబడినవి.

వీనిలో బ్రాహ్మణులకు దానపూర్వకములగు బ్రాహ్మ, దైవ, ఆర్ష, ప్రాజాపత్య వివాహములే శస్త్రములనియు, గాంధర్వ, రాక్షస, పైశాచ, ఆసురములను నాల్గు వివాహములు నింద్యములు కావున తగవనియు చెప్పబడియున్నది. బ్రాహ్మ, క్షత్రియ పైశాచ జాతులవారు సగ్నికయగు కన్యనుగాని, గౌరియగు కన్యనుగాని పెండ్లాడవలయుననియు, సగ్నిక యనగా 8, 9, 10 సం॥ వయస్సుగల పిల్లయనియు, గౌరి యన 10 మొదలుకొని 12 సం॥రల రోవల వయస్సు కలిగి ఋతుమతి కాని పిల్లయనియు నిర్ణయింపబడినది. ప్రథమ ఋతుస్నానము చేసిన వెంటనే మొట్టమొదట భర్తను సందర్శింపవలెనని, ఈ గృహ్యసూత్రమునందు ప్రతిపాదించబడియున్నది. ఈ కల్పసూత్రమునకు శ్రీనివాసదీక్షితీయ వ్యాఖ్యయు సృసింహవాడపేయ కృతమగు దర్పణమను వ్యాఖ్యయు గలవు.

—)౦(—

1965 ఆంధ్రప్రదేశ్ స్వర్ణోత్సవ సంచికలో పునర్ముద్రితమైన వ్యాసము నుండి
యథాతథముగ గ్రహింపబడినది.

అభ్యర్థన

స్వ సంఘీయులందరకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనలు :

మన వై భానస శాఖీయుల అండదండలతో మన వై భానస మహా మండలి పడునైదు వసంతాలను చవి చూచి పదునాఱవ వసంతంలోకి అడుగిడుతోంది. ఇప్పటివరకు మన మండలి అభ్యుదయానికి ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను పాటుపడుతున్న ప్రతి ఒక్క సభ్యునికి నా ధన్యవాదాలు.

మండలి ఆశయాచరణలో సద్గురువులై, రథసారథులై, సదా ఉత్తేజపరుస్తూ నా వంటి యువకులకు నూతనోత్సాహాన్ని కల్గిస్తూ మండలి కార్యవర్గమును సన్నాగముతో పయనింపజేస్తున్న మా మండలి అధ్యక్షులు డా॥ దీవి లక్ష్మణాచార్యులు (వణుకూరు) వారికి నా నమోవాకములు.

మండలి కార్యకలాపములందు సదా నాకు సహకరించి శ్రమిస్తున్న సహ కార్యదర్శి, నా సోదరుడు చి॥ అగ్నిహోత్రం యోగానంద నృసింహాచార్యులుకు కృతజ్ఞతాపూర్వక అభినందనలు, ఆశీస్సులు— అనుంగుసోదరుడైనా, ఆతని కార్యదీక్షదక్షతకు విశేషించి ఈ వై భానస సూత్ర భాష్య గ్రంథ ముద్రణకు శ్రమించిన నిరంతర కృషికి అంజలిఘటిస్తున్నాను.

మాననీయులు, మహోదారులైన దాతల సహాయ సహకారాలతో 20 పేల రూపాయల వ్యయంతో శ్రీ వై భానస కల్ప సూత్ర భాష్య గ్రంథాన్ని రెండు భాగాలుగ ముద్రించటం పూర్తయింది. భాష్య గ్రంథ ప్రచురణ మహత్కార్యంలో మాతోపాటు పాలుపంచుకున్న వారందరికి కృతజ్ఞతలు.

శ్రీ వై భానస కల్ప సూత్ర భాష్య గ్రంథం మన శాఖీయులకు పరమ పవిత్రమైనది. పరమ ప్రామాణికమైనది. గ్రంథారంభములలో

సూత్ర విశిష్టతను గూర్చి విశ్లేషణాత్మకముగ విషయములను విశద పరచుచు పండితులు వ్రాసిన వ్యాసములను సంఘీయులు తప్పక చదువ గలరనియు, చదువవలయుననియు ప్రార్థించుచున్నాను.

సంఘీయులెల్ల గు యీ రెండు థాగములను స్వీకరించి ఈ గ్రంథ పై శిష్టాన్ని తెలుసుకొని అచరించి అనందింపగలరని ఆశిస్తున్నాను. మనకు సంబంధించిన యింతెన్నియో మహోత్తమగ్రంథములు సంఘీయులకు అందించాలనే మండలి ఆశయాన్ని అందరూ సహృదయతతో స్వీకరించగలరని ఆశిస్తున్నాను. “శ్రీ వై ఖానస సంధ్యావందనము”, “శ్రీ వై ఖానస నిత్యార్చనా విధానము” మొ॥ ముఖ్యవిషయాలను వీడియో, ఆడియో కానెట్ల ద్వారా సంఘీయులకు అందించాలని సంకల్పించాము. యాంత్రికయుగంలో జీవిస్తున్న మన శాఖీయులకు ఇవి చాల ఉపయోగకారకములు కాగలవని ఆశిస్తున్నాను. ప్రస్తుత తరుణంలో పాలకులు అనుసరిస్తున్న విధానాల ద్వారా అర్చక ఉనికికి, దేవాలయ వ్యవస్థకు మిక్కిలి భంగం వాటిల్లే పరిస్థితులు అసన్నమాతున్నాయన్నది నిర్వివాదాంశంగతో ప్రోంది. కాబట్టి “సంఘేశక్తిః కలౌ యుగే” అనే ఆర్యోక్తిని మనం కలలో కూడ విస్మరించరాదని సంఘీయులకు సవినయంగా మనవి చేసుకుంటూ ఇకముందు యిప్పటికన్న మిన్నగ కలిసి మెలిసి మెలగగలమని విశ్వసిస్తూ మీ ముందు నెలవు తీసుకుంటున్నాను.

నదా సంఘ సేవలో గడిపే

మీ వాడు,

వైద్య సేవా సదన్

విజయవాడ-3

9-8-87

యం. సి. ఏ. మోహన్

కార్యదర్శి

శ్రీ వై ఖానస మహా మండలి

రిజిస్టర్ నెం. 234/84

విజయవాడ

శ్రీ లక్ష్మీ సృనిహాయ నమః

శ్రీ సూత్రం

అదౌక మహోత్కృష్ట సమయం.

సర్వ ప్రపంచం మహాప్రళయంలో లయమైంది. కాని వేదం, ధర్మం అనేవి రెండూ స్థిరంగా శాశ్వతంగా, నిశ్చలంగా నిలబడ్డకాలమిది. భగవంతుడు తన సంకల్పానుసారం పునః సృష్టి చేయటానికి తిరిగి ఉపక్రమిస్తున్న తరుణం అది. ఈ కాలాన్నే మన మహర్షులు వేద కాలంగా అభివర్ణించారు. ఈ వేదకాలంలో ఉన్న అపారమైన అఖండ వేదరాశి సమస్తం యజుర్వేదం అనే పేరుతోనే గౌరవింపబడింది. దీనికే వ్యాసమహర్షి “ఏకాయన శాఖ” యని నామకరణం చేశారు.

ఆ అఖండ వేదరాశినే ఋగ్యజు సామోధర్వ వేదములుగ విభాగించియే వ్యాస భగవానుడు వేదవ్యాస బిరుదాన్ని పొందాడు. వేదాలు అపార విజ్ఞాన సముద్రాలు. అనంత వేద విజ్ఞాన ఖనిని ఏ ఒక్క పురుషుడు సర్వ సమగ్రంగా అవగాహన చేసుకోలేదని మహర్షులు గ్రహించారు. సమస్త వేద వాఙ్మయాన్ని లోకంలో వ్యాప్తి పొందించటానికి పఠన పాఠనాదులే సాధనాలని మహర్షులు గుర్తించారు. వెంటనే యీ సువిశాల భరతఖండంలోని వారిలో కొందరిని ఋగ్వేదాధ్యేతలుగాను, మరికొందరిని యజుర్వేదాధ్యేతలుగాను, ఇంకొందరిని సామవేదాధ్యేతలుగాను, ఇంకా కొందరిని అధర్వవేదాధ్యేతలుగాను విభజించారు. ఇలా వేదాధ్యేతల్ని విభాగించిన తరువాత ఏ వేదశాఖకి చెందినవారు ముందుగ ఆ వేదాన్నే చదవాలని కఠోర శాసనం చేశారు. అభిరుచి, ఉత్సుకత కలవారు తమ వేదాధ్యయనం తరువాతనే యితర వేదాలను చదవటం మంచిదని నిర్ణయించారు. పై నియమాన్ని ఉల్లంఘించి పఠన పాఠనాదులు చేసినవారిని శాఖారండులుగాను, స్వధర్మ కర్మ విదూరులుగాను

పరిగణింపబడతారని పెద్దలు శాసించారు. ఇట్టి కఠిన నియమ నిబంధనల నేర్పరచటంవల్లనే భరతఖండంలో అంతటా దేశ భాషా భేదాలకి అతీతంగా నాటినుండి నేటివరకు వేదాధ్యయనం అవిచ్ఛిన్నంగా, అజ్ఞానంగా కొనసాగుతోంది. వేదాధ్యయనమే భారతదేశానికి పే వెలుగులను ప్రసాదిస్తోంది.

పతంజలి మహర్షి తన వ్యాకరణ మహాభాష్యంలో ఋగ్వేదానికి 21 శాఖలు, యజుర్వేదానికి 101 శాఖలు సామవేదానికి 1000 శాఖలు అధర్వవేదానికి 9 శాఖలున్నట్లు వివరించారు. అలనాటి వేదశాఖలు యిప్పుడు చాలవరకు కాలగర్భంలో కలిసిపోయాయనే చెప్పవచ్చు.

విశిష్ట వేదవిజ్ఞాన ఖనిని మహర్షులు తరచితరచి వానిలోని దైవిక శారీరక కర్మల స్వరూప స్వభావాలని, ప్రయోగ పద్ధతుల్ని సులభ గ్రహ్య విధానంలో వివరిస్తూ గ్రంథాలను నిబంధించారు. ఆ గ్రంథాలతే “కల్పసూత్రాలు” అని పేరు. వేద మంత్రాలతో యీ యీ కర్మలు చేయదగునని సూచిస్తూ మంత్రారంభ వాక్యాలతో కర్మకలాపాలను ఉపదేశించిన మహాత్తర గ్రంథాలనే మహర్షులు “కల్పసూత్రాలు” అని పిలిచారు. సమంత్రక సంస్కార వివరణ సముచ్చయమే కల్పసూత్రం అని తేలింది. ఇలాంటి కల్పసూత్రాలు 18 ఉన్నాయి.

1) బోధాయనం 2) ఆపస్తంబం 3) సత్యాషాఢం 4) ద్రాహ్వ యణం 5) ఆగస్త్యం 6) శాండిల్యం 7) ఆశ్వలాయనం 8) శాంభ పీయం 9) కాత్యాయన మితి నవాని పూర్వ సూత్రాణి.

1) వైశానసీయం 2) శౌనకీయం 3) భారద్వాజం 4) లగ్ని వైశ్యం 5) జైమినీయం 6) వాధూలం 7) మాధ్యందినం 8) కౌండిన్యం 9) కౌషీతకమితి నవాన్యపర సూత్రాణి.

అని వైద్యనాథీయ వర్ణాశ్రమాచారకాండ యందును, స్మృతిరత్నా కరంలోను “కల్పసూత్రాల” పేర్లు పూర్వసూత్ర పరసూత్ర విభాగంలో 18 ఉన్నట్లు తెలుస్తోంది.

పై సూత్రాలన్నీ ఋగ్వేద సామధర్మ వేదశాఖలలో దేనికో ఒకదానికి చెందిన వానినిగనే తలంచవచ్చును.

అశ్వలాయన, శాంఖ్యాయన గృహ్య సూత్రాలు ఋగ్వేదానికి సంబంధించినవి. శాంఖ్యాయన గృహ్య సూత్రానికే కొషీతకీ గృహ్యసూత్రమనేడి మరొక పేరు లోకంలో ప్రచురంగా వుంది.

అశ్వలాయన సూత్రానుయాయులు ఎక్కువగ పంచగౌడులలోను, పంచద్రావిడులలోను ఉన్నారు. ఆంధ్రదేశంలోని వెలనాడులు, పేగినాడులవా రే సూత్రమునే అనుసరించుచున్నారు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలోని నందవరీక బ్రాహ్మణులు, కంజకమ్మలు అనువారు తేవలం అశ్వలాయన సూత్రానుసారులే.

శాంఖ్యాయన సూత్రానుయాయులు కేరళలోను, ఉత్తర హిందూదేశంలోను వున్నారు. ఆంధ్ర తమిళనాడులలో యీ శాఖవారు లేరనియే చెప్పవచ్చును. దీనికి కొషీతకీ గృహ్యసూత్రమను నామాంతరము వుంది. శ్రౌత సూత్రానికి మాత్రం శాంఖ్యాయన శ్రౌత సూత్రమనే ప్రసిద్ధి.

యజుర్వేదం కృష్ణ యజుర్వేదమని, శుక్ల యజుర్వేదమని రెండు విభాగాలుగా చీలింది. కృష్ణ యజుర్వేదశాఖ మరల తైత్తిరీయశాఖ, మైత్రాయణీయశాఖ, చరకశాఖ యని మూడుగ విడివడ్డాయి. ఇదే లోకంలో ప్రచురంగా ప్రసిద్ధిని, ప్రచారాన్ని పొందాయి.

ఆపస్తంబ, సత్యాషాఢ, జోధాయం, భారద్వాజ, వై భానస, వాధూల కల్ప సూత్రాలు ఆరు కృష్ణ యజుర్వేదీయ, తైత్తిరీయ శాఖకు చెందినవి.

ఆపస్తంబ సూత్రానుయాయులు భారతదేశ మందంతటను ఉన్నను ఆంధ్ర తమిళనాడు రాష్ట్రాలలో అత్యధిక సంఖ్యాకులున్నారు. సత్యాషాఢ సూత్రానుసారులు తమిళనాడు, కేరళ, మహారాష్ట్రలలో

ఉన్నారు. మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణులు యీ సూత్రాన్ని అత్యంతాదర ప్రపత్తులతో గౌరవిస్తారు.

బోయధాన సూత్రంవారు ద్రావిడులలోను, కర్ణాటకలోను అధికంగా వున్నారు. ఆంధ్రదేశంలోని ఆదికైపులు, శివద్విజులు ఈ సూత్రాను యాయులమనే చెప్తారు.

భారద్వాజ సూత్రంవారు తమిళనాడులో ఒకటిరెండుచోట్ల ఉన్నారని వినికిడి. ఈ సూత్రానుయాయులు అల్పసంఖ్యకులుగ మున్నారు.

వైఖానస సూత్రానుయాయులు, ఆంధ్ర, తమిళనాడు, కర్ణాటక రాష్ట్రాలలో అధిక సంఖ్యలో వున్నారు.

వాధూల సూత్రంవారు కేరళలో చాల తక్కువమంది ఉన్నారు.

- 3 మానవ, వారాహ కల్ప సూత్రాలు యజుర్వేదీయ మైత్రాయణీయ శాఖకు సంబంధించినవి.

మానవ సూత్రానుయాయులు, బొంబాయి, నాసిక్ నగరాలలోను, గుజరాత్ రాష్ట్రంలోను వున్నారు.

వారాహ సూత్రం వారు ఆంధ్ర, తమిళ కర్ణాటాది రాష్ట్రాలలో లేరు. వీరు గుజరాత్ రాష్ట్రంలో వుండవచ్చునట.

- 4 కరక కల్పసూత్రం. యజుర్వేదీయ చరక శాఖకు చెందినది. ఇది చరకాధ్యయ్య ద్వందశశాఖల్లో ఒకటైన కారకశాఖకు సంబంధించింద. దీనినే లోగాక్షి సూత్రమని కూడ పిలిచెదరు. కాశ్మీరు బ్రాహ్మణులు ఈ శాఖీయులే.

- 5 కాత్యాయన కల్పసూత్రం శుక్ల యజుర్వేద సంబంధి. దీనికే కాతీయ సూత్రమని, పారస్కర సూత్రమని కూడ దీనికి పేర్లు గలవు. యజుర్వేద శాఖలోని పదిహేనవ శాఖయైన కాణ్వ మూఢ్యుండిన శాఖలు రెండింటికి కాత్యాయన కల్పసూత్రమే ప్రామాణికమైంది. ఆంధ్ర,

తమిళనాడులోని యీ శాఖవారిని ప్రథమశాఖీయులని పిలుస్తారు. దేశమంతా వున్నారు పీరు.

- 6 సామవేదానికివృషా రాజాయనీయ, కౌధుమ, జై మిని యను మూడు శాఖలే ప్రచారంలో వున్నాయి.

ద్రాహ్యయణ కల్పసూత్రం సామవేదీయ రాజాయనీయ శాఖకు చెందింది. భరతఖండంలోని, పంచద్రావిడులు, పంచ గౌడులలోను వీరు కలరు.

- 7 గోభిల కల్పసూత్రం సామవేదీయ కౌధుమ శాఖకు, జై మినీయ కల్పసూత్రం జై మినీయ శాఖకు సంబంధించినది. గోభిల సూత్రీయులు గుజరాత్, ఉత్తర హిందూదేశాలలోను, జై మినీయ సూత్రం వారు తమిళనాడు, కేరళ, కర్ణాటకలో చాల తక్కువమందున్నారు.

- 8 అధర్వణ వేదానికి తొమ్మిది శాఖలున్నట్లు పతంజలి మహర్షి సూచించినా శౌనకశాఖ ఒక్కటే లోక వ్యవహారంలో దర్శనమిస్తుంది.

- 9 కౌశికకల్పసూత్రం అధర్వణవేదానికి సంబంధించింది. ఈసూత్రాను యాయులు గుజరాత్, కాశ్మీర్ రాష్ట్రాలలోను ఎక్కువ ఉన్నారు.

ప్రాచీన సూత్ర వ్యాఖ్యాతలు పై ముదహరించిన వానినేకాక, మరి కొన్నింటి పేర్లను తమ తమ వ్యాఖ్యాన గ్రంథాలలో సందర్భానుసారం స్మరింపటం జరిగింది. వానిలో 1) శాండిల్య గృహ్య సూత్రం 2) శాకటాయనసూత్రం 3) జాబాలి గృహ్యసూత్రం 4) పైంగీగృహ్యసూత్రం 5) బైజావాప గృహ్యసూత్రం 6) అధర్వణ గృహ్యసూత్రం 7) శౌనక గృహ్య సూత్రం 8) పరాశర గృహ్యసూత్రం 9) శార్దూల గృహ్య సూత్రం 10 శ్వేతాశ్వతర గృహ్యసూత్రం 11 నిదానసూత్రం ఉన్నాయి. పై సూత్రాలిప్పుడు లభించని కల్పసూత్రాల జాబితాలో చేర్చబడ్డ, ఒక నాడు అవి విశ్వవిఖ్యాతి నార్జించినట్లు వ్యాఖ్యాతలనుబట్టి తెలుస్తుంది.

శ్రౌతస్మార్త విధులకు మంత్రపూర్వక ప్రయోగాలను నిర్దేశించినవారు గృహ్య సూత్రకారులు. ఆ సూత్రకారులచే రచింపబడిన 18 సూత్రాలు

ప్రామాణిక సూత్రాలుగా నిలిచాయి. భారతీయ సంస్కృతిలో అష్టాదశ సంఖ్యకు అద్వితీయ చరితముంది. ఆ అష్టాదశ సంఖ్యలోనే ప్రామాణిక కల్పసూత్రాలు కూడ ఒదిగివున్నాయి. వానిలో “శ్రీ వై ఖనస కల్ప సూత్రం” పూర్వాపర సూత్ర క్రమంలో తారహార స్థానంలో వుంది.

వేదానికి కల షడంగాలలోను కల్ప మొకటి. వేద పురుషునకు ఛందము పాదములు కాగా, కల్పము చేయి యని పెద్దలు నిర్ణయించారు.

శ్రీ వై ఖనస కల్పసూత్రం సమస్తం శ్రీ విఖనసమహర్షి ప్రోక్తమైంది. శ్రియఃపతి మనస్సునుండి ప్రప్రథమంగా యే మూర్తి సృజింపబడిరో వారే విఖనస మహర్షిగ బెలుగొందిరి. విఖనస మహర్షి శ్రీహరి మానస పుత్రులు. విఖనసుడే బ్రహ్మస్వరూపుడని అందరూ అనుకుంటారు కాని విఖనస మహర్షికి బ్రహ్మకు చాల విషయాలలో యెన్నో వ్యత్యాసాలున్నట్లు పురాణ పరిశోధకులు కనుగొన్నారు.

విఖనసమహర్షి సూత్రకర్త పద్మనాభమనస్సంజాతుడు ఏకముఖుడు అగ్రజుడు బ్రహ్మదేవుడు సృష్టికర్త పద్మనాభపుడు చతుర్ముఖుడు అనుజుడు అని పురాణాలు ప్రవచిస్తున్నాయి.

ప్రప్రథమంగా శ్రియఃపతి మనస్సంజాతుడైన విఖనస మునియే ఆరుజన్మల అనంతరం చతుర్ముఖుడై (బ్రహ్మయై) సర్వప్రపంచ స్రష్టయైనాడని నృసింహ పురాణం స్పష్టంచేస్తోంది. కావున విఖనసమహర్షియే బ్రహ్మకన్న పూర్వీకుడని పౌరాణికపరిశోధకులు కంఠోక్తిగచెప్పినారు.

విష్ణుపూజా విశారదుడు, హిరణ్య గర్భుడునగు విఖనస మహర్షికి “అపాంతర తమ వేదాచార్య” బిరుదం ఉన్నట్లు వేదవ్యాస మహర్షి మోక్షధర్మ పర్వంలో సూచించినట్లున్నది. మహర్షి విశేష శాస్త్రములను సృజించినందువల్ల “శాతాతపులు” అనే పేరొందినట్లు ఆగమశాస్త్రం ప్రస్తుతిస్తోంది. విఖనసమహర్షికి భృగువు, మరీచి, అత్రి, కశ్యపుడను నల్లరు శిష్యులున్నారు.

విఖనస మహర్షి విష్ణ్వర్చనము తన శిష్యుల కుపదేశింపగ వారు భగవద్యజ్ఞనవిధిని విస్తృతపరచి విపులీకరించారు.

(శ్రీ) వై ఖానస కల్పసూత్రం అన్యసూత్రాన పేక్షితమై, సర్వ సమగ్ర మైన సూత్రంగా విజ్ఞులచే కీర్తించబడుతోంది. బహుకల్పద్రష్ట, అతి పూతనుడునైన మార్కండేయమహర్షి వై ఖానస సూత్ర మహాత్యైన్ని వేవిదాల వినుతించటంవల్ల దాని ఔన్నత్యం - వై శిష్ట్యం విశిష్టమైనవని స్పష్టపడుతోంది.

శ్రౌతస్మార్త క్రియలను మంత్రవత్ప్రయోగపూర్వకంగా ఉపదేశించబడిన ధర్మాన్ని అత్యున్నతము, అత్యుత్తమునైన ధర్మంగా మహా భారతం పేర్కొంది.

ఇట్టి సమంత్రక ప్రయోగాలనుపదేశించిన వారిలో విఖనసుడు, బోధాయనుడు అగ్రగేసరులు. బోధాయన మహర్షికి కల్పసూత్రకారులలో సముచిత స్థానం లభించింది. కల్పసూత్రకారులలో బోధాయనుడు ప్రాచీనుడు - చ్రామాణికుడు. బోధాయన కల్ప సూత్రంలో వై ఖానస సూత్ర ప్రస్తావన-ప్రస్తుతి పలుతావుల కనిపిస్తోంది. కనుక వై ఖానస సూత్రం బోధాయనీయంకన్న ప్రాచీనమైందిగను. ప్రథమమైందిగను, ఉత్తమోత్తమమైందిగను భావించవచ్చు.

వై ఖానస కల్పసూత్రంలో యే సూత్రకారుని ప్రస్తావన లేదు. మిగిలిన ధర్మసూత్ర-కల్పసూత్రాలన్నీ వై ఖానస సూత్రాంతర విషయాలని, ధర్మాలని, సప్రమాణంగా స్వీకరించాయి. మన్వాది ధర్మసూత్ర శాస్త్ర రచయితలకు, తద్వ్యాఖ్యాతలకు కూడ యీ వై ఖానస సూత్రంపై పరమప్రత్యయముంది. మనువునకు మహర్షి చే ప్రతిపాదించబడిన వై ఖానసాశ్రమంపైన, నిషేక సంస్కారంపైన అచంచల గౌరవ విశ్వాసాలున్నాయి. శైవ శాక్తేయాదులు, ఇతర తంత్రాలు కూడ పలుతావులలో

పై ఖానసాన్నే ప్రమాణంగా స్వీకరించాయి. ఇటు కల్ప సూత్రాలలోను, అటు ఆగమసూత్రాలలోను కూడ పై ఖానస సూత్రానికి విశిష్టమైన స్థానం వుంది.

పై ఖానస కల్పసూత్రం ఎన్నెన్నో సంస్కారాలను ప్రతిపాదించింది. ఎన్నెన్నో ప్రాయశ్చిత్తాలను సూచించింది. విఖనస మహర్షి ఆఖండ వేదరాశినుండి యెన్నెన్నో మంత్రాలను ఉద్ధరించి, సంధ్యావందనం నుండి భగవద్యజనవిధి వరకును, నిషేధాది సంస్కారంనుండి ఆహ్ార్యామ యజ్ఞంవరకు గల 40 శారీరక సంస్కారాలను వేదమంత్ర పునీతం గావించాడు. అమంతక క్రియ యెచ్చటను కానరాదు. మహర్షి ప్రతిపాదించిన ప్రతి సంస్కారం ఒక అనర్హత.

శ్రీమన్నారాయణ భక్తివిహీనమైన వర్ణాశ్రమాచారాలు, దానధర్మాలు, యజ్ఞయాగాది క్రతువులు, తపః పాండిత్యాలు నిష్పలాలు. నిష్ప్రయోజకాలు అని మహర్షి ప్రగాఢంగా విశ్వసించారు. కావుననే శ్రీమన్నారాయణుని నిత్యం అర్పించాలని కఠోరంగా శాసించారీమహర్షి. మరియు శ్రియఃపతి ప్రతిష్ఠార్పనా పద్ధతులనన్నింటిని వేదమంత్రపూతం గాను పై దిక క్రియా ప్రపూర్ణంగాను ఉపదేశించారు. పై ఖానస సూత్రం సమస్తాన్ని శ్రీహరిపరంగానే ఉపదేశించటాన్ని బట్టి యీ సూత్రాన్ని నారాయణపరాయణ సూత్రంగాను, వేదప్రధానపరమవైష్ణవసూత్రంగాను కూడ మహర్షులు గౌరవించారు. సమస్త సంస్కారాలకూడ శ్రీమన్నారాయణ పరంగానే ఉపదేశింపబడ్డాయి. విఖనస మహర్షి ఉపదేశించిన విష్ణ్వర్చన సౌవర్ణ గిరిశిఖర సమున్నతమైంది.

విఖనస మహర్షి ప్రసాదిత పై ఖానసాశ్రమానికి వానప్రస్థం, శ్రామణాకాగ్ని రెండూ రెండు వేగుచుక్కలు. శ్రీవై ఖాన కల్పసూత్రం సర్వవిధాల అన్యసూత్రాపేక్షలేని సర్వోత్తమ కల్పసూత్రం.

ఈ గ్రంథంలోని మొదటి 7 స్కార్త ప్రశ్నలకు 3 ధర్మ ప్రశ్నలకు శ్రీ నృసింహ వాజపేయయాజులవారు భాష్యాన్ని ప్రసాదించారు.

11వ ప్రవర ప్రశ్నకు భాష్యంలేదు. మన వైఖానస సంఘేయులకు అది చాల ముఖ్యమై నది. ఆ ఉదేశ్యంతోనే ప్రవరప్రశ్నను భాష్యగ్రంథంలో ముద్రించటం జరిగి వుంటుంది. ఇది బహుధా ప్రశంసనీయకృత్యము.

మన కల్పసూత్రానికి భట్ట భాస్కరుడు, శ్రీరామసూరి, వేంకట యోగి, సంజీవయాజి, శ్రీవివానదీక్షితులు, నృసింహవాజపేయయాజివంటి మహోద్దండ పండితులు వ్యాఖ్యలు వెలియించినను, అవి అన్నియు నేడు అలభ్యములు. అధవా లభించినను అసమగ్రములు. అందుచే నృసింహ వాజపేయయాజిగారి భాష్యగ్రంథమునే మన పూర్వీకులు పరంపరాగత మగ అనుసరించుచున్నారు. మహత్తర విషయ వివరణ పూర్వక సమగ్ర భాష్యంగా పేరొందిన నృసింహవాజపేయ కృత తల్పసూత్ర భాష్యాన్ని సంఘేయులకు, మానవాళికి అందించటానికి శ్రీ వైఖానస మహామండలి విజయవాడవాగు చేసిన ప్రయత్న ఫలమే యీ గ్రంథ రూపంగా మీ ముందు నిలిచింది.

డా॥ అగ్నిహోత్రం యోగానంద నరసింహాచార్య ఎం. ఎ.

భాషాప్రవీణ

విజయవాడ

ఆంధ్రోపన్యాసకులు - శారదా కళాశాల

4-8-1987

సహ కార్యదర్శి, శ్రీ వైఖానస మహా మండలి, విజయవాడ

ఈ విషయ రచనకు ఉపయోగపడిన వ్యాసాలు :-

1 కల్పసూత్రాలు. శ్రీ వై. కోటిశ్వర దీక్షితులు-1931.

ప్రణోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచిక.

2 వైఖానస కథామధనం. పండిత శ్రీమాన్ పరాశరం వేంకటాచార్యులు.

1984. దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధిని సభ - తిరుమల, రజతోత్సవ సంచిక

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః

అభిప్రాయము

ఆ స్త్రీక మహాశయులకు నమస్కారాలు :

శ్రీ నృసింహ వాజపేయ భాష్య సహిత “శ్రీ వైఖానస స్మార్త సూత్ర ద్వితీయ భాగము నామూలాగ్రము పఠించి ఆనందభరితుడనై తిని. ఎందరో మహాపురుషుల చిరకాల ప్రయత్న ఫలముగ భాష్యగ్రంథమిప్పటికి వెలుగుచూచినది. ఈ గ్రంథము భావితరాలవారికి వైఖానస సంప్రదాయ కరదీపిగ వెలుగొందగలదు.

పురాకృత జన్మ సుకృత విశేషమున మనము వైఖానస జన్మము నొంది నిరంతరము విష్ణ్వర్చనారాధనము నందే నిమగ్నమై భుక్తిముక్తుల నొందుచున్నాము. విఖానస మహర్షి విశిష్ట సంప్రదాయానుయాయులమైన మనకి భాష్య గ్రంథము పరమ పవిత్రమైనది, పరమ ప్రామాణికమైనది.

అష్టాదశ శారీరక సంస్కారములనుండి యత్యాశ్రమ స్వీకారము వరకుగల సమస్త సంస్కారములను, వానిలో సంభవించు దోషములకు పరిహారముగ చేయదగిన ప్రాయశ్చిత్తములను, విస్తృతముగ విపులీకరించిన శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రమే శ్రామణకాగ్ని విధానము నుండి యోగ విధానమువరకు గల సమస్త విషయములను సర్వసమగ్రముగను సంపూర్ణముగను వివరించినదీ సూత్ర మొక్కటియే. తృతీయాశ్రమ స్వీకర్తలందరు విఖానసమహర్షి ప్రణీత కల్పసూత్ర ప్రతిపాదితాంశములనే అక్షరశః అనుష్ఠించుటచే వారిని ప్రాచీనులందురు “వైఖానసులు” అనియే పిలుచుట సర్వసాధారణమైనది.

మన వైఖానస కల్పసూత్రము అన్యసూత్రావపేక్షితమైనట్టిదని అన్యసూత్రానుయాయులు పలువురు ఇతః పూర్వమే ప్రశంసించినారను

విషయమును మన శాఖీయులు విన్నవించరాదు. వై యాకరణ పంచానన భారత రాష్ట్రపతి బహుమతి గ్రహీత. శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారి శ్రమ ఆశయము, సంకల్పము నేటికి ఫలవంతము రైనది. ఆచార్యులవారి కోరిక ఫలరూపము నొందుటకు అహర్నిశలు శ్రమించిన సుప్రసిద్ధాగమ సూత్ర పండిత ప్రకాండులైన “ఆత్రేయ సోదరుల” కృషికి నా నమోవాకములు.

ఆత్రేయ సోదరులలో ఒకరైన శ్రీమాన్ వేదాంతం విప్రనారాయణాచార్యులవారి సూచనలను స్వీకరించి, భాష్యమునకు అనువగూరితిలో సూత్రమును జోడించి, అవసరమైన తావుల కఠినపదములకు అధస్సూచికలలో తెలుగర్థములను కూర్చి పాఠకులకు సుగమముగ నుండునట్లు శుద్ధ ప్రతిని తయారుచేసి, ప్రథమ, ద్వితీయ భాగములను రెండింటిని ప్రచురింపజేయుటకు ప్రధాన కారణభూతులైన కొంకేపూడి వాస్తవ్యులు శ్రీమాన్ అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులవారికి నా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతా భివందనములు. మన కల్పసూత్ర మహోత్సృష్టతను భావితరాలవారికి అందించాలనే తపనతో ఇట్టి ఉత్తమోత్తమ గ్రంథమును ఎన్నో కష్ట నష్టములకోర్చి ప్రచురించిన విజయవాడ శ్రీ పై ఖానస మహామండలి వారికి మన జాతిఎంతయో ఋణపడి యున్నది. శ్రీ సూత్ర భగవద్భాష్య గ్రంథములను ఇతోధికముగ ముద్రింపించు శక్తి సంఘమునకు శ్రీయః పతి ప్రసాదించుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను.

సుధీజన విధేయుడు,

(సం) దీవి వేంకటనరసింహాచార్యులు

(ప్రథమ శ్రావణ పూర్ణిమ

9-8-1987

సాహిత్య విద్యా, భాషా, రాష్ట్ర భాషాప్రవీణ

విశ్రాంత ఆగమ సంస్కృత పండితులు

శ్రీ వేంకటేశ్వర వైఖానసాగమ పాఠశాల,

ద్వారకాతిరుమల

౪౪ గ్రంథ ముద్రణకు సహకరించిన దాతలు

(మహామండలి నిర్ణయము ప్రకారము రు. 100/- లు మరియు ఆ పైబడిన మొత్తములను యిచ్చిన వారి నామధేయములను మాత్రము ప్రకటించబడినది.)

ప్రథమ భాగమందలి దాతల నామముల తరువాత చేరిన దాతల నామములు ఇందు ప్రకటించుచున్నాము.

సవరణ :- ప్రథమ భాగములో ప్రకటించిన దాతల పేర్లలో దీవి కోదండరామాచార్యులు (వణిక్పూరు) వారి ధర్మము. వారి పితరులైన దీవి శ్రీనివాసాచార్యులు, అలమేలు మంగమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం రు. 1000/- లు నొసంగిరి.

శ్రీమాన్	పేరు	గ్రామము	విరాళము
అంగర	వేంకటాచార్యులు & లక్ష్మణాచార్యులుగారు, పెనికేరు		రు. 116
పరాశరం	రామకృష్ణమాచార్యులుగారు, కుమ్మూరు		116
దీవి	భార్గవ గోపాల కృష్ణమాచార్యులుగారు, చాగంటిపాడు		116
వేదాంతం	శ్రీరామాచార్యులుగారు, బెంగుళూరు		100
రాంపిఠర్ల	రామాచార్యులుగారు, విన్నకోట		100
వేదాంతం	సత్యనారాయణాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం భార్య రాజూనుజమ్మగారు, ఏలూరు		125
గుడిపూడి	వేంకటాచార్యులుగారు, తిరువూరు		250
డా॥ దీవి	లక్ష్మణాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం కుమారులు ఆంజనేయమూర్తి & సోదరులు, నూడెళ్ళ		116
శ్రీ వై	భానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభ, తిరుమల (2వ పర్యాయం)		1000
దీవి	జనార్ధనాచార్యులుగారు, తమిళిళ		116
ఆగ్నిహోత్రం	కృష్ణమాచార్యులుగారు, చిన్నాపరం		116
సల్లపాటి	గోపాలాచార్యులుగారు, గుడివాడ		116
వేదాంతం	వేణుగోపాల్ గారు, ఏలూరు		116

శ్రీమాన్	పేరు	గ్రామము	విరాళము
ముత్తేవి కేశభట్టాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం			
కుమారులు రామకృష్ణసింహాచార్యులు & సోదరులు, సర్కిల్ పేట, బందరు			116
ఖండవల్లి సీతారామాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం			
భార్య లక్ష్మీకాంతమ్మగారు, విజయవాడ			116
“ఆయుర్వేద విశారద”, డా॥ చక్రవర్తుల నరసింహాచార్యులు,			
మంగతాయారమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం, వారి కుమార్తెలు			
వేదాంతం భానువాణీసీతామహాలక్ష్మిగారు, విజయవాడ			116
వేదాంతం వేంకట రామలక్ష్మమ్మగారు, విజయవాడ			116
“రాజవైద్య” పెద్దింటి కేశవాచార్యులుగారు, అనంతలక్ష్మిగార్ల స్మృత్యర్థం			
కుమారుడు డా॥ పెద్దింటి సీతారామభార్యగారు, కోరుకొండ			1000
నారాయణం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, పామూరు			116
పండిత వేదాంతం రామచంద్రాచార్యులుగారు, ఉయ్యూరు			116
,, గుడిపూడి రంగాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం,			
వారి కుమార్లు, వెణుతురుమిల్లి			100
పులిపాక లక్ష్మీస్మసింహాచార్యులుగారి స్మృత్యర్థం -			
కుమారుడు వేంకటాచార్యులుగారు, పై డూరుపాడు			116
నారాయణం పురుషోత్తమాచార్యులుగారు, కమ్మమూరు			116
డా॥ రొంపిచర్ల శ్రీరామాచార్యులుగారు, కొడాలి			116
అగ్నిహోత్రం రాజగోపాలాచార్యులుగారు, శ్రీకాకుళం			116
“న్యాయాచార్య” పెద్దింటి భావనాచార్యులుగారి కుమారుడు			
నరసింహాచార్యులుగారు, గుంటూరు			558
రొంపిచర్ల వేంకట కృష్ణమాచార్యులుగారి కుమారుడు			
డా॥ ఆర్. సత్యశ్రీనివాసాచార్యులుగారు, కొడాలి			116
డా॥ రత్నాకరం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, తెనాలి			116
ముత్తేవి విఖనసమూర్తి & వారి కుమారుడు ధవిప్రసాద్ గార్లు, కురుమదాల్లి			116
అగ్నిహోత్రం ముదిత నరసింహాచార్యులుగారు (కొంకేపూడి) బందరు			116

శ్రీమాన్ పేరు గ్రామము విరాళము

వేదాంతం యోగానంద నరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం

కుమార్లు ఆదిశేషభట్టాచార్యులుగారు, మచిలీపట్నం 116

ముత్తేవి రాధాకృష్ణమాచార్యులుగారు, గోకవరం 116

వేదాంతం బలరామాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం

కుమార్లు శ్రీనివాస భట్టాచార్యులుగారు, మచిలీపట్నం 116

ముత్తేవి అనంత వెంకట లక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం

కుమార్లు వెంకటరంగాచార్యులుగారు, కొరిమెర్ల 116

డా॥ అగ్నిహోత్రం కృష్ణమాచార్యులుగారు, శ్రీకాకుళం 116

పరాశరం వెంకటనరసింహాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్లు

వేణుగోపాలాచార్యులు & సోదరులు, వీరంకిలాకు 116

గుడిపూడి విఠనన ఆప్పలాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం సోదరుడు

లక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారు, మచిలీపట్నం 116

దీవి భావనాచార్యులుగారి జ్ఞాపకార్థం కుమార్లు

గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు, బార్ల పూడి 116

వేదాంతం వేణుగోపాలాచార్యులుగారు, బల్లిపర్రు 116

వేదాంతం నత్యనారాయణాచార్యులుగారు, బల్లిపర్రు 116

వేదాంతం వెంకట విజయసారధిగారు, మచిలీపట్నం 116

వేదాంతం శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, కపిలేశ్వరపురం 116

వేదాంతం రాధాకృష్ణమాచార్యులుగారు, వుయ్యూరు 116

పెద్దింటి రామచంద్రవరప్రసాద్ గారు, లబ్ధిపేట, విజయవాడ 116

శ్రీనివాసుల రఘురామాచార్యులుగారు, వడాలి 116

వేదాంతం వి. రామాచార్యులు, S/O కేశవాచార్యులుగారు, శివగంగ 116

ఆయుర్వేద విశారద డాక్టర్ చక్రవర్తుల నరసింహాచార్యులు,

ఘంగతాయరమ్మగార్ల జ్ఞాపకార్థం వారి కుమార్తె

శ్రీమతి ఖండవలి ప్రద్యావతి 116

—గో—

విషయానుక్రమణికా

అథః షష్ఠః ప్రశ్నః

విషయాః	పుట	విషయాః	పుట
నిషేకాదీనాం ప్రాయశ్చిత్తమ్	1	నిషేకాదీనాం సామాన్య ప్రా.	17
గోచర్య నిర్వచనమ్	"	చాంద్రాయణవ్రతం తద్వేదాశ్చ	18
అఘారే క్రియాలోపే ప్రాయ-	2	ప్రాజాపత్యం, పాచక్యవ్రతం,	
దై వికాదిషు సంధర నిక్షేపణం	3	అన్నకృత్యం, సువర్ణకృత్యం	19
హోమే న్యూనే అతిరిక్తేచ ప్రాయ-	4	ఉపనయన కాలావధి నిర్ణయః	20
విశేషాసుక్తా ప్రాయశ్చిత్తమ్	"	ఉపనయన కాలేతితే ప్రా-	21
అగ్న్యైదౌ మక్షికాది పతనే ప్రా-	"	ఉపనయన కర్తృ నిర్ణయః	"
అగ్న్యైయతనే గవాదిగమనే	5	నిత్యస్నానే హీనే ప్రా-	23
పరిస్తరణాదీనాం దాహదౌ	"	సంధ్యోపాసన హీనే ప్రా-	"
అంత హోమే హీనే ప్రా-	6	బ్రహ్మయజ్ఞే హీనే ప్రా-	24
ఋతౌ సంగమనే హీనే ప్రా-	"	సమిద్యోమే హీనే ప్రా-	"
ఋతౌ హోమః	7	దినత్రయే స్నానాదౌ హీనే ప్రా-	25
స్వభార్యాయాః పంధ్యాత్వే	8	అవక్తిర ప్రాయశ్చిత్తమ్	"
నాందీముఖే హీనే ప్రా-	"	అఙ్గోజ్య ఙ్గోజనే ప్రా-	26
నాందీముఖ వరనీయాని	10	పునరుపనయనం	27
గర్భాధాన కాలేతితే ప్రా-	"	పారాయణ వ్రత బంధ విసర్గ	
పుంసవనే సీమన్తేచ అతితే ప్రా-	11	కాలేతితే ప్రా-	28
విష్ణు దిలౌ హీనే ప్రా-	12	ఉపాకర్య హీనే ప్రా.	29
గర్భసంస్తార హోమాగ్ని నిర్ణయం	"	సమావర్తన క్రియా హీనే ప్రా-	30
గర్భిణ్యాః భర్తృమరణే	"	వగ్నికా, గౌరీ, కన్యా స్వరూపం	31
సర్వగర్భ సంస్కార నిర్ణయః	13	వివాహకాలేతితే ప్రా-	32
సపిండిత్వ ఆశౌచ నిర్ణయః	"	అసురాది వివాహే ప్రా-	"
ఆశౌచే వర్ణ నిర్ణయః	14	రజస్వలా వివాహే ప్రాయ-	34
జాతకాగ్నౌ సమత్పన్నే ప్రా-	"	వివాహమధ్యే రజస్మత్పన్నే ప్రా-	35
ఉత్థాన కాలేతితే ప్రా-	15	జ్యేష్ఠే తిష్ఠతి వివాహే కృతే ప్రా-	"
నామకరణ కాలేతితే	"	జ్యేష్ఠే పరదేశ గతే-	36
వక్షత్ర హోమే హీనే ప్రా-	16	పాయంప్రాత రౌపాసనహీనే ప్రా-	38
అన్నప్రాశన కాలేతితే	"	త్ర్యహే ఔపాసన హీనే ప్రా-	39
ప్రవాసాగమన పిండవర్ధనకాలేతితే-	17	పునరాధానం -	40
చౌళకే కాలేతితే ప్రా-	"	మాసే వత్సరే హీనే ప్రా.	44

విషయాః	పుట	విషయాః	పుట
తప్త కృచ్ఛం	44	అస్థామవ్య లాభే ప్రాయశ్చిత్తమ్	64
పంచమహాయజ్ఞ ప్రాయ -	45	సూతికాదీనాం మరణే	65
ఏకాహే వైశ్వదేవే హీనే ప్రా -	46	సగర్భాయ	66
త్ర్యహే హోమే హీనే ప్రా -	47	సూతక ప్రేతకయోః	
ద్వాదశాహే హీనే ప్రాయ -	"	ఏకాహ సన్నిపాతే	67
ప్రవాసాదా వైశ్వదేవః	48	పాపమరణే	"
పాకయజ్ఞ సంస్థానాం అగ్ని		శవస్య దహనకాలేఽతీతే ప్రా -	69
నిర్ణయం	49	శవదహనాగ్నే ఉత్పన్నే	"
స్థాలీపాకే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	50	ఉపనయనా మార్దవ్యం మరణే	
పాదకృచ్ఛం	50	అశౌచ నిర్ణయః	70
అగ్రయజ్ఞ హీనే ప్రాయ -	51	దంతజననమార్దవ్యం	
అష్టకా హీనే ప్రాయ -	52	అశౌచ నిర్ణయః	"
పిండ పితృయజ్ఞే మాసి శ్రాద్ధే -	"	శ్రీ మరణే అశౌచ నిర్ణయః	"
చైత్రీ యజ్ఞే హీనే ప్రా -	53	మాతాదీనాం	71
ఆశ్వయుజ్ఞే యజ్ఞే హీనే ప్రా -	"	గర్భస్రావే	"
నిత్యార్చన హీనే ప్రా -	54	సూతక ప్రేతకయో స్పృశాతీయ	
మృత సంస్కార ప్రా -	55	సమాగమే అశౌచ నిర్ణయః	"
సంస్కార విభాగాః	"	అనపిండ శవస్య స్నానాదా కృతే	
మృత సంస్కార కర్తుః ఫలం	56	అశౌచ నిర్ణయః	72
అహితాగ్న్యాదీనాం అగ్ని నిర్ణయః	57	గ్రామ ప్రవేశనాదిషు	
పత్న్యః మరణే అగ్ని నిర్ణయః	59	అశౌచ నిర్ణయః	73
దంపతీ మరణే -	60	శవస్పర్శనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	"
కృత చౌళస్య మరణే -	61	అనపిండ మరణే అశౌచం	74
జాతదంతస్య మరణే -	"	ప్రేత శిలార్చనం	"
అజాత దంతస్య	"	ప్రేతశిలాయాంబలా హీనే ప్రా -	75
కృత చౌళాదీనాం మరణే -	61	ప్రేతాశ్మని శ్వకుక్కుటాద్యైః	
శవే అన్యాశౌచ యుక్తే చ శ్వ		స్పృష్టే ప్రా -	"
కుక్కుటాది స్పర్శనే ప్రాయ -	62	అస్థి నిక్షేపః	76
దేశాంతరమృతే, శవే జీర్ణదహన		వర్షణి సముద్ర స్నాన విధిః	"
హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	63	అనరణాహే దర్శన సంభవే	"
అమంత్రకం శవే దగ్ధే ప్రా -	64	ప్రేత శిలా విసర్జనం	77

C

విషయాః	పుట	విషయాః	పుట
నిమిత్త శ్రాద్ధే హీనే ప్రా.	78	హంసాః	111
సంవత్సర మధ్యే సపిండికరణ		పక్షమహంసాః	112
నిర్ణయః	79	వర్ణ భేదేన ఆశ్రమ నిర్ణయః	113
సపిండికరణ విధిః	80	సకామ స్వరూపం	114
పిండ సమారోపణం ఉదక		నిష్కామ స్వరూపం	,,
సంయోజనం చ	81	నిష్కామ భేదాః	,,
సపిండికరణే హీనే ప్రా.	,,	ప్రవృత్తి స్వరూపం	,,
విచ్చిన్నోపాసన కాతే మరణే		నివృత్తి స్వరూపం	115
ప్రాయశ్చిత్తమ్	82	యోగి భేదాః, యోగభేదాః	118
వర్ణాశ్రమ ధర్మాః	84	సారంగాః, అనిరోధకాః	128
ఆశ్రమ భేదాః ధర్మాశ్చ	87	నిరోధకాః, మార్గగాః,	
బ్రహ్మచారి భేదాః	91	విమర్శగాః	129
గాయత్రః బ్రహ్మచారి	,,	యమమ్, నియమమ్	,,
బ్రాహ్మ్యః, ప్రాజాపత్యః	92	అసనమ్	130
నైస్థికః	93	ప్రాణాయామమ్	132
గృహస్థ ధర్మాః	94	ప్రత్యాహారః	133
గృహస్థ భేదాః	97	ధారణా	135
వార్తా వృత్తిః, కృషి విధానం	,,	సమాధిః	136
కాలీన వృత్తిః	98	ఏకాద్యాః, దూరగాః	137
యాయావరః	99	అదూరగాః	142
ఘోరాచారికః	100	భూమధ్యగాః	143
వానప్రస్థ ధర్మాః, శ్రామణక		అసంభక్తాః, సంభక్తాః	144
అగ్ని విధానం	101	విసరగాః	145
శ్రామణకాగ్నికుండ ప్రమాణం	102	మోక్షోపాయః	148
వానప్రస్థ భేదాః	104	శ్రామణక విధానం	150
బౌదుంబరః	,,	సనాప్యసాశ్రమ స్వీకారః	152
వైరించః	105	వానప్రస్థ ధర్మాః	161
వాలఖిల్యః, ఘనపః	106	అవతీర్ణక వానప్రస్థ ధర్మాః	163
అవతీర్ణక భేదాః	107	శ్రామణక నిర్వచనం	
భిక్షక భేదాః	109	వైఖాన(సనాప్య)సాశ్రమశ్రమః	164
కుటీచకః, బహుదకః	110	నదాచారః	176

విషయాః	పుట	విషయాః	పుట
మూత్రపురీష విసర్జన విధిః	177	మృతాది శుద్ధిః	211
శౌచ విధిః	,,	శుద్ధ నిర్ణయః	212
వానప్రస్థ ధర్మాశ్శౌచ విధిః	178	వానప్రస్థ ధర్మాః	213
రేతో విసర్గ శౌచ విధిః	179	భిక్షక ధర్మాః	217
ప్రాణాయామ లక్షణం	181	అనాహితాగ్నేః మరణే	
సావిత్రి జపసంఖ్యా	,,	కర్తవ్యం	224
అభివాదన ప్రకారః		అహితాగ్ని మరణే	
ఆశీర్వాదః	184	కర్తవ్యం	226
ప్రత్యహమభివాదనీయాః	185	నారాయణ బలిః	227
ప్రోక్ష్యాఽగత్యాఽభివంద్యాః	,,	చాతుర్వర్ణ్య సంకరోత్పన్న	
మాతృషత్పూజనీయాః	,,	ప్రతిజ్ఞా	241
పరశ్రీ వందన ప్రకారః	186	అనురోమ స్వరూపం	,,
అన ధ్యాయాః	187	ప్రతిరోమ స్వరూపం	,,
తిస్రోష్టకాః	188	అంతరాళ స్వరూపం	,,
వేదాధ్యయనం	190	వ్రాత్య స్వరూపం	242
భిక్షన్న భోజనం	191	శుద్ధ బ్రాహ్మణః	,,
వ్రత విసర్గకాలః, తద్విధిశ్చ	,,	కుండగోళకౌ	,,
మాధ్యాహ్నిక స్నానాదిః	192	శుద్ధ క్షత్రియః	243
పారక్య స్నాన విధిః	195	భోజః తద్వృత్తిః	,,
కూపస్నాన విధిః	,,	శుద్ధ వైశ్యః	244
ఆతురస్నాన విధిః	196	వణికారస్తద్వృత్తిః	,,
భోజన విధిః	,,	శుద్ధ కూడ్రః	,,
ఉచ్ఛిష్టా ద్యాః	197	మాళవకస్తద్వృత్తిః	245
రాత్రాప భోజ్యం	199	సంకరోత్పన్న అనురోమా	
గృహస్త ధర్మాః	202	ద్యుత్పత్తయః పృత్తయశ్చ	245
సామాన్య ధర్మాః	204	క పుస్తకే విశేషః	261
రత్నసౌవర్ణాది శుద్ధిః	210	ఖ పుస్తకే, గ పుస్తకే విశేషః	262

శ్రీ జ్వాలా సాగ్రామ వీర యోగానంద లక్ష్మీనృసింహాయ నమః

అథ షష్ఠః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

విషేకాదీనాం ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథ విషేకాది సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్తం

వ్యాఖ్యాన్యముః

౧

స్నానాదిస్మార్తమూలభాష్య వాజపేయ కృదగ్నిచిత్.

రామం సత్వాథ వక్ష్యే తత్ప్రాయశ్చిత్తస్య భాష్యకమ్

అథేతి, విషేకాదీనుక్త్యా అథాన స్తరం విషేకాదయశ్చ తే సంస్కారాః విషేకాది సంస్కారాస్తేషాం విషేకాది సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్తమితి ప్రాయోవినాశః తదం ప్రాయముపవిష్టం వినాశకమాత్మనః ఉపదిష్టమితిలోకేదర్శనాత్. చిత్తీ సంజ్ఞాన ఇత్యస్య రాతోః చిత్తం అనేకార్థత్వాత్ భాతోః సంధానం చిత్త మిత్యవ్యతే. ప్రాయస్యచిత్తం ప్రాయశ్చిత్తం వినష్టకర్మణః పథానం ప్రాయశ్చిత్త మిత్యవ్యతే. ప్రాయశబ్దస్య వినాశపర్యాయస్య అకారాస్తత్వాచ్చిత్తి చిత్తయోః సుడస్కారోపేతి సుడాగమః. తదేతత్ప్రాయశ్చిత్తం వ్యాఖ్యాన్యముః.

స్నాత్వా సంకల్ప్య పుణ్యా హేవిధివత్సంస్కారాన్తుర్యాత్ ౨

స్నాత్వా సంకల్పేతి యజమానః పూర్వం నిత్యంనైమిత్తికం స్నానం కృత్వా ప్రాణానాయమ్య ఇదం కర్మ కరిష్యామీతి సంకల్ప్య పుణ్యంచ తదహ స్తస్మిన్ పుణ్యాహే శుభేదినే విధివత్ తత్తదుక్త ప్రకారేణ సంస్కారాః విషేకాది కర్మాణి క్రమేణ కుర్యాత్.

గోచరమిర్వచనమ్

చతుర్దిశం చతుర్హస్తం గోచరే త్యుక్తమ్

౩

చతస్రో దిశోయస్య తత్ చతుర్దిశం చతుర్హస్తం హస్తానామాయతం విస్తారం యస్య తచ్చతుర్హస్తం భూతలం గోచర్యాకృతిః తస్యప్రమాణః గోచరే త్యుక్తం మునిభిరుదితం సంజ్ఞితం భవతి.

గోచర్య మాత్రోపలిప్తే పూర్వవదగ్నిం నిధాయాభిముఖ
మాసీన మగ్నిం ధ్యాత్వా ౭౭ ఘరం జుహుయాత్ ౪

గోమయేన గోచర్యమాత్రమువలేవయిత్వా తస్మిన్ గోచర్యమాత్రోపలిప్తే దేశే
పూర్వవత్ స్థండిలాదీన్ కృత్వా తత్రాగ్నిం నిధాయ అభిముఖమితి హోమకాలే
కర్తా యస్యాం దిశ్యాసీనో జుహోతి తద్దిజ్జుఖం స్వస్యాభిముఖ మాసీనం
వద్యాననస్థం యథాస్యాత్తథా చత్వారిశృంగేతి మంత్రేణ ధ్యాత్వా పరితః
పుష్పాక్షతాదిభిరిన్ద్రాది నామభిరభ్యర్చ్య ఆఘరం జుహుయాత్.

ఆఘరే క్రియాలోపే ప్రాయశ్చిత్తం

సర్వస్యాదావాఘరే క్రియాలోపే విపర్యాసే చవ్యాహృతి
ర్గాయత్రీం సావిత్రీం మిందాహుతి వైష్ణవం చ ద్వీరావర్త్య
హుత్వా పున రాఘరం జుహోతి. ౫

సర్వస్య కర్మణః అదౌ ప్రధానే ఆఘరే హీనే క్రియేతి తదస్తర్భుతాయాః
కస్యాశ్చిత్క్రియాయాః లోపోహీనః తత్క్రియలోపేచ విపర్యాసే తస్త్రీ
వైష్ణవశ్చేవ వ్యాహృతిం మహావ్యాహృతిం గాయత్రీం సావిత్రీం మిందాహుతిం
వైష్ణవంచ ద్వీరావర్త్య ద్వీః కృత్వః ఆవర్తనం కృత్వా ఆజ్యేనహుత్వా
పునస్తదాద్యాఘరం జుహోతి.

స్థణీలే పరిస్తరణాది సంభారేచ ప్రమాణ వర్జితే హీనే
మిందాహుతి సావిత్రీం వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్ ౬

స్థండిలేకుండే చవా పరిస్తరణ ముదిర్యేషాం ప్రోక్షణ కూర్చ వవిత్తాదిబర్హిషా
మిధ్యానం పరిధ్యాదీనాం ప్రవేదిపాతాదీనాం అన్యేషామపి సంభారాదాం తస్మిన్
పరిస్తరణాది సంభారేచ ప్రమాణ వర్జితే తత్తదుక్తప్రమాణరహితే ప్రమాణాధికే
హీనేచ సర్వేషా మథావే ఏకైకస్యవా సంభరస్య అథావే విపర్యాసేచ మిందా
హుతి సావిత్రీం వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్.

ఋత్విజోరభావే డక్షిణోత్తరయోః ప్రాగగ్రం కూర్చం
నిధాయ బ్రహ్మ సోమ సంకల్పయతి. ౭

ఋత్విజోరభావే బ్రహ్మసోమయోః ఏకస్యాభావే చేద్విద్యమాసం బ్రహ్మణం
వృత్వా అన్యస్య స్థానే కూర్చం విదధ్యాత్. ఉభయోః ఋత్విజోరభావే
అసంభవే స్థండిలస్య కుండస్యచ దక్షిణోత్తరయోర్భోవేద్యాం ప్రాగగ్రం
యథాస్యాత్తథా ప్రత్యేకం కూర్చం హస్తమూత్రప్రమాణం నిధాయ తత్ర
బ్రహ్మణం సోమమావాహ్యసనాద్యైరభ్యర్చ్య బ్రహ్మసోమో ఋత్విజౌ
సంకల్పయతి. సంకల్ప్య స్వయంచేత తత్సంత్రాసుత్వై తత్తత్కర్మకుర్యాత్.
దైవికాదిషు సంభార నిక్షేపణం

సర్వం యుగ్మం ప్రాచ్యా ముదీచ్ఛాంవాఽగ్రమస్తం చ
దైవికే కరోతి.

సర్వం యుగ్మమితి మయిదేవాదిభిశ్చతుర్దిశం దర్శానుక్షయేదిత్యత్ర సర్వం
బర్హిః ప్రత్యేకం యుగ్మం యుగళం ద్వౌద్వౌ చతురశ్చతురోవా పరిస్తం
బర్హిషః పరిధీంశ్చ సర్వం పరిమార్జనం పరిషేవనం కుండస్య స్థండిలస్య చా
ప్రాచ్యాం చోదీచ్ఛాం వా శబ్దిశ్చార్థే అగ్రమితి పరిస్తరణాదీనాం బర్హిషాం
పరిధీనాం చాగ్రాణి అస్తమితి అదితేనుమన్యస్వ దక్షిణతోవేదిం పరిమృజా
మీత్వాది పరిమార్జనాని. ఉద్ధస్యమానమితి భననం తత్ పల్లేఖానాం చాస్త
మవసానాని చ తత్సర్వ మగ్రమస్తం చ దైవికే కర్మణి కరోతి.

సర్వమయుగ్మం దక్షిణస్యాం పశ్చిమస్యాం వాఽ
గ్రమస్తం చ పైతృకే కరోతి

తదైవ సర్వమయుగ్మం అయుగళమేకైకం త్రీం శ్రీన్వామయిదేవాదిభిః దర్శాన్
సర్వమన్య త్పరిస్తరణాదికం చ దక్షిణస్యా మిత్యనేన పశ్చిమస్యాం వేత్యేతస్య
గ్రహణం భవతి. సాహచర్యాత్. యద్దైవికే ఐద్వైపరీత్యేన పైతృకే భవతి
న్యాయాచ్చ నైర్ముత్యాద్యస్త మితి నిర్దిష్టత్వాచ్చ. తస్మాద్దక్షిణస్యాం పశ్చిమ
స్యామగ్రమంతం చ తత్సర్వం పైతృకే ప్రేతకేచ కర్మణి కరోతి. బ్రహ్మసోమ
కూర్చ ముత్పవన పవిత్రం ప్రణీధి పవిత్రేచ వర్షిష్ట సమిథా పూర్వ సమిథా
వాపూరాహుతీయక్రోవహాద్యా హుతీశ్చ పూర్వవదేవ దైవికే పైతృకేప్యేతేషా
మగ్రమంతం చ కరోతి. విపరీతో నకర్తవ్యః తేషాం సర్వచా దైవికత్వాత్.

హోమేన్యూనే అతిరి క్తే చప్రాయశ్చిత్తం

హోమేన్యూనే అతిరి క్తే చప్రాయశ్చిత్తం మిద్ధా హుతీజు హోతిం

హూయత ఇతి హోమః తస్మిన్ హోమే సర్వత్రన్యూనే సంఖ్యాహీనే తత్తదాహుతి ప్రమాణహీనే చ అతిరి క్తేచ అధికే సంఖ్యాధికే అహుతి ప్రమాణాధికేచ పూర్ణాహుతిం మిందాహుతిం జహోతి.

విశేషానుక్తా ప్రాయశ్చిత్తం

విశేషేన క్తే సృవేణ హోతవ్య మాజ్యం హవిర్వాహృతి ర్కస్త్రం ప్రాయశ్చిత్తేన క్తే వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తమ్ ౧౧

విశేష ఇతి అనేన జహుయాదితి యత్ర పాత్రాణాం విశేషేన క్తేన తి స్రువేణ హోతవ్యం తత్ర పాత్రం స్రువః తేన స్రువేణ హోమః కర్తవ్యః హూయతే నేన తి హవిరన్వాది యత్రేదం హవిరిత్యనుక్తం భవతి. తత్ర ఆజ్యంగవ్య మాజమావికం మాహిషంవా ఘృతం హవింభవేత్. ఏతేషా ముక్తస్యాలాభే కుర్ధతైలేనవా ఆజ్య మిశ్రేణాన్నేనవా యవాగ్వా పైస్త్వేనవా క్షీరేణ దిచ్ఛా తండులేనాన్యేనాగ్నిహోత్ర హవిషా వా శ్రాతోత్తేనాన్యేన హోమః కర్తవ్యః మంత్రమితి యత్రాస్యాయం మంత్ర ఇతి విశేషేణానుక్తం. తత్ర వ్యాహృతి ర్కత్రం భవేత్. యత్రాస్యేదం ప్రాయశ్చిత్తమితి విశేషేణ ప్రాయశ్చిత్తే న క్తేన తత్ర వైష్ణవ మతోదేవాది షడ్వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తం భవతి.

అగ్న్యదౌ మక్షికాది పతనే ప్రాయశ్చిత్తం

అగ్నావాజ్యే చరావా హోమే మక్షిక క్రిమిరోమ పిపీలికాది పతనే తద్వ్యధోహ్య బర్హిషోద్ధిప్య స్రోజాపత్య మాగ్నేయమ్

అగ్నావా ఆజ్యే వా చరావా అన్యస్మిన్ హోమ్యేవా హోమూలే మక్షికా మశరాది క్రిమిక్షుద్రజస్త శిథిలాది రోమకేశాది తనూమహం పిపీలికా చర్తకృష్ణ వర్ణాః ఆదిశబ్దేన సాధయోనసధయోవా సర్వేస్వేదజాః శలధాదయస్స తేషామతస మన్తర్గమనం తస్మిన్ మక్షికాద్రిమిరోమపిపీలికాది పతనే సతి పతితం తద్వ్య

పోహ్య అపోద్ధృత్య బిరి ర్గ్యా తేన బిరిషా యథా జ్ఞానాన్తః ప్రవిశతి
తదా హోమ్య ముద్దీప్య ఉజ్జ్వల్య అగ్నౌ ప్రాజాపత్య మాగ్నీయం చ హుత్వా
తేన హోమ్యేన జుహుయాత్.

అగ్న్యాయతనే గవాదిగమనే ప్రాయశ్చిత్తం

అగ్న్యాయతనే గోవరాహశ్వ సర్ప మజ్జాక మార్జారాద్వై
ర్గమనే తత్పదాని “ఇదం విష్టుః” ఇతి ప్రోక్ష్య వైష్ణవం
రౌద్రంచ. ౦౩

అగ్న్యాయతనే సంహితాపగ్న్యగారే చ గోవరాహ శ్వ సర్ప మండూక
మార్జరా ద్వైరాదికద్దేన మహిషరాసభ కాకాదిభిశ్చ గమనేనతి తస్యపదాని పాద
నితేపణ స్థానాని తత్పదాని ఇదం విష్టుతి ప్రోక్ష్య భస్మ వికీర్య వైష్ణవం
రౌద్రం చ హునేత్.

పరిస్తరణాదీనాం దాహాదా ప్రాయశ్చిత్తం

పరిస్తరణాది సమ్భారాణాం దాహే భేదే ఛేదేనాశేచ తత్తతో
స్థానే సంయోజ్య మిందాహుతీ ద్వీరావర్త్య జుహుయాత్ ౦౪

పరిస్తరణాదీతి. ఆదికద్దేన పరిధి వర్షిష్ట సమిదూర్ధ్వ సమిదాదయో అన్యేచ
వేదకూర్చ పవిత్రాదయః సంభారాః తేషాం పరిస్తరణాది సంభారాణాం దాహే
సర్వం దగ్ధే యత్రకుత్ర చిద్దాహే భేదే యతస్తతో గతే ఛేదే చిన్నే నాశే
సప్తే చసతి సర్వనాశే పునరన్యధృహీత్వా తథా నిదధ్యాత్. నోచేత్తం తమేవ
తత్తస్థానే సంయోజ్య మిందాహుతిం ద్వీరావర్త్య జుహుయాత్.

అఘారేకృతే తస్మిన్నగ్నౌ సముతన్నన్నేఽగ్నిం ఛాత్యా
తద్భస్మ “అయంతేయోని” రితి సమిధమారోప్య ఉమ్భద్య
ప్రేతి తాకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయో జ్ఞ్వాల్య పరిషేచ్య
మనోజ్యోతిః అయాశ్చాగ్నే “మిందాహుతీ వ్యాహుతీశ్చ
జుహుయాత్. ౦౫

యస్మిన్నగ్నావఘారే కృతే తస్మిన్నగ్నో నమత్సన్నేఽనుగతేఽగ్నిం ఛాత్వా
తదృష్ట సమూహ్యా తస్మిన్ ఆయతే యోనిరితి సమిధం పాలాశ మాశ్వత్థం
ఖాదిరంవా ఇచ్ఛమాలోప్య నిధాయ ఉద్బుధ్యన్వేతి లోకితాగ్నీశాం సమిధం
నిధాయోజ్ఞ్వల్య ఇంధనై రుద్ధీప్య పరిషిచ్య మనోజ్యోతిరయాశ్చాగ్నే మిన్దా
హుతీ వ్యాహృతీశ్చ జహుయాత్. పునస్తదాది తత్కర్మ కుర్యాత్.

అంతహోమేహీనే ప్రాయశ్చిత్తం

సర్వహోమానామ నైస్విష్ట కృత్రవభృత్య నహోమేహీనే
విష్టోర్నుకాదిమిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ జహుయాత్ ౧౬

సర్వహోమానామితి స్మార్తానాం నాందీ ముఖాదీనాం సర్వేషాం హోమానామంతే
హోమాపసానే స్విష్టకృత్రవభృతి స్విష్టకృదాది అప్తహోమే హీనే అకృతేదేత్
తత్ప్రాయశ్చిత్తం విష్టోర్నుకాదిమిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ తత్తత్ స్థానే జహు
యాత్. సర్వేషాం హోమానాం న్యూనాతి రిక్తస్య క్రియాలోపస్య విపర్యా
సస్యచ పూర్వోక్తాహుతీః వ్యాహృతీర్మహా వ్యాహృతీః గాయత్రీం సావిత్రిం
మిన్దాహుతిం వైష్ణవం చ డ్యిరావర్త్య గౌరవే జహుయాత్. లాఘవే సక్పదేవ
జహుయాత్. అధవా వైష్ణవ మిదం విష్ణురిత్యేకాం వ్యాహృతీశ్చ సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తం జహుయాత్.

ఇతి ప్రథమః ఖణ्डः

అథ ద్వితీయః ఖణ्डః

ఋతౌ సంగమనే హీనే ప్రాయశ్చిత్తం

ఋతౌ సంగమసం నిషేక మిత్యాహుః

౧౭

ఇదానీం నిషేకాదీనాం ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్త మాహ. ఋతాపిత్యాది.
ఋతుకాలే సంగమసం తద్విధినా భార్యాయాం మైఘసం నిషేకమిత్యాహుః.
ఏకే వదన్తి పక్ష్యమాణ వత్ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్.

స్వభార్యా యామృత స్నాతాయాం షోడశాహే సంగమనే
హీనేఽగ్ని మాధాయాఘారం హుత్వా వైష్ణవం బ్రాహ్మం
రాద్ర మైన్ద్ర మాగ్నేయం దద్భ్యః స్వాహేత్యంజహోమం
జయా నభ్యాతానా నాష్ట్ర భృతో హుత్వాఽస్తహోమం
జహోతి. ౧౮

స్వభార్యా యామృత స్నాతాయాం సత్యం చతుర్దేహాని పూర్వవద్దోమం
హుత్వా సంగమనం కుర్యాత్. తద సంభవే ఋతుకాలేషు షోడశాహేషు
ఏకస్మిన్ దినే హోమం కృత్వా సంగమనం కుర్యాత్. తత్రాసంభవే షోడశాహే
సంగమనే హీనేఽగ్నిస్మిన్ ఋతుకాలే అగ్నిమాధాయాఘారం హుత్వా
వైష్ణవం బ్రాహ్మం రాద్ర మైన్ద్ర మాగ్నేయం దద్భ్యః స్వాహే హుమాభ్యాం
స్వాహేత్యంగ హోమం జయా నభ్యా తానాన్ రాష్ట్ర భృతో హుత్వా పునస్త
త్కర్మ కృత్వాస్త హోమం జహోతి.

స్నాతా మలిం కృతాం భార్యాం పూర్వవద్గచ్ఛేత్ ౧౯
తస్యామేవ రాత్ర్యాం స్నాతా ఋతుస్నాతా చాలంకృతా గంధాద్వైత్విభాషితా
చ తాం స్నాతా మలింకృతాం భార్యాం పూర్వవద్గచ్ఛేత్. సంగమనం కుర్యాత్.
ఋతౌ హోమః

ఋతౌ చ్రవథమే హోమం జహూయాత్. ౨౦

చ్రవథమే ఋతౌ హోమం జహూయాత్.

ఋతౌ పృతౌ సంగమనం కరోతి. ౨౧

సర్వత్రైత్య పృతౌ ప్రత్యక్షకాలం సంగమనం మైథునం కరోతి.

తత స్యా భార్యా గర్భ మాధాయ పుత్రం జనయతి. ౨౨

తతస్తస్మాత్కరణాత్ నేతియాకృత సంగమనా సాభార్యా గర్భమాధాయ
గర్భిణీ భూత్వా పుత్రం జనయతి.

పుత్రేణ పితరః ప్రీతా భవన్తి. ౨౩

తేన పుత్రేణ పితరః తస్య పిత్రాయః ప్రీతాః కుష్టా భవన్తి.

తేనైవ స్వర్గం గచ్ఛన్తి.

౨౪

తేనైవ తత్పుత్రజైవ స్వర్గం దేవలోకం గచ్ఛన్తి పితరః ప్రాప్నువన్తి.

స్వభార్యాయః వంధ్యత్యే

తస్యాం పుత్రహీనాయాం పుత్రార్థ మన్యాం వివాహం కుర్యాత్.

౨౫

తస్యాం భార్యాయాం పుత్రహీనాయాం మృతప్రజాయా మప్రజాయాం వా సత్యాం పుత్రార్థం పుత్రోత్పాదనార మన్యాం కన్యాం వివాహం కుర్యాత్. నాన్యథా.

యస్య భార్య పతివ్రతా పుత్రవతీ సాధ్వీ ససర్వాం సిద్ధి మాప్నోతి.

౨౬

యస్య పురుషస్య భార్య పతిర్భర్తాతస్య కుశూలైవ వ్రతం నియమో యస్యాః సాపతివ్రతా పుత్రో అస్యా అస్తీతి పుత్రవతీ సాధ్వీసతీ సర్వత్ర సాధుగుణా స్యా త్సపురుషః సర్వాం సిద్ధిం స్వర్గాదేః ప్రాప్తి మాప్నోతి గచ్ఛేత్.

తస్మా ద్దుష్టా మసాధ్వీం బాన్ధవ సన్నిధౌ త్యక్త్వాఽన్యాముపయచ్ఛేత్.

౨౭

తస్మాత్కారణాత్ దుష్టాం దుర్గుణా మసాధ్వీ మసతీ మపతివ్రతాం భార్యాంపుత్ర వతీమపి బాంధవానాం స్వజనానాం సన్నిధిరగ్రే తస్మిన్ బాన్ధవ సన్నిధౌ ఇయమీ దృశీతి విజ్ఞాప్యతాం త్యక్త్వాఽన్యాం భార్య ముపగచ్ఛేత్. వివాహయేత్.

నాందీ ముఖే హీనే ప్రాయశ్చిత్తం

గర్భాధానాది సంస్కారేషు నాన్దీ ముఖేఽభ్యుదయశ్శాద్దే హీనే దై వికేన సహైకాహే వైతృకపక్వతే చ తత్కార్య మశుభం భవతి.

౨౮

గర్భాధానాది సంస్కారే క్రియమావే సతి నాందీ సంస్కారదినం తస్యాముఖం పూర్వ దినం తస్మిన్ నాందీముఖేహ్ని అభ్యుదయం పితృజ్ఞాం దేవానాం చ

సంతోషకరంచ తత్ శ్రాద్ధ మభ్యుదయ శ్రాద్ధం తస్మిన్ హినే ఆకృతేచ దైవికేన కర్మణానసూ ఏకాహే సంస్కారకరణదిన ఏవకృతేచ పైతృకవత్ శ్రాద్ధబుద్ధ్యై పైతృక ఇవ కృతేచ తదీయం తత్కర్మ యద్యేవం కృతం తత్కార్యం కర్తుమర్హం కర్మకార్య మగుభం శుభరహితం భవతి.

తస్మా త్పూర్వేద్యు రైవిక వత్కుర్యాత్.

౨౯

తస్మాత్కారణా త్పూర్వేద్యుః సంస్కారదినా త్పూర్వ దినే యద్యపరాత్రో కర్మతదహ్నే పూర్వాహ్నే దైవిక వత్కుర్యాత్.

ద్వా విశ్వేదేవా చతురః పితౄనాబ్రాహ్మణాన్వరయిత్వా
నాన్దీ ముఖాః పితరః ప్రియన్తా మితిహస్తే యవోదకం
దత్వాఽ ఘారాన్తే పూర్వవద్దోమం హుత్వాఽన్తే
బ్రాహ్మణాన్భజయేత్.

౩౦

తద్యదేత్యత ఆహ. ద్వా విశ్వేదేవా విశ్వేదేవాపుద్గిశ్య ద్వా బ్రాహ్మణా చతురః పితౄన్ వృద్ధప్రపితామహాదీ నుద్గిశ్య చతురో బ్రాహ్మణాన్ పూర్వ వద్వరయిత్వా పాదప్రక్షేపనాదీన్ కృత్వాఽ సయిత్వాఽ భ్యర్చ్య పూర్వాగ్రేషు దర్శేషు ప్రత్యేకమర్హ్య పాత్రం సంసాద్యాద్విరాపూర్య యవాన్ నిధాయ నాందీ ముఖాః విశ్వే దేవాః ప్రియన్తామితి విశ్వేషాం దేవానాం నాందీ ముఖాః పితరః ప్రియన్తామితి వృద్ధ ప్రపితామహాదీనాం హస్తే యవైః ప్రిహిభిర్వా అక్షతై స్సహిత ముదకం యవోదకం ప్రత్యేకం దత్వా ఆఘారాన్తే పూర్వవద్దోమం హుత్వాఽన్తే పూర్వవద్బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. భోజయితు మశక్తశ్చేత్ హోమం హుత్వా ప్రత్యేక మామదానం కుర్యాత్.

(ఉద్యంతం) ఉద్యతం వా దదాతి.

౩౧

తదవ్యసంభవే హోమాదీన్ కృత్వా భోజనారముద్యత మితి తానుద్గిశ్య యస్మై కస్మై బ్రాహ్మణాయామం హిరణ్యం వా యద్దదాతి తదుద్యతం వా దదాతి ఏవం శరావపూర్ణ మోదనంవా పితౄన్ స్మృత్వా శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ దదాతి. పూర్వేద్యురేవ కర్తుమశక్తో వా త్వరాన్వితోవా నద్యపివ వా పృథగేవ హోమం

హుత్వా బ్రాహ్మణ భోజనార్థ మామ ముద్యతం వా దదాతి. ఏవం నాందీముఖం కృత్వా తదానీమేవ యాసుగంధారసావర్ణ ఇతి కంభాద్భిరభిషిచ్య ప్రోక్ష్యవా తతస్తత్కర్మ కుర్యాత్. తథా శ్రాతే సూత్రకారః. దూర్వాక్షత యుక్తోదకుంభం విధాయ పూర్వపద్దైవికం పైత్తుకంచ హుత్వా తదానీముదకమ్బుద్భిః యాసుగన్ధా రసా ఇతి యజమానమ[నో]భిషిచ్య పుణ్యాహం వాచయతీతి. తస్మా దేవం నాందీ ముఖం కృత్వా తత్కర్మ రత్తవ్యమ్.

అన్యథా నాన్దీముఖే హినే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం ఏతేయ ఇహ పితరః, ఉశ న్త స్త్వా, సానోదదాతు పృథివీ గతేభ్యః ఇత్యాది పితృదైవత్యా హుత్వా తథా నాందీ ముఖం కృత్వా పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్. ౩౨

అన్యధేతి. యద్యకృతే నాందీముఖే యక్కర్మకృతం తదకుభం భవేత్. రసాబ్జునర్చనాం దీ ముఖంకృత్వా పునశ్శుభ కర్మేతి. కృతమపి తచ్ఛుభకర్మ గర్భాధానాది దైవికం కర్మ పునః కుర్యాత్.

నాందీముఖ పగనీయాని

జాతకర్మోద్ధానయో ర్నాన్దీముఖం పర్జయే దిత్యేకే ౩౩

జాతకర్మోద్ధానయోః కర్మణోః నాందీముఖం పర్జయేదిత్యేకే వదన్తి. ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే ప్రతిమః పదలిః -

ఇతి దిత్వీయః ఖణ్డః

ఆధ తృతీయః ఖణ్డః

గర్భాధాన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తం

గర్భాధాన కాలేఽతీతే క్రియాహినే విపర్యాసే చ పూర్వ పదాఘరాంతే సువర్ణేన గర్భపత్కృత్వా తస్యాః కుక్షే సంన్యస్య దర్శేణ బద్ధయేత్. ౩౪

గర్భాధాన కారేఽతీతేచ క్రియాహీనేచ వివర్జ్యానేచ పూర్వవదా ఘోరాస్తే
గర్భాధాన కాలాతివన్న ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్య ఇతి సంకల్పః సుపర్ణేన యథా
శక్తి హిరణ్యేన నిష్కేన నిష్కార్ధేనవా గర్భవత్ తస్యా గర్భమావమివకృత్వా
కారయత్వావ తస్యాః భార్యాయాః కుక్షి పుదరోపరినన్నస్య దర్శణం జనయేత్.

పరిషిచ్య వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్ర మైన్ద్ర మాగ్నేయం
వార్హస్పత్య మంగహోమంచ హుత్వా పూర్వపద్గర్భాధానం
కుర్యాత్.

వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్ర మైన్ద్ర మాగ్నేయం వార్హస్పత్య మంగహోమంచ
ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వపద్గర్భాధానం కృత్వా.

విష్ణు సూక్తేనోదర మభిమృశతి.

విష్ణు సూక్తేనోదరం తస్యా గర్భ మభిమృశ్య.

సుపర్ణ గర్భ మాదాయ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా తాన్
భోజయతి.

సుపర్ణ గర్భమాదాయ బ్రాహ్మణేభ్యః ఆచార్యాదిభ్యో దత్వా తాన్ బ్రాహ్మణా
నష్టా భోజహీనాన్ భోజయతి.

పుంసవసే సీమస్తేచ అతీతే ప్రాయశ్చిత్తం

పుంసవస సీమస్తయోశ్చ గర్భాధానపత్రాప్రాయశ్చిత్తం
హుత్వా తా కరోతి.

పుంసవస సీమస్తయో రన్యతరన్య ద్వయోర్వా తదుక్తకాలే తీతే క్రియాహీనే
వివర్జ్యానేచ ఆఘోరాంతే ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య గర్భాధానప
త్రాప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తా పుంసవస సీమంతౌ పూర్వవత్కరోతి.

అస్త్రః పుంపద్రూపయుతం సుపర్ణగర్భం పురుషసూక్తేనో
దరమభిమృశతీతి విశేషః

అస్త్రః గర్భపతి కృతేర్మధ్యే పుంవత్పురుష సమ్రూప మారావస్తేనయుత

మన్నిత మస్త్యః పుంసద్రూపయుతం సువర్ణగర్భం కారయిత్వా తస్యాః కుశౌ
సన్న్యస్య పురుషసూక్తేనోదరాభిమర్శనం కుర్యాదితి విశేషః. అన్యత్సర్వం
గర్భాధానవత్.

విష్ణుబలౌ హీనే ప్రాయశ్చిత్తం

విష్ణుబలౌ హీనే వైష్ణవం విష్ణుసూక్తం చతురావర్త్య హుత్వా
విష్ణు బలిః కర్తవ్యః. ౩౯

విష్ణుబలౌ హీనే కారేఽతీతే క్రియాహీనే వివర్యాసేచ వైష్ణవం విష్ణుసూక్తం
చతురావర్త్య చతుష్కృతోఽహుత్వా పూర్వవద్విష్ణు బలిః కర్తవ్యః. ఇతి విధి
ప్రత్యయ బలాద్గర్భ రక్షణార్థం ప్రయత్నేన విష్ణుబలిః కార్యః పూర్వపూర్వస్య
గర్భాధానాదేః కాలాతి పన్నస్య ఉత్తరోత్తరేణ పుంసవనాదినా కర్తవ్యః. తద
సంభవే ప్రసవకాలా త్ప్రాగేవ వా కర్తవ్యః. తదభావే జాతకర్మాదినా సహగర్భ
సంస్కారాః కర్తవ్యాః. గర్భాధానాది చౌళకాంతేషు హీనేష్యితి నిర్దిష్టత్వాత్.

గర్భ సంస్కార హోమాగ్ని నిర్ణయం

లోకికాగ్నౌ గర్భ సంస్కారా జ్ఞుహోతి. ౪౦

లోకికాగ్నౌ గర్భం సంస్కరియత ఇతి గర్భసంస్కారో గర్భాధానాదయః
తాన్ గర్భ సంస్కారాన్ జుహోతి.

పితురౌపాసనాగ్నౌ విత్వేకే. ౪౧

పితురితి గర్భస్థ మపత్య ముద్దిశ్యోచ్యతే. గర్భ సంస్కారాః పితృః గర్భస్థస్య
జనకస్యౌ పాసనాగ్నౌ జుహు యాదిత్వేకే ఆచార్యా వదన్తి.

గర్భిణ్యాః భర్తృ మరణే

భర్తృర్మరణే తత్ప్రితా బ్రాతా సపిత్తో యోనిబద్ధు ర్వా
కుర్యాత్. ౪౨

భర్తృః గర్భిణ్యా వత్సర్మరణే తస్య భర్తృః పితా జనకః తత్ప్రితా, తస్యాభావే
బ్రాతా తస్యసోదర్యః, తస్యాభావే సపిండస్తస్య జ్ఞాతిః, తస్యాభావే యోనిబద్ధుః

తస్యాః పత్నాః పితృతాదిభిర్వా గర్భ సంస్కారాన్ యజమానస్య వత్సీమనేన కర్మణా సంస్కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య కుర్యాత్.

సర్వ గర్భ సంస్కార నిర్ణయః

గర్భిణ్యాః ప్రథమే గర్భే కృతాగర్భ సంస్కారా స్తస్యా స్సర్వ గర్భాణాం సంస్కారా భవంతి త్యేకే. ౪౩

యస్యాః గర్భిణ్యాః స్త్రీయాః ప్రథమ గర్భే కృతాః సంస్కారాశ్చతే గర్భ సంస్కారాః తస్యాః గర్భిణ్యాః సర్వగర్భాణాం ప్రతిగర్భం సంస్కార్యా స్సంస్కర్తు మ్హా భవంతి త్యేకే ఆచార్యా వదన్తి.

ఇతి తృతీయః ఖండాః

అథ చతుర్థః ఖండాః

సపిండత్వ నిర్ణయః

కుమారస్య కుమార్యాశ్చ జననే సపిండానాం

దశాహమాశౌచం విధీయతే.

౪౪

కుమారస్య పుత్రస్య కుమార్యాశ్చ పుత్ర్యాశ్చ జననే జన్మని సపిండానాం దశాహం జన్మకాలాది దశపినాని అనుచేర్పావ ఆశౌచం విధీయతే. శ్రోత్రియస్యాహితాగ్నే రేకాహ మాశౌచం, అనాహితాగ్నే ర్శ్రోత్రియస్య త్ర్యహమన్యేషాం దశరాత్రమితికేవిద్యదన్తి. చతుర్థే దశరాత్రం పంచమే షడ్రాత్రం షష్ఠే చతురాత్రం సప్తమే పుంసి సూతకం ఆశౌచం నాస్తీతి పరాశరః.

పురుషస్య సపిండతా షష్ఠ పురుషావధిః కన్యాయా స్త్రీ

పురుషావధి ర్భవతి.

౪౫

పురుషస్య పుంసః సపిండస్య భావః సపిండతా తస్య భావ స్త్వతలా వితి తత్ ప్రత్యయః. సపిండత్వం షష్ఠ్యాసౌ పురుషః సవవావధిరవసానం షష్ఠ పురుషా వధిర్భవతి. కన్యాయా స్సపిండతా త్రిపురుషావధిర్భవతి.

అశాచే వర్జ్య నిర్ణయః

అశాచే సూతకే ప్రేతకేచ సన్ధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మాణ్యన్యాని దైవిక వైతృకాణిస్వాధ్యాయ దానప్రతిగ్రహాణి చ పర్జయతి. ౪౬

సూతకే జాతకే ప్రేతకే శావాశాచే చ సన్ధ్యోపాసనాదీత్యాది కర్మేషు జపకర్మణ బ్రహ్మయజ్ఞ నిత్యోపాసన వైశ్వదేవాది పూర్వోక్తాని నిత్యకర్మాణి, అన్యని నైమిత్తికాని దైవిక వైతృక కర్మాణి చ స్వాధ్యాయో వేదస్వాధ్యయన మధ్యాహనం దానమన్న దానాదికం తస్య ప్రతిగ్రహంచ తాని స్వాధ్యాయదాన ప్రతిగ్రహాణి చ పర్జయతి. యావదాశౌచం తావత్పరిత్యజేత్. గ్రహణకాలే దానం కర్తవ్యమితికేచిత్. స్నాన మమంత్రకం సర్వదా కర్తవ్యమ్. అగ్నిహోత్రాది నిత్యహోమమన్యేషు బ్రహ్మచారిణా వా యష్టవ్య మితి కేచిత్.

కుమారే జాతే జాతకాగ్నౌ ప్రాతర్హోమే హీనే వ్యాహృతీ శ్చతురావర్త్య హుత్వా సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణం పూర్వపదాదశాహుజ్ఞహోతి. ౪౭

కుమారే జాతే పూర్వపత్ జాతకాగ్నిం పరికల్ప్య తస్మిన్ జాతకాగ్నౌ సాయం ప్రాత్యహుయాత్. ప్రాతర్హోమేహీనే వ్యాహృతీశ్చతురావర్త్యహుత్వా సాయం ద్విగుణం హునేత్. సాయంహోమే హీనే వ్యాహృతీశ్చతురావర్త్య హుత్వా ప్రాతర్ద్విగుణం జహుయాత్. పూర్వపత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా ఆదశాహుద్విగుణాపి వృద్ధ్య జహోతి.

అతీతేఽప్యేవం జాతకర్మ కుర్యాత్. ౪౮

దశాహేఽతీతేషి ఏవ మనేన ప్రకారేణ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వపత్ జాతకర్మ కుర్యాత్.

జాతకాగ్నౌ సముత్పన్నే ప్రాయశ్చిత్తం

జాతకాగ్నౌ సముత్పన్నే తద్భస్మని పూర్వపత్సమిధ మారోప్య లాఙ్ఘికాగ్నౌ నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా చంద్రేణ జహుయాత్.

జాతకాగ్ని సమత్సన్నే సద్యోవానుగతే తద్భస్మ సమూహ్య తస్మిన్ పూర్వవత్సమిధ మారోప్య నిక్షిప్య తాం సమిధమదాయ లోకాగ్ని నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం ఘనోజ్యోతిరయాచ్ఛగ్నే మిందాహుతిం వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా యథోక్తం తథైవ జుహుయాత్ చిరకాలేనుగతే పూర్వవదగ్నిం సంసాప్య అస్మిన్నగ్నివేవ తత్రాయశ్చిత్తం హుత్వా తథైవ జుహుయాత్.

దశమేఽహని జాతకాగ్ని మరణ్యామిధ్యే వా సమారోప్య తమేవాగ్నిం మధిత్వాఽధాయ వాస్తుహోమో త్థాన హోమౌ హుత్వాఽగ్నిం సమారోప్యా ప్రమాదం నిదధాతి

దశమేఽహని హోమవసానే జాతకాగ్ని మరణ్యా మిధ్యేఽశ్వత్థాతి సమిధివా పూర్వవత్సమారోప్య తమేవాగ్నిమితి దశమేహస్మద్ధానం చేత్త స్మిన్నహ్యేవ తమేవాగ్నిం అరణ్యారోపితం చేస్మధిత్వా సమిధారోపితం చేత్తాం సమిధం లోకి తాగ్ని ప్రవ్యాల్లి అధాయ తమగ్నిం స్థండిలే నిధాయాహురం తృత్వా వాస్తు శుద్యరం వాస్తు హోమం హుత్వా అస్మిన్నగ్నివేవోత్థాన హోమం జుహుయాత్. వీనం వాస్తుహోమోత్థాన హోమౌహుత్వా అగ్నింతథా సమారోప్య అప్రమాదం నామకరణాద్యర్థం సురక్షితం నిదధాతి. యది ద్వాదశేహస్మద్ధాన మేకాదశేఽహిని లోకిరాగ్ని వాస్తు హోమం హుత్వా ద్వాదశేఽహిని జాతకాగ్ని వృద్ధాన హోమం కుర్యాత్.

ఉత్తాన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఉత్తానస్య కాలేఽతీతే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం

ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వపదుత్థానం కుర్యాత్. ౫౧

ఉత్తానస్య కిర్రణః కాలేఽతీతే వైష్ణవం బ్రాహ్మం రౌద్రం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వోక్తే త్థానం కుర్యాత్.

నామకరణ కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నామకరణస్య వైష్ణవం మూలహోమం యద్దేవాది

ద్విగైవత్యభిచ్చ హుత్వా నామకరణం కరోతి.

నామకరణస్య కాలేఽతీతే హీనేష వైష్ణవం మూలహోమం యద్దేవాదీన్ ద్విగైవ
త్యం చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవన్నామకరణం కరోతి.

ఇతి చతుర్థః ఖండాః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే షష్ఠప్రస్నార్ వివరణే
ద్వితీయః పటలః

అథ పంచమః ఖండాః

నక్షత్రహోమే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నక్షత్రహోమే హీనే స్కన్ధ దైవత్యం నవగ్రహ దైవత్యం
వైష్ణవం ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౫౩

నక్షత్రహోమే హీనే స్కన్ధ దైవత్యం నవగ్రహ హోమం వైష్ణవంచ
ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా అతిక్రాంత హోమ ముత్తరేణ సహ జహాయాత్.
పూర్వవన్నక్షత్ర హోమం జహాయాత్.

అన్నప్రాశన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అన్నప్రాశనే 'కాలేఽతీతే బాలేనైవానేన భుక్తేచ జాత
కాగ్నై వైష్ణవం బ్రాహ్మమాగ్నేయ మైంద్రం సౌమ్యం
బార్హస్పత్యంచ హుత్వా జాతకాద్యష్టమే దశమే ద్వాదశేవా
మానేఽన్నప్రాశనం బ్రాహ్మణభోజనం చ కుర్యాత్. ౫౪

అన్నప్రాశనే కాలేఽతీతే బాలేనైవేతి స్వయమేవ కుమారేణాన్నే భుక్తేచ
జాతకాగ్నై వైష్ణవం బ్రాహ్మమాగ్నేయం ఇంద్రం సౌమ్యం బార్హస్పత్యం చ
ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా జాతకాద్యష్టమే దశమే ద్వాదశేవా మానే పూర్వస్యా
సంభవేఽన్యస్మిన్ మానే పూర్వపదన్నప్రాశనం కృత్వా యథాశక్తి బ్రాహ్మణ
భోజనం చ కుర్యాత్.

ప్రవాసాగమన పిండవర్ధన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

తత్త త్కాలే ప్రవాసాగమన పిణ్ణవర్ధన యోర్హీనే
మూలహోమం జుహోతి.

౫౫

తస్యాన్న ప్రాశనస్యకాలః తస్మిన్ తత్ కాలే అన్నప్రాశన కర్మావసాన కాలే
ప్రవాసాగమన పిండవర్ధనయోః కర్మణో రన్యతరస్యవాహీనే మూలహోమం
ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి. తావపి పూర్వవత్కుర్యాత్.

చాళకే కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

చాళకే కాలేఽతీతే మన్త్రవర్ణం కృతేచ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం
మూలహోమం బ్రాహ్మం వారుణ మాగ్నేయం రౌద్రం చ
హుత్వా యథాశక్తి సువర్ణ పశుదాన బ్రాహ్మణ భోజనాని
కృత్వా చాళకం కుర్యాత్.

౫౬

చాళకే కాలేఽతీతే చ మన్త్రవర్ణ మమన్త్రకం యథాస్యాత్తథాస్య చాళకే
కృతేచ జాతకాగ్నౌ వైష్ణవం మూలహోమం బ్రాహ్మం వారుణ మాగ్నేయం
రౌద్రం చ ప్రాయశ్చిత్తహతీర్హత్వా యథాశక్తి సువర్ణ పశుదాన బ్రాహ్మణ
భోజనాని కృత్వా పూర్వవత్చాళకం కుర్యాత్.

ఇతిః పంచమః ఖణ్డః

అథ షష్ఠః ఖణ్డః

నిషేకాదీనాం సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథ నిషేకాదీనాం సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్.

౫౭

మహాప్రాయశ్చిత్తాన్యత్వేదానీం షష్ఠస్తరేణ సామాన్య ప్రాయశ్చిత్త మథా
రభ్యతే. నిషేకాదీనాం మష్టాదశ సంస్కారాణాం కాలాతి పన్నానాం సమాసమేవ
సామాన్యం చ తత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ సామాన్య ప్రాయశ్చిత్తమ్.

విష్ణోర్నుకాది మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్విరాపర్త్య హుత్యా తత్తత్కర్మ కుర్యాదితి కేచిత్. ౩౮

విష్ణోర్నుకాది మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ద్విరాపర్త్య ప్రత్యేకం హుత్యా పూర్వవత్తత్కర్మ కుర్యాదితి కేచిద్వదన్తి.

అథాప్యపనయనం యావత్తావత్కాలం గర్భాధానాది చౌళ కాస్తేషు హీనేషు తన్త్రయిత్యైవ హోమే కుర్యాచ్చేత్పితా చాన్ద్రాయణం పుత్రః ప్రాజాపత్యం చరిత్యా బ్రాహ్మణ భోజన సువర్ణ పశుదానాని కృత్వా విష్ణోర్నుకాది మిన్దా హుత్యా శ్రావితాదీన్ రాద్రం మూలహోమం వైష్ణవం చ ద్విరాపర్త్య ప్రత్యేకం హుత్యా తన్త్రయిత్యైవ హోమే గర్భాధానాది న్కుర్యాత్. ౩౯

అదవేతి వికల్పమాహ. ఉపనయనం కర్మయావత్కాలం భవేత్తావత్కాలం గర్భాధానాది చౌళకాస్తేష్యేకాదశసు కర్మసు హీనే వ్యక్తతేషు సత్సు తంత్ర యిత్యా ఉపనయనేన సహ సమూహీకృత్య ఏకోముఖ్యః ప్రధానం సచాయం హోమస్తస్మిన్ ఏకహోమే కాలాతీతాన్తాన్ కుర్యాచ్చేత్ పితా కుమారస్య జనకః చాన్ద్రాయణమితి కృచ్ఛనామ చాన్ద్రాయణ ప్రతం :- తద్వివిధం చాన్ద్రాయణమ్. యవమధ్య చాన్ద్రాయణం పిష్పలిమధ్య చాన్ద్రాయణం చేతి. తత్రప్రవరమో యథాశుక్లప్రతి పదమారభ్య శిఖ్యంధ పరిమితైకైక గ్రానవృద్ధ్యా చరన్ పౌర్ణమాస్యాం భుక్త్యా పునరపి కృష్ణప్రతిపద మారభ్య తద్వదేకైక గ్రానప్రహసేన చరన్ అమావాస్యా యాం న భుంజీతేతీదం యవమధ్య చాన్ద్రాయణం. ఏకైకం పర్వయే త్పిండానితి వశిష్ట స్మరణాత్/ ద్వితీయో యథా కృష్ణ ప్రతిపద మారభ్య చంద్రగత్యానుష్ఠీయతే. తథా పిష్పలికా మధ్యమితి వసిష్ఠః. యథా కథం చిత్ ప్రతిదినం మధ్యాహ్నం అష్టకబలానశీన్ని యాదధవా సక్తం దివసయోశ్చతురశ్చతురః పిండాసన్నీయౌత్తదైకస్మింశ్చతురోపరస్మిన్ ద్వాదశ తదైకరాత్ర ముపోష్యా పరస్మిన్ షోడశేత్యాది ప్రకారాణా మన్యరమేన శక్త్యా ద్యపేక్షయా భుంజీతేత్యపరం చాన్ద్రాయణం ప్రత్యహం మధ్యందిదే హవిష్యా

స్యన్యాన్యష్టాపిండాన్ భుక్త్వా యద్రవ్యత మాచరేత్తద్యతిచాంద్రాయణ మిత్యాహుః ప్రతిదినం ప్రాతశ్చతురః పిండాన్ అస్తమితే సూర్యే చతురః పిండాన్ భుక్త్వా యశ్చరతి తచ్చికు చాంద్రాయణ మిత్యాహుః ప్రతిదినం దిపైవ శ్రీన్ పిండాన్ ప్రాశ్య నియతాత్మా యశ్చరతి తదృపిచాంద్రాయణమితి పదన్తి. ఏతేషాం మధ్యే తస్యపితా యజ్ఞమధ్య చాంద్రాయణమన్యతమం వా చరేత్. పుత్రః ప్రాజాపత్యమి:- ప్రాజాపత్యమితి కృచ్ఛనామ తద్యథా పంచదశగ్రా సైరేక భుక్తం ద్వాదశగ్రానైర్భుక్తం చతుర్వింశతి గ్రానైరయచిత మేకాహ మపర ముపవాస ఇతి మహాశూక్త ప్రకారేణవాన్యేన వా ఏక భక్తా యాచితోప వాసరూపేణ చతురహస్పాధ్యః పాదకృచ్ఛః ఏవం త్రిగుణం ప్రాజాపత్యం త్రిదినమేకభుక్తం త్రిదినం సక్తం త్రిదినముయాచితం త్రిదినముపవాస మిత్యే కత్రాప్రాజాపత్యం ఇత్యా వస్తంబః మరుచ్ఛ. ఏకత్రాప్రాజాపత్యం కృచ్ఛం పుత్రశ్చ చరేత్. అశక్తశ్చేద్యేనుం వా ఆచార్యాయ దద్యాత్. ఏవం పితా చాంద్రాయణం పుత్రః ప్రాజాపత్యం చరిత్వా బ్రాహ్మణభోజన మితి ద్వాదశ సంఖ్యాక భోజన మేక మన్న కృచ్ఛం సువర్ణమితి త్రిగుంజాభిస్తులితం సువర్ణ మేకం సువర్ణకృచ్ఛం పశుస్సవత్సాగారేతాని బ్రాహ్మణభోజన సువర్ణపశుదానాని యథాశక్తి కృత్వా విష్ణోబ్జుకాడి మిన్దాహుత్యా శావితాదీన్ ధాద్యం మూల హోమం వైష్ణవంచ ద్విరావర్త్య ప్రత్యేకం హుత్వా తంత్రయిత్వా ఏకతంత్రం శృత్వా ఏకహోమే ముఖ్యహోమే ప్రత్యేకం పూర్వవత్సంకల్ప్య కృమేణ గర్భానాదీన్ సంస్కారాన్ కుర్యాత్.

అఘారోఽస్త హోమశ్చైకో భవత్వాదాపస్తే చ ప్రత్యేకం పరిషేకం కరోతీతి విశేషః. ౬౦

అఘారశ్చాస్త హోమశ్చైకో భవతి. ఆదానితి తస్య తస్య కర్మణః సంకల్పా నస్తం అదితేనుమన్య స్వేత్వాదిభిరస్త ఇతి తస్య తస్య కర్మణోఽవసానే అదితేను మగ్నంస్తా ఇత్వాదిభిరేవ మాదాపస్తే చ ప్రత్యేకం ప్రతికర్మ పరిషేకం పరిషేచనం కరోతీతి విశేషోవ్యత్సర్వం తత్తత్కర్మక్తం కర్తవ్యమితి.

షష్ఠః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజ్ఞయే శ్రీ వైఖానన సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే తృతీయః పటలః -

అథ సప్తమః ఖణ్డః

బ్రాహ్మణ్యం బ్రాహ్మణా జ్ఞాతమాత్రే బ్రాహ్మణస్య
ప్రథమ జన్మస్యాత్. ౬౧

బ్రాహ్మణ్యం విధి వదూధాయాం బ్రాహ్మణా జ్ఞాత మాత్రేణ బ్రాహ్మణస్య
ప్రథమ జన్మస్యాత్. భవేత్.

ఉపనయన సంస్కారే ద్వితీయం భవతి. ౬౨

ఉపనయన సంస్కారే కృతేనతి తస్యైవ బ్రాహ్మణస్య ద్వితీయం జన్మభవతి.

ద్వితీయే జన్మన్యాచార్యః పితా సావిత్రిమాతా ద్వాభ్యాం
జన్మభ్యాం ద్విజో భవతి. ౬౩

ద్వితీయే జన్మని ఆచరతి కర్మత్వాచార్యః, సావిత్రిప్రదా, తస్యపితా భవతి.
సావిత్రి గాయత్రీ తస్యమాతా భవతి. తస్మాద్ద్వాభ్యాం జన్మభ్యాం ద్విజోభవతి.

ఉపనయన కాలావధి నిర్ణయః

అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ ముపనయితే తి శ్రుతిః. ౬౪

అష్టవర్షం బ్రాహ్మణ ముపనయితేతి శ్రుతిః.

తస్మాద్గర్భాధానాద్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం
శ్రేష్ఠం తదనంతరమే నవమే దశమేవా ప్యాషాడశాత్పర్యాత్

తస్మాత్కారణాత్ గర్భాధానాద్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కార్యం.
తత్ శ్రేష్ఠ ముత్తమమ్. తత్తస్మిన్ అష్టమే వర్షే కర్తు మనంతరమస్తస్మిన్ తద
నంతరమే గర్భాధానాది నవమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం మధ్యమం. తద
నంతరమే గర్భాధానాది దశమేవా వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కనిష్ఠమ్. తద
నంతరమే గర్భాధానాద్యేకాదశే త్రయోదశే చతుర్దశే పంచదశే షోడశేవా వర్షే
పూర్వ స్వాలాభే నత్యుత్తరస్మిన్ ఉపనయనం కుర్యాత్ ఇతి ఆషోడశాద్వర్షా
త్పూర్వ ఏకస్మిన్ వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనయనం కుర్యాత్.

ఉపనయన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్ (చరిత్రసాక్షిమః)
యన్

పోడశే పద్దేఽతీతే పూర్వోక్త ముద్దాలక ప్రాయశ్చిత్తమ్
గర్భాధానాది సంస్తారంచ కృత్వా శుద్ధే బ్రాహ్మణభోజన
సువర్ణ పశుదానాని కుర్యాత్. ౬౬

పోడశే పద్దేఽతీతే పూర్వోక్త ముద్దాలక వ్రతం కారయిత్వా పునః గర్భాధానాది
సంస్కారాన్ కృత్వా శుద్ధే తస్మిన్ కుమారే వ్రతాదిని పూతాత్మని సతి బ్రాహ్మణ
భోజన సువర్ణ పశుదానాని జపాని యథాశక్తి కుర్యాత్.

పితా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా తస్య జాతకాన్ని మాఘాయా
ఘారం హుత్వా మిన్దాహుతీ పూర్ణాహుతీ బ్రాహ్మం వైష్ణవం
చాష్టశతమావర్త్య హుత్వా పూర్వపదుపనయనం కుర్యాత్

పితా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా తస్య కుమారస్య జాతకాన్ని మాఘాయాఘారం
హుత్వా మిన్దాహుతీ పూర్ణాహుతిం బ్రాహ్మం వైష్ణవం చాష్టశత మష్టోత్తర శత
మావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వపదుపనయనం కుర్యాత్.

ఉపనయన కర్తృ నిర్ణయః

పితృభ్రాతృ జ్ఞాతి సగోత్ర మాతులాదిషు యశ్శుచి రివిద్వా
నుపనయనం కరోతి. ౬౭

ఇదానీ ముపనయన కర్తృనాహ. పితాచ పితృభ్రాతా పితృవ్యః చ. బ్రాతా
సహోదరః, జ్ఞాతి స్సపిండః, సగోత్ర ఏకగోత్రః మాతులో మాతృభ్రాతా ఆది
శబ్దేన పితామహ ప్రపితామహ స్వజనాదయో గృహ్యన్తే. తేషు పితృభ్రాతృ
జ్ఞాతి సగోత్ర మాతులాదిషు యః పితాదిః శుచిర్మహారోగాది దోషరహితః
పతితః శుదాత్మా విద్వాన్ విధిజ్ఞః స ఉపనయనం కరోతి.

అన్యథా మలాన్ధ కారా తేన యోజయతి. ౬౮

అన్యధేతి. అశుచిర విద్వాన్ యద్యుపనయనం కుర్యాత్ ముం పాపమన్ధకారో
జ్ఞానం తా మలాన్ధకారా తేన ఉపనీతేన సహ యోజయతి.

పిత్రాది బాంధవా భావేనన్యం బ్రాహ్మణముపనయనార్థం భజేత్

పిత్రాది బాంధవా భావేనన్యం అన్య మితరజాతిజం శుచిం విద్వాం సమాచారాన్వయ వేదశాస్త్ర సంపన్నం సర్వలక్షణాన్వితం బ్రాహ్మణ ముపనయనార్థ ముపనయన కర్మ కరణాయ భజేత్. స్వీ కుర్వీత. సోపియజమానస్య సూత్రేణోపనయనం కుర్యాత్. తద సంభవే శ్వసూత్రేణ వా ఉపనయనం కుర్యాత్.

వ్యాధి దుర్నిశ్చయై రన్య జాతౌ న్యూనే సమాశ్రితే సుప్త పశు భూమ్యాదీ స్తత్వాఽగ్ని మాధాయ వైష్ణవం యద్దేవాదీన్ బ్రాహ్మ మైన్ద్రం వారుణం మూలహోమం వ్యాహృత్యన్తం హుతోపనయనం కుర్యాత్.

వ్యాధి రవస్మారాదిః దుర్నిశ్చం జెమః అదిశద్దేస రాజ విద్వరాదయః. తైవ్యాది దుర్నిశ్చయైః అన్యజాతౌ చండాలాదౌ న్యూనే స్వకులదావరజే కూద్రాదావను లోమ ప్రతిలోమాదౌ వా సమాశ్రితే తదన్న పానాదిభ్యుశ్రితే సతి బ్రాహ్మణా సుజ్ఞామధిగమ్య తైపక్తాని తదనురూపాణి కృచ్ఛాపి ఆచరిత్వా సువర్ణ పశు భూమ్యాదీనితి అదిశద్దేన పాపావనోదనాని తిలపాత్రాదీని చ తాని సుపర్ణ పశు భూమ్యాదీని దానాని బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వాగ్నిం లోకికాగ్ని మాధాయ వైష్ణవం యద్దేవాదీన్ బ్రాహ్మ మైన్ద్రం వారుణం మూలహోమం వ్యాహృత్యన్తం వ్రాయా శ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవద్గర్భాదానాదీన్ కృత్వా గురుః ఉపనయనం కుర్యాత్.

ఇతి సప్తమః ఖండాః

అధ్యాయః ఖండాః

ఉపనయన ప్రభృతి బ్రహ్మచారీ పూర్వపత్నాన్నత్యా పన్థ్యా మాదిత్యం చోపసాయ తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా సాయం ప్రాతరాసమాపర్తనాన్నిత్యమగ్నౌ సమిద్ధి రుహుయాత్.

ఉపనయన ప్రభృత్యుపనయన కాలాదరభ్య బ్రహ్మచారి పూర్వవత్ స్నాత్వా సంధ్యా ముపాస్యాదిత్యం చోషస్థాయ తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా సాయం ప్రాతరా నమావర్తనాన్నిత్యముగ్నో ఉపనయనాగ్నో తదభావే లోకి కాగ్నో సమిద్భిః యైః కైశ్చిద్భి రష్టాభి రిద్వై ర్బహుయాత్.

నిత్యస్నానే విహితే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నిత్యస్నాన విహితే పూర్వవత్స్నాత్వా జుమ్భికాయ స్వా హేతి నిమజ్జ్య నారాయణం ఛాయన్న జుమ్భికేనాఽఘ

మర్షణ సూక్తేనాఘ మర్షణంకృత్వా వైష్ణవం మంత్రాంశ్చ జపతి

ఇదానీం స్నానాని నిత్యకర్మహీనప్రాయశ్చిత్త మాహ. నిత్యం యత్కర్తవ్యం స్నానం తస్య విహితమనాచరణం తస్మిన్ నిత్యస్నాన విహితే కాలేతితే చ ఉద్యం దినాదర్వాగా సాయముస్త మయా త్పాగేవ వా పూర్వవత్స్నాత్వా చమ్య పునర్జుంబికా యస్వాహేతి శరీరార్థం నిమజ్జ్య నిమగ్నో భూత్వా నారాయణం ఛాయన్ కేశవాద్యైర్నామభిర్విష్టు స్మరణం తుర్వన్ సజంబికేన జుమ్భికాయ స్వాహేతి మంత్రాన్నితేన ఋతంచ సత్యం చేత్యఘ మర్షణ సూక్తేన అఘం పాపం మృష్యతే హింస్యతే అఘఘరణం పాపాపనోదనం కృత్వా తీరం గత్వా చాసః పరిధాయాచమ్య వైష్ణవానతో దేవాదీన్ మంత్రాంశ్చ జపతి.

సంధ్యోపాసన విహితే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సంధ్యోపాసన విహితే స్నాత్వా దశప్రాణాయామాన్క్రత్వాఽష్టశతం సావిత్రి మధీత్య సన్ధ్యా ముపాస్య వైష్ణవా న్సార మంత్రాం శ్చ జపతి.

౭౪

సంధ్యోపాసన విహితే కాలాతీతేవా స్నాత్వా చమ్య దశప్రాణాయామాన్ కృత్వాష్ట శతమష్టోత్తర శతం సావిత్రి మధీత్య జప్తా రాతాతీతం సంధ్యా ముపాస్య వైష్ణవాన్ సారాసుద్వయ మిత్యాదీన్ మంత్రాంశ్చ కాలాతీత ప్రాయ శ్చిత్తార్థం జపతి.

పునస్సన్యా గమా దనశనం కృత్వా సన్యా ముపాసీతేత్యేకే.

మతా న్తరమాహ. పునః సంధ్యాగమాదితి ప్రాతస్సంధ్యా హీనే ఆమధ్యందిన సంధ్యాగమాత్. మధ్యందిన సంధ్యాహీనే ఆసాయం సంధ్యాగమాత్ సాయం సంధ్యా హీనే ఆప్రాతస్సంధ్యాగమాత్ ఏవం పునః సంధ్యాగమాత్ అనశన మభోజనం కృత్వా పూర్వవత్సన్యాత్వాఽచమ్య అతీతాం సంధ్యాముపాస్య తాత్కాలికీ మపి సంధ్యా ముపాసీతేతి ఏకేవదన్తి. సంధ్యావందన కాలాతీతే పూర్వ వత్సంధ్యా ముపాస్య అతీత ప్రాయశ్చిత్తార్థం చతుర్థమర్హం సప్తవ్యాహృతిభి రభిమన్త్యై నిక్షిపేదిత్యేకే.

తర్పణే హీనే ద్విగుణం తర్పయతి.

౬౬

ప్రాత తర్పణే హీనే మాధ్యం దినే ద్విగుణం మాధ్యందిన తర్పణే హీనే సాయం ద్విగుణం ఏవం తర్పణే హీనే ద్విగుణం తర్పయతి. అపివా పూర్వే ద్యస్తర్పణౌ హీనేఽవరేద్యుర్ద్విగుణం తర్పయతి.

బ్రహ్మయజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

బ్రహ్మయజ్ఞ విహీనే పురుషసూక్త పూర్వం యజుస్సంహితాయాం స్వాధ్యాయం కరోతి.

౬౭

బ్రహ్మయజ్ఞ విహీనేఽవరేహని పురుషసూక్తం పూర్వం ప్రథమం యస్మింస్తత్పురుష సూక్త పూర్వం యజుస్సంహితాయా మిషేత్స్వో ర్ణత్యేత్వాది యథాశక్తి స్వాధ్యాయం కరోతి.

సమిద్ధోమే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతస్సమిద్ధోమే హీనే సాయం ద్విగుణం కుర్యాత్ సాయం సమిద్ధోమే

ప్రాతర్ద్విగుణమ్.

౬౮

ప్రాత స్సమిద్ధోమే హీనే సాయం ద్విగుణం కుర్యాత్ సాయం సమిద్ధోమే హీనే వరేద్యుః ప్రాతర్హోమకాలే ద్విగుణ మితి పూర్వవత్ యథా హతదిత్యాది సర్వతంత్రం సకృదేవ కృత్వా సమిథో ద్విగుణం మన్తావృత్త్యా ఔదశ సమిద్ధోమం కుర్యాత్. ఏవం సర్వం ద్వితీయే ద్విగుణం తృతీయే త్రిగుణం స్నానాదీన్ కుర్యాత్.

దినత్రయే స్నానాదా హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

దినత్రయే స్నానాదా హీనే పూర్వవత్సన్నన జపా కృత్వా
సౌరమాగ్నేయం చ హుత్వా సమిద్ధి ర్ఘహుయాత్. ౭౯

దినత్రయే స్నానాదావితి. పూర్వోక్తస్నాన సంధ్యోపాసన తర్పణబ్రహ్మయజ్ఞ
సమిద్ధోమేష్యన్య తమన్య సర్వన్యవా హీనే అకృతేనతి చతుర్దేహుని పూర్వవ
త్సన్నన జపా కృత్వా తదగ్నౌ సౌరమాగ్నేయం చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా
అష్టాభిసమిద్ధి ర్ఘహుయాత్.

సప్తరాత్రో హీనే నిత్యకర్మణ్యప కీర్ణే భవతి. ౮౦

ఏవమాసస్త మాహాత్ ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా సమిద్ధిః
జహుయాత్. సప్తరాత్రో స్నానాదా నిత్యకర్మణి హీనే పతి అవకీర్యనే
విచ్ఛిద్యస్త ఇత్యవకీర్ణం తత్ అస్యాస్తీ త్యవకీర్ణ ఉతవ్రతో భవతి.

ఇత్యప్తమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

అవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్

అథావకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౮౧

అథావకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్త మారభ్యతే. అవకీర్ణనాంగవితా (అంతరితానం) నాం
నిత్యకర్మణాం ప్రాయశ్చిత్త మవకీర్ణ ప్రాయశ్చిత్తమ్.

సప్తరాత్రం స్నాన సన్ధ్యోపాసన స్వాధ్యాయ సమిద్ధోమ
భైజా చర్యాది హీనే మేఖలోపవీతాఽజిన దణ్ణ భారణాది
బ్రహ్మచర్య విపర్జితే చ పాదకృచ్ఛ ముపవాసంవా క్వత్వా
ఽగ్ని మాధాయ పరీస్తీర్య పరిషిచ్యాఽజ్యేన హోహినో
అగ్నౌ వినసే; సాహినో విశ్వవేదసే; యజ్ఞం హోహి, సర్వం

పాహి కామావక్తీర్ణః, కామాభిదృగ్ధః, సంమాసించం త్వితి
గ్రహీభిః, హుత్వా, పునరూర్ధ్వా, సహరయ్యా, పాహి చత
స్సృభిః, స్వాహే, త్యతోదేవా ఇదం విష్ణు రితి జుహూయాత్.

సప్త చతా రాత్రయశ్చ సప్తరాత్రం ద్విగురేకవచనం సప్తసురాత్రిషు
పూర్ణాసుస్నానం సంధ్యోపాసనం స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః సమిద్ధోమః భైక్ష
చర్యం విజ్ఞానం ఆదిశబ్దేన గురుశ్రుతాషాదయస్తేషాం హీనమకరణం తస్మిన్
మేఖలా మౌంజీరశనా ఉపవీతం యజ్ఞసూత్రం అజినం కృష్ణమృగచర్య దండః
పాలాశదండః తేషాం ధారణం తదాది చ తద్రహ్మచర్యం యోనావయోనౌ వా
అరేతః స్థలస మతాంబూల చర్యణ మగంధాంజనాద్యనులేపన మపుష్పాది ధారణ
మిత్వాది ప్రతం తేన పరితః పరిత్యక్తస్తస్మిన్ స్నాన సంధ్యోపాసన స్వా
ధ్యాయ సమిద్ధోమ భైక్ష చర్యాది హీనేచ మేఖలోపవీతాజిన దండ ధారణాది
బ్రహ్మచర్య విపర్జితేచ సతి పాద కృచ్ఛమితి ఏకభక్త సక్తాయాచితానశన
ప్రతేన చతుర్ధిన స్సాధ్యః ప్రాజాపత్యస్య చతుర్థోభాగః పాదః కృష్ణతి పాప
మితి కృచ్ఛం తత్పాద కృచ్ఛం చరేత్. అశక్త ఉపవాసమేకదిన మనశనంవా
అగ్ని ముపనయాగ్ని మాధాయ దర్భైః పరిస్తీర్య ఆహారం కృత్వాగ్నిం పరి
షిచ్య అజ్యేన పాహినో అగ్ని ఏనసే, పాహినో విశ్వవేదసే, యజ్ఞం పాహి
సర్వం పాహి కామావక్తీర్ణః, కామాభిద్రుగ్ధః. సం మాసించన్వితి, గ్రహీభిః
పునరూర్ధ్వా సహరయ్యా, పాహి చతస్సృభిః స్వాహేత్యతోదేవా ఇదం విష్ణు రితి
జుహూయాత్. ఏవం పంచదశరాత్రం స్నానాదౌహీనే ద్విగుణంమాసే చతుర్గుణం
ఏవం ప్రతిమాసం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛం చతుర్గుణాది వృద్ధ్యా ఆవక్తీర్ణ ప్రాయ
శ్చిత్తమ్ దాసమావర్తనాత్కర్తవ్యమ్. సంధ్యావందన హీనస్య నాస్తి ప్రాయ
శ్చిత్తమ్ సన్ధ్యాఃస్థన హీనః శూద్ర ఏవేతి సూత్రకారైరుక్తత్వాత్.

అభోజ్య భోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పితృ జ్యేష్ఠ యోరన్యే షాముచ్చిష్ట భోజనే మధు మత్స్య
మాంస సూతక ప్రేతకాన్నాద్య భోజ్య భోజనే చ పునరుప
సయనం కరోతి.

పితాజనకః జ్యేష్ఠో గ్రజో భ్రాతా తయోః పితృజ్యేష్ఠయోః అన్యేషా మితరేషాం
పితృవ్య కనిష్ఠ భ్రాతాదీనాం వయో వృద్ధానామప్య చ్చిష్టస్య భుక్త భక్షితాది
శేషస్య భోజనం తస్మిన్ ఉచ్ఛిష్ట భోజనే కృతేచ మధుక్షౌద్రం మత్స్యః మీనాది
జలచరాః మాంసమన్యేషాం మృగపక్షిణాంచ పలలం సూతకస్య ప్రేతకస్య
చాన్నమాదిర్యేషామభోజ్యానాం తేషాం భోజనం తస్మిన్ మధు మత్స్య మాంస
సూతక ప్రేతకాన్నాద్య భోజ్య భోజనే కృతేచ భోక్తుః బ్రహ్మచారిణః పునరుప
నయనం కరోతి.

ఇతి నవమః ఖండాః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే
చతుర్థః పటలః -

అథ దశమః ఖండాః

పునరుపనయనమ్

అథాతగి పునరుపనయనమ్.

౮౪

యతః పునరుపనయన ముక్తం అతః కారణాత్పున రుపనయన మథారభ్యతే.

పాదకృచ్ఛముపవాసంవా కృత్వాగ్ని మాధాయాఘరాన్తే
వ్యాహృత్యా పాలాశ సమిధో హుత్వాఽజ్యేన విష్ణుసూక్త
మింద్రా హుత్యా శ్రావితాదీ న్పూర్ణాహుతీ వ్యాహృతీశ్చ
హుత్వా పూర్వపదుపనయనం కరోతి.

౮౫

తద్యధేత్యత ఆహ. పూర్వవద్రుహ్మచారీ పాదకృచ్ఛం చరేత్. అశక్తశ్చే
దుపవాసం వా కృత్వా అగ్ని ముపనయనాగ్నిం లోకికాగ్ని మపివా ధాయాఘరం
హుత్వా ఘరాన్తే వ్యాహృత్యా ఘోత్ర సహస్ర మఘోత్ర శతంవా పాలాశ
సమిధోహుత్వా ఆజ్యేన విష్ణుసూక్తం మింద్రాహుత్యా శ్రావితాదీన్ పూర్ణాహుతిం
వా హుతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా పూర్వపదుపనయనం కరోతి.

వపన మేఖలాఽజిన దణ్ణ ధారణ వ్రత భైక్ష చరణాని
పునస్సంస్కారే వర్జితే. ౮౬

వపనం మంత్రవత్ జ్వరం తథా మేఖలాజిన దండనాం ధారణంచ వ్రతం
సావిత్ర వ్రతబద్ధ విసర్గావి పారాయణవ్రత మజ్వరలవణాశన వ్రతంచ భైక్ష
చరణంచ తాని వపన మేఖలాజిన దండ ధారణవ్రత భైక్ష చరణాని మేఖలా
జినోత్త్యేతదేవోప లక్షణం అశ్వాధిరోహణాదేరపి అశ్వాధిరోహణ వస్త్రోత్తరీయ
యజ్ఞోపవీతధారణ దేవస్య త్వేత్సుపనయనాచార కథన సావిత్రిపదేశాశ్చ
పునస్సంస్కారే పునరుపనయన కర్మణి వర్జితే. వర్జ్యా స్త్యాజ్యా భవన్తి.

అథవా సావిత్రి మష్టశతమావర్త్యాభి మృశ్యతయైవ ఘృతం
ప్రాశ్నీయాత్. ౮౭

అథవేత్యశక్త విషయ వికల్పః. పునరుపనయనం కర్తృమశక్తశ్చేత్ గవ్యం
ఘృతం పాత్రే సంగృహ్య ఉత్పాయ పర్యగ్నిం కృత్వా సావిత్రి మష్టోత్తర
శతమావర్త్య జప్త్వా ఘృతం కుశేనాభి మృశ్యాభిమన్త్య తయైవ సావిత్రి
తద్ఘృతం ప్రాశ్నీయాత్. భక్షయేత్.

గురో రుచ్చిష్టంవా భుంజీత. ౮౮

ఏవం కర్తృమశక్త శ్చేత్ గురోః పితృదేః ఆచార్యస్య ఉచ్చిష్టం భుక్తశేపం
వాభుంజీత.

తతః పూతో భవతి. ౮౯

తతస్తస్మాత్ప బ్రహ్మచారి పూతః కుద్ధత్మా భవతి.

ఇతి దశమః ఖండాః

అధైకాదశః ఖండాః

పారాయణ వ్రతబద్ధ విసర్గకాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పారాయణ వ్రతబద్ధ విసర్గే చ కాలేఽతీతే హినేఽపుష్పసయ

నాన్ని మాధాయాఘారా నై తత్తద్వ్యత సూక్తం వైష్ణవం
చతురావర్త్య హుత్వా వేదప్రతానాం బిందం విసర్గంచ కుర్యాత్

పారాయణ ప్రతానాం ప్రాణావత్యాది వేదప్రతానాం బంధశ్చ విసర్గశ్చ తస్మిన్
పారాయణప్రత బద్ధ విసర్గే కర్మణి క్రియాలోపే వివర్యాసే చ కాలేతీతే చ
హినే అకరణేపి ఉపసయనాన్ని మాధాయాఘారం కృత్వాఽనే యత్ ప్రతస్య
కాలాతీతాదిర్భవతి. తద్వ్యత సూక్తం పూర్వోక్తం వైష్ణవం చతురావర్త్య
హుత్వా తస్య ప్రతస్య బంధం విసర్జనం వా కుర్యాత్. ఏవం ప్రాయశ్చిత్తం
హుత్వా కాలాతీతానాం అకృతానాంచ వేదప్రతానాం బంధం విసర్గం చరాత్
ప్రతకాండావ్యయనం చ పూర్వపక్కుర్యాత్.

ఉపాకర్మ హినే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఉపాకర్మణి చతుర్వేదాది మస్త్రాస్త్రాఘ్నా మార్దం చతురా
వర్త్య హుత్వోపాకర్మ కుర్వీత. ౯౦

ఉపాకర్మణి కాలేతీతే హినే వివర్యాసే చ ఉపసయనాన్ని చతుర్వేదాది మస్త్రాన్
ప్రాఘ్నమార్దం చతురావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వపదుపాకర్మకుర్వీత.

శ్రావణహోమం హుత్వాఽనే సావిత్రిత్యా సహస్ర సమిధో

శ్రావణస్యాం షోర్ణమాస్యా షష్ఠ్యయన పారాయణార్దం శ్రావణహోమం కరిష్య
ఇతి సంకల్ప్య ఉపసయనాన్ని వాఘారా నై పూర్వపత్ శ్రావణహోమం హుత్వా
ఽనై హోమావసావే అప్సిన్నేవాన్ని సర్వ ప్రాయశ్చిత్తార్దం సావిత్రిత్యా
సహస్ర సమిధోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పాలాశాది యజ్ఞవృక్షజానాం తద్వా
దశాంగుళ ప్రమాణానాం సమిధాం సంగృహ్యజ్యేనాభ్య జ్య ప్రత్యేకం మస్త్రా
వృత్త్యా సావిత్రిత్యా స్వాహాస్తేయా సహస్ర సమిధః క్రమేణ జుహోతి. ఏవం
శ్రవతి సంవత్సరమాసమావర్తనాత్కర్తవ్యమ్. త్రైవిదిక మిత్యేకే. తతః పరే
షష్ఠీమ సహస్ర సంఖ్యకః సావిత్రి జపః బ్రహ్మచారిణా కర్తవ్యః.

శ్రావణే చోపాకర్మ పత్రాయశ్చిత్తమ్ విధీయతే.

శ్రావణే హోమే హీనే కాలేతీతచ ఉపాకర్మవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ విధీయతే. చతుర్వేదాది మన్తాన్ బ్రాహ్మమార్షం చతురావర్త్య హుత్వా శ్రావణంహోమం జుహోతీ త్యుచ్యతే.

ప్రాజాపత్యాది వేదప్రతాన్యా చరన్వేదానధీయాత. ౯౪

ప్రాజాపత్యాది వేదప్రతాని పూర్వోక్తాన్యాచరన్ క్రమేణ ప్రతచరణం కుర్వన్ వేదాన్ ఋగ్యజుస్సామాఖ్యాన్ క్రమేణాధీయాత. యద్యశక్తోద్వావేకంవావేదం సూత్రసహిత మధీయాత.

అనధీయాన సర్వ కర్మ బహిష్కార్యో భవతి. ౯౫

మనస నియమేనేత్యత ఆహ. అనధీయానః వేదాధ్యయన మకుర్వాణో బ్రాహ్మణః సర్వేషు దైవికేషు పైతృకేషుచ కర్మసుకార్యేషు బహిష్కర్తు మనర్హీకర్తం యోగ్యః సర్వకర్మ బహిష్కార్యో భవతి.

అశక్తోపి యత్కి ఞ్చి చ్చా ఖా మధీయాత. ౯౬

అశక్తోపి సంపూర్ణం వేదాధ్యయనం కర్తు మక్షమోపి యత్కించి తస్యల్ప మపి వేదాధ్యయనం కుర్యాత్. తస్యాప్య శక్తశ్చేత్ స్వకీయాం శాఖాంవాధీయాత. అన్యథా సర్వ కర్మ బహిష్కార్య ఏవ భవేత్.

సమావర్తనం కృత్వాస్నాతకో వ్యాహృత్యాగ్నావాజ్యమా హోణిగ్రహణాన్నిత్యం జుహోతి. ౯౭

సమావర్తనం కృత్వా స్నాతక ఇతి. శీతోష్ణాభిరద్భిరాపోహిష్ఠాది మంత్రైర్యః కృతస్నానః సస్నానీతకః వ్యాహృత్యా స్వకీయేగ్నౌ లోకికాగ్నౌవా ఆజ్యమా హోణిగ్రహణాద్వావదాపాసనోత్పత్తి స్తావన్నిత్యం సాయం ప్రాతర్జుహోతి.

సమావర్తన క్రియా హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సమావర్తన క్రియాహీనే హోణిగ్రహణే కృతే చాన్ద్రాయణం చరిత్వాఽగ్ని మాధాయ సావిత్రిం వైష్ణవం బ్రాహ్మమార్ష ముగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా సమావర్తనం కృత్వా పునర్నివాహం కరోతి.

సమావర్తన మేవ క్రియా సంస్కారః తస్యాహినోలోపః తస్మిన్ సమావర్తన క్రియా హీన సతి పాణిగ్రహణే వివాహే కృతేనతి కృతవివాహో విప్రైరనుజ్ఞాతః చాంద్రాయణం చరిత్వాఽగ్నిం లోకికాగ్ని మాధాయాఘారం కృత్వా సావిత్రిం వైష్ణవం బ్రాహ్మమర్ష మాగ్నేయం శతమావర్త్య శతకృత్వః ప్రాయశ్చిత్తమిహుత్వా పూర్వవత్ సమావర్తనంకృత్వా పునర్వివాహం కరోతి పునర్వివాహే పూర్వపత్సర్వం కుర్యాత్.

పునర్వివాహే కర్మణి పూర్వపత్సర్వం కుర్యాత్. కన్యాదానాభరణ వస్త్రార్పణ ద్వితీయ యజ్ఞోపవీత ధారణాని వర్జయేత్.

ఇత్యేకాదశః ఖణ्डః.

అథ ద్వాదశః ఖణ्डః

బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణీం నగ్నికాం గౌరిం వా కన్యాం క్షత్రియః క్షత్రియాం వై శ్శ్యోవై శ్శ్యాం వరయేత్. ౧౦౦

బ్రాహ్మణస్యావత్యం బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణస్యావత్యం బ్రాహ్మణీ తాం లజితే వీడ యతీతి నగ్నికాం తాం మనసా వివాహం ప్రతి గురవే పితే ఉద్యతతేతి గౌరీ తాం వ్యాకసతీత్యుచుమతీ భవతీతి కన్యాతాం వరయేత్. క్షతాత్ త్రాయత ఇతి క్షత్రః తస్యావత్యం క్షత్రియః క్షత్రియస్యావత్యం క్షత్రియాతాం గౌరిం వరయేత్. విశ్వావత్యం వై శ్యః వై శ్యస్యావత్యం వై శ్యాతాం కుమారీం వరయేత్.

అష్టవర్షా దాదశమా న్నగ్నికాంరజస్య ప్రాప్తే దశవర్షా దాద్వా దశాధ్గారిమిత్యా మనన్తి. ౧౦౧

తాసాం వయః పరిపాకమాహ. అష్టవర్షాదారభ్య ఆదశమాద్వర్షాత్ నగ్నికా మిత్యా మనన్తి. అష్టవర్షాం నవవర్షాం కన్యాం నగ్నికామితి వదంతీ త్యర్థః. రజసి ఆర్తవే అస్రాప్తే అనాగతే సతి దశవర్షాదారభ్య ఆద్వాదశవర్షాద్గారిమిత్యా మనన్తి. దశవర్షా మేరాదశ వర్షాం కన్యాం గౌరీమితి వదంతీ త్యర్థః.

వివాహకాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సమావర్తనం కృత్వా వివాహకాలేఽతీతే క్రియాహీనేఽ
పుష్పసయనాగ్నా వాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం వైష్ణవ
మాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వాఽగ్నిర్ధం పుత్రార్థం చ
బ్రాహ్మదిషు చతుర్షు పూర్వాలాభే పరేణ బ్రాహ్మణో
వివాహం కుర్యాత్. ౧౦౨

సమావర్తనం కృత్వా వివాహకాలే సువత్సరే వత్సరత్రయేవాఽతీతే క్రియా
హీనే పుష్పసయనాగ్నా వాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం వైష్ణవ మాగ్నేయం
శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వాఽగ్నిర్ధం మోహనాగ్ని సద్ధర్మార్థం పుత్రార్థం
పుత్రోత్పాదన సద్ధర్మార్థం బ్రాహ్మదిషు చతుర్షు పూర్వోక్తేషు వివాహేషు బ్రాహ్మ
దైవ ప్రాజాపత్యార్షేషు మధ్యే పూర్వస్య బ్రాహ్మ వివాహ స్వాల్లాభః అనంభవః
తస్మిన్ పూర్వాలాభేనతి పరేణోత్తరేణ దైవేన వివాహం కుర్యాత్. తదనంభవే
పరేణ ప్రాజాపత్యేన వివాహం కుర్యాత్. తదనంభవే పరేణార్షేణ బ్రాహ్మణః
వివాహం కుర్యాత్.

ఆసురాది వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆసురాది ష్య పశ్చుత్రా జాయంతే.

౧౦౩

రథ మాసురాదయః. తస్య నేచ్ఛన్తీత్యత ఆహ. ఆసురాదిషు చతుర్షు ఆసుర
గాంధర్వ రాక్షస పైశాచేషు మధ్యేయేన తేనచిత్ కృత వివాహస్య అనత్పుత్రాః
దుష్పుత్రాః జాయంతే అనత్పుత్రైః తత్పితరోఽధః పతన్తి.

తస్మా దాసురేణ గాంధర్వేణ వివాహేకృతే చాంద్రాయణం
చరిత్వాఽగ్ని మాధాయ బ్రాహ్మం త్రయస్త్రింశ ద్వైష్ణవం
సావిత్రిమాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా బ్రాహ్మదిష్వేకేన
పునర్వివాహం కుర్యాత్. ౧౦౪

తస్మాత్కారణాత్ బ్రాహ్మదిష్వేకేన వివాహం కుర్యాత్. తత్రానంభవే ఆసురేణ
వివాహం కుర్యాత్. తదనంభవే గాంధర్వేణ వివాహం కుర్యాత్. ఏవం పూర్వా

లాభే పరేణ ఆసురేణ గాంధర్వేణ వివాహేన యస్య వివాహేకృతే సతి తస్య బ్రాహ్మణస్య బాంధ్రాయణం చరిత్యా అగ్నిం వివాహగ్ని ముదాయాఘారం హుత్వా బ్రాహ్మం త్రయస్త్రింశద్వైష్ణవం సావిత్రిమాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యజ్ఞ పత్న్యర్థం బ్రహ్మకృప్త్యర్థంచ బ్రాహ్మణి చతుర్వేదేన వివాహేన తంత్రేణ సంకల్ప్య తామేవ పునః వివాహం కుర్యాత్.

ఆసురాద్వైగుణం గాంధర్వే గాంధర్వా ద్వైగుణం రాక్షసే రాక్షసా ద్వైగుణం వైశాచే ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి. ౧౦౨

ఆసురాత్ప్రాయశ్చిత్తా ద్వైగుణం గాంధర్వే కర్తవ్యమ్. తదనంతరే రాక్షసేన వా వివాహయేత్. తదనంతరే వైశాచేన వివాహయేత్. తయోః ప్రాయశ్చిత్తమ్ గాంధర్వాద్వైగుణం రాక్షసే కర్తవ్యం. రాక్షసాద్వైగుణం వైశాచే వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి.

ఆసురాద్వై శృణ్వైగ క్షత్రియ వైశ్యో వివాహం కుర్యాత్తామ్

ఏవం తత్తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా బ్రాహ్మణిష్టేకేన తామేవ పున ర్వివాహం కుర్యాత్. బ్రాహ్మణస్యైతే ఆసురాద్యా గౌణా ఆవత్కల్పా భవన్తి. క్షత్రియ వైశ్యయోర్యద్యాసురాద్యాః శస్తా భవన్తి. తస్మాదాసురాద్వైః చతుర్భి శ్శున్రైః శ్రేష్ఠైః శుభై ర్వివాహైః పూర్వాలాభే పరేణ క్షత్రియ వైశ్యో వివాహం కుర్యాతాం.

పూర్వేషా మలాభే పరేణ. ౧౦౩

పూర్వేషా మాద్యానాం బ్రాహ్మణీనా మలాభేనతి పరేణాసురాదినా బ్రాహ్మణేన పూర్వోక్త ప్రాయశ్చిత్త పురస్సరం వివాహః కర్తవ్యః.

బ్రాహ్మణేనా సుర గాంధర్వాచ విధినా తర్తవ్యా విత్యేకే.

బ్రాహ్మణే నాసుర గాంధర్వేచ విధినా పూర్వోక్తేన విధానేన కర్తవ్యా విత్యేకే ఆచార్యా వదన్తి.

హోమం హుత్వా రాక్షస వైశాచా చేత్యపరే. ౧౦౪

హోమం హుత్వేతి ప్రసుగ్మస్తేతి నిరీక్షణాది తస్త్రిం విహాయ అగ్నిరై

త్విత్వాది హోమమేవ కృత్వా రాక్షస పైశాచా వివాహా బ్రాహ్మణ్యేన కర్తవ్యా
విత్యపరే ఆచార్యా వదంతి.

అన్యథా కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి. ౧౧౦

అన్యదేతి తదుక్త విధినా వివాహ కర్మణా వినా యః కన్యాముపగచ్ఛేత్.
తస్యకన్యాయా అనూఢాయా గమనే మైదునే యత్రాయశ్చిత్తం మన్వాదిభిరుక్తం
తత్కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ సాంతపన కృత్యం సకృత్కన్యాగస్తు దుక్త
మేవ చినసంఖ్యయా కన్యాగమన ప్రాయశ్చిత్తమ్ ఆచరిత్వా గోభూమి హిరణ్య
దానాని కృత్వా బ్రాహ్మం త్రియస్త్రింశద్వైష్ణవం వా సావిత్రి మాగ్నేయం
శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తామేవ బ్రాహ్మణిష్యేకేన విధి
ద్వివాహం కరోతి.

ఇతి ద్వంద్వశః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞియే శ్రీ వైఖానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రస్తావ్య వివరణే
పంచమః పటలః -

అథ త్రయోదశః ఖణ్డః

రజస్వలా వివాహే ప్రాయశ్చిత్తమ్

రజః ప్రాప్తౌ కన్యాం వివాహేకృతే కృచ్ఛం చరిత్వాఽగ్ని
మాధాయ వైష్ణవం సావిత్రిం శతమావర్త్య హుత్వా తాం
పునర్ద్వివాహం కురుతే. ౧౧౧

రజః పుష్పం తన్యప్రాప్తి రాగమనశంకా తస్యాం రజః ప్రాప్తౌ సత్యామసి
వా రజః ప్రాప్తౌ సత్యమేవవా ప్రలోభ్యతా మాచ్ఛాద్య ఆజ్ఞానాద్వా కన్యాం
వివాహేకృతే సతి పశ్చాద్యది తజ్ఞానాతి తత్రాయశ్చిత్తం చాంద్రాయణం
ప్రాణావత్యం వాకృచ్ఛం చరిత్వాగ్నిం తదాపాసనాగ్ని మాధాయ వైష్ణవం
శతమావర్త్య హుత్వా తాం కృత వివాహం స్త్రియం పునర్ద్వివాహం కురుతే.
కుర్యాత్.

వివాహ మధ్యే రజస్సుత్పన్నే ప్రాయశ్చిత్తమ్

వివాహే హోమకాలే కన్యాయాః రజస్సుత్పన్నే తాం
సాన్నిపయిత్వాఽన్యద్యస్త్రం పరిధాప్య పుణ్యాహంకృత్వా
ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్వాహుతీ శ్చ
హుత్యా కర్మ ప్రపర్యేత. ౧౧౦

వివాహే హోమకాలే యస్యాః రజసి ఆర్తవే ఉత్పన్నే ఉద్గతేయది దృష్టే
సతితాం కన్యాం సాన్నిపయిత్వా సచేలస్నానం కారయిత్వా కుశతోయేనాభిషిచ్య
సాన్నిపవస్త్రం విసృజ్య అన్యద్యైతం వస్త్రం పరిధాప్యచ్చాదయిత్వా గంధ
పుష్పాభరణైరలంకృత్వా పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణై రావోహిష్ఠాది మన్తైః
ప్రోక్ష్యతాం కన్యాం పంచగవ్యం ప్రాశయిత్వా పూర్వవదానయిత్వా విన్దా
హుత్యా శ్రావితాదీన్ వ్యాహుతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తహుతీష్టుత్వా వైవాహిక మవ
శిష్టం కర్మప్రపర్యేత కుర్యాత్-

తత్త్రియా పరిసమాప్తౌ సాపధూరశుచిర్భవతి. ౧౧౩

తస్యవివాహస్య క్రియాయాః తంతస్య పరిసమాప్తః పూర్ణస్తస్మిన్ తత్త్రియా
పరిసమాప్తే సతి సాపుష్పిణీ వధూః శ్రీ అశుచిరస్పృశ్యా భవతి. చతుర్థేలహని
ముతుస్సాతయా సహ ఆగ్నేయ స్థానీపాక నిత్యహోమ వైశ్వదేవాః కర్తవ్యాః-

జ్యేష్ఠే తిష్ఠతి వివాహేకృతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

జ్యేష్ఠే తిష్ఠ త్యనుజేన వివాహేకృతే పరివేత్తాఽనుజశ్చాన్ద్రా
యణం చరిత్వా పరివిత్తిం జ్యేష్ఠం వివాహం కారయిత్వా
పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్యా పునర్వివాహం కుర్యాత్
ఇదానిం పరివిత్తి పరివేత్త ప్రాయశ్చిత్త మాహ. జ్యేష్ఠే స్వస్యాగ్రజే బ్రాతః
అకృతవివాహే పారాశరమతాద పరిగృహీతాగ్నిహోత్రేవా అర్చితపోమయాగేవా
తిష్ఠతి సుభేనావస్థితే సతి అనుజేన తస్యావరజేన కన్యేషేన వివాహేఽగ్ని
హోత్రాది స్వీకరణే వాకృతేనతి జ్యేష్ఠం పరిత్యజ్య వధూమగ్ని హోత్రాదికం

వా విందతి లభ్యత ఇతి పరివేత్తా అనుజః కనిష్ఠః తద్దోష శమనార్థం చాంద్రాయణం చరేత్. అపివా పారాశర మతేన పరివేత్తా ద్వై కృత్యై తత్పత్నీ కృత్యం కన్యాప్రదాతా అతి కృత్యం యజకశ్చాంద్రాయణం చరిత్వా శ్రాద్ధాదౌ పరివర్జ్యత ఇతి పరివీత్తిః తం జ్యేష్ఠం వివాహమగ్నిహోత్రాది స్వీకరణంవా శారయిత్వా పూర్వపదితి బ్రాహ్మం ఆరంభత్యస్త్రీంశ ద్వైష్ణవం సావిత్రి మాగ్నేయం శతమావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాం పునర్వివాహం పునరాదానాదీన్ కుర్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖణ్డాః

ఆథ చతుర్దశః ఖణ్డాః

జ్యేష్ఠే పరదేశగతే

పరదేశగతే జ్యేష్ఠే ద్వాదశవర్షే తీతే మృతస్యే వా కృతి దహనాది కర్మ కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వివాహం కురుతే.

౧౧౩

స్వదేశాదన్యః పరదేశః తంగతః ప్రాప్తస్తస్మిన్ పరదేశగతే జ్యేష్ఠే ధర్మాఙ్గా యోగ్యతే పునః పునః శ్రూయమాణే అనుధేగజేగృహీతాగ్ని హోత్రే వా ద్వాదశ వర్షతీతే ఆత్రేయం వ్యవస్థా బహుళః శ్రూయమాణే ద్వాదశవర్షే కిందితి శ్రూయమాణే దశవర్షే వివాహాదిమాసాత్ సర్వధా శ్రూయమాణే లష్టవర్షే పౌరోషితేత్యంతం వృద్ధే షడ్వర్షే త్రివర్షతీత ఇతి వసిష్ఠ గౌతమదయో వదన్తి. వివాహాది మాసాత్పూర్వే కస్మిన్ మాసే బ్రాహ్మణానుజ్ఞా మధిగమ్య పూర్వవత్పా లాశ పక్షైః మృతస్యైత స్యాకృతిం కృత్వా తదగ్నినాకృతి దహనాది సపిండీ కరణాంతం కర్మ కృత్వా వివాహకాలే ప్రాయశ్చిత్త మపసయంగాగ్ని బ్రాహ్మం వైష్ణవ మాగ్నేయం శతమావర్త్య హుత్వా సమావర్తనం కృత్వా వివాహం కురుతే. పరివేత్తుః కనిష్ఠస్య వివాహ మగ్నిహోత్రాది వ్రయోగంవా కుర్యాత్.

తస్మిన్పునరాగతే చానుజః పూర్వపత్ప్రాయశ్చిత్తమ్
హుత్వా వివాహం కరోతి. ౧౧౬

తస్మిన్ పరివిత్తైశ్శేషే దేశాత్పూర్వపునరాగతే సతి చ పరివేత్తా సోఽనుజః
పూర్వపదితి తచ్చాంద్రాయణం ప్రాజాపత్య ద్ధయం వా చరిత్వా పునరాగతస్య
జ్యేష్ఠస్య పునరాగతకర్మాది నమావర్తనాప్త మేకస్మిన్ హోమేవకృత్వా వివాహం
కారయిత్వా స్వయం పూర్వపత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వాతాం పునర్వివాహయేత్
తదైవ స్వయం కృత్వా జ్యేష్ఠస్యాగ్ని హోత్రాది గ్రహణం కారయిత్వా స్వయం
పునరాధావం కుర్యాత్.

బ్రహ్మహత్యాదైత్యః పరితేజ్యేషే బాన్ధవ సన్నిధౌ వారిపూర్ణ
ఘటత్యాగేనైవ తం త్యక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరిత్వా
వివాహం కురుతే. ౧౧౭

బ్రహ్మహత్యా ద్వైరిత్యాది శబ్దేన మహాపాతకైః కుష్ఠాది మహారోగైరపస్యారో
గ్యాద బ్రాహ్మణ్య విచ్ఛేద కర్ణి వామనభర్వ వంగుముక జాత్యంధ క్లేబి వేశ్యాతిపత్రాతి
వృద్ధ కృషి వసక్త వస పృథ్వి ప్రసక్త కామభరిత్రాదికోస్తత్త గద్దదాంగ హీనా
చిఖిః పా (వ) రా శర్యా ద్యుక్తైర్ధౌషైశ్చ పతితే విందితే చ అమాదే జ్యేషే
తిష్ఠతి సతి వివాహార్హ్యర్థ ముచోభాష్యవ సన్నిహితాత్కార్యం విజ్ఞాప్యతైరను
జ్ఞాతః స్వయంవారిపూర్ణ ఘటమాదాయ స్వస్య జ్యేష్ఠస్య చాక్షరే భూమ్యా ముక్
తీప్య తేన వారిపూర్ణ ఘటత్యాగేనైవ తం దోష దుష్టం జ్యేష్ఠం త్యక్త్వా స్వయం
చాంద్రాయణం చరిత్వా వివాహం కురుతే. యజ్ఞేష్ఠః కాలాత్పరేణ కుద్ధోభవేత్.
తదా స్వయం పూర్వపత్ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా జ్యేష్ఠం వివాహయిత్వా తాం
పునర్వివాహయేత్.

వివాహస్తే షధూ గృహాద్ధి వాహగ్ని మౌహాననం షధూంచ
స్వగృహమానీ యోత్తరస్యాం యథోక్తేఽగ్ని కుణ్ఠే పూర్వ
పద్భర్తిషా ఖనిత్వా ప్రాదేశమాత్రాః ప్రాగస్తాశోఽచ్చ తరాస్తా
త్రిప్రస్థీస్త్రి తేభాష్టదుల్లిఖిత్వా ప్రోక్ష్య హిరణ్య శకలం
బ్రహ్మహత్యా నివాయ తత్రాగ్నిం విదధాతి. ౧౧౮ - ఎ

వివాహస్తే పథ్యాః పత్న్యాః గృహం తస్మాద్వహుగృహత యస్మిన్నగ్నో వివాహః కృత స్సవివాహగ్నిః సోయముపాసతే విత్యమనేనే త్యాపాసనాస్త మాపాసనం వివాహగ్ని మరణ్యాం నమిధి స్వాత్మని వా శమాలోష్య తమగ్నిం వహూంశ స్వగృహమానీయ హోమకాలాత్ప్రాగేవ సంప్రాప్య స్వగృహస్యో త్తరస్యాం వాయవ్యాం పూర్వస్యా మన్యత్రవాగ్నితాలాం కల్పయిత్వా తత్ర యథోక్త మాపననాగ్నిం కుండం కృత్వా తస్మిన్ యథోక్తే - గ్నిమండే పూర్వ వత్ ఆఘాతోక్తపత్ బర్హిషా నవచా ఖనిత్వా ప్రాదేశమితి తర్జన్యంగుప్థాభ్యాం మితం మానం ప్రాదేశ మాత్రమాయతం యాసాం తాః ప్రాదేశమాత్రాః ప్రాగస్తాశ్చ మన్యమాద్యాః తిస్రోలేఖా ఉత్తరాస్తాశ్చ మన్యమాద్యాః తిస్రో లేఖా ఏవం షట్లేఖా ఉల్లిఖిత్వా తత్సవితురితి ప్రోక్ష్య తన్మధ్యే హిరణ్య శచిలం తదభావే వీహీన్ వా ముష్టిమాత్రం నిధాయ తత్రాగ్నికుండ మధ్యే మదిత్వా వా లోకికాగ్నో వా వరోష్య వా తమగ్నిం నిదధాతి.

సోఽగ్ని ర్నిత్యం ధార్యః

౧౧౮ - బి

య ఔపాసన సోగ్ని ర్నిత్యః ధార్యః గృహస్తే నామరణాస్తం చరయతుం యోగ్యః.

చతుర్ధేఽహన్యగ్నేయ స్థాలీపాకం వైశ్వదేవం చ కుర్యా దిత్యేకే.

౧౧౯

వివాహకాలాదరథ్య చతుర్ధేఽహని రాత్ర్యాం నిషేకకర్మణః ప్రాగేవాగ్నేయ స్థాలీపాకం వైశ్వదేవం చకారాదా పాసనంచ కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి చతుర్దశః ఖణ్డః

ఆథ పంచదశః ఖణ్డః

సాయం ప్రాతరౌపాసన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి గృహస్థోఽపి నిత్య స్నానం సన్ధ్యో పాసనం బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా నిత్య మగ్నోచానా

ద్వీవాహగ్నౌవాపాసనే పరిస్తీర్య పరిషిచ్య సాయంప్రసాత
ర్వీహిభిః అగ్నిహోత్ర హవిషావా హోమం జహూయాత్

పాణిగ్రహణ ప్రసస్తితి వివాహదారభ్య గృహస్థోవ్య ప్రమత్తస్సన్ విత్యం
స్నానం సంధ్యోపాసన మిత్యనేనైవ తర్పణాదీవ్యపి గృహ్యన్తే. తాత్కాలి
కత్వాత్ అప్తయజ్ఞంవ కృత్వా విత్యముగ్న్యి చావాత్పాగితీశేషః. ప్రాగధానా
ద్వీవాహగ్నౌవాపాసనాధిధానే తస్మిన్ కుణ్ఠే తూష్ణం దర్శ్యైః పరిస్తీర్య అపివా
పాణినా వేచిం పరిమృజ్య అదితేను మన్యస్వేత్వాదిభిః పరిషిచ్య సాయం ప్రసాత
ర్వీహిభిర్యజైర్య అగ్నిహోత్రస్య హవిర్యత్ శ్రాతోక్తం క్షీర మాజ్యం దధి
యదాగూః అన్నం తండులః పిష్ఠం పోమరసాదితేష్యన్యతమేష యథ సంభవే
నాగ్నిహోత్ర హవిషా వాహోమం పూర్వపజ్ఞాహూయాత్.

సాయం హోమే హీనే ప్రాతః అగ్నయే స్వాహా వైశ్వాన
రాయ స్వాహేతి ప్రాతర్హోమేహీనే సాయం అగ్నయేస్వాహా
పథితృతే స్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తాహూతీర్హుత్వా పూర్వపదా
త్ర్యహోజ్ఞహోతి. ౧౦౧

సాయం హోమే హీనే తద్ద్యవ్యేణ ప్రాతర్హోమకాలే అగ్నయేస్వాహా వైశ్వా
నరాయస్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తహూతీ హుత్వా పూర్వపత్నాయ మాహూతీ హుత్వా
ప్రాతరాహూతీవ జహూయాత్. ప్రాతర్హోమే హీనే సాయం హోమకాలే అగ్న
యేస్వాహా పథిర్హుతేస్వాహేతి ప్రాయశ్చిత్తహూతీ హుత్వా పూర్వపత్ ప్రాత
రాహూతీ సాయపహూతీవ జహూయాత్ ఏవం ప్రాయశ్చిత్తహూతీ హుత్వా
పూర్వపత్ నిత్యహోమ మాత్ర్యహూత్త్రిధివం జహోతి.

త్ర్యహే ఔపాసన హీనే ప్రాయశ్చి తమ్

ఔపాసనేఽజగ్రనే వర్తమానే త్ర్యహే హోమే విచ్చిన్నే
పతిరేకోపవాసం కృత్వా తత్పునరాధానం కరోతి. ౧౦౨

ఔపాసనాగ్నా వజగ్రనే అవిచ్చిన్నే వర్తమానే చర్యమాణే సతి త్రిధినేత్ర్యహే
హోమే విచ్చిన్నే అకృతేసతి పతిర్భర్తా ఏకోపవాసం కృత్వా తప్సిచ్చిన్నం
పునరాధీయతే పంధీయత ఇతి పునరాధానం పునస్సంధానం కుర్యాత్.

పద్యోఽనుగతే క్షీప్రం త్ర్యహభ్యంతరేఽగ్నిం ఛాత్వా
 తద్భస్మ అయంతే యోనిరితి సమిధమారోప్య ఉద్బుధ్యస్య
 ఇతి లోకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయ పూర్వప్రత్యయశ్చిత్తమ్
 హుత్వా నిత్యం జుహూయాత్.

౧౦౩

గమనిక :- ఇవటి రెండు సూత్రములకు ఏ ప్రతియందును భాష్యము దొరుక
 నందున భాస్కర ధర్మయ్య వ్యాఖ్య వ్రాయుచుచున్నది.

“అతీతరాత్ర పశ్చిమాది రాగామి రాత్ర్యావత్త దైవ సద్య స్కాలః”
 అత్రసద్యస్కాలే అనుగతే త్ర్యహభ్యంతరే జ్ఞాతశ్చేత్ క్షీప్రం యదా జ్ఞాతం
 తదైవ తమగ్నిం ఛాత్వా తద్భస్మయం తేయోనిరితి సమిధమారోప్యోద్బుధ్య
 స్వేతి లోకికాగ్నౌ సమిధం నిధాయ మనోజ్యోతిరయాశ్చాగ్నే మిన్దహుతిశ్చ
 హుత్వా తత్కాలికం జుహూయాత్.

అనుగతేత్ర్యహేతీతేఽన్యాగ్నినాపి సంసర్గేచ పత్నీ ప్రాజా
 పత్యం పాదకృచ్ఛంవా పతీరేకోపవాసం కృత్వా పునరా
 ధానం కుర్యాత్.

అగ్నావనుగతే దైవాన్మానుషాద్వా త్ర్యహేతీత అన్యేన భాషాననేన వైదికేన
 గృహదాహాగ్నినా అశనివహ్నినా లోకికేనవాఽపి సంసర్గే పత్నీ ప్రాజాపత్యం.
 చిరకాల విషయే. అల్పకాలేతు పాదకృచ్ఛం వా చరిత్వా పతీరేకోపవాసం
 కృత్వా పునరాధానం కుర్యాత్.

ఇతి పంచదశః ఖంధః

ఇతి శ్రీ వాణిపేయ యజీయే శ్రీ వై భానన సూత్ర భాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్ వివరణే
 షష్ఠః పుటః

అథ పోడశః ఖంధః

పునరాధానం

అథాతః పునరాధానమ్.

౧౦౪

ఇదానీం పునరాధాన మాహ. అదేతి. ఆరంభార్థః అత ఇతి యతః పునరాధాన ముక్తం ఆతః కారణాత్ పునరాధాన మారభ్యతే.

పూర్వ వదరణ్యాం మధితం వ్యాహృత్యా శ్రోత్రియాగారాదా హృతం వాగ్ని మాధాయ పూర్వపదాఘారం జుహుయాత్. ౧౨౬

పూర్వవదితిజాతవేదో భువనస్యేతి మన్తేణ యద్య రణ్యారోపితోగ్నిః తస్య మరణ్యాం మధితం తమగ్ని మధవా లోకీత్యా మరణ్యాం మధితమగ్నిం వా అథవా వ్యాహృత్యా శ్రోత్రియాగారాత్స్వగృహద్వాఽహృత మాసీత మగ్ని మాధాయ కుండే స్థండితేవా విధానేన నిధాయ పత్న్యై సహప్రాణానాయమ్య పునరాధానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పూర్వపదాఘారం జుహుయాత్.

అగ్నిం పరిషిచ్యో త్వాత మాజ్యం స్రువేణాదాయ స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా పూర్ణాహుతి జుహోతి. ౧౨౭

అగ్నిం పరిషిచ్య పూర్వమేవ పవిత్రేణోత్వాతమాజ్యం స్రువేణాదాయ చతుష్కృత్యః స్రుచి సంగృహ్య తచ్ఛతుర్గృహీతం స్రుచమాజ్యం గృహీత్వా ద్విః కృత్యః పూర్ణాహుతి జుహోతి.

తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా తన్తుం తన్వన్; ఉద్బుధ్య స్యాగ్నే, త్రయస్త్రింశ తన్తవః ఇతి తన్తుమతిస్త్రిస్రుః; అగ్నే ఽభ్యాపర్తిన్, అగ్నే ఽఙ్గిరః పునరూర్జాః సహరయ్యా ఇత్యభ్యాపర్తిని శ్చతస్రః, మనోజ్యోతిః ఇతి మనస్వినిం, ప్రజా పతిర్జయాన్ ఇతి ప్రాజాపత్యం అన్వగ్నిరుషసామిత్యనుభ్యాం అయాశ్చాగ్నేసీతి ప్రాయశ్చిత్తియాం ఉప్వయం తమసేతి జ్యోతిష్యతీం ఆయుర్దా అగ్నేత్యాయుర్దాం మిన్దా హుతి వ్యాహృతిశ్చ ప్రత్యేకం చతుర్గృహీతం గృహీత్వా పునరాధానం హుత్వా పూర్వపదాఘారం జుహోతి. ౧౨౮

యథా పూర్వం తథా చతుష్కృత్వః స్రుచి స్రుచేజాజ్యం సంగృహ్య తచ్చతు
 ర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా తంతుమా నగ్నిర్దేవతాయాసాం తాస్తప్త
 మతీ సైస్రో యుచస్త్రిః కృత్వః క్రమేణ హుత్వా తథా చతుర్గృహీతం స్రుచ్య
 మాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్వః అధ్యావర్తనీ సంజ్ఞోగ్నిర్దేవతాయాసాం తా
 అధ్యావర్తనీశ్చ త్రస్రో యుచోహుత్వా పునస్తథా చతుర్గృహీతం స్రుచమాజ్యం
 గృహీత్వా మనస్వీ త్యగ్ని ర్యస్యాస్తాం మనస్వీనీం హుత్వా తథా చతుర్గృహీత
 మాజ్యం గృహీత్వా ప్రజాపతిర్దేవతా యన్య తత్రాజాపత్యం హుత్వా పునస్తథా
 చతుర్గృహీతం గృహీత్వా అనుభ్యా ఇతి సంజ్ఞా యస్యాస్తామనుభ్యాం యుచం
 హుత్వా తథా చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ప్రాయశ్చిత్త సంబంధీ యాతాం
 ప్రాయశ్చిత్తీయా యుచం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా జ్యోతిష్మాన్
 సూర్యోదయ స్యాస్తాం జ్యోతిష్మతీ మృచం హుత్వా పునస్తథా చతుర్గృహీతం
 గృహీత్వా ఆయుర్దదాతీత్యా యుర్దో యమగ్నిర్దేవతా యస్యా స్తాం ఆయుర్దా
 మృచం హుత్వా పునస్తథాజ్యం గృహీత్వా ఏవః కృత్వః మాసం దదాతీతి
 మిందః మింద ఇతి సంజ్ఞా యయోస్తా మిందాహుతీ హుత్వా పునస్తథా చతుర్గృహీ
 తం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్వో వ్యాహుతీశ్చ జుహూయాత్.
 చః సముచ్చయే ఏవం ప్రత్యేకం ప్రతిదైవత్యం చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం
 గృహీత్వా పునరాధానం పునస్సంధానాహుతీస్తుత్వా పూర్వవదాపాసనం హోమం
 సాయం పూర్వం హుత్వాఽస్త హోమం జహోతి.

ఔపాసనం ధార్యం కర్తు మశక్తోఽధ్వానం గమిష్యన్వాపి
 అయంతేయోని రిత్యరణ్యాం సమారోప్య పునః జాతవేదేత్య
 హరహర్మధిత్వా జుహూయాత్.

౧౨౯

ఔపాసన మగ్నిం ధార్యమజస్రం కర్తు మశక్తోవా అధ్వానం తీర్థ యాత్రా
 ద్యర్ధం పంచానం గమిష్యన్ గుంతుమిచ్చన్వాపి యజమానః నిత్యహోమానే
 పాణిభ్యా మరణిం ఆదయాగ్నేరుపరి ధారయన్నయంతే యోనిరితి మన్త
 ముచ్చరన్ యావన్మన్తాస్త్రం తావత్ప్రతి తప్యాగ్ని మాహరేత్ ఏవమరణ్యాం
 సమారోప్య హోమకాలే పునస్తా మరణిం ప్రాక్ శీర్షం నిధాయ మన్తం సంయోజ్య

జాతవేద ఇత్యహరహః ప్రతిదినం మదిత్వా తమగ్నిం పాత్రే విధాయ సాయం ప్రాతః ఔపాసన హోమం జుహూయాత్.

అథవా యాతే అగ్నే త్యాత్మన్యూ సావరోహేతి సమిధి వా సమారోప్య తేనైవ లోకికాగ్నా పవరోప్య జుహూయాత్.

అథవే త్యశక్త విషయే వికల్పః. యద్యర్హ్యారోపణ విధానం కర్తవ్యమైత్యే యజమానః యాతే అగ్ని ఇతి సాణే వ్రతప్య తమూష్మణ మామ్రూ యాత్మని హృదయే సమారోప్య హోమకాలే తమగ్ని ముపావరోహేతి లోకికాగ్నా అవరోప్య సాయం ప్రాతర్జుహూయాత్. అత్యారోపితాగ్నిర్వజమానః నాపుని మజ్జేత్. ప్రి భూద్రాది సంభాషణ పరివేషణాదీన్ వర్జయేత్. సూతక ప్రేత కాద్య భోజ్య భోజనానిచ వర్జయేత్. ఏవం కర్తవ్యమైత్యేచ్ఛేత్. అశ్వత్థ ఖదిర పలాశానామన్యతమాం సాగ్రాం సమిధ మాధాయోపావరోహేతి మస్త్రం జపన్ యావదీష త్కృష్ట వర్ణస్యాత్సమిత్ తావత్సంతప్యాగ్ని మాహరేత్. ఏవం సమిదివా సమారోప్య తేనై వోపావరోహేతి మస్త్రేణ తాం సమిధం లోకికాగ్నా విధాయాగ్ని మవరోప్య పూర్వవజ్జుహూయాత్. ఏవం విత్యంహుత్వా హోమాస్తే పూర్వవదగ్నిం సమారోపయేత్.

సమారోపణే కృతే హోమే విచ్ఛిన్నే పూర్వవత్ప్రాప్తయశ్చిత్త మాద్వాదశహ జ్ఞహోతి. ౧౩౧

ఏవ మరణ్యాదా సమారోపణే కృతేగ్నో హోమే విచ్ఛిన్నే సతి పూర్వవదితి సాయం హోమే హీనే ప్రాతరగ్నియే స్వాహేత్యాది పూర్వవత్ప్రాప్తయశ్చిత్తమ్ ప్రతిదినం హుత్వా తత్తత్కాలానుతీతృ ఆద్వాదశహ జ్ఞహోతి.

ద్వాదశాహే విచ్ఛిన్నే పునరాధానం కరోతి. ౧౩౨

ద్వాదశాహే హోమే విచ్ఛిన్నే సతి పునరాధానం కరోతి సూతక ప్రేతకయోః స్వేన బ్రహ్మచారిణా అనపిందేనాన్యేన వా బ్రాహ్మణేన వా నిత్యహోమః కర్తవ్యః. తదనంతరే చేదాశాచాస్తే మదితమగ్నిం సమిధం వా లోకికాగ్నావప రోప్య పూర్వవత్ప్రాప్తయశ్చిత్త మాద్వాదశాహత్కృత్వా తాత్కాలిక హోమం జుహోతి. యద్యత్పారోపితోఽగ్నిః తస్యా శా చాస్తే పునరాధానం కర్తవ్యమ్.

మానేపత్నరే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

మానే విచ్చిన్నే ప్రాజాపత్యం పాణ్మాసే చాన్ద్రాయణం సంపత్నరే ప్రాజాపత్యం తప్త కృచ్ఛం చాన్ద్రాయణం చరిత్యా దద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యోదత్వా పునరాధానం కుర్యాత్

మానేహోమే విచ్చిన్నే ప్రాజాపత్యం పూర్వవచ్ఛరేత్. ఆశక్తశ్చేద్ధేనుం దద్యాత్. తదభావే నిష్కం తదనంభవే తదర్థం పాదమేవ వేత్యయం ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛం చరిత్యా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో ఆచార్యాదిభ్యో దత్వా పునస్సంధానం కుర్యాత్. ఏవమాపాన్మాసాత్కర్తవ్యమ్. షణ్మాసే హోమే విచ్చిన్నే పూర్వవచ్ఛాన్ద్రాయణం చరేత్. ఆశక్తశ్చేత్ప్రాజాపత్యాష్టకం వా చరిత్యా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునస్సంధానం కుర్యాత్. ఏతదానంవత్సరాత్కర్తవ్యమ్. సంవత్సరే హోమే విచ్చిన్నే ప్రాజాపత్యం తప్త కృచ్ఛం :- తప్త కృచ్ఛమితి. త్ర్యహ ముష్ణోదకం త్ర్యహ ముష్ణక్షీరం త్ర్యహ ముష్ణఘృతం పీత్వా త్ర్యహ ముపవాసమేతత్తప్త కృచ్ఛం చరేత్. ఆశక్తశ్చేత్ప్రాజాపత్య త్రయం చరేత్. పూర్వవచ్ఛాన్ద్రాయణం చరిత్యా తద్ద్రవ్యం హోమన్య ద్రవ్యం వ్రీహ్యాది ధాన్యమాజ్యంచ తద్ద్రవ్యం షష్టి వ్రస్థమితం ధాన్యం త్రివ్రస్థ మితం ఘృతం చ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునరాధానం కుర్యాత్. ఏవం వ్రతి సంవత్సరం ప్రాజాపత్యం తప్తకృచ్ఛం చాన్ద్రాయణం చరిత్యా తద్ద్రవ్యం హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పునరాధాన మా మరణాంతం కర్తవ్యమ్. మరణాన్తార్థ మప్యేవ యేష ప్రాయశ్చిత్తమ్ హత్యా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా వ్రేతాధానం కుర్యాత్.

అగ్నోత్యక్తే భూణహా భవతి.

౧౩౪

ఏవ మకృత్వా నాస్తిక్యేన యేనాగ్నో బాపాననాది వహ్నా త్యక్తే విస్మష్టే సతి స బ్రాహ్మణః భూణం సోమయాజినం హస్తీతి భూణహా భవతి.

పర్వణి పర్వణి స్థాలిహాకః ప్రసేద్ధః ఏవ మాహాసనం హుత్వా పశ్చ మహాయజ్ఞాన్కరోతి.

౧౩౫

తస్మాదితి నియమేన నిత్యహోమం హుత్వా పర్వణి పర్వణి వ్రతిపర్వ స్థాలి

పాకః ప్రసిద్ధః ప్రఖ్యాతః సోపి కర్తవ్యః. ఏవమనేన ప్రకారేణ ప్రతిదిన
మూపాసన హోమం హుత్వా పంచమహాయజ్ఞాన్ బ్రహ్మయజ్ఞాదీన్ పూర్వవత్
కరోతి.

ఇతి షోడశః ఖండాః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞియే శ్రీ వైఖానన సూత్ర తాష్యే షష్ఠప్రకార వివరణే
సప్తమః పటలాః

ఆథ సప్తదశః ఖండాః

పంచ మహాయజ్ఞాః

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్య
యజ్ఞశ్చేతి పంచ మహాయజ్ఞాః. ౧౩౬

బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞః చకారస్య
ముచ్చయే, ఇత్యనేన ప్రకారేణైతే పంచమహాయజ్ఞాః ఆన్యహతః.
సంయోగస్యేతి, మహచ్చట్ట స్యాకారదేశః.

సావిత్రి పూర్వం నిత్యమిషేత్వోర్జేత్వేతి యథాకామం
నైమిత్తికే సావిత్రి పూర్వైర్వాదశ సూక్తై రగ్ని మిశే
పురోహిత మిషేత్వోర్జేత్వాఽగ్న ఆయాహి శంసోదేవీ రితి
చతుర్వేదాది మన్తైర్వా స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః.

తద్యదేత్యత ఆహ. సావిత్రి పూర్వం ప్రతిమం యేషాంతైః సావిత్రిపూర్వైః
ర్వాదశ సంఖ్యరూపిణ సూక్తాని త్వమగ్నే పవన్వేత్వాదీని తైః ధ్వాదశసూక్తైః
స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞః. పఞ్చస్తర మాహ. అగ్నిమిశే ఇషే త్వోర్జేత్వా
అగ్న ఆయాహి శంసోదేవీరితి చతుర్వేదాది మన్తైర్వా స్వాధ్యాయో వేదపాఠో
బ్రహ్మయజ్ఞో భవతి.

పత్వేనాన్నేన వైశ్వ దేవేన దేవేభ్యో హోమో దేవయజ్ఞః
పత్వేన భోజనార్థం పాచితే నాన్నేన పూర్వోక్తేన వైశ్వదేవేన దేవేభ్యోహోమో
దేవయజ్ఞః భవతి.

పితృభ్యో బలిహరణం పితృయజ్ఞం.

౧౩౯

తేనైవాన్నేన పితృభ్యః పూర్వవత్ బలిహరణం బలిదానం పితృయజ్ఞో భవతి.
భూతేభ్యో బలిదానం భూత యజ్ఞః.

౧౪౦

తేనైవాన్నేన పూర్వవత్ భూతేభ్యో బలిదానం భూతయజ్ఞో భవతి.

అతిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యోఽన్న ప్రదానం మనుష్య యజ్ఞః.

న విద్యతే తిథిర్యేషాం తేభ్యోఽతిథిభ్యో గృహమథి ముఖ మభ్యాగచ్ఛంతి
త్యభ్యాగతాస్తేభ్యోఽతిథిభ్యోఽభ్యాగతే భ్యః వై శ్వదేవితారే ఉపస్థితేభ్యః దూరా
స్వసినేభ్యః పథిత్రాస్తేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోఽన్యేభ్యో వాన్న ప్రదానం యదా
శక్తిభోజనదానం తదలాభే అగ్రం భిక్ష మాశ్రయ వాన్నం ప్రదీయతే. ఇత్య
స్మదానం మనుష్య యజ్ఞః భవతి.

గృహస్థో యత్పత్నం భుజ్జీత పత్నీన తేన భోక్తృన్నభోక్తృ
న్వాపి స్వగృహే తస్మిన్నాపాసనాగ్నౌ లోకికాగ్నౌ వా
సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవం జుహుయాత్.

౧౪౧

గృహస్థో యత్పత్న మన్నాదికం భుంజీత. తేనాన్నాదినా భోక్తృనో భోజనం
కరిష్యన్ ఆభోక్తృన్వాపి స్వగృహే తస్మిన్నితి యస్మిన్ నిత్యహోమం కరోతి.
తస్మిన్నాపాసనాగ్నౌ లోకికాగ్నౌ వా పూర్వపత్నాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవం
జుహుయాత్.

రాత్రావ మస్త్రకం బలిహరణం పత్నీవా కరోతి.

౧౪౨

రాత్రావమస్త్ర కమితి సమస్త్రకం హోమ కృత్వా అమస్త్రకం తూష్టిం
బలిహరణం బ్రహ్మణేనము ఇత్యాది బలిదానం కుర్యాత్. పత్నీవా తూష్టిం బలి
హరణం కరోతి. ప్రాతరేవ వైశ్వ దేవమితి కేచిత్.

ఏకాహే వై శ్వదేవే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఏకాహే వై శ్వదేవ హోమేహీనే “మనోజ్యోతి”రితి ప్రాయ
శ్చిత్తమ్ హుత్వా వై శ్వదేవం జుహుయాత్.

౧౪౩

ఏకాహే వైశ్వదేవేహీనే విచ్చిన్నే సతి మనోజ్యోతి రితి ప్రాయశ్చిత్తమ్ తేనైవాన్నేన హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జహుయాత్. ఏవమాత్రాహః జహుయాత్.

ఇతి సప్తదశః ఋణః

అథాష్టాదశః ఋణః

త్ర్యహే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

త్ర్యహే హోమే హీనే తస్తుం తస్యన్ ఐత్యాది తస్తుమతీ ర్వైష్ణవం జహుయాత్. ౧౪౫

త్ర్యహే వైశ్వదేవ హోమే హీనే తంతుం తస్యన్నిత్యాదీం స్తంతుమతీప్రిసో వైష్ణవంచ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జహుయాదేవ మాద్వాదశాహః జహోతి.

ద్వాదశాహే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ద్వాదశాహేఽగ్నా వాపాసనే స్థాలీపాకం కృత్వా పూర్వప దవక్తిర్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ జహోతి. ౧౪౬

ద్వాదశాహే వైశ్వ దేవేహీనేఽగ్నా వాపాసనే లోకాగ్నా చాఽఽహుఃం కృత్వా పూర్వపదాగ్నేయం స్థాలీపాకం కృత్వానేన పక్షేన పూర్వపదవక్తిర్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తాత్కాలికం వైశ్వదేవం జహోతి. ఏవం మాసాస్తు కుర్యాత్. మాసే వైశ్వదేవే హీనే ప్రాజాపత్యం చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వపత్ స్థాలీపాకం కృత్వాఽవక్తిర్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జహోతి. ఏవం షణ్మాసాస్తు కుర్యాత్. షణ్మాసే వైశ్వ దేవే హీనే చాంద్రాయణం చరిత్వా హోమద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా పూర్వ పత్ స్థాలీపాకం కృత్వాఽవక్తిర్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జహోతి. ఏవమాసంసవత్సరాత్కుర్యాత్. సంవత్సరే వైశ్వదేవే హీనే పూర్వపత్రాజా పత్యం తప్త కృచ్చం చాంద్రాయణం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో

దత్వా స్తోమపాకం కృత్వాఽవక్షేర ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా వైశ్వదేవం జుహోతితి సూత్రకార వత్తమ్. సతిలేనాక్షతేన వైశ్వదేవం కుర్యాత్. పరిధానీయే దృష్టత్వాత్.

ప్రవాసాదా వైశ్వదేవః

ప్రవాసేఽధ్వని పరస్యగేహేచ భోక్త్యన్ లాకికాగ్నా విస్తనా భావే భస్మాఽపోహ్యఽక్షారేఽక్షారాభావే జలేవా జుహోతి.

ప్రవాసే దేశాంతరేఽధ్వని మార్గే పరస్య గృహే అస్యగృహేచ సముచ్చయే భోక్త్యన్ బ్రహ్మచారి గృహస్థో వానవ్రద్ధః అహితాగ్ని రనాహితాగ్ని ర్విధురోవా తదగ్నౌ లాకికాగ్నౌ వా వైశ్వదేవం జుహయత్. ఇస్తనానాం కాష్ఠానామభావోఽనంభవస్తస్మిన్నిందనా భావే సతి భస్మాంగారోపరి గతం భస్మాపోహ్య అవగమయిత్వాంగారేగ్నౌ వైశ్వదేవం జుహోతి. అంగారాభావే యది జలేవా న్నేన వైశ్వదేవం జుహోతి. అగ్నేః జలయోనిత్వాత్.

అన్నాభావే జలేనైవ వైశ్వదేవం కుర్యాత్. ౧౪౮

యద్యన్నాభావే జలేనైవ జలేషు వైశ్వదేవం కుర్యాత్.

వైశ్వ దేవానే యత్సేనాతిథి మధ్యాగతం చ భోజయతి.

వైశ్వదేవాంతే యత్సేన నియమేన వధః శ్రావైసతిథీ సభ్యాగతాంశ్చ యథాశక్తి భోజయతి.

రయోరాగతయోర్భోజనే హీనే వైశ్వదేవపత్రాప్రాయశ్చిత్తమ్ కరతి. ౧౪౯

తయోరతిధ్యభ్యాగత యోర్గృహం వ్రత్యాగతయోః సతోః భోజనే హీనే వైశ్వదేవ వదితి తంతుమతీర్వైష్ణవం చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరతి.

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి గృహస్థ ధర్మాణ్యను తిష్ఠేత. ౧౫౦

పాణిగ్రహణ ప్రభృతి ధర్మే వక్ష్యమాణ ధర్మవత్ గృహస్థ ధర్మాణ్యను తిష్ఠేత. అనుసూచిత.

చతుర్థీ ప్రతక్రియా హీనే సంగమనే కృతే చాన్ద్రాయణం
చరిత్యాగ్ని మౌపాసన మాధాయ వైష్ణవం బ్రాహ్మమార్ష
మాగ్నేయం బార్హస్పత్యం చ హుత్వా పునశ్చతుర్థీహోమం
కుర్యాత్.

౧౫౩

వివాహాదరథ్య చతుర్ధ్వంరాత్ర్యాం యద్రవతముక్తం తస్య క్రియాయాహీనం
తస్మిన్ చతుర్థీప్రత క్రియాహీనే నిషేక కర్మణ్య కృతే సతి సంగమనే మైథునే
కృతే సతి తస్యాః పతిః చాన్ద్రాయణం చరిత్యాగ్ని మౌపాసనాగ్ని మాధాయా
ఘరానే వైష్ణవం బ్రాహ్మ మాగ్నేయ మార్షం బార్హస్పత్యం ప్రాయశ్చిత్తమ్
హుత్వా పునశ్చతుర్థీ హోమం నిషేక కర్మ కుర్యాత్.

పాకయజ్ఞ సంస్థానాం అగ్ని నిర్ణయః

బౌపాసనే స్థాలీపాకాదీన్నాక యజ్ఞ సంస్థా జ్ఞుహోతి. ౧౫౪
బౌపాసనాగ్ని స్థాలీపాకాదీన్ ఆశ్వయుజ్యంతాన్ పాకేన యజ్ఞస్త ఇతి పాకయజ్ఞాః
సమ్యక్ తిష్ఠం తితి సంస్థా స్సంస్కారాస్తేచ తేతాన్ పాకయజ్ఞ సంస్థాన్ క్రమేణ
జ్ఞుహోతి.

ఇత్యష్టాదశః ఖణ्डః

అధైకోన వింశః ఖణ्डః

అథాతః పాకయజ్ఞ సంస్థానాం ప్రాయశ్చిత్తమ్. ౧౫౫

అథ శబ్ది ఉపక్రమార్థః. యత ఉక్తాః అతః కారణాత్ పాకయజ్ఞ సంస్థానం
సంస్కారాణాం ప్రాయశ్చిత్త మధారభ్యతే.

ద్వావింశద్యజ్ఞేషు పంచమహా యజ్ఞానుష్ఠానం ప్రథమో
యజ్ఞః.

౧౫౬

ద్వా వింశతితి. బ్రహ్మయజ్ఞా ద్యహౌర్యామానేషు ద్వావింశద్యజ్ఞేషు మహే

పంచానాం బ్రహ్మయజ్ఞా దీనాం మహాయజ్ఞా నా మనుష్యానం కరణం పంచమహాయజ్ఞానుష్ఠానం ప్రథమో యజ్ఞానా మాదిర్యజ్ఞో భవతి.

తస్య ప్రాయశ్చిత్తం పూర్వమేవోక్తమ్.

౧౫౬

తస్య బ్రహ్మయజ్ఞాదేః ప్రాయశ్చిత్తం పూర్వమేవోక్తం భవతి.

స్థానీపాకే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

పర్వణి స్థానీపాకే హీనే పాదకృచ్ఛ ముపవాసం వా కృత్వాఽగ్నిం ప్రణమ్య ప్రాణాయామం కృత్వాఽగ్ని దైవత్యం పథి కృద్దైవత్యం చ స్థాల్యాం ద్వౌ చరూపక్త్యాఽగ్నిం పరిస్తీర్య పరిషిచ్యా జ్యేనాగ్నేయం సౌమ్యం సిన్ధిష్ఠాకారం మిందాహుతీ వైష్ణవం వ్యాహృత్యస్తం హుత్వా పూర్వవత్థానీపాకం ద్విగుణం జుహుయాత్.

౧౫౭

సంప్రతి పాకయజ్ఞానాం ప్రాయశ్చిత్త మాహ. పర్వణి స్థానీపాక హీనే హీనే పూర్వవత్పాద కృచ్ఛ మేకభుక్త సత్తాయాచిత నిరశనై శ్చతుర్ధిన సాధ్యః పాదకృచ్ఛ స్తం చరేత్. అపి చా ఉపవాసం కృత్వాఽగ్నిం ప్రణమ్య వత్సానహ ప్రాణాయామం కృత్వా సంరల్ప్య అగ్నిర్దేవతా అప్యేత్యగ్ని దైవత్యం చరుం పథికృత్వామాగ్నిర్దేవతా అప్యేతిపథి కృద్దైవత్యం చరుం స్థాల్యా ద్వౌ పూర్వవదభిమర్శనాదీన్ కృత్వాఽగ్నిపథి శ్రిత్య అగ్నయే జుష్టం పథికృతే జుష్టం నిర్వపామీతి తండులాన్ నిర్వాప్య ద్వౌ చరూపక్త్యా ఉత్తృత ఉద్వాప్యాగ్నిం పరిస్తీర్య పరిషిచ్యాజ్యేన ఉత్పూతేన మృతేన ఆగ్నేయం సౌమ్యం సిన్ధిష్ఠాకారం మిందాహుతీ వైష్ణవం వ్యాహృత్యస్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా చరుమభిపూర్య అవదాయ పూర్వవత్ స్థానీపాకం ద్విగుణం జుహుయాత్. మాసే స్థానీపాకే హీనే ప్రాణావత్యం షణ్మాసే చాంద్రాయణం సంవత్సరే ప్రాణావత్యం తప్తకృచ్ఛం చాంద్రాయణం చరిత్వా పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా తద్దేవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా స్థానీపాకం కుర్యాత్. ఏషం ప్రతి సంవత్సరం కుర్యాత్. ఇత్యత్రాపి సూత్రకారాభిప్రాయః.

అగ్రయణే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అగ్రయణ హోమే హీనే నవాన్నే భుక్తే పాదకృచ్ఛ ముపవాసం వా కృత్వా స్థాల్యా మైన్ద్రాగ్నం చరుం శ్రవ యిత్యా పత్వేనాజ్య మిశ్రేణాగ్నేయ మైన్ద్రం వైశ్వదేవం స్విష్టాకారం పూర్ణాహుతి వైష్ణవం చ హుత్వా పూర్వవదా గ్రయణం కృత్వా బ్రాహ్మణానోఽభిజయిత్యా నవాన్నం

౧౩౮

అగ్రయణ హోమే హీనే నవైః తుదులైః పక్వమన్నం తస్మిన్ నవాన్నే భుక్తే సతి. పాదకృచ్ఛ ముపవాసం కృత్వా బాహననాగ్నా వాఘారం హుత్వా పూర్వవత్ స్థానీం సంక్షేప్య అధిశ్రిత్య ఇంద్రాగ్నిభ్యాం జాప్తం నిర్వపామీతి నవాన్ తండులాన్ నిర్వాప్య స్థాల్యామేవ మింద్రాగ్ని దేవతే అస్యే త్యైంద్రా గ్నం చరుం శ్రవమయిత్యా ఉత్తరత ఉద్వాప్యాభిఘార్య పూర్వవదవదాయాభి ఘార్య తేన పత్వేనాజ్య మిశ్రేణ చరుణాగ్నేయ మైన్ద్రం వైశ్వదేవం స్విష్టా కారం పూర్ణాహుతిం వైష్ణవంచ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదాగ్రయణం కృత్వా యథాశక్తి చతురోవా బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్యా నవాన్నం భుంజీత.

యథోక్త కాలేఽష్టకా హోమం హుత్వా పితృభ్యః పిణ్డం నిరుప్య బ్రాహ్మణానోఽభిజయేత్.

౧౩౯

యథోక్త తిథౌ మాఘప్రోష్య పదయో రవర వక్షే స్వమ్యా మష్టకాం కుర్యాదిత్యే తస్మిన్ యథోక్తే కాలే పూర్వ వదష్టకాహోమం హుత్వా పితృభ్యః పిండాన్ నిరుప్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్.

అథవాఽష్ట కేతి బ్రాహ్మణానోఽభిజయేత్.

౧౪౦

అథవా ఏవం కర్తు మశక్త శ్చేదియం మహాష్టకేతి సుత్వా పూర్వవద్రాహ్మణానా మన్త్యై హోమం వినా పిండం నిరుప్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. అథవా సర్వం విహాయ బ్రాహ్మణాన్ యథాశక్తి భోజయేత్.

ఉద్యమం వా దదాతి.

౧౬౧

దరిద్రశ్చ సమయే మష్టకేతి శ్రోత్రియాయ బ్రాహ్మణాయ ఉద్యంతం
పూర్ణశరావమన్నం పితౄణామధ్యే దదాతి.

అష్టకా హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అష్టకా హీనే వైశ్వదేవ వైతృకౌ ద్వౌ చరూ పక్వాఽజ్య
పక్వా భాణం వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం రౌద్రం
యామ్యం వైతృకపకోమం చ త్రిరావర్త్య హుత్వా పూర్వ
పదష్టకం కుర్యాత్.

౧౬౨

అష్టకా హీనే పాదకృచ్చ ముపవాసం వా కృత్వా పూర్వపదాపాసనాగ్నౌ
స్థిరీద్వయ మధిశ్రేత్య విశ్వేథ్యో దేవేథ్యో జష్టం పితౄథ్యో జష్టం పిర్వపామీతి
తందులాన్ నిర్వాప్య ఏవం వైశ్వదేవ వైతృకౌ ద్వౌ చరూపక్వా ఉదగుద్వా
స్యాభిపూర్య ప్రథమ మాజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పశ్చాత్తేన పక్షేన
ప్రాయశ్చిత్తమ్ జహుయాత్. ఏవ మాజ్య చుభ్యా మసేవాఽజ్య మిశ్రేణ
పక్షేనవా వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం రౌద్రం యామ్యం వైతృకం
పకోమం చ త్రిరావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వపదష్టకం కుర్యాత్.
సంవత్సరే ఆగ్రయశాష్టక యోగీనే ప్రాజాపత్యం చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మ
దేవేథ్యో దత్వా పూర్వపచ్చయంపక్వా ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా ఆగ్రయః మష్ట
కం వా కుర్యాత్. ఏవం ప్రతి సంవత్సరం ద్విగుణాదివృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్
కృత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేథ్యో దత్వా పూర్వపదాగ్రయః మష్టకం కుర్యా
దిత్యాత్రాపి సూత్రతారాభిమతమ్.

ఇతి ఏకోన విశేషః క్షణః.

అథ ఏకః ఖణః

పిండ పితౄయజ్ఞే మాసిశ్రాద్ధే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఏణ పితౄయజ్ఞే మాసిశ్రాద్ధే చ హీనే ఽష్టకావత్ప్రాయశ్చిత్తమ్
జుహోతి.

౧౬౩

పిఞ్ణ పితృయజ్ఞే హీనే మాసిక్వాద్ధంచ హీనే పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ ముపవాసం చా కృత్వా అష్టకావత్ ప్రత్యేకం వైశ్వదేవ వైతృకా ద్వో చరూ వత్సాఽఙ్గ్య చరుఖ్యం వైశ్వదేవం బ్రాహ్మం వైష్ణవం ధౌదం యామ్యం పైతృకం హోమం చత్విరావర్త్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవత్ పిఞ్ణ పితృయజ్ఞం మాసిక్వాద్ధంచ జుహోతి. షడ్మాసే హీనే ప్రాజాపత్య కృచ్ఛం సంవత్సరే హీనే ప్రాజాపత్యద్వయం ఏవం ప్రత్యర్థం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా పూర్వవత్ పిండ పితృయజ్ఞం మాసిక్వాద్ధంచ జుహోతీతి సూత్రకారాభిమతమ్.

చైత్రీ యజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

చైత్రీ యజ్ఞ విహీనే చరుం వత్సాఽఙ్గ్యేన చరుణా సౌమ్యం శ్రీదైవత్యం విష్ణుసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్స్తుత్వా పూర్వవచ్చైత్ర్యా యజేత. ౧౬౪

చైత్రీ యజ్ఞ విహీనే పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ ముపవాసం చా కృత్వా తదుక్త వచ్చరుం వత్సా ద్విస్వాభిఘోర్య ఆశ్వేనతేన చరుణాచ సౌమ్యం శ్రీదైవత్యం విష్ణుసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవచ్చైత్ర్యా యజేత. సంవత్సరే హీనే ప్రాజాపత్యమ్. ఏవం ప్రత్యర్థం ద్విగుణాదివృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తమ్ కృత్వా చైత్ర్యా యజేత.

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞ విహీనే చరుం వత్సాఽఙ్గ్యే చరుఖ్యం రుద్రసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్స్తుత్వా పూర్వవ దాశ్వ యుజ్యా యజేత. ౧౬౫

ఆశ్వయుజీ యజ్ఞ విహీనే కాలేతీతేన పూర్వవత్ పాదకృచ్ఛ ముపవాసం చా కృత్వా తదుక్త వచ్చరుం వత్సావతీర్యాభిఘోర్య ఆశ్వేన చరుణాచైవ మాఙ్గ్య చరుఖ్యం రుద్రసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదాశ్వ యుజ్యా యజేత. సంవత్సరేఽతీతే ప్రాజాపత్యం ఏవం ప్రత్య

ద్వం ద్విగుణాది వృద్ధ్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ కృత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో
దత్వా పూర్వవదాశ్చయిజ్ఞా యజేత. ఇత్యేవం నిత్యానాం పాకయజ్ఞా నా మక్కు
తానాం ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యావజ్జీవం యజేత.

నిత్యార్చనే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతర్హోమా నే విష్ణో ర్నిత్యార్చనే హీనే సాయం ద్విగుణం
సాయం హీనే ప్రాతర్ద్విగుణ మర్చనం హవిర్నివేదనం చ
కుర్యాత్. ౧౬౬

ప్రాతర్హోమా నే విష్ణో ర్నిత్యార్చనా హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే
ప్రాతర్ద్విగుణ మర్చనం హవిర్నివేదనం చ కుర్యాత్.

అద్వాదశాహుత్. ౧౬౭

ఏవ మాద్యదశా హద్విగుణాది వృద్ధ్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ కరోతి.

ద్వాదశాహేతితే పురుషసూక్త విష్ణుసూక్తాభ్యాం హుత్వా
పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౬౮

ద్వాదశాహేతితేగ్నో పురుషసూక్త విష్ణుసూక్తాభ్యా మాజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తం
హుత్వా పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతి. ఏవం మాసాంతం కర్తవ్యమ్.
మాసేతితే ఏతదేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్ ద్విగుణం కృత్వా పూర్వవదర్చయేత్.
ఏవం ద్విగుణాది వృద్ధ్య సంవత్సరం ప్రత్యబ్ధిం ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా
పూర్వవదభ్యర్చ్య హవిర్నివేదయతి. నివేదయతీతి వీస్వాప్రశ్న పరిసమాప్తౌ.

ఇతి వింశతిః ఖంః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞేయే శ్రీ వై శానస సూత్రభాష్యే షష్ఠప్రశ్నార్థ వివరణే
అష్టమః పటలః -

మాధవాచార్య పుత్రేణ స్వసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతాభాష్యే షష్ఠః ప్రశ్న స్సమాప్తః.

ఇతి షష్ఠః ప్రశ్నః.

అథ సప్తమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డాః

అథ మృత సంస్కార ప్రాయశ్చిత్తమ్.

౧

కృత్వా భాష్యం నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్తస్య రాఘవమ్
సత్వాఽథ పితృమేధస్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భాష్యతే.

అథ నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్తానా మనంతరం మృతసంస్కార ప్రాయశ్చిత్తం,
వ్యాఖ్యాప్యాము ఇతివాక్య తేషః.

సంస్కార విభాగః

జాతక సంస్కారో మృత సంస్కార, శ్చేతి ద్వా సంస్కారౌ

౨

జాతక సంస్కారో నిషేకాదిః, మృతసంస్కారో దహనాదిశ్చ ఇత్యనేన
ప్రకారేణ ద్వా సంస్కారౌ భవతః.

పూర్వోక్తేషు లోక మపరేణ పరలోకం జయతి.

౩

పూర్వోక్త జాతక సంస్కారేణ ఇమం లోక మిదం భువనం భూలోక
మిత్యర్థః. అపరేణ మృత సంస్కారేణ పరమూర్ధ్వం లోకం జగత్సర్వాది
లోక మిత్యర్థః. జయతి జీయాత్. అముత్ర పరత్రచ సర్వోత్కర్షేణ వర్తక
ఇత్యర్థః.

మృతస్య సంస్కార శ్చరీరస్య దహన మిత్యాహుః.

౪

మృతస్య పుష్యస్య సంస్కారః శరీరస్య శవస్య దహనం పూర్వోక్తేన
విధినా పితృమేధేన దహన మిత్యాహుః ఋషయో వదన్తి.

నిర్దోష శరీరాహుతీ రగ్నేః ప్రయతమా భవతి.

౫

కిమనే నేత్యత ఆహ. నిర్దోషస్య పాపరహితస్య శరీరస్యాహుతిర్విధి వద్దహనం
నిర్దోష శరీరాహుతిః అగ్నేః ప్రయతమా అత్యున్న ప్రయాభవతి.

తయా హుత్యా సమృతకో దేవలోకం గచ్ఛతి. ౬

తయా నిర్దోష శరీర స్వాహుత్యా సమృతకః దేవలోకం స్వర్గం గచ్ఛతి. తస్మాన్నిర్దోష శరీరస్య దహనం కర్తవ్యమ్.

మూతా పిత్రోః పుత్రోఽన్యో భ్రాతా సపిణ్డ స్సగోత్రః పితృర్మాతుశ్చ యోనిబన్ధుర్గురు శ్శిష్యర్త్విజోవా పత్నీగ చ పతీ స్సృతగ పత్యుః భ్రాతా సపిణ్డ స్సగోత్రః పితృర్మాతు శ్చ యోనిబన్ధుర్వా పుత్రస్య పిత్రాదయో మృతస్య శరీరం దాహయతి, ౭

ఇదానీం దహనాది శ్రాద్ధ కర్తవ్యానాం. మూతా పిత్రో రభృత యోశ్శరీరం పుత్ర బిరసః అన్యోదత్తకః భ్రాతృ పుత్రోవా భ్రాతా మృతస్యానుజో జ్యేష్ఠోవా సపిండో జ్ఞాతి స్సగోత్ర ఏకగోత్రః మృతస్య పితృశ్చ యోనిబన్ధుః తస్య మాతుశ్చవా యోని బంధుః గురుర్నిషేధాదికృత్. శిష్యోఽన్యేవాసీ ఋత్వి గత్సనో యజ్ఞ యాజకోధ్వర్యు ప్రభృతిర్వాదాహయతి. పత్నీశ్చ శరీరం వతిః తస్యా భర్తా సుతః పుత్రః పత్యుః భర్తః భ్రాతా దేవలో భావుకోవా సపిండః జ్ఞాతిః సగోత్రః ఏకగోత్రః పితృశ్చ మాతుశ్చవా యోని బంధుర్వా దాహయతి. పుత్రస్య శరీరం పిత్రాదయో ఏవం పూర్వస్య పూర్వ స్వాలాభే పరః పరోమృతస్య పిత్రాదేః శరీరం దాహయతి. దహనాది కర్మకరోతి. అనగోత్ర స్సగోత్రోవా పుమాన్వా స్త్రీవా యో దాహకర్తా సదశాహస్తృ కుర్యాత్. శ్రాద్ధ సమీచీకరణాది పుత్రాది శ్రాద్ధ కర్త్రా కర్తవ్యమితి తేచిత్. యదా పుత్ర అగతః తదాది సర్వం తేనైవ కర్తవ్యమితి తేచిత్.

మృత సంస్కార కర్తుః ఫలం

మృతస్య సంస్కారేకృతే సంస్కర్తు స్సర్వ సంపత్సమృద్ధి స్యాత్. ౮

కిం ఫల మనే నేత్యత ఆహ. మృతస్య పిత్రాదేః సంస్కారే దహనాదౌ కృతేనతి సంస్కర్తు స్తస్య పర్వసంపత్సమృద్ధిః సకలైశ్వర్యాభివృద్ధిః స్యాత్.

అన్యథా భూణ హత్యా మవాప్నోతి.

॥

అన్యథా యద్యక్యత మృత సంస్కారః కర్తా భూణహత్యా మవాప్నోతి.

అహితాగ్న్యై దీనాం అగ్ని నిర్ణయః

తస్మాద్బ్రహ్మ మేధేన పితృమేధేన వా విధానేన పూర్వపత్ అగ్నిర్యజుర్భి సేనేన్ద్రస్య వాచస్పతే విధేనా సున్, వాచస్పతే వాచోవిర్యేణ, సోమసోమస్య, వాచస్పతేఽచ్చి ద్రయా, వాగ్లోతేతి సప్తభిర్మనైరాహితాగ్నేః శరీరం పశ్చాన్నిభి స్తేతాన్ని భిర్వా దాహయతి. ౧౦

తస్మాత్కర్తావత్ బ్రహ్మ మేధేనేతి ఇమంప్రేతం బ్రహ్మమేధ విధానేన సంస్కరిష్యా మీతి సంకల్ప్య బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరం, భృగుర్వై వాఽఞ్చి రితి దక్షిణాది కర్ణయోర్జ్ఞస్తా పూర్వపత్ స్నానాది సర్వం కృత్వా సర్వత్ర హోమూలే చిత్తిః స్రుగాదిభిః సగ్రహైః దశహోత్రాది భిక్షుహుయాత్. మేరో రంహ ఇత్యుద్ధరణకాలే “భర్తానన్ భి యమాణో భిభర్తీ”త్య నువాకం జపేత్. అనుమరణే భరద్వాజమతేన ఇయంనారీతి సేనేంద్రస్యేతి చ వత్సం చోష నివాసయేత్. అన్యైవ మతే ప్రేతస్య హస్తయోః సువర్ణం నిక్షిప్య సువర్ణం హస్తాదిదేవస్యత్వా సవితురితి చ సప్తవశేన తస్యప్రేతస్యహృదయసంమార్జనం కృత్వా ప్రతిగ్రహదోష నిరసనం కరోతి. హిరణ్య శకల ప్రవాసకాలే సువర్ణం ఘర్మమితి ఆస్యే. బ్రహ్మాండ మితి మంత్రా వృత్త్యా నేత్రయోః శతం నియుత ఇతి మంత్రావృత్త్యా కర్ణయోః సువర్ణంకోశమితి దక్షిణే నాసాపుటే, ఇంద్రో రాజేతి వామేచ సువర్ణ శకలాని నిక్షిప్యేత్. పాత్ర చయనకాలే అగ్నిర్య జుర్భిరిత్యనువాకస్య ప్రత్యేక మేకమేకేన వాక్యేన పాత్రాణి నిక్షిప్యవశిష్టానాం పాత్రాణాం చయనం పునర్మన్త్రా వృత్త్యా కరోతి. దహనకాలే జ్యోతిష్మతీం త్వా సాదయామీత్యను వాకేన దహేత్. ఉపస్థానకాలే సహస్రశీర్షా అద్యు స్సంభూత ఇత్యనువాకాభ్యాముపతిష్ఠేత్. బ్రాహ్మణ ఏకహోతేతి హృదయం జపేత్. కేచిత్పక్షే చిత్తం సంతానేనేతి హవిరా పుతీం జాహుయాత్. ప్రయా

పాయ స్వాహేత్యనువాకేన సువాహుతీ గృహయాత్. హరిం హరన్త మితి మృత్యుసూక్తే నానుశంసనం కుర్యాత్. అప్యాయస్వ మదింతమ ఇతి సంగహనం కుర్యాత్. తుచిర్విశ్వ దర్శిత ఇత్యా దిత్య ముపత్తిషేత. ఈయష్టేయ ఇతి స్నానం కుర్యాదన్యత్సర్వం పితృమేధవత్. పూర్వం పైతృమేధికం సమంతం తంతం కృత్వా వశ్పాదనేనోక్త ప్రకారేణ బ్రహ్మమేధేన విధానేన బ్రహ్మవిష్ణు మాహితాగ్నిం అనాహితాగ్నిం వా బ్రహ్మచారిణం వాదహేత్. నాన్యేషాం తథాహ కల్పసూత్రే భరద్వాజః. అథాత. ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామాయం బ్రహ్మమేధ ఇత్యా చక్షతే. అథాప్యదాహరన్తి. త్విజాతీ నామపవగ్ధస్తత్వ దర్శిభిః ఋషిభిస్తపసో యోగాద్యేష్టితుం పురుషోత్తమమ్. హోతృశ్చ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధిరుత్తరః. విహితశ్చ సమాసేన క్రతూనా ముత్తమక్ర తురితి. ప్రకృతి వికృతీ యథా పురస్తాత్తస్య సగ్రహైర్హో తృభిర్హోమః భర్తృసూక్తేన పత్నిభిరుపవేశనం దక్షిణావ్రతిగ్రహైర్ని ర్యాగ్గో హృదయే హిరణ్య శకలాన్ సంభార యజుర్భిః పాత్ర చయనం జ్యోతిష్మతీభి రుపోషణం నారాయణభ్యా ముపస్థానం బ్రాహ్మణ ఏక హోతేతి చానుమన్త్రీణం చిత్తం సంతానేనేతి హవిరాహుతిః ప్రయాసాయ స్వాహేతి సువాహుతిః మృత్యుసూక్తే నానుశంసనం సౌమ్యా సంగహనం సౌర్యేణావిశ్యోవస్థానం ఈయష్ట ఇత్యవగాహనం అతః ఊర్ధ్వం పైతృమేధికమాయవోదన ప్రాశనాన్తా త్పరం బ్రహ్మేత్యా చక్షతే. తాం స సాధరణే ప్రయంజీత. నానాచర ద్వి జాతీనా మేవం సంత్రిష్ఠతే బ్రహ్మమేధ ఇతి. తస్మాదనేన బ్రహ్మమేధేన విధా నేనవా పూర్వోక్తేన పితృమేధేనవా విధానేన పూర్వవత్సర్వం కృత్వా అగ్ని ర్యజుర్భిః సేనేంద్రస్య వాచస్పతే విధేనామన్ వాచస్పతే వాచోవీర్యేణ సోమ స్పృమస్య వాచస్పతే చిద్రయా వాగ్ధోతేతి సప్తభిర్మనైః అహితాగ్నేర్మృతస్య శరీరం యథా దానక్రమం పంచాగ్నిభిస్తే తాగ్నిభిర్వా దాహయతి.

అగ్నిర్యజుర్భి సేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యా మౌపాసనాగ్నినా గృహస్థ మనాహితాగ్నిం తదుపసయనాగ్నినా బ్రహ్మ చారిణం చ దాహయేత్.

౧౧

అగ్నిర్యజుర్విః సేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యా మనువాక్యాభ్యా మౌపాసనాగ్నినా గృహస్థ మనాహితాగ్నిం దాహయతి. తదుపసయనాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం దాహయతి, చకరాన్నిర్మణ్యేన కపాల సంకషణాగ్నినా వా విధురం విధవాంవ సావిత్రియా వా దాహయేత్.

అస్మాత్త్వ మధి భూగ పృథివీం గచ్ఛతు భువోఽస్తరిక్షం గచ్ఛతు సుపర్దివం గచ్ఛత్వితి చతుర్భిర్మనైర్ని రిత్యేకే. ౧౨

అస్మాత్త్వ మధి భూః, పృథివీం గచ్ఛతు, భువోఽస్తరిక్షం గచ్ఛతు, సుపర్దివం గచ్ఛత్వితి చతుర్భిర్మనైర్నిరాహయే దిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి ప్రథమః ఖండ్ః

అథః ద్వితీయ ఖండ్ః

పత్న్యః మరణే అగ్నినిర్ణయః

అహితాగ్ని రనాహితాగ్ని శ్చ పూర్వం పత్న్యః మరణే స్వకీయాగ్నే రర్థ మాదాయ తదగ్నినా తైర్మనైర్ని స్తాం దాహయిత్వాఽన్యో ముపయమ్య పునరగ్ని మాదధీత, ౧౩

అహితాగ్ని శ్చానాహితాగ్నిశ్చ గృహస్థో వానప్రస్థో వా అత్మనః పూర్వం పత్న్యః స్వభార్యాయాః మరణేనతి స్వకీయ ఆత్మీయశ్చా య మగ్నిః తస్య స్వకీయాగ్నేదర్శమితి స్వకీయాగ్నిం పూర్వవద్ధుత్వా ద్వేధా విభజ్య స్వస్యార్థ మరణ్యాదా సమారోప్య పత్న్య ఆర్థమాదాయ తేన తదగ్నినా తైర్మనైర్నిరితి యద్యాహితాగ్నేః పత్నీ తస్యోక్తై నైర్మనైర్ని సప్తభిః తాందాహయేత్. అనా హితాగ్నేః పత్నీ చేత్తస్యోక్తైర్మనైర్నిః అగ్నిర్యజుర్విఃసేనేంద్రస్యేతి ద్వాభ్యాం తాం దాహయేత్. ఏవం తైర్మనైర్ని స్తాం పత్నీం దాహయేత్. అత్రకేచిద్వదన్తి అహితాగ్నేః పూర్వమృతాం పత్నీం శ్రౌతాగ్నినా దహేత్. పశ్చాన్మృతమాహితాగ్నిం శ్రౌతాపాసన వహ్నిర్ధర్హేచితి. అహితాగ్నేః పూర్వం మృతాం పతి

ప్రతాం పత్నీం, వైతానికాన్ని బిర్దహేత్. వశ్చాచూతాం సతీమపి స్మార్తాన్ని నాదహేత్. యజ్ఞముఖే తన్మద్యేపి నిర్మన్ద్యాన్ని నాదహేత్. పత్నీ బాహుల్యే కనీయసీం పూర్వమృతాం పత్నీం నిర్మన్ద్యేన దహేత్. భర్తః పూర్వం మృతాం జ్యేష్ఠానుగ్నిహోత్రేణ దహేత్. వశ్చాదాపాననాన్ని నాదహేత్. ఏవ మనాహితాగ్నేః పూర్వం మృతా మౌపాననాన్ని నా వశ్చాన్నిర్మన్ద్యేన లోకికేన వా దహేదితి. ఏవం తాం దాహయిత్వా సపిండికరణాంతం కర్మ కృత్వా అన్యాం కన్యా ముపయమ్య వివాహ్య పునరగ్ని మాదధీత పునరాధానం కుర్యాత్. తదగ్ని స్థానీపాకాదీన్ శ్రౌతే హవిర్యజ్ఞాదీన్ కుర్యాత్. వివాహం కర్తు మనాథ్య శ్చేత్సప్స్విసేత్. అనాశ్రమీ సత్తిషేతేతి వచనాత్. తదసమ్మవే స్వకీయ మర్థమగ్ని సుషత్పుజన్ నిత్యోపాసనం వైశ్యదేవమేవ మేవాస్మిన్నగ్ని కుర్యాత్. తదర్థమేవార్థా హరణం అపివా లోకికాగ్ని కుర్యాత్. అన్తే తేనాన్ని నా తందహేదితి కేచిద్వదన్తి.

దంపతీ మరణే

సహమరణే సహైక చితాయాం దమ్పతీ దాహయతి. ౧౪

సహ సమం సమకాలే మరణం యయోర్దంపత్యోః తస్మిన్ సహమరణే దంపత్యోః యుగవన్మరణే పూర్వావరకాలే మృతయోః విధివత్కృత దాహాది కయోర్దంపత్యోః ఏకకాలికే పునర్దహన కర్మణి వా సహ తంత్రేణ దహనాదికం కుర్యాత్. అపివా సహమరణే భర్తా సహసుమరణే సహతంత్రేణ సర్వం కృత్వా ఏక చితాయాం దంపతీ పూర్వవజ్ఞాయాపతీ దాహయతి. తదాహిరణ్య శకలాజ్య తండులవహ్ని దానాది తిలోదకబిలి పిండదాన నగ్ని ప్రచ్ఛాదన సవ శ్రాద్ధ బ్రాహ్మణామస్త్రాజాదికం పృథక్ పృథగేవ కర్తవ్యమ్. అన్యత్పూర్వం సహైవ కుర్యాత్. ఏకాగ్నివేవ ఉభయోః శ్రాద్ధం సపిండికరణ హోమం ప్రత్యేక మావాహనాదికం కృత్వా పితామహాదీనాం పితామహ్యదీనాం చ మృతకయోశ్చ పూర్వవత్ పిండదానాదికం కృత్వా పృథగేవ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా పితృపిండం త్రిదావిభజ్య తప్తిత్రాదీనాం పిండైః సహ సంయోజ్య మాశ్మ పిండం పితృపిండవత్ సహైవ సంయోజయేత్.

1 వితానః = యజ్ఞము - 2 కనాయసీ = చిన్నది

కృత చౌళస్య మరణే

కృతచౌళ మనుపనీతం జాతకాగ్ని నా లౌకికాగ్నినా వా
ఽస్మాత్త్వమధేత్యేకర్చ యా దాహయేత్. ౧౫

కృత చౌళ మనుపనీతం కుమారం జాతకాగ్నినా లౌకికాగ్నినా వా పితృమేధ
తంత్రం సర్వం కృత్వా అస్మాత్త్వ మధేత్యేకయా ఋచా దాహయేత్.

జాతద స్తస్య మరణే

జాతద స్తస్య తేనాగ్నినా పితృమేధవ త్తూష్టిం దహనం
కుర్యాత్. ౧౬

జాతద స్తస్య కుమారస్య తేనాగ్నినేతి జాతకాగ్నినా లౌకికాగ్నినా వా
పితృమేధవ త్రంత్రం కృత్వా తూష్టి మమస్త్రకం దహనం కుర్యాత్.

అజాతద స్తస్య మరణే

అజాతద స్తం భూమ్యామవతే పిదధాతి. ౧౭

అజాతద స్తం కుమారం కన్యాంచ పూర్వవద్భూమ్యామవతే పిదధాతి.
కృతచౌళకాదీనాం మరణే

అథవా కృతచౌళౌ కన్యాకుమారౌ జాతద స్తం కుమారం
మృతదారం విధవా మితరాంశ్చ తూష్టిం మృతకం స్నాప
యిత్వా శాఖయా శ్మశానం పూర్వవత్. అపేతవీతేతి
సంమృజ్య చితాయాం ప్రేతమారోప్య హిరణ్యకకల తిల
తణ్ణులాలాన్యా ఓ పహేత్యాస్యే నిదధాతి. ౧౮

అథవా కృత చౌళౌ కన్యా కుమారౌ జాతద స్తం కుమారంచ మృతదారం
విధవంచ విధవాంచ ఇతరా మేతేభ్యోఽన్యాన్ అనార్తవ వంశ్యాదీనాపదా
హ్యంశ్చ తూష్టి మమస్త్రకం మృతకం స్నాపయిత్వా పాలాళ్యా శామ్యా వా
శాఖయా శ్మశానం పూర్వవదపేతవీతేతి సంమృజ్యశాఖాం విస్మజ్యప్రోక్ష్యతత్ర
తిలాక్షణాన్ వికీర్య తత్ర కాష్ఠాని చాం యిత్వా తస్యాం చితాయాం ప్రేతమా

హిరణ్య హిరణ్య శకలాని చ తిలమిక్లాణే తండులాని ఆస్య తండులం తాని హిరణ్య శకల తిలతండులాని పూర్వపదా ఓవహేత్యా ప్యే నిదధాతి.

ఆజ్ఞా మస్మాత్త్వ మధీతి వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా వాతాస్తే వాన్త్వితి సిగ్వాతం కృత్యేమా ఆపోమధుమత్య ఇత్వాది ధిరుదకుంభం పరీతోత్క్లిష్య కపాలశేషోదకం భూః పృథివీ మిత్యాన్యే దత్వా కపాలసంతపనాన్నినా స్మాత్త్వ మధీ త్యేకర్చయా సావిత్రిత్యా వా దాహయతి. ౧౯

అగ్ని వాజ్ఞా మస్మాత్త్వ మధీతి వ్యాహృతీశ్చ హుత్వా వాతాస్తే వాన్త్వితి పూర్వపత్నిగ్వాతం కృత్వా ఇమా ఆపో మధుమత్య ఇత్వాది పూర్వపత్ కృత చ్చిద్ర ముదకుంభం పరీత్య ప్రేతస్య పరితః ప్రసవ్యం నీత్వా చక్షిణత స్తిష్ఠన్ పృష్ఠభాగే భూమ్యా ముత్క్షిష్య కపాల శేషోదకం భూః పృథివీ మిత్యాన్యే దత్వా కపాల సంతపనాన్ని నా అస్మాత్త్వ మధీ త్యే కర్చయా సావిత్రిత్యా వా దాహయతి. ఆతోన్యత్ సభవేత్. ఆయమాప ద్దహ్య విధిః. ఏవం దహనం కృత్వా జాతదంత కృత చాశకా నుపనీతానాం కుమారాణాంచ పూర్వవత్తిలోరకా దీన్ దత్వా ద్వాదశాహే పసిండికరణస్థానే నారాయణ బలిం కుర్యాత్. యుత దారస్య విధవా యాశ్చా నిందితాయా ఇతరేషాం కృత వివాహానామ నిందితానాం చ సపిండి కరణాస్తం కుర్యాత్. నిందితా నామా వద్వాహ్యనాం ప్రాయశ్చిత్తాస్తే నారాయణ బలిం కృత్వా శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్.

ఇతి ద్వితీయః ఖండాః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజుర్వేదే శ్రీ వైఖానస సూత్ర ఛాప్యే సప్తమ ప్రాశ్నార వివరణే ప్రథమః పటలః

ఆధ తృతీయః ఖండాః

శవే అన్యాశౌచ యుక్తేవ శ్వ కుక్కుటాది స్పర్శనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శవేఽన్యా శౌచ యుక్తే శ్వ కుక్కుట సూతికా రజస్వలా

ద్యస్పృశ్య స్పర్శనేచ మృతకం పఞ్చ గవ్యైః కుశతో
యైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రోక్షణైః ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం
కరోతి. ౨౦

శవే మృతకే అన్యే నేతరేణా శౌచేన సూతకాదినా యుక్తస్తస్మిన్ అన్యశౌచ
యుక్తే సతి శ్వా కునకః కుక్కుటస్తామ్రమాదః సూతికా ప్రసూతా రజస్వ్వలా
అదిశజ్ఞేన ఖరకాక ఆశౌచి ద్వితీయా కూద్రాద్యనులోమ ప్రతిలోమాదయస్తేవ తే
అస్పృశ్యా స్పర్శావర్ణా మూత్ర విష్టా ద్యాః తైః స్పర్శసం లేపనం వా యస్య
తస్మిన్ శ్వ కుక్కుట సూతికా రజస్వ్వలా ద్య స్పృశ్య స్పర్శనే సతిచ తం
మృతకం పంచగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రోక్షణైః ప్రోహిష్యాది
మంత్రైః ప్రోక్ష్య కృత్తప్రత్రయమేఽం ప్రాణావత్యం వా చరిత్వా ప్రోక్ష్య
విధివత్ పూర్వోక్తేన విధానేన దహనం కరోతి.

దేశాంతర మృతే శవే జీర్ణే దహన హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

దేశాంతరే మృతే దహన విహీనే శ్వ కాకాద్యైః శ్వవే జీర్ణే
తదస్థీన్యాయ కాషాయ తోయైః పఞ్చ గవ్యైః కుశతోయై
శ్చ ప్రక్షాళ్యా కృతం కృత్వా తస్మాగ్నౌ వైశ్వదేపం
యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా
విధివద్దహనం కుర్యాత్. ౨౧

దేశాంతరే పరదేశే మృతే దహన విహీనే శ్వ కాకాద్యైః కీర్ణైః జంబుక
వృక గృధ్రాదిభిశ్చ శవే జీర్ణే తదస్థీన్యాయ కృష్ణాజినే నా బిద్ధ్య
వేష్య గ్రా బిద్ధ్యునథో నిదాహః. స్వగ్రామం నీత్వా గ్రామ మూర్త్యా దాయా
విధాయ కషాయతోయైః అశ్వత్థో దుంబర ప్లక్ష వటామ్రజంబూనాం త్వచో
గృహీత్వా తోయేషు ప్రక్షిప్య తైః కషాయతోయైశ్చ పంచగవ్యైశ్చ కుశతోయై
శ్చ క్రమేణ ప్రక్షిప్య తదస్థిభిః ప్రస్యాకృతం కృత్వా తస్య ప్రేతస్యాగ్నౌ
ఔపాసనాదా వైశ్వదేపం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్
హుత్వా విధి వద్దహనం కుర్యాత్.

అమంత్రకం శవే దగ్ధే ప్రాయశ్చిత్తమ్

అమస్త్రకం శవే దగ్ధే తదస్థీన్యాయ పయసాజ్ఞేన
ప్రక్షాళ్యా కృతిం కృత్వా పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా
సమస్త్రకం దాహయతి. ౨౨

అమంత్రకం పితృషేధాది విధినా భినా తుష్టిం శవే దగ్ధే చ సతి తదస్థీ
న్యాయ సంగృహ్య పయసాజ్ఞే రేణాజ్ఞేన ప్రక్షాళ్య తస్య ఆకృతిం కృత్వా
పూర్వవత్తస్యాగ్నౌ పైశ్వదేవం యమ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చి
త్తమ్ హుత్వా తేనాగ్నినా సమంత్రకం యథా స్యాత్తథా దాహయతి.

అస్థ్నా మవ్యలాభే ప్రాయశ్చిత్తమ్

తదస్థ్నా మవ్యలాభే దశాహదూర్ధ్వం పాలాశపక్షై ర్విధానే
నాకృతిం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తాన్తే తదగ్నినా దాహయేత్.

తస్య దేశాంతర మృతస్య వాఽన్యస్యవా అస్థీని తేషాం తదస్థ్నా మవ్యలాభే
అనంభవే సతి దశాహదూర్ధ్వం పాలాశపక్షైః పూర్వోక్తై ర్దర్పై శ్చ విధానేన
పూర్వోక్తవిధినా ఆకృతిం కృత్వా తస్యాగ్నౌ పూర్వవత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్
హుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాన్తే తమగ్నినా దాహయేత్.

కర్తు రేవా శౌచం భవతి.

౨౩

కర్తుః తత్సంస్కర్తు రేవా శౌచం భవతి. న సపిండానామ్.

త్ర్యహం బలినిర్వాపణ మాశౌచం చేతి కేచిత్.

౨౪

ఇదానీం త్రిరాత్రాశౌచ పక్షమాహ. త్ర్యహం బలీనాం పిండానాం నిర్వాపణం
నిక్షేపణం బలి నిర్వాపణం ఆశౌచం చకరాత్తి లోదూదీంశ్చ దశాహదూర్ధ్వం
కృతాస్థ్యా రృతి దహనానాం పలాశ పక్షాకృతీ దహనానాంచ విషయే పుత్రాణాం
ఇదం బలినిర్వాపణాదికం భవతీతి కేచిద్వదన్తి. వయమిదం మాతాపితౄ రన్యే
షాం విషయం దత్త పుత్రేణేతి కేచిత్. తథా ప్రథమేఽహ్ని ద్వాదశ, ద్వితీయే
త్రింశత్, తృతీయే త్రయస్త్రింశత్, తిలోదకాని భవన్తి. తథా త్రయశ్చత్వారశః

త్రయః, పిండా బలయశ్చ స్యుః. ద్వితీయే హ్నిస్థి సంచయనం, చితాపిదానం ప్రథమేహ్ని సగ్నప్రచ్ఛాదనం, పంచనవ శ్రాద్ధాని, చతుర్థే హన్యేక మేవ షణ్ణవ శ్రాద్ధాని స్యుః. తృతీయే హ్ని తీర్థ విసర్జనం చతుర్థే హన్యేకోద్దిష్టం పంచమేహ్నివా యథాకాలం సపిణ్డీకరణం భవేత్. ఏవం త్రిరాత్రా శౌచపక్షే కర్తవ్య మన్య త్పూర్వవత్. ఇదమనాహితాగ్నేః, సర్వత్రా హితాగ్నేః, పున స్సంస్కారేపి దశరాత్రమేవ.

సూతికాదీనాం మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సూతికాం మృతా ముదక్యాం చ దావాగ్నినా మస్త్రహీనం దాహయిత్వా దశాహేఽతీతే తదస్థిభిగ పాలాశపర్జెర్వా కృతిం కృత్వా దహనం కరోతి. ౨౬

మృతాం సూతికాం మృతా ముదక్యాం రజస్స్వలాం చ దావాగ్నినా పనవహ్నినా అమూత్రకం దాహయిత్వా దశాహేఽతీతే తదస్థిన్యాదాయ కషాయతోయైః పంచ గపైః కుశతోయైశ్చ ప్రక్షేళ్య తదస్థిభిరాకృతిం కృత్వా పూర్వవద్దహేత్. అపివా పాలాశ పర్జె ర్వాకృతిం కృత్వా పూర్వవద్దహనం కరోతి.

అథవా తదహ్నివ కాషాయతోయైగ పఞ్చగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణైగ ప్రోక్ష్య విధివద్దహనం కుర్యాదిత్యేకే. ౨౭

అథవేతి పక్షేస్తర మాహ. మృతాం సూతికాం మృతా ముదక్యాంచ తదహ్నివ తస్మరణ దిన ఏన కషాయతోయైః పంచగపైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా ప్రత్యేక మభిషిచ్య పుణ్యాహం కృత్వా ప్రోక్షణైర్ముత్రైః ప్రోక్ష్య ప్రాజా పత్యం చరిత్వా విధివద్దహనం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

ఇతి తృతీయః ఖంధః

అథ చతుర్థః ఖండాః

సగర్భాయాః మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సగర్భాయా మరణే స్పందమానేనోదరేణ జీవంతం గర్భమాలక్ష్య భర్తా పుత్రో న్యో బిన్దుర్వా వైద్యకుశలాభ్యాం నాభ్యుపస్థయోరంతరే గర్భం పరిహరన్ హిరణ్యగర్భేతి శస్త్రేణోత్పాటయతి. ౨౮

సగర్భాయాః గర్భిణ్యా మరణే స్పందమానేన కంపమానేనోదరేణ తస్యాః కుక్షిణా జీవంతం జీవ్యమానం గర్భమాలక్ష్య జీవంతమిద మజీవంతమితి తల్లక్షణం విజ్ఞాయ భర్తా తస్యాః పతిః తదభావే పుత్రస్తదభావే న్యో యోని బిన్దుస్తదభావే బిందుస్సజాతిః పుమాన్ తత్ జ్ఞాత్రీవా వైద్యకుశలాభ్యాం భిషక్ శస్త్రీ వైద్యాభ్యాం ఏవ ముత్పాటయత్యాలక్షితం నాభ్యుపస్థయోరంతరే తస్యా నాభి యోన్యోర్మధ్యే గర్భం పరిహరన్ యథా న స్పర్శయతి శస్త్రం తథా కుర్వన్ హిరణ్యగర్భ స్సమవర్త తాగ ఇతి మంత్ర ముచ్చరన్ శస్త్రేణ శురేణోత్పాటయతి. చేదయతి.

శస్త్రీ స్పర్శనా ద్గర్భస్య మరణే పతితో భవతి. ౨౯

శస్త్రీ స్పర్శనాద్గర్భస్య గర్భ గతస్య మరణేనతి పతితః పాపీయాన్ భవతి. తస్మాద్గర్భం పరిహరన్న త్పాటయతి.

జీవంత మవత్య మున్ముచ్య స్నాపయిత్వా ఆదాయ ధాత్రీం లోకమాతర మభ్యర్చ్య తస్యాన్యాం కల్పయతి ౩౦

జీవంతం సప్రాణ మవత్యం పుత్రం దుహితరంవా ఉన్ముచ్య గర్భస్థానాదహోద్భుత్య స్నాపయిత్వా ధాత్రీం లోకానాం జగతాం జనానాంచ మాతా జననీతాం లోక మాతరం ధాత్రీం ఖాదేవీ మభ్యర్చ్య పుష్పాదిభిః సంపూజ్య తత్ర నీతం విధాయ తమాదా యాన్యన్యై దత్వా తస్యావత్యస్య రక్షణార్థం ఆన్యాం స్వజనాం మాతరం ధాత్రీనామికాం జననీం కల్పయతి.

ప్రేతాయాః కుక్షావాజ్యేన ప్రాణాయస్వాహా, అసానాయ
స్వాహేతి హుత్వా నిర్వ్రణం కృత్వా తాం స్నాపయిత్వా
విధివద్దహనం కరోతి. ౩౦

తస్యాః ప్రేతాయాః కుక్షా ఆజ్యేన ప్రాణాయస్వాహాసానాయ స్వాహేతి
పంచభిర్హుత్వా తదుదరం నిర్వ్రణం సూచ్యాదినా అక్షతం యథాస్యా త్తదాకృత్వా
తాం మృతాం గర్భిణీం కషాయతోయైః పంచగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వా
ప్రాణావత్యం వా చరిత్వా విధివద్దహనం కరోతి.

కుమారస్య జాతకాగ్నౌ పూర్వవజ్జాతకం కుర్యాత్. ౩౧

తదవత్యం కుమారశ్చేత్తస్య కుమారస్య జాతకాగ్నౌ పూర్వవజ్జాతకహోమం
జుహుయాత్.

సూతక ప్రేతకయో ఏకాహ సన్నిపాతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సూతక ప్రేతకయో రేకాహ సన్నిపాతే తన్త్రయిత్వా వాస్తు
హోమం హుత్వా పృథగేవోత్థాన హోమం పిణ్డ నిర్వాపం చ
కరోతి. ౩౨

సూతక ప్రేతకయో రాశౌచే ఏకాహ సన్నిపాతే ఏకదిన ప్రాప్తే సతి తంత్ర
యిత్వా సూతక ప్రేతకాశౌచ నివృత్త్యర్థం వాస్తుహోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య
ఏకదైవ వాస్తు హోమం హుత్వా పర్యగ్ని పంచగవ్యాభ్యాం గృహాదిరం శోధ
యేత్. పృథగేవ కుమారస్యోత్థాన హోమం ప్రేతాయా ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాదికం
పిండ నిర్వాపణం చ కరోతి.

పాప మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

బ్రాహ్మణాద్యై శ్చన్దాలానై రద్భి సన్సర్వేణ దంష్ట్రినాశనిపాతే
నాగ్నినా పశునావా పాపమరణే తస్యై శాచ వాక్తోదకమ్
నాశ్రు శప భరణానుగమన దహనోదక బలిపిణ్డ దానాదికస్య
చిన్నైప కుర్యాత్. ౩౩

సంప్రతి పాపమరణ విధియూహ. బ్రాహ్మణాద్వై శృంధాలానై రజనైర్వా
అద్భిర్వా సర్పేణ వృశ్చికేన వా దంష్ట్రా దస్త విశేష స్తదస్యేతి దంష్ట్ర తేన
దంష్ట్రీణా వారాహ వ్యాఘ్ర వృక గజ సింహాదినా మృగేణవా అశవిపాతేనవా
అగ్నినా దవగృహదాహ విద్యుదాది వహ్నినా పశునా గోమహిషా శ్వ ఖరాదినా
వా పూర్వోక్తేన రజ్జు శస్త్ర విష విభ్రమ భృగువతన మహాఘ పరిసర్పణాది
నాన్యేనవా పాపమరణే దుర్మరణే సంభవేనతి తస్యమృతకస్యా శౌచం వక్తోదః
ఆస్యే*తుతే భవతీతి వాగ్వ్యధా కంపనం దుఃఖాద్వేపనం అశ్రురోదనం శవ
భరణం తద్వహన మనుగమనం తదనుయానం దహనమగ్ని దాహన ముదకం
తిరోదకం బలిః సాయం ప్రాతర్బలిః పిండ స్తదాది సపిండికరణాంతాంగ పిండ
విశేషః దానమేత ముద్దిశ్య యత్కించద్రివ్య త్యాగః ఏతేషాం దానంవా ఏతాని
కస్య చిత్పాప మృతస్య పిత్రాదేరపినైవ కుర్యాత్.

ఏతాని కర్తు శ్చాన్ద్రాయణం తప్త కృచ్ఛం ప్రాయశ్చిత్తం
భవతీ. ౩౫

కిమిత్యత ఆహ. ఏతాని పూర్వోక్తా న్యా శౌచాదీని భయాదజ్ఞానా న్యోహా
ద్వా యః కరోతి తస్య కర్తుః పుత్రాదేః చాండ్రాయణం తప్త కృచ్ఛం చ
ప్రాయశ్చిత్తమ్ భవతి. తస్మాదాశౌచాదీని కస్య చిన్నైవ కుర్యాత్.

పాప మృతస్య శరీరం దావాగ్నినా శూద్రైర్దాహయిత్వా
దశాహేతితే నారాయణ బలిం కుర్యాత్. ౩౬

కింతర్హిత్యత ఆహ. పాపమృతస్య పిత్రాదేః శరీరం స్వయమన్పృశ్యన్ శూద్రై
ర్దావాగ్నినా దాహయిత్వా దశాహేతితే తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ చరిత్వాన్తే సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలిం కుర్యాత్.

అథవా పాలాశవర్జై రేవా కృతిదహనం కరోతి. ౩౭

తదస్థిభిః పాలాశవర్జై ర్వా పూర్వవదాకృతిం కృత్వా తదగ్ని నాఽకృతిదహనం
కృత్వా పూర్వవత్సపిండికరణాంతం కరోతిత్యత్ర కేచిద్వదన్తి.

* తుత్ = తుదపీడవే దాతుః.

శ్లో॥ శస్త్రా దుత్పాటనం కృత్వా ఆత్మానం యస్తు ఘాతయేత్

తస్య పాప విశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్య శత త్రయమ్

విషోద్బంధన శస్త్రా ద్యై రాత్మానం ఘాతయే ద్విజః

జీవేత్కచ్చేన కుద్ధ్యేత్తు దత్వా గోమిధునం ద్విజః

ఉదక్త్యా శవ విషా ద్యైః వ్యాఘ్రసింహ హయాది భిః

రజకవ్యాధ కై లూషపశుదంష్ట్రీ ముఖైస్తథా

చందాల శ్వపచక్షత్రవేణ చర్మోపజీవిభిః

సూతికాశ్వపరాహద్యైః వ్యాఘ్రసింహ హయాదిభిః

స్పృష్టేషు చర్మితే ప్రోక్తం కృచ్ఛ త్రయం వృథక్ వృథక్.

ఇత్యాది పదవై రుక్త ప్రాయశ్చిత్తమ్ తత్పుత్రాదిభిరా చరిత్వా విధి వద్దహేదితి.

శవస్య దహన కాలేఽతీతే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శవస్య దహనకాలేఽతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసేచ ప్రేతకర్మణి సర్వత్ర తిలై రేవ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం

వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి. ౩౮

శవస్య దహనే కాలేఽతీతే క్రియాహీనే విపర్యాసేచ ప్రేతకర్మణి సర్వత్ర తిలై

రేవ వైశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ జుహోతి.

శవదహనాగ్నా వుత్సన్నే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శవస్య దహనార్థం హోమే హుతే తదగ్నా వుత్సన్నే

పూర్వవద్భస్మ సమిధమారోప్య లోకికాగ్నా నిధాయ ప్రాయ

శ్చిత్తమ్ హుత్వా తేనాగ్నినా దహనం కుర్యాత్. ౩౯

శవస్య దహనార్థం హోమే హుతే తదగ్నా వుత్సన్నే పూర్వవద్భస్మాయా

తే యోనిరితి సమిధమారోప్యో ద్భుద్భస్మేతి లోకికాగ్నా నిధాయ ప్రాయశ్చిత్తం

మనోజ్యోతి రయాశ్చాగ్నే మిందాహుతీ వ్యాహృతీ శ్చాజ్యేన పశుత్వా తిలై

రైశ్వదేవదికంచ హుత్వా తేనాగ్నినా దహనం కుర్యాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజుర్వేదే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నక్షత్ర ప్రకారం

వివరణే ద్వితీయః పుటః ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచమః ఖణ్డః

ఉపనయనాదూర్ధ్వం మరణే ఆశౌచ నిర్ణయః

ఉపనయనాదూర్ధ్వం బ్రాహ్మణస్య మరణే సపిండానాం
దశాహ మాశౌచం విధీయతే. ౪౦

ఇదానీం శావాశౌచ నిర్ణయ మాహ. ఉపనయనా దూర్ధ్వం బ్రాహ్మణస్య మరణే సపిండానాం దశాహ మాశౌచం విధీయతే. క్షత్రియస్య ద్వాదశాహం వైశ్యస్య పంచదశాహం సపిండానా మాశౌచం విధీయతే. ఉపనీతస్య వా గర్భాష్టమస్య వా మరణే ప్రత్యాసన్న సపిండానాం దశరాత్రం, పంచమానాం షడ్రాత్రం, షష్ఠానాం చతురాత్రం, సప్తమానాం త్రిరాత్ర మితి కేచిత్ వదంతి.

దంత జననా దూర్ధ్వం ఆశౌచ నిర్ణయః

దంత జననాదూర్ధ్వం త్ర్యహం నామకరణా దూర్ధ్వ
మేకాహం జననాదూర్ధ్వం సద్యశ్శౌచమ్. ౪౧

దంత జననాదూర్ధ్వం చౌశాత్రా గృహత్యాగయోస్త్రిరాత్రం నామకరణాదూర్ధ్వం (దంత జననా త్రాక్). నిఖననేత్వేకరాత్ర మాశౌచం సపిండానాం విధీయతే. జననాదూర్ధ్వం నామ్నః ప్రాక్ స్నానాంత మాశౌచం, జననా దూర్ధ్వ ముత్థా నాత్ ప్రాక్ సద్యశ్శౌచం సపిండానాం విధీయతే.

స్త్రీ మరణే ఆశౌచ నిర్ణయః

స్త్రీయాశ్చ మరణే వివాహాదూర్ధ్వం దశాహమష్టపర్వాదూర్ధ్వం
త్ర్యహం చౌశకాదూర్ధ్వ మేకాహం పూర్వం సద్యశ్శౌచమ్.

స్త్రీయా దుహితృర్మరణే చ వివాహా దూర్ధ్వం ఖర్త్యాది సపిండానాం దశాహ మాశౌచం విధీయతే. వాగ్దత్తానా మనూథానాం మరణే స్వ సపిండానాం పర సపిండానామపి త్రిరాత్రం వాగ్దత్తానా మష్టపర్వా దూర్ధ్వం ఖర్త్యాది స్వసపిండానాం త్రిరాత్రమాశౌచం విధీయతే. చౌశకాదూర్ధ్వం వాగ్దత్తానాం మరణే సపిండానా మేకాహ మాశౌచం విధీయతే. పూర్వం చౌశకాత్రాక్ స్త్రీయా మరణే సపిండా నాం సద్యః శౌచం విధీయతే.

మాతాదీనాం ఆశౌచ నిర్ణయః గర్భస్థావే ఆశౌచ నిర్ణయంచ

మాతా పిత్రోర్భ్రాతృ తృణాణంచ సర్వత్ర దశాహమేవ గర్భే
మృతే గర్భిణ్యా స్తన్మాసతుల్యై రహోభిరాశౌచమ్. ౪౩

తస్య మృతకస్య మాతా పిత్రోశ్చ బ్రాతృణాం సోదరాణాంచ సర్వత్ర
పూర్వోక్తేష్వశౌచ విషయేషు దశాహ మాశౌచం విధీయతే. నామకరణాత్పూర్వ
బ్రాహ్మ తృణాణం దశరాత్ర మాశౌచ మితి కేచిత్. క్రితాద్యనారస పుత్రాణాం
జననే ముఠేచ త్రిరాత్ర మాశౌచం భవతి, గర్భేమృతే వినశేనతి గర్భిణ్యా
బ్రాహ్మణ్యా తన్మాస తుల్యైరితి తద్గర్భస్య యావన్తో మాసాః పూర్ణాస్తేః తుల్య
సంఖ్యా యేషాంతై స్తన్మాస తుల్యై రహోభిర్నిరేశౌచం విధీయతే. ప్రథమా
దిషు త్రిషుమాసేషు జనన్యా స్త్రిహం చతుర్ధే చతురహం సంవమే పంచాహం
షష్ఠే షడహం ఏవం తన్మాస తుల్యై రహోభిరాశౌచం, సప్తమ మాసాదిషు
తస్యా స్ఫుటికా శౌచం విధీయతే. అత్ర సర్వత్ర పితుః స్నానాంతమాశౌచం.
పంచమాస ప్రభృతి సపిండానామపి స్నానాంత మాశౌచం విధీయతే. జాతస్య
మరణే మాతాపిత్రోర్దశాహ మాశౌచం విధీయతే. ప్రసూతాయాం దుహితరి
మృతాయాంచ పితృగృహే మాతాపిత్రో స్త్రిరాత్రమితరేషాం తద్గృహవాసే
సత్యేకరాత్ర మాశౌచ మితి విధీయతే.

సూతక ప్రేతకయో స్సజాతీయ సమాగమే ఆశౌచ నిర్ణయః

సూతకేచాన్య సూతకే ప్రాప్తే ప్రేతకే చాన్య ప్రేతకే
ప్రాప్తే పూర్వాశౌచేన కుద్ధిస్స్యాత్. ౪౪

సూతకే వర్తమానే తుల్య నిమిత్తే తుల్య సంఖ్యాకే అనమాసవివస ప్రాప్తి
కేచాన్య సూతకే ప్రాప్తే సతి ప్రేతకే శావాశౌచే వర్తమానే తథాన్య ప్రేతకేచ
ప్రాప్తేసతి పూర్వాశౌచే నేతర స్యాగమకస్య ఆశౌచస్య కుద్ధిః స్యాత్. ఆశౌచ
నివృత్తిః స్యాత్. ద్వితీయ సూతికాయాః ద్వితీయ శావాశౌచస్య తత్సం సగ్గిణో
భర్తు రపి. నపూర్వతః కుద్ధి. నకుత్రాపి సూతక వశాచ్చాన నివృత్తిః. శాప
వశాత్. సూతక నివృత్తి ర్భవతి. ఏతత్సర్వం తుల్య సంఖ్యా విషయమ్.
విషమసంఖ్యా విషయే దీర్ఘ వశా త్వల్పస్య సమాప్తిః. న స్వల్పా దీర్ఘ

సమాప్తిః యది స్వల్పేపి వశ్యా ద్భవి దీర్ఘాదికః స్యాత్తదా స్వల్పవశా దీర్ఘస్యాపి సమాప్తిః. పంచదినాదికా దల్పా దపి దశరాత్రా దేశ్చోత్తర తోధికా శౌచాంత్య దివసే పూర్ణా శౌచ ప్రాప్తే సతి పూర్వస్మా దుపరి ద్వ్య హచ్చుద్ధి ర్భవేత్. అత్రాపి ప్రథితే చేత్త్రి రాత్ర మధికం భవేత్. పూర్ణాశౌచస్యోత్తర తోధికా శౌచాన్త్య దివసే తత్ప్రథితే వా ప్రాప్తే పూర్వాశౌచే నైవ శుద్ధిః స్యా దిత్యర్థః.

ఇతరస్య ప్రాప్తేఽపరస్యైవా హోభి శ్శుద్ధి ర్భవతి. ౪౫

సూతకే వర్తమానే మవస్య శావా శౌచస్య ప్రాప్తౌ సత్యాం మస్యైవ శావస్యైవా హోభిర్దినైః శుద్ధి రాశౌచ నివృత్తి ర్భవతి.

అసపిండ శవస్య స్నానాదౌ కృతే ఆశౌచ నిర్ణయః

అసపిండ శవస్య స్నానాలంకరణే కృతే త్ర్యహం దివసంవా వహనే కృతే స్నాత్వా దశప్రాణా యా మాన్యుత్వా నక్షత్ర దర్శనా త్పూర్వం గ్రామాద్భహి రాసీత. ౪౬

అసపిండ శవస్య సజాతీయస్య విజాతీయస్య వా బ్రాహ్మణస్యా సగోత్ర ప్రేతస్య స్నేహాదినా స్నానాలంకరణే కృతే సతి త్ర్యహం దివసమేకదినంవా ఽశౌచం భవతి. అసపిండ శవస్య వహనే భరణే దహనే వా కృతే సతి సచేల స్నాత్వా దశప్రాణా యామాన్ కృత్వా నక్షత్ర దర్శనాత్పూర్వమితి యావన్నక్షత్ర దర్శనం భవతి తావద్ధామాద్భహిః బాహ్యప్రదేశ ఆసీత ఉపవిశేత్.

తావ దేవా శౌచమ్. ౪౭

నక్షత్రం దృష్ట్వా గ్రామం ప్రవిశేత్.

రాత్రౌ సూర్యోదయా త్పూర్వ మాసీత. ౪౮

రాత్రౌ చేదహస వహనాది కరణం సూర్యోదయా త్పూర్వమితి యావత్ సూర్య ఉదితేతావత్ గ్రామాద్భహిరాసీత. సూర్యం దృష్ట్వా గ్రామం ప్రవిశేత్. ఉభయత్ర తావదనశన మేవ కర్తవ్యమ్. వశ్యా త్పంచగవ్యం ప్రాశ్యానుష్ఠాసం కుర్యాత్. భృత్యపేక్షయా దహనవహనాదికం కుర్యాణస్య పూర్వా ద్విగుణం ధర్మార్థం దహనాది క్రియమాణస్య సచేల స్నాన మేవ భవేత్.

గ్రామ ప్రవేశనాదిమ ఆశౌచ నిర్ణయః

అన్యథా తద్గ్రామే ప్రవిష్టే శవభర్తురేకాహం తద్గ్రామే
ప్రవిష్టే త్ర్యహం తత్ర భోజనే కృతే దశాహం భవతి. ౪౯

అన్యథా ఏవ మక్కుత్వా తద్గ్రామే మృతకస్య గ్రామే ప్రవిష్టేనతి శవభర్తుస్తస్య
మృతక వాహకస్య ఏకాహ మాశౌచం భవతి తద్గ్రామే ప్రేతస్యగృహే ప్రవిష్టే
సతి త్ర్యహం ఆశౌచం భవతి. తత్రాశౌచే గృహేభోజనే కృతే దశాహమాశౌ
చం భవతి. గత్యంతరాభావే భుక్తవత ఏకరాత్రం. అజ్ఞానాద్భుక్త వతః
తదన్న శుద్ధ్యవధిక మాశౌచం. ఆశౌచిభి స్సహ శయనాదిభిర్వా సతాం వసిత
దినాన్యా శౌచం భవతి. అస్థి సంవయనాదర్వాక్ బ్రాహ్మణస్య రుదిత్వా
స్నాయాత్. అస్తర్దశా హేత్వాచమనం కుర్యాత్. క్షత్రియపైశ్య యో రస్థి
సంవయనా దర్వాక్. బ్రాహ్మణోరాతిచేత్ ఏకరాత్ర మాశౌచం పశ్చాత్సంచేలం
స్నానం శూద్రవిషయేఽస్థి సంవయనాదర్వాక్ శవస్పర్శే సతి త్రిరాత్ర మాశౌ
చం తద్రహితే ద్విరాత్రం పశ్చాదేకరాత్ర మాశౌచం భవతి. సమానహీన
వర్జన విషయే రోదనే యా శౌచముక్తం తదే (ఖ. గ) వాస్యాశౌచ మితి
విధీయతే.

ఇతి పంచమః ఖండాః

అథ షష్ఠః ఖండాః

శవ స్పర్శనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రేతం జ్ఞాతి మజ్ఞాతిం వానుగమ్య స్నాత్వాగ్నిం
స్పృష్ట్యా ఘృతం ప్రాశ్నీయాత్. ౫౦

జ్ఞాతి మజ్ఞాతింవా ప్రేతమనుగమ్య వా తత్జ్ఞాతీ నమస్తృత్యవా సచేలం స్నాత్వా
పాశిఖ్యా మగ్నిం స్పృష్ట్యా ఘృతం గవ్యమన్యం వాఽజ్యం హృదయంగమ
మాత్రం ప్రాశ్నీయాత్. పునస్సాత్వా శుద్ధ్యతి.

అసపిండ మరణే ప్రాయశ్చ తమ్

ఆత్మనః పితుః మాతుశ్చ యోనిబంధూనాంచ మరణే విజ్ఞాతే
సచేలస్నానం కరోతి. ౩౧

ఆత్మనః స్వస్య పితుశ్చ మాతుశ్చ మరణే యదా విజ్ఞాతే శ్రుతే సతి తదా
యత్ర కుత్ర వా స్థితః పుత్రః సచేలస్నానం కృత్వా తదాది దశాహమాశౌచం
కరోతి. యోనిబంధూనా మిత్యత్ర విషయ విభాగః కర్తవ్యః. మాతుపితౌ
ర్మాతృత్రాతుర్మాతృష్వసుశ్చ మరణే విజ్ఞాతే త్రిరాత్ర మాశౌచం శ్వశుర యో
ర్మరణే విజ్ఞాతే త్రిరాత్ర మాశౌచం ఋత్విజ్ఞానా చార్యస్య చాచార్య పత్న్యాశ్చ
చార్య సుతస్య యాజకస్య చ శిష్యస్య చ గృహప్రాప్త శ్రోత్రియస్య చ మరణే
విజ్ఞాతే జ్ఞాతి వ్యతిరీక్త త్వేనతి త్రిరాత్రమాశౌచం మాతృష్వస్రాదీనాం ప్రాదు
ర్భూత రజసామేవ త్రిరాత్ర మిత్యేకే. అప్యభయత్ర సద్యశ్శౌచమితి కేచిత్.
మాతామహస్య మాతామహ్యః పితామహస్య పితామహ్యః మాతుర్మాతులస్య
శత్పుత్రదుహిత్రోః మాతృష్వ సుస్త త్పుత్ర దుహిత్రోః పితుః పితృష్వస్య
శత్పుత్ర దుహిత్రోః పితృష్వసుస్తత్పుత్ర దుహిత్రోః బ్రాతుస్తత్పుత్ర
దుహిత్రోః స్వసుస్తత్పుత్ర దుహిత్రోః దుహితుః తత్పుత్ర దుహిత్రోః స్వ
పుత్ర దుహితుశ్చ మరణే పక్షి జ్ఞాశౌచం పురుషవిషయే పక్షిణ్యుపనీత మరణే
భవతి. కృత వివాహ స్త్రీ విషయే పక్షిణీ ప్రాదుర్భూత రజసోమరణే భవతి.
ఉభయత్రాప్యతోఽర్వాక్కుద్య శ్శౌచం భవతి. మాతృ సపత్న్యా ఊధాయా
స్సవత్నీ సుతాయాశ్చ మరణే చైకరాత్రం ఏకగ్రామవాసినః శ్రోత్రియాదేః
సుహృదశ్చ మండలాధిపతేశ్చ శ్వశురస్య చ మరణే విజ్ఞాతే త్వేకరాత్ర మాశౌ
చం భవతి. అన్యేషాం యోనిబంధూనాం చ మరణే విజ్ఞాతేనతి సచేల స్నానం
కరోతి.

ప్రేత శిలార్చనం :

ద్వితీయేఽహని పునర్దహన ప్రభృతి తదశ్మన్యుదకం
దత్వా దక్షిణాగ్రం కూర్చం నిఘాయ తన్నామ్నా ప్రేత
మావాహ్య తైల మజ్జనం స్నానం వాసోదకం దత్వా

పాద్యాచమన గంధపుష్ప ధూప దీపాక్షతాచమనై రభ్యర్చ్య
సాయం ప్రాతర్బలిం దత్వోదకం దదాతి. ౫౨

ద్వితీయేహనితి. అహితాగ్నే రనాహితాగ్న్యో దేశ్య దహనదినా ద్వితీయేహని
పూర్వవత్ పునర్దహనం కృత్వా పునర్దహన ప్రభృతి యదశ్చ పూర్వేద్యురవశే
నిక్షిప్తం తదశ్చని ఉదకమితి పూర్వవద్వాసోదకం దత్వా అవటయోః ప్రత్యేకం
దక్షిణాగ్రం కూర్చ మశ్మనానహ నిధాయ తన్నామ్నేతి గోత్రం శర్మాణం
ప్రేతమావాహ యామీతి ద్వితీయాస్తే తన్నామ్నా ప్రేతమావాహ్య గోత్రాయ
శర్మణే ప్రేతాయ తైలం దదామీతి తైలాభ్యంగం ప్రేతయాంజనం దదామీ
త్యం జనం ప్రేతాయ స్నానం దదామీతి స్నానం వస్త్రం దదామీతి వాసః
శర్మణే ప్రేతాయ తిలోదకం దదామీత్యుదకం ఏవం క్రమేణ దత్వా పునశ్చ
తుర్థ్యస్తేన తన్నామ్నా పాద్యాచమన గంధపుష్ప ధూప దీప మక్షత మాచమనం
దదామీతి కృమేణ దత్వా తైః పాద్యైః ప్రేతమభ్యర్చ్య గోత్రాయశర్మణే
ప్రేతాయ పిండం దదామీతి పిండం ఏవం సాయంబలిం ప్రాతర్బలిం దత్వా
ప్రేతాయ పానీయం దదామీత్యుదకం దదాతి.

ప్రేత శిలాయాం బలౌ హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

ప్రాతర్బలౌ హీనే సాయం ద్విగుణం సాయం హీనే
ప్రాతర్ద్విగుణ మేవ మా దశాహాత్కరోతి. ౫౩

ప్రాతర్బలౌ హీనే సాయం ద్విగుణం దద్యాత్. సాయంబలౌ హీనే ప్రాతర్
ద్విగుణం బలిం దద్యాత్. అపివాసాయ మవకృష్య ప్రాతరేవ దదాతి. ఏవ
మా దశాహాత్కరోతి.

ప్రేతాశ్మనిశ్చ కుక్కుటాద్యై స్పృష్టే ప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్వ కుక్కుట సూతికోదక్వా న్త్య జైరశ్మని స్పృష్టే
పశ్చగవ్యైః ప్రక్షాళ్య బలిం దద్యాత్. ౫౪

శ్వ కుక్కుట సూతికోదక్వా న్త్య జై రశ్మని తదవటస్థే పాషాణే స్పృష్టేసతి
తదశ్మానం పంచగవ్యైః ప్రక్షాళ్యవశే నిధాయ పూర్వవద్బలిం దద్యాత్.

యద్యత్సవి నష్టే పునరస్య మశ్వానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్యో భ్యర్చ్య గత
తిలోదకాదీన్ పునరావర్త్య కృత్వా తాత్కాలికం బలిం దద్యాత్. శ్వ కుక్కుట
సూతితాద్యైః పిండ భాందే స్పృష్టే నష్టేవా పునర్యుతనేన భాందేన చమం
శ్రీషయిత్వా తాన్ పిండాన్ బలింశ్చ పునరావర్త్య దత్వా తాత్కాలికం బలిం
తద్యాత్.

అస్థి నిక్షేపః

సప్తమేఽహని నవే మృతాప్రతే చితాస్థి న్యాదాయ
పుణ్య నద్యాం సముద్రదేవా ప్రక్షిపతి. ౫౫

సప్తమేఽహని నవే మృతాప్రతే చితాయా మవశిష్టా న్యస్థీని పూర్వమేవ
సంచితాని నియంత్రావశిష్టా న్యస్థీన్యపాదాయ సంగృహ్య వంశ యష్ట్యాం
బద్ధ్వఽనధో నిదధానః పుణ్యనదీం గంగాద్యాన్వన్యతమాం సముద్రగమిణీం
పావనీం నదీం గత్వా తస్యాం పుణ్యనద్యాం వా పూర్వవత్సన్నత్వా పంచగవ్యే
నాస్థీని ప్రక్షిప్య వర్షిత్వాది శుద్ధ మృదాకృతే పాత్రే సతిలిపారణ్య శకలాన్య
స్థీని సంగృహ్య సంపుటికృత్య తమాదాయాగాధ జలం ప్రవిశ్య నిమజ్జ్యో ఘ
మర్షణ సూక్తం జపన్ ప్రక్షిపతి. పర్వతే సముద్రంగత్వా రత్నాకర నమస్తుభ్య
మితి ప్రణమ్య పిప్పలాద సముత్పన్న ఇతి మంత్రావృత్త్యా సప్త పాషాణాన్
సముద్రే ప్రక్షిప్య సర్వరత్న మయశ్రీమన్నిత్యర్థ్యం దత్వాఽవగాహ్య విశ్వాచీ
చ ఘృతాచీ చేతి స్నాత్వా పిప్పలాదం తర్పయామీత్యాదీని తర్పయేత్. ఏవ
మన్యత్త త్కల్పేత్త వత్సన్న త్వా పూర్వవదస్థీ న్యాదాయాఘ మర్షణ సూక్తం
జపన్ సముద్రేవా ప్రక్షిపతి.

* అస్తర్దశాహే దర్శ సంభవే

అస్తర్దశాహేఽ మావాస్యా యది భవే త్తస్యామేవ
శేషా నృలీ న్దత్వా బలికర్మ సమాప యతి. ౫౬

అస్తర్దశాహే దశాహ మధ్యేఽమావాస్యా యది భవేత్త స్యా మామావాస్యా మేవ
శేషాన్ దత్వాఽవశిష్టాన్ తిలోదకాన్ బలిసప్తకృష్ణరత్నా బలికర్మ సమాపయతి.
సమాప్తం కరోతి.

ద్వి చంద్రో దర్శనే మహాన్దోషో భవేత్.

౫౭

యస్మాదిత్యత ఆహ. ద్వి చంద్ర దర్శనే ద్వయోర్మాసయోశ్చంద్రో దర్శనం ద్వి చంద్రో దర్శనం తస్మిన్ సతి మహాన్ మహత్తరోదోషః ఉత్కులస్య భవేత్. ఆయం మాతా పిత్రౌరన్యేషాం అపివా త్రిదినాదూర్ధ్వ విషయః. త్రిదినాదర్శా గమా వాస్యా చేత్రా మతిక్రమ్య కర్తవ్యమ్.

ప్రేత శిలా విసర్జనం

దశమేఽహన్యేకదా బలిం దత్వాఽశ్మానం విసృజేత్.

౫౮

దశమేఽహన్యేకదా ఏకకాలే ప్రాతర్బలిం దత్వా హర్షవదశ్మానం విసృజేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజుర్వేదే శ్రీ వైఖానన సూత్ర భాష్యే సప్తమ ప్రశ్నార్ధ వివరణే తృతీయః పటలః

ఇతి షష్ఠః ఖండాః

అథ సప్తమః ఖండాః

జాతదస్తస్య చాశకాత్ పూర్వం మరణే త్ర్యహం భూమా తూష్టిం బలి నిర్వాపణ మిత్యేకే.

౫౯

జాతదస్తస్య చాశకాత్పూర్వం మరణే త్ర్యహం తదాది త్రిదినం త్రీన్ త్రీన్ తిలాంజలీన్ దత్వా భూమా తూష్టిం బలి నిర్వాపణం కృత్వా నారాయణ బలిం కుర్యాదిత్యేకే వచన్తి.

దహనప్రభృత్యా హితాగ్నేర్మరణ ప్రభృత్యనాహితాగ్నే రేకాదశే హన్యేకోద్దిష్టం కుర్యాత్.

౬౦

దహన ప్రభృతి దహనకాలాదరభ్య ఆహితాగ్నేః మరణప్రభృతి మరణకాలా దరభ్య ఆనాహితాగ్నేః తథా తత్త త్పత్న్యా శ్చ ఏకాదశేహన్యేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

ఏకోద్దిష్ట నిమిత్త శ్రాద్ధే తన్నామ్నా ప్రేత నిమిత్తం భుజ్యేతి బ్రాహ్మణం వరయిత్వా ప్రేతాయస్వధా ఇతి పాణా తిలోదకం దత్వా హోమం పిబ్బ దానంచ కృత్వాఽన్నాది సకృత్సకృద్దత్వా భోజయేత్. ౬౦

ఏక ముద్దిశ్య క్రియత ఇత్యేకోద్దిష్టం ఏకోద్దిష్ట కారణంచ తద్రూపం తస్మిన్ ఏకోద్దిష్ట నిమిత్త శ్రాద్ధే గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్యేతి తన్నామ్నా ప్రేత నిమిత్తం ప్రేత తృప్త్యర్థం భుంక్ష్యేతి భోక్ష్యతామితి పూర్వవత్ ప్రత్యేకం బ్రాహ్మణం వరయిత్వాఽనయిత్వాఽభ్యర్చ్య పూర్వవత్ ప్రత్యేక మర్చ్య పాత్రం సంసాద్య ప్రేతాయ స్వధేతి పాణా తత్కరే తిలోదకం దత్వా హోమం పిండాదానం చ పూర్వవత్కృత్వా పాత్రాణ్యుపస్తీర్యాన్నాది సర్వం భోజ్యం సకృత్సకృత్పాత్రేషు దత్వా తాన్ బ్రాహ్మణాన్ యథా తృప్తిభోజయేత్.

ఉద్యంతం వా దదాతీతి కేచిత్. ౬౧

అశక్త కేచిదన్నా భావేవా భోక్తృ భావేవా ఉద్యంతం వా ఆమం వా దదాతీతి కేచిద్వదన్తి. భోజనార్థం ద్విప్రస్థ తండులైః పూర్వవత్తిలౌదనం సాపూష వ్యంజనం పక్వా పాత్రే ప్రక్షిప్య ప్రభూతేన సర్పిషోప నివ్య ద్వాత్రింశత్క బిణాని కృత్వాఽగ్ని మభ్యర్చ్య తస్మిన్నగ్నావేన పురుషసూక్తేన వా ఉశన్త స్తాహవామహ ఇతి పితృసూక్తేన వా యత్రే కృష్ణ శ్శకున ఆతుతోద ఇతి మంత్రావృత్త్యా వా జుహూయా దిత్యేకే వదన్తి.

నిమిత్త శ్రాద్ధే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

నిమిత్త శ్రాద్ధే మానేఽతీతే హీనేచ ప్రాజాపత్యం చరిత్వా ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా పూర్వవదేకో ద్దిష్టం కుర్యాత్. ౬౩

నిమిత్త శ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధే మానేఽతీతే హీనేచ తత్కర్తా ప్రాజాపత్యం చరిత్వా ప్రాయశ్చిత్తమితి ప్రేతకర్మణి సర్వత్ర తిలై రేష పైశ్యదేవయామ్యం పైతృకం వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవదేకోద్దిష్టం కుర్యాత్. ఏవం ప్రతిమాసం ద్విగుణాది వృద్ధ్యా ప్రాయశ్చిత్తం కృత్వా సంవత్సరాంతం

కుర్యాత్. నిమిత్త శ్రాద్ధే సంవత్సరేఽతీతే దమానాది సర్వం పూర్వవత్కర్త
వ్యమితి సూత్రాభిప్రాయః.

సపిండికరణా త్పూర్వం మాసి మాసి తన్మరణ దినే పిండం
నిరూప్యైకం భోజయతి. ౬౪

సపిండికరణా త్పూర్వం ప్రతిదినం సోదకుంభ శ్రాద్ధ మేక మేకం కృత్వా
మాసి మాసి తన్మరణ దినే ఏకోద్దిష్ట వద్రాప్త్యాణం వృత్వాఽభ్యర్చ్య పిండం
నిరూప్య ఏకం బ్రాహ్మణం భోజయతి.

సంవత్సర మధ్యే సపిండికరణ నిర్ణయః

ద్వాదశే షష్ఠే తృతియే వా మాసే శుభకార్యే ప్రాప్తే
ద్వాదశాహే వా సపిండికరణం కుర్యాత్. ౬౫

మరణకాలాదరభ్య ద్వాదశే మాసేవా షష్ఠే మాసే తృతియేవా మాసే శుభకార్యే
ప్రాప్తే నిషేధాదా శుభకర్మణ్యగతే సతి ద్వాదశాహే సపిండికరణం కర్తవ్యమ్.
కుర్యాత్. తదా ఏకాదశీహస్యే వై కోద్దిష్టం కృత్వా స్నాత్వా దేశకాల శక్త్య
పేక్షయాశ్వః సపిండికరణం కర్తవ్యమ్. తస్మాత్తత్కాల విహితాన్యపి షష్ట్యధిక
శతత్రయ మేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాని సోదకుంభాని సదక్షిణాలాని ప్రేత తృప్త్యర్థ మప
ర్యుష్యాద్య కరిష్యతి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణేభ్య స్త్రావత్సంఖ్యాకాన్యా మదానానిదత్వా
స్నాత్వా పునః గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య తృప్త్యర్థం తత్తత్కాల విహితా
న్యపి షోడశైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాన్యపకృష్య అద్య కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య ఏకోద్దిష్ట
వత్ షోడశ బ్రాహ్మణానామస్త్యై పూర్వపదభ్యర్చ్య షోడశైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాంగ
పిండ ప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పూర్వవత్ పిండస్థానాది సర్వం కృత్వా
న్నం షోడశదా విభజ్య పిండాన్ కృత్వాఽదాయ గోత్రాయ శర్మణే ప్రేతాయై
తత్పిండ ముపతిష్ఠ త్వితి క్రమేణైకస్మిన్ స్థానే షోడశ పిండాన్ దత్వా తా
భోజయేత్. ద్వాదశాహే సపిండికరణం కుర్యాత్.

కేచిదధికమ్ :- పునర్యాసి మాసి త్రిపురుషోద్దేశేన ద్వాదశ శ్రాద్ధాని కుర్యా
దిత్యేకే కేచిత్.

ఇతి సప్తమః ఖండాః

అధాష్టమః ఖండాః

పూర్వేద్యుర్ద్యో విశ్వే దేవార్థం త్రీనివ్రతర్థ మేకం
ప్రేతార్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్తృతా మితి పరయిత్వా
స్వాహ, స్వధా ఇతి తేషాం కరే తిలోదకం దత్వా పితృభ్యః
స్వదేతి పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వా పితౄనావాహ్య
తన్నామ్నా ప్రేతాయ స్వధా ఇత్యన్యతావ్రతం పూరయి
త్వా ప్రేత మావాహ్య తథా హోమం హుత్వా పిండం నిరూప్య
విశ్వేదేవాభ్యాం ద్వి ద్వి ర్దత్వా పితృభ్యః ప్రేతాయ సకృత్స
కృద్దత్వా తానోఽజయతి.

౬౬

ఇదానీం సపిండీకరణ విధి మాహ. పూర్వేద్యుః సపిండీకరణ దినాత్పూర్వస్మిన్
దివసే రాత్రౌ పూర్వోక్త లక్షణాన్ బ్రాహ్మణా నాహూయ ద్వౌబ్రాహ్మణౌ విశ్వే
దేవార్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్తృతా మితి వృత్త్యా తీర్ణితి పితా మహర్థం
ప్రపితామహర్థం వృద్ధి ప్రపితా మహర్థ మేవం తీర్ణ బ్రాహ్మణాన్ పితృర్థం
సపిండీకరణ శ్రాద్ధే భోక్తృతామితి పరయిత్వా ప్రేతస్య సపిండీకరణ శ్రాద్ధే
భోక్తృతా మిత్యేకం బ్రాహ్మణం ప్రేతార్థమేకం విష్వర్థం సపిండీకరణ శ్రాద్ధే
భోక్తృతా మితి ఫలైర్వరయిత్వా పరేద్యుః పూర్వవత్ ప్రజ్ఞాత పాదాన్ బ్రాహ్మ
ణానాసయిత్వాఽభ్యర్చ్య ప్రత్యేక మర్హ్యపాత్రం సంసాద్య స్వాహ స్వదేతి
విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః స్వాహేతి ప్రత్యేకం విశ్వేషాం దేవానాం కరే యవోదకం
దత్వా పితృభ్యః పితౄమహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వదేతి తేషాంకరే తిలోదకం
దత్వా విష్ణుప్రసాదేతి విష్ణోః కరే యవోదకం దత్వా పూర్వవత్పిండస్థానం
కృత్వోల్లేఖనాదీన్ కృత్వా సపవిత్రం పాత్రం నిధాయ పితృభ్యః స్వదేతి
తత్పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వాగోత్రాన్ రూపాన్ పితౄనా వాహయమిత్యే
వం ఆమ ఆగచ్ఛన్వితి మన్త్రం సన్నమ్య పితౄన్ పితామహాన్ ప్రపితామహా
నావాహ్య తన్నామ్నైతి గోత్రాయ శర్మచే ప్రేతాయ స్వదే త్యన్యత్రేవ పిండ
స్థానస్థం పాత్రం తిలోదకైః పూరయిత్వా తన్నామ్నా ప్రేతమావాహ్యభ్యర్చ్య

యథా సపిండికరణే పూర్వముక్తం తథాహోమం హుత్వా పిండం నిరుప్యేతి
పితృజ్ఞాం ప్రేతస్య చ ప్రత్యేకం పిండం నిక్షిప్త్య పితృదేవతాభ్యాం పాత్రయోః
యథాధాగం హోమ శిష్టాన్నాదికం ద్వీర్ద్విర్దత్వా ప్రక్షిప్త్య దేవశేషం పితృభ్యః
పాత్రేషు సకృత్సకృద్దత్వా పూర్వవత్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయతి.

పిండ సమారోపణం ఉదక సంయోజనం చ

పితృపితౄణైః ప్రేతపిండం సమారోప్య పితృపాత్రోదకైః
ప్రేతపాత్రోదకం సంయోజయతి. ౬౭

పితృపితౄణైః ప్రిభిః క్రమేణ ప్రేతపిండం త్రిధా కృత్వా పూర్వవత్సమారోప్య
పితృ పాత్రే ప్రేత పాత్రోదక మావాహన పాత్ర జలం సంయోజయతి.

సపిండికరణే హీనే ప్రాయశ్చిత్తమ్

సపిండికరణే హీనే కృతం శుభకార్యం వినశ్యతి. ౬౮

సపిండికరణే హీనే అకృతే సతి కృతం శుభకార్యం నిషేధాది శుభకర్మ
వినశ్యతి. అశుభం భవతి.

తస్మాత్ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా సపిండికరణం కృత్వా
భిన్నేఽహని విష్ణుసూక్తం మిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీ స్తుత్వా
పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్. ౬౯

తస్మాత్కారణాత్ కర్తా ప్రాజాపత్యం చరిత్వాఽగ్నిం సంసాధ్య వైశ్వదేవం
యామ్యం ప్రైతృకం వ్యాహృతీశ్చ తిలైః ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా పూర్వవత్
సపిండికరణం పిండ సంయోజనాంతం కృత్వా భిన్నే హని పృథక్ శుభదినే
తదగ్నిమాధాయ విష్ణోర్ముతాది ఘ్నిన్దాహుత్యా శ్రావితాదీన్ ఆజ్యేన ప్రాయశ్చిత్తం
హుత్వా కృతమపి పునశ్శుభకర్మ కుర్యాత్.

అష్టకా హీనే తద్వంశ వినాశో భవేత్. ౭౦

సపిండికరణ దినాద్వితీయే తృతీయేవాహ్నోష్టకా హీనే సతి తస్యకర్తవ్యంశః
కులం తస్య వినాశోఽశుభం తద్వంశవినాశో భవేత్.

యత్నేనాష్టకాం కరోతి.

౭౧

తస్మా త్సూర్యవత్ప్రాయశ్చిత్తమ్ హుత్వా యత్నేన నియమేనాష్టకం కరోతి.

యథోక్త జలదాన పిణ్డ నిర్వాప బ్రాహ్మణ భోజనేషు శ్రద్ధయా కృతేషు సర్వసంపత్సమృద్ధి ర్వంశ వివర్ధనం చ భవేదితి విజ్ఞాయతే.

౭౨

శ్రాద్ధ కర్తుః కిం ఫల మిత్యత ఆహ. యథోక్త ముక్తప్రకార మనతిక్రిష్ణ్య జలం తిలోదకాది తన్య దానం బలీనాం పిండానాం నిర్వాపో నిక్షేపః ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాద్యంగం బ్రాహ్మణభోజనం చ తేషు జలదాన పిండ నిర్వాప బ్రాహ్మణ భోజ నేషు శ్రద్ధయా కృతేషు సత్కు తత్తత్తః సర్వ సమృత్సమృద్ధి సృకలైశ్వర్యాది పృద్ధిర్భవేత్. వంశ వివర్ధనం తత్కర్తుః కులాభివృద్ధిశ్చ భవేదితి విజ్ఞాయతే.

ఇత్యష్టమః ఖండాః

ఆధ నవమః ఖండాః

విచ్చిన్నాపాసన కాలే మరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్

గృహస్థ స్యాపాసనే విచ్చిన్నే యది ప్రాణోత్క్రాంతి వృద్ధాను జ్ఞాత స్తత్పుత్ర శ్రోత్రియాగారా దగ్ని మా హృత్య సంస్కృతాయాం భువి వ్యాహృతిభిః సంస్థాప్యో పతిషేత్.

౭౩

ఇదానీం ప్రేతాధాన మాహ. గృహస్థస్యేతి. ఆహితాగ్నే రనాహితాగ్నే ర్గృహస్థస్య వనస్థస్యవా ఔపాసనే అగ్నిహోత్రాదితే హేమే విచ్చిన్నే నష్టేనతి యదిప్రాణానా మసూనా ముత్క్రాంతిరేహాన్నిర్గమనం ప్రాణోత్క్రాంతి స్తస్య మరణం భవేచ్ఛేత్ పృథ్వాః ప్రాయశ్చిత్తాదిజ్ఞాన పృథ్వా పైరనుజ్ఞాతో పృథ్వు జ్ఞాతః అస్యేదం ప్రాయశ్చిత్తమ్ తదా చరే త్యనుజ్ఞా మది గతవాన్ పుత్రాదిః పుసరాధానోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ చరిత్వా తద్ద్రవ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా

శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యమ్

అరణ్యాద్యారోపితం చేత్ర ద్విధినా తం మదిత్వా నిదన్యాత్. అథవా శ్రోత్రియా గారాదగ్ని మాహృత్య సంస్కృతాయాం ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కృతాయాం భువి భూమ్యా మాఘారం వినా వ్యాహృతీభిరగ్నిం సంస్థావ్య ఉపతిష్ఠేత.

“జుష్టోదమూనా” ఇత్యధై నం పరిసమూహ్యా పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్యేజ్యం విలాపోః త్వాంయ స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా సప్త వ్యాహృతీర్హుత్వా పునరపి పూర్వపద్ధృ హీత్వా పూర్వం దేవాః, ప్రాణాపానౌ ఇతి ద్వాభ్యాం మాత్వా పృక్షే సంబాధి హ్లాం మాత్వా పృక్షే సంబాధేధాం ఇతి ద్వాభ్యాం అగ్నేఽభ్యావర్తిన్, అగ్నే అగ్గిరః ఇతి ద్వాభ్యాం పునరూర్ధ్వా, సహరయ్యా ఇతి ద్వాభ్యాం అయా శ్చాగ్నే, బ్రాహ్మణ ఏకహోతా ఇతి ద్వాభ్యాం క్రమేణ చతుర్గృహీతాని హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా మహా వ్యాహృతీశ్చ జుహుయాత్.

జుష్టోదమూనేత్యగ్నే రుపస్థానం కుర్యాత్. అథోపస్థానానంతరం ఏనమగ్నిం పరిసమూహ్యేతి. పరితస్సమూహనం శోధనం పరిసమూహనం పాణినా పరి సమూహ్య దర్భైః దక్షిణ పశ్చిమాగ్రం పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్యేతి పరిత ఉక్షణం సేవనం పర్యుక్షణం పరిషేవనంకృత్వా ఆజ్యం విూప్యేతి ఆజ్యస్థాలీం గృహీ త్యాగ్నావదిశ్రిత్య పవిత్రేణోత్పాయ దర్భోల్లేన పత్యవతీర్య స్రుచి చతు స్కృత్యః ఆజ్యం గృహీత్వా చతుర్గృహీతం స్రుచ్యమాజ్యం గృహీత్వా సప్త కృత్యః సప్త వ్యాహృతీర్హుత్వా పునః పూర్వపద్ధతుర్గృహీతం గృహీత్వా ద్విః కృత్యః పూర్వం దేవాది ద్వాభ్యాం ముత్రాభ్యాం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం గృహీత్వా ద్విః కృత్యః మాత్వా పృక్షమితి ద్వాభ్యాం మస్త్రాభ్యాం హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీత్వా చతుష్కృత్యః అగ్నేభ్యా వర్తిన్నిత్యాది చతుర్వి ధ్వుత్వా ఏసం క్రమేణ చతుర్గృహీతాన్యాజ్ఞాని హుత్వా పునశ్చతుర్గృహీతం స్రుచ్య మాజ్యం గృహీత్వా చతుష్కృత్యః మహావ్యాహృతీశ్చ హుత్వా సాయం పురః సుగ్నిహోత్రాదికం హోమం జుహుయాత్.

ఏవ మగ్ని ముత్పాద్య పూర్వోక్తేన విధినా దహనం
కుర్యాదిత్యాహ భగవాన్విఖనాః.

౭౫

ఏవ మగ్ని ముత్పాద్య పూర్వవదితి. తిలై రైవ్యశ్వదేవం యామ్యం పైతృకం
వ్యాహృతీశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం పృత్యా తేనాగ్నినా పూర్వవత్ దహనం కుర్యాదితి
విఖనాః ప్రాహ. ప్రాహేతి వీష్ణు శారీరకర్మ పరిసమాప్తౌ భవేదితి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే సప్తమ ప్రశ్నార్థ
వివరణే చతుర్థః పటలః -

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహాగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం సప్తమోగతః
సప్తమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథాష్టమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖణ్డః

వర్ణాశ్రమ ధర్మాః

అథ వర్ణాశ్రమ ధర్మమ్.

౧

చతుష్కృత ముఖాంబోజ భృంగంతు విదుషాం పరమ్

మనసా శిరసా వాచా వందే విఖనసం మునిమ్.॥

స్మార్తం సర్వం ప్రభాష్యాథ రామం నత్వాఽహ మగ్నిచిత్.

తద్వర్ణాశ్రమ ధర్మస్య భాష్యం వజ్ఞ్యమి సంప్రతి.॥

స్మార్తం నిషేకాది ప్రాయశ్చిత్త ముక్త్యా ఇదాసీం తద్వృధీ కరణార్థం
తద్ధర్మమాహ. అదేతి. అథ శబ్ద ఆరంభార్థః. వర్ణాశ్రమ ధర్మమారభ్యత ఇతి
వర్ణ ధర్మశ్చ ఆశ్రమ ధర్మశ్చ వర్ణాశ్రమ ధర్మశ్చ గుణధర్మశ్చ తద్వర్ణాశ్రమ

1

2

3

4

ధర్మం అష్టమే బ్రాహ్మణ ముపనయీ తేత్యాది వర్ణధర్మః. సమిద్ధోషు భైశ్చ
చర్యాద్యాశ్రమ ధర్మః, బ్రాహ్మణస్య పాలాకోదండ ఇత్యాది వర్ణాశ్రమ ధర్మః,
పాకుపాల్యాదయో గుణధర్మః, ప్రాయశ్చిత్తాదయో నిమిత్త ధర్మ ఇతి.

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రా ముఖ బాహూరు
పాదేషు జాతాశ్చత్వారి పర్ణా యస్మా ద్రాబ్రహ్మణోఽస్య
ముఖమాసీ దిత్వాది శ్రుతిః. ౨

తర్హి కేతే వర్ణః కియస్త ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మణో వత్సం బ్రాహ్మణః
క్షత్రాత్ప్రాయత ఇతి క్షేత్రస్తస్యా పత్యం క్షత్రియః, విశత్యా ప్రాదికమితి విత్
తస్యపత్యం వైశ్యః, కుద్ధం దానేన రాతీతి శూద్రః, తే బ్రాహ్మణ క్షత్రియ
వైశ్య శూద్రాః కుత్రజాతా ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మణః పరమాత్మనో విద్వోః
ముఖే జాతా బ్రాహ్మణాః, పరమాత్మనో బాహోర్జాతాః క్షత్రియాః, పరమాత్మన
ఊర్లోర్జాతా వైశ్యాః, పరమాత్మనః పాదయోర్జాతాః శూద్రాః ఇత్యేవం రీత్యా
ముఖ బాహూరు పాదేషు జాతాః సంభూతాః చత్వారి వర్ణా భవన్తి. కపిలారుణ
పీత కృష్ణ వర్ణైః వర్ణైస్తే నిరూప్యన్త ఇతి వర్ణాః అస్మిన్నర్థే శ్రుతిమాహ.
బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్వాది శబ్దేన బాహూరాజన్యకృతః. ఊరూతదన్య
యద్వైశ్యః, పద్భ్యం శూద్రో అజాయతేతి శ్రుతిః. తస్మాన్మృఖాదిషు జాతాః.

పూర్వేషాం శ్రతయాణాం నిషేకాద్యా స్సంస్కారా
విధీయన్తే. ౩

పూర్వేషాం ప్రథమానాం శ్రతయాణాం బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యానాం
నిషేకాద్యాః సోమన్తాః చత్వారింశత్సంస్కారా విధీయన్తే. ఉచ్యన్తే.

తేషాం ద్విజన్మనాం వేదాధికారః ౪

తేషాం శ్రతయాణాం ద్వితీయం జన్మ యేషాంతే ద్విజన్మానః తేషాం బ్రాహ్మణ
క్షత్రియ వైశ్యానాం వేదాధికారో భవతి. వేదేషు వేదోక్త కర్మ స్వధికారః
అనుష్ఠానార్హో వేదాధికారః.

తస్మా ద్రాబ్రహ్మణస్యాధ్యయనాభ్యాసన యజన యాజన
దాన ప్రతిగ్రహా ష్టక్కుర్మాణి భవన్తి. ౫

తస్మాత్కారణాత్ బ్రాహ్మణస్య అధీతే వేదవశనం కరోతీత్యధ్యయనం, అధ్యాపనం కారయతీత్యధ్యాపనం, యజతి యాగం కరోతీతి యజనం, యాజయతి యాగం కారయతీతి యాజనం, దదాతి దానం కరోతీతి దానం, ప్రతిగృహ్లాతి దానస్వీకరణం కరోతీతి ప్రతిగ్రహశ్చ ఏతే షట్ క్రియస్త ఇతి కర్మాణి తాన్యధ్యయనాధ్యాపన యజన యాజనదాన ప్రతి గ్రహష్వ ట్కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి.

క్షత్రియ వైశ్యయోర్యజనాభ్యయన దానాని. ౯

క్షత్రియ వైశ్యయోర్వర్ణయోః యజనాభ్యయన దానాని శ్రీణి కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి. నన్యాని త్రిణి.

క్షత్రియస్య ప్రజాపాలన దుష్ట నిగ్రహ యుద్ధాశ్చ. ౧౦

ఇదానీం గుణధర్మాణ్యాహ. క్షత్రియస్య ప్రజాః జనాన్ పాలయతి రక్షతీతి ప్రజాపాలనం, దుష్టాన్ మనుష్యాన్ నిగృహ్లాతి దండయతీతి దుష్ట నిగ్రహః, యుద్ధ్యతే ప్రత్యర్థిభిరితి యుద్ధః తే ప్రజాపాలన దుష్టనిగ్రహ యుద్ధాశ్చత్రయః ఏతాని షట్కర్మాణి కర్తవ్యాని భవన్తి.

వైశ్యస్య పాశుపాల్య కుసీద వాణిజ్యాశ్చ. ౧౧

వైశ్యస్య పశూన్ పాలయతీతి పశుపాలనం తత్సంబంధికర్మ పాశుపాల్యం, కుత్సితేన వృద్ధ్యాదినా సిద్ధ్యతే వర్తత. ఇతి కుసీదః, వణిజ్యతే వ్యవహీయతే సర్వమితి వణిక్ తత్సంబంధి కర్మ వాణిజ్యం ఏతే పాశుపాల్య కుసీద వాణిజ్యాశ్చ త్రయ ఏవ మేతాని షట్కర్మాణి భవన్తి.

శూద్రస్య ద్విజన్మనాం శుశ్రూషా కృషి శ్చైవ. ౧౨

శూద్రస్య ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణాదీనాం శుశ్రూషయతే సేవ్యత ఇతి శుశ్రూషా, కృష్యతే హలేన భూమిర్వి లిఖ్యత ఇతి కృషిః. చకరాత్పాశు పాల్యాదిశ్చ కర్మాణి భవన్తి.

బ్రాహ్మణస్యో శ్రమా శ్చత్వారః. ౧౩

సంప్రతి తేషాం ఆశ్రమా ఉచ్యంతే. బ్రాహ్మణస్య ఆశ్రమ్యన్తి తపస్యన్త్యస్మిన్నిత్యాశ్రమాః. చత్వారో బ్రాహ్మ చర్యాదయో భవన్తి.

క్షత్రియస్యా ద్యాస్త్రయః.

౧౧

క్షత్రియస్య ఆద్యాశమాస్త్రయః భవన్తి. చ పన్నాసః.

వైశ్వస్య ద్వావేష.

౧౨

వైశ్వస్య ద్వావే వాద్యావాశమా భవతః, నవానప్రస్థ సన్యాసౌ.

ఆశ్రమ భేదాః

తదాశ్రమిణ శ్చత్వారో బ్రహ్మచారి గృహస్థో వానప్రస్థో
భిక్షు రితి.

౧౩

తర్హ్యే తేకిం నామాన ఇత్యత ఆహ. తే ఆశ్రమాయేషాం తే తదాశ్రమిణః చత్వారః, బ్రహ్మచేద స్తదధ్యయనం చరతీతి బ్రహ్మచారి, గృహే తిష్ఠ తీతి గృహస్థః, వనే ప్రకర్షేణ తిష్ఠతీతి వనప్రస్థః, తేన వర్తమానో వానప్రస్థః, జనం ప్రసేద ఇతివా వానప్రస్థః, భిక్షతే అన్నం యాచత ఇతి భిక్షు రిత్యనెన ప్రకారేణ ఆశ్రమిణశ్చ చత్వారో భవన్తి.

ఇతి ప్రథమః ఖండాః

అథ ద్వితీయః ఖండాః

ఉపనీతో బ్రహ్మచారి మేఖలోప వీతాజిన దణ్డ ధారి
స్నాత్వా తర్పణం బ్రహ్మయజ్ఞం సాయం ప్రాత స్సన్ధ్యౌ
పాపన సమిధ్యో మావ కుర్వన్ గురోః పాదా పుపసంగృహ్య
నిత్యాభివందీ ప్రతేనాధ్యయనం కరోతి.

౧౪

సంప్రతి బ్రహ్మచారిణో ధర్మ ముచ్యతే. ఉపనీతః పూర్వవత్కృతోపనయనః బ్రహ్మచారి మేఖలా మాంజీ రశనా, ఉపవీతం యజ్ఞ సూత్ర, మజినం, కృష్ణ మృగచర్మ, దండః పాలాశయష్టిః, ఏతేషాం ధారణ మస్యాస్తీతి మేఖలోపవీతా జిన దండధారి భూత్వా పూర్వవత్స్నాత్వా తృప్యన్తి దేవరీ పితరోజలాంజలి

భీరితి తర్పణం, బ్రహ్మణావేదేన దేవాన్ యజత ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞస్థం సాయం ప్రాతః సంధ్యా ముపాస్యత ఇతి సంధ్యోపాసనం సమిద్భిః హోమః క్రియత ఇతి సమిద్ధోమః. తేష చ స్సముచ్చయే. కుర్వన్ కుర్వాణః గురో రాచార్యస్య పాదౌ దక్షిణం దక్షిణేన, వాచుం పాదం వాచేన పాణేనా ఏవం పాదా వుప సంగృహ్య సంస్పృశ్య నిత్యమభివందితుం నమస్కర్తుం శీలమన్యేతి విత్యాభి వందీ భూత్వా ప్రాణావత్యాది వేదప్రతాన్యాచరన్ ప్రతేన నియమేనా ధ్యాయనం కరోతి.

స్థితే గురౌ స్థేయాత్.

౧౫

ప్రత మేవాహ. గురౌ స్థితే సతి స్థేయాత్. స్వయం తిషేత్.

ఉత్థితే పూర్వముత్థాయ ప్రజన్త మనుగచ్ఛేత్.

౧౬

గురౌ వుత్థితే ఉత్తిష్ఠతి సతి పూర్వం తస్మాద్ధైనా త్రాప్యగేవ స్వయముద్ధాయ ప్రజన్తం గచ్ఛన్తం గురుమనుగచ్ఛేత్. గురోః వశ్యాద్యచ్ఛేత్.

అసీనే శయానేచ నియుక్తో నీచై రన్వాసనశయనే కుర్యాత్

గురావాసీనేచ సతి గురౌ శయానేచ సతి నియుక్త స్తేనాను జ్ఞాతస్సన్ నీచై రనున్నత ఆసనే శయనేవా అన్వాసన మనుశయనంచ తేవాసన శయనే కుర్యాత్.

అనుక్తో యత్కించ తక్రర్మ నాచరతి.

౧౭

అనుక్తం గురుణా ఇదం కుర్విత్య నియుక్తస్సన్ యత్కించిత కర్మ కిమపి కార్యం నాచరతి. సకుర్యాత్.

అనుక్తోపి స్వాధ్యాయ నిత్యకర్మాణ్యా చరేత్.

౧౮

అనుక్తోపి స్వయమేవ స్వాధ్యాయో వేదవతనం నిత్యాని స్నాన సంధ్యోపాసన తర్పణ బ్రహ్మయజ్ఞ, సమిద్ధోమాదీని తానిచ కర్మాణి స్వాధ్యాయ నిత్య కర్మాణ్యా చరేత్.

ఉష్ణాంబు స్నాన దన్తభాషన అంజనాను లేపన గన్ధ పుష్పోపాస చుత్రదివా స్వాపరేతస్సన్ద్ర స్త్రీదర్శన స్పర్శన మైదు నాని కామక్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్య హింసాదీని

పర్జయిత్వా సదా శుశ్రూషుర్గురోః ప్రియహిత కర్మాణి
కుర్వీత. ౨౦

బ్రహ్మచారిణోఽనర్హాణి కర్మాణ్యాహ. ఉష్ణమగ్ని తప్తంచ తదంబు తేన
స్నాన ముష్ణాంబు స్నానం వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ పునః శీతాంబు స్నానేన
శుద్ధ్యతి దంతానాం ధావనం క్షాప్తేన శోధనం దంతధావనం. అంజతే అనే
నేత్యంజనం నేత్రకజ్జలం తస్మానులేపనం నేత్రయోర్ధారణ మంజనానులేపనం
గంధో మలయజ్ఞాది పరిమలద్రవ్యం పుష్పాణి కరవీర చంపకాదీని కుసుమాని
ఉపానహ్యతే పాదావిత్కుపానత్ చర్మణా కృత పాదత్రాణం ఛత్రమాతపత్ర
మేతాని చ వర్జయేత్. యది పరిగ్రహేత్ స్నానతః శుద్ధ్యేత్. యద్యుపాన
చ్ఛత్ర ధారయేత్ ఇతి కేచిత్. దివా స్వాపం దివా నిద్రాంచ సదా విశేషతః
వర్జయీత. యది కుర్యాత్ స్నాత్వాష్ట శతం గాయత్రీం జపేత్. రేత
స్సృంద మింద్రియ స్థలనం కామతోఽకామతోవా వర్జయేత్. కామతశ్చేదవ కీర్ణ
ప్రాయశ్చిత్తమ్ కుర్యాత్. యద్యకామతః స్నాత్వా శుద్ధ్యేత్. త్రీణాం రాగతో
దర్శనం స్పర్శనం చ వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ ప్రాజ్ఞావత్యం చరేత్. మైథు
నం చ వర్జయేత్. యది కుర్యాత్ అబ్ధికృచ్ఛం చరేత్. కామో విషయాభిలాషః
క్రోధః కోపః, లోభః పికునతా, మోహః ఆశా, మదో గర్వః, మత్సరస్యభావో
మాత్సర్యమేతే అరిషడ్వర్గాశ్చ హింసా జీవహననం ఆదిశబ్దేన స్త్రీయాన్పుత
నిండాదయశ్చతాని ఉష్ణాంబు స్నాన దంతధావనాంజనాను లేపన గంధ పుష్పా
పాన ఛత్ర దివాస్వప్న రేతస్సృంద త్రీదర్శన స్పర్శన మైథునానిచ కామక్రోధ
లోభ మోహ మదమాత్సర్య హింసాదీనిచ వర్జయిత్వా సదా శుశ్రూషాం కర్తు
మిచ్ఛుః శుశ్రూషుస్సన్ గురోర్యాని ప్రియాణి హితానిచ కర్మాణి కార్యాణి తాని
ప్రియహిత కర్మాణి కుర్వీత. ప్రియ మవ్య హితం హితమవ్య ప్రియం కార్యం
న కుర్యాదిత్యర్థః.

అద్యేషీ వాక్చిత్తానుకూలః ప్రియం సత్యం వదతి. ౨౧

నాస్తి ద్వేష మస్యేత్య ద్యేషీ వాచో వచనస్య చిత్తస్య మనసోనుకూలం యస్య
వాక్చిత్తానుకూలః సన్ యత్ప్రియం సత్యం తద్వచనం వదతి. ప్రియ మవ్య
సత్యం సత్యమవ్యప్రియం నవదేదిత్యర్థః.

అర్హోఽప్య సత్కాప్రియ నిన్దాం నాచక్షిత.

౨౨

అర్హోఽపి క్షుత్తృష్టాది వీడితోపి అనత్యం చాప్రియంచ విందంచ తామసత్వా
ప్రియ నిందాం నా చక్షిత. నవదేత్.

మధు మాంస మత్స్య రసశుక్తా ద్భోజ్యో భోజనపర్జీ భైక్ష
చరణం కృత్వా గురుకానుజ్ఞాతో భైక్షన్న మశ్నీయాత్.

మధు క్షౌద్రాది. మాంస మామిషం, మత్స్యం మీనుచ నాశ్నీయాత్. యది
భుంజీయాత్ప్రాజాపత్యం చరిత్వా *మాంజీ హోమేన శుద్ధ్యతి. రసోలవణాది
శుక్తం ద్రవ్యాస్తరయుక్తం పయ్యపితం ఆదిశబ్దేన పయ్యపితోచ్ఛిష్ట కేశాది
చూషిత సూతక ప్రేతకాద్యన్నాది భోక్తు మనర్హ మభోజ్య మేతేషాం భోజనం
పరిత్యజం శీలమస్యేతి మధు మత్స్యమాంస రస శుక్తాద్యభోజ్య భోజన పక్షిభవేత్.
యది భుంజీయాత్. అహోరాత్ర ముపోష్య పంచగవ్యం పీత్వా శుద్ధ్యేత్.
సూతక ప్రేతక నవశ్రాద్ధ సపిండిరణ శ్రాద్ధ మాసికాద్యన్నం యది భుంజీ
యాత్ త్రిరాత్ర ముపోష్య పంచగవ్య పానన శుద్ధ్యతీతి కేచిత్. భిక్షణాం
సమూహో భైక్షం తదర్థం చరణం గృహధృహదటనం భైక్ష చరణం మౌన
వ్రతేనా నిందితానాం బ్రాహ్మణానాం గృహేభైక్షం కృత్వా తద్భైక్షం గురవే
వివేద్య భుంక్ష్యేతి గురుకానుజ్ఞాతస్సన్ సాయం ప్రాతర్భుజ్యన్నం మౌనన
యధేష్ట మశ్నీయాత్. భుక్త్వా తమచ్ఛిష్ట పాత్రాదిర మవశేషిదవ్యాదితి కేచిత్.
యది భైక్ష చరణ మకృత్వా వివాహ మశ్నీయాత్ గాయత్ర్య స్తవతం జపేత్.
యద్యపోషనం మౌనం చాకృత్వా అశ్నీయాదష్టోత్తర శతం గాయత్రీం జపేత్.

గురు వృద్ధ దీక్షితానా మాఖ్యాం న బ్రూయాత్.

౨౩

గురవః పితృ మాత్రాచార్యా వృద్ధాః జ్ఞానేన వయసా కర్మజ్ఞా విద్యయా
వృద్ధా అధికాః దీయతే జ్ఞానం క్షీయతే పాపమనయేతి దీక్ష తదస్యేతి దీక్షితః
పోషయాజ్ఞాదయః తేషాం గురువృద్ధ దీక్షితానామాఖ్యా మభిధానం పూర్వనామ
న బ్రూయన్నోచ్ఛరేత్.

గుర్వభావే తత్ప్రతే చ గురుపత్కర్మా చరతి.

౨౪

* మాంజీహోమం = పునరుపనయనం

గుర్వభావే ఆచార్యా సంభవే తత్పుత్రే ఆచార్యాత్మజే చకరాత్తద భావే
తత్పుత్ర ప్రహితాదితే శిష్యేవా గురవద్గురోరిప పూర్వోక్తం కర్మాచరతి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రశ్నార్ధ
వివరణే ప్రథమః పటలః

ఇతి ద్వితీయః ఖండాః

అథ తృతీయః ఖండాః

బ్రహ్మచారి భేదాః

బ్రహ్మచారిణ శ్చతుర్విధాః.

౨౬

తర్హ్యేత కియస్త ఇత్యత ఆహ. బ్రహ్మచారిణ శ్చతుర్విధాః.

గాయత్రీ బ్రాహ్మః ప్రాజాపత్యో నైషిథ ఇతి.

౨౭

గాయత్రీ మూత్ర మధ్యయన మస్యేతి గాయత్రః. బ్రహ్మ వేద మధీయతేఽ
నేనేతి బ్రాహ్మః ప్రజాపతి ర్నారాయణో దేవతా అస్య ధ్యేయత్వేనేతి ప్రాజా
పత్యః. నిష్ఠాబ్రహ్మచర్యమేవ నియమోఽస్యేతి నైషిథః. ఇతి చతుర్విధా భవన్తి.

గాయత్రః

గాయత్ర ఉపనయనా దూర్ధ్వం త్రిరాత్ర మక్షరలపణాశీ
గాయత్రీ మధీత్యా సావిత్ర ప్రత సమాప్తేరత్ర ప్రతచారి.

ఇదానీ యేతేషా మారాద మాహ. గాయత్ర ఇతి నామా బ్రహ్మచారి ఉపనయనా
దూర్ధ్వ ముపనయనకాలాదుపరి తిస్రశ్చ రాత్ర్య స్త త్త్రిరాత్రం త్రిదినం,
సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః ద్విగురేకవచనం, జైరం మరీచ్యాది, లవణం సాము
ద్రావి నవిద్యతే తాభ్యాం మిశ్రితం భోజన మస్యే త్యక్తారలపణాశీ భూత్వా
గాయత్రీ మధీత్య గురోరధ్యయనం తృత్వా ఆసావిత్ర ప్రత సమాప్తేః సావిత్ర
ప్రత విసర్జన పర్యంతం అత్ర త్రిదిన ప్రత మక్షరలపణాశనం తదా చరితుం
శీలమస్యేతి ప్రతచారి భవేత్.

బ్రాహ్మః

బ్రాహ్మః సావిత్ర వ్రతా దూర్ధ్వ మనభిశస్తా పతితానాం
గృహస్థానాం గృహేషు భైక్ష చరణం వేదవ్రత చరణం చ
కృత్వా ద్వాదశసమా వింశతి సమావా గురుకులే స్థిత్యా
వేదాన్వేదో వేదంవా సూత్ర సహిత మధ్యయనం కృత్వా
గార్హస్థ్యానుసరణం కుర్యాత్.

౨౯

బ్రాహ్మ ఇతినామా బ్రహ్మచరీ సావిత్ర వ్రతా దూర్ధ్వం సావిత్రవ్రత విసర్జ
నాదుపరి ఆనమావర్తనా దనభిశస్తాః అనారోపిత పాతకా అనిందితాశ్చ తే అపతితా
అకృత పాపాశ్చ తేషా మనభిశస్తా పతితానాం గృహస్థానాం బ్రాహ్మణానాం
గృహేషు భైక్ష చరణం సాయం ప్రాతర్భిక్షాటనం కృత్వా తన్నివేదితాన్నం
భుక్త్వా వేదవ్రతానాం ప్రాజాపత్యాదీనాం చరణం తత్త్వాండాధ్యయనారంభ
కాలే బసనం తత్తదన్తే విసర్జన మేవం వేదవ్రతచరణం కృత్వా ద్వాదశసమా
ఉపనయనాదూర్ధ్వం ద్వాదశ సంవత్సరావా వింశతి సమా వింశతి వత్సరావా
కాలాధ్వనోరత్యంత సంయోగ ఇతి ద్వితీయా. వ్రతీ వేదం ద్వాదశ సంవత్స
రానితి* (కేచిత్ స్వీకరణాంతం వా ద్వాదశ వర్షాణ్యే తద్వేదే బ్రహ్మచర్యం
చరేత్ తత్సృతి ద్వాదశవా నర్వేషు గృహణాంతం వేతి) వా వేద స్వీకరణాంతం
వేతి గౌతమవచనాత్ గురోః కులం వంశః తస్మిన్ గురుకులే స్థిత్యా వేదాన్
ఋగ్యజుస్సామాఖ్యాన్ తీర్థీన్ వేదాన్ ద్వా ఋగ్యజుషీ వేదమృగ్వేదం స్వ
సూత్రం యద్వేదమూలం తద్వేద మపివా సూత్ర సహిత మధ్యయనం కృత్వా
గార్హస్థ్యానుసరణం గృహస్థస్య భావో గార్హస్థ్యం దదనుసరతి తన్మార్గం గచ్ఛ
తీతి గార్హస్థ్యానుసరణం కుర్యాత్. సమావృత్తస్సన్ దారసంగ్రహణం కుర్యా
దిత్యర్థః.

ప్రాజాపత్యః

ప్రాజాపత్య స్సాన్నిత్వా నిత్యకర్మ బ్రహ్మచర్యశీలో నారా

* “క” పు న కే.

యణ పరాయణో వేద వేదాఙ్గార్థాన్విచార్య దారసంగ్రహ
ణం కరోతి. ౩౦

ప్రాజాపత్యే ఇతి నామ బ్రహ్మచారీ ప్నాత్వా సమావృత్తో భూత్వా నిత్య
కర్మమ ప్నావ సంఖ్యోపాసనాదిమ బ్రహ్మచర్యేచ శీలం తాత్పర్యం యస్య స
నిత్యకర్మ బ్రహ్మచర్య శీలః సారాయణ పరాయణస్సన్ వేదాశ్చత్వార స్త్రయో
వా వేదాంగాని శిశి వ్యాకరణ ఛందో విరుక్తాదీని మన్వాది స్మృతయోవా మీమాం
సాదయో వా తాన్ వేదవేదాంగాన్ విచార్య ఆర్ధతోఽవగమ్య వత్సాత్ దర
సంగ్రహణం వివాహం కరోతి.

ప్రాజాపత్యే త్రినంవత్సరాదూర్ధ్వం న తిష్ఠే చిత్త్యుషయో
వదన్తి. ౩౧

ప్రాజాపత్యే బ్రహ్మచర్యాశ్రమే త్రినంవత్సరాదూర్ధ్వం సమావర్తన కాలాదర
భ్య త్రినంవత్సరాదువరి కాలే న తిష్ఠేవీతి ఋషయోవదన్తి. స్వదారనిరతో
ఋతుకాలాభి గామీనదా పరదారవర్జే సప్రాజాపత్య ఇతికేచిత్.

నైషికః

నైషికః కాషాయం ధాతుపస్త్రముజినం వల్కలం వా పరి
ధాయ జటీశిఖీ వా మేఖలీ దణ్డీ సూత్రాజినధారి బ్రహ్మచారి
శుచిరక్షరలవణాశీ యావదాత్మనో విప్రయోగ స్తా వద్గురు
కులే స్థిత్యా నివేదిత భ్రాతృ భోజీ భవతి. ౩౨

నైషికో నామ బ్రహ్మచారి కాషాయం రక్తమృదాశ్లేత వస్త్రం ధాతునాగైరి
కేణ రక్తవర్ణనాన్యేనవా హరితక్యాది రసేనవా శ్లేతం వసనం ధాతుపస్త్రముధవా
కాషాయం నామ ధాతువస్త్రం వా, అజినం రృష్టాజినంవా, వల్కలం తరుత్వ
గ్వస్త్రం వా పరిధాయ జటా అస్యేతి జటీ, శిఖా అస్యేతి శిఖీవా, మేఖలా
అస్యేతి మేఖలీ, పాలాకో దండోఽస్యేతి దండీ, సూత్రాజిన యోధారణమస్యేతి
సూత్రాజినధారి, బ్రహ్మచారి జితేంద్రియః కుచిః కుద్ధత్వా అక్షరలవణాశీ క్షిర
లవణ వర్షాన్న భోజీ భూత్వా యావత్కాలే నాత్మనః ప్రాణస్య విప్రయోగో

నాశః స్యాత్ తావత్కాల వ్యవధంతం గురుకుల ఇతి గుర్వభావే తద్భార్యాయం
తత్పుత్రే తత్పుత్రే తత్పుత్రే తత్ జ్ఞాతౌ స బ్రహ్మచారిణి వా ఏవం
గురుకులే స్థిత్యా పూర్వవత్ ఖిత్వాటనం కృత్వా తద్వైక్షం గురవే నివేద్య తే
నానుజ్ఞాతో భూత్వా నివేదితం చ తద్వైక్షం తోక్తుం శీలమస్యేతి వివేదిత వైక్ష
భోజీ భవతి.

ఇతి త్వతీయః భాగః

అథ చతుర్థః భాగః

గృహస్థ ధర్మాః

దారాన్ సంగృహ్య గృహస్థోపి స్నానాది నియమాచారో
నిత్య మౌపాసనం హుత్వా పాకయజ్ఞి యాజీ వై శ్వదేవ
హోమాస్తే గృహగతం గురుం స్నాతకంచ ప్రత్యుత్థాయా
భివంద్యాసన పాద్యాచమనాని ప్రదాయ మధునా తోయేనవా
ఘృత దధి క్షీర మిశ్రం మధుపర్కం దత్వాన్నాద్యైర్యథా
శర్తి భోజయతి.

౩౩

ఇదానీం గృహస్థ ధర్మ మాహ. దారాన్ సంగృహ్యేతి. సవర్ణ మనన్య
పూర్వ మనమానర్థి గోత్రజాతాం (చతుర్థీం) పితృత స్పృష్టమాచార్యం
మాతృతః పంచమాచార్య మేవం విచార్య కన్యాం వివాహయేత్. గృహస్థ
స్పృశ్యం భార్యాం పిందే తానవ్య పూర్వికామ్. ఆరోగిణీం బ్రాతృమతీ మన
పిందా యవీయసీమ్.* అనమాన ప్రవర్తైర్వివాహః. ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృ
బంధుభ్యః బీజినశ్చ మాతృబంధుభ్యః పంచమాదితి గౌతమ సూత్రే నిర్దిష్ట
త్వాత్. ఏవం దారానాత్మ భార్యాం సంగృహ్య పాణిగ్రహణం కృత్వా గృహ
స్థోపి నిత్యం స్నాన మాచార్యేషాం సంధ్యోపాసన తర్పణ జప బ్రహ్మయజ్ఞా
దీనాం తన్నియమేనాతి ప్రయత్నేనాచరతి కరోతీతి స్నానాది నియమాచారస్సన్

* యవీయసీ = యౌవనురాలు

విత్యం ప్రతిదినం పూర్వవదాపాసన హోమం హుత్వా పాకయజ్ఞైః స్థావరా
 దిభిః యథుం శీలమస్యేతి పాకయజ్ఞయాజీ భూత్వా పూర్వవద్వైశ్వ దేవహోమం
 కృత్వా నై వై శ్వదేవ హోమా నై గృహగతం స్వగృహ మభ్యాగతం గురు
 మిత్యాచార్యం జ్ఞానవృద్ధం వయోవృద్ధం విద్యావృద్ధం కర్మశ్రేష్ఠమాచార్యా
 వ్యయ వేదశాస్త్ర విభుణం యోగిపం పితరం మాతరం చా గురున్ స్నాతకం
 కృతనమవర్తనం ప్రాజాపత్యాఖ్యం బ్రహ్మచారిణం చ గృహగతం ప్రత్యు
 ద్ధాయ ఆసనాదుద్ధితో భూత్వా అభివస్య యథోచిత ముపమాన్యసన పాద్యాచమనాని
 ప్రవాయేతి. ఇదమాసనమితి పీఠం దర్భాసనంచ దత్వా తత్రోపవిష్టస్య ఇదం
 పాద్యమితి పాదయోర్జలం సంస్రావ్య ఆవః పాదావస్థిర్ కుల ఇతి ముత్రా
 భ్యాం పాదౌ ప్రక్షాళయేత్. సభాత పాదౌ విరాజ ఇతి స్వహస్తైః తద్దంతం
 పరిమృజ్య తేనాత్మనో హృదయ మభిమృశతి. ఇదమాచమన మిత్యాచమనం
 దత్వా మయితేజ ఇత్యర్ఘ్యం దదాతి. ఏవమాసన పాద్యాచమనాని ప్రవాయ
 మధునా క్షేద్రేణ్య తదభావే తోయేన, జలేననా, పుత దధి క్షీరాణి సమభాగం
 గృహీత్వా మిశ్రీకృత్య తత్ పుత దధి క్షీరమిశ్రం మధునా పువ్యతే యుజ్యత
 ఇతి మధుపర్కంచ యన్మధునో మనవ్యమితి దత్వా అన్నాద్వైరిత్యాది శబ్దేన
 యథా సంభవైః శాకమూలఫలాదిభిః చ యథాశక్తి యథా తృప్తి భోజయతి.

భిక్షాన్ బ్రహ్మచారిణోతిథి నేవ్యదవిద శ్రోత్రియా నివృత్త
 వ్యాచార్య ర్విజ్ఞాతుల శ్వశురాదీ నభ్యాగతా న్బాల
 పృద్ధా ననాధార్తా ధ్వ శ్రాంతాంశ్చ యధార్హం పూజయతి.

ఏవం గృహగతాన్ భిక్షాన్ కుటీచకాదీన్ యతీన్ బ్రహ్మచారిణో బ్రాహ్మణా
 దీన్ వేదాభ్యాసరతాన్ అతిథీన్ నవిద్యతే తిథిర్యేషాం తానతిథీన్ బ్రాహ్మణాద్యాన్
 వేదవిదః వేదార్థజ్ఞాన్ శ్రోత్రియాన్ క్రుతవృత్త సంపన్నాన్ పితృవ్యః పితృ
 బ్రాతా ఆచార్యో నిషేధాదికృత్ ఋత్విగధ్వర్యు ప్రముఖ ఆత్మయజ్ఞ యాజకః
 మాతులః మాతుర్భ్రాతా, శ్వశురో భార్యాజనకః ఆదిశబ్దేన తత్పుత్రాదయో
 బాన్ధవాశ్చతాన్ పితృవ్యాచార్యర్విజ్ఞాతుల శ్వశురాదీనశనార్థం గృహం ప్రత్యా
 గతాన్ బ్రాహ్మణాది బాలాస్తరుణవయసః పృద్ధాః అపరవయసః తాన్ బాలవృద్ధాన్
 నవిద్యతే నాథః స్వామీ అన్నప్రదః వా యేషాం తాననాథాన్ ఆర్తాః క్షుత్పిపా

సాది వీడితాః అధ్వశాన్తాః పద్మశాన్తాః తాన్ అనాధారా ధ్వశాన్తాం శ్చ
చకారస్సర్వత్ర సంబధ్యతే. యథార్హం యధోచితం పూజయతి. యస్య యస్య
యద్యత్పూజార్హం తస్య తస్య తథాసన పాద్యాదినా పూజయేదిత్యర్థః.

అశక్తిః పృగం భిక్షం వా సోదకం దత్వా శేషం భుజ్జీత
దయా సత్యశాచాచారయుత, స్వాస్థ్య ధ్యాయ తర్పణాభ్యా
మృషీన్యజ్ఞ బలిహోమ జలపుష్పా దైర్వదేవాన్, శ్రాద్ధగ
పుత్రైశ్చ పితౄన్బలినా భూతా వన్నా ద్యైర్మనుష్యాం
శ్చ నిత్యమర్చయేత్.

౩౫

ఏవం కర్తవ్యశక్తోపి దరిద్రోపి అగ్రం శూనపూర్ణమన్నం దదాతి. తదవ్యభావే
భిక్షాం పాణిపరిమితమన్నం వా సోదకమితి పూర్వం తద్దస్తే జలం ప్రదాయ
తతోగ్రం భిక్షాం వా దత్వా పునర్న సోదకం దద్యాత్. ఏవం సోదకం దత్వా శేష
మన్నం స్వయంపోషితవర్తై స్సహ భుంజీత. దయా కృపా సత్యం తత్వం
శౌచం శుచిత్వ మాచారస్సాన సంధ్యోపాసనాద్యనుష్ఠానం త్రైర్ముతోఽన్వితః
దయాసత్య శాచాచారయుతః సర్వ స్వాధ్యాయో మేవాధ్యయనం అభ్యాసనం
బ్రహ్మయజ్ఞం చ తర్పణం కూప్యాభ్యః స్వాహేతి దత్త జలాంజలిః తాభ్యాం
స్వాధ్యాయ తర్పణాభ్యా మృషీన్ విశ్వామిత్రాదీన్ నిత్యమర్చయేత్. యజ్ఞో
బ్రాహ్మయజ్ఞాగ్నిష్టోమాది బలిర్వైశ్వదేవకాలే దత్తాన్నబలిః హోమో నిత్య
హోమాదిః జలం దేవార్చనకాలే పాద్యార్ధమర్చిత ముదకం, తథా పుష్పాణి చ
ఆదిశబ్దేన ధూపదీపాదయశ్చ ఏతైర్వజ్ఞ బలిహోమ జలపుష్పాద్యైః దేవాన్
విష్ణుప్రభృతీన్, ఇష్టాన్ దేవాన్ నిత్యమర్చయేత్. శ్రాద్ధైర్దస్తకాద్యైః పుత్రైర్మృతా
విధి సంభూత సుతైశ్చ పితౄన్ వస్వాదీనర్చయేత్. బలినా వైశ్వదేవకాలే
దత్తబలినాభూతాన్ వక్త్రంచరాదీన్ దేవయోనీనర్చయేత్. అన్నాద్యైర్మనుష్యాన్
వైశ్వదేవకాలే గృహగతాన్ అతిథీ నభ్యాగతాన్ వా బ్రాహ్మణాదీన్వా యథాశక్తి
భోజనాదినా నిత్యమర్చయేత్. ఏవమృషిదేవ పితృభూత మనుష్యాం బ్రాహ్మ
యజ్ఞాదిభిః కర్మేణ నిత్యమర్చయేత్.

ఋణత్రయైః ముక్తోఽన్మణో భవతి.

౩౬

ఋణత్రయైః ఋషిదేవ పైతృకైః తిర్థిభిః ఋణైర్ముక్త స్త్యక్తః సన్ న విద్యతే ఋణాన్యస్యే త్యన్మణో భవతి. తథా చ శ్రుతిః. బ్రహ్మచర్యేన ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇత్యాది.

ఇతి చతుర్థః ఖండాః

అథ పంచమః ఖండాః

గృహస్థ భేదాః

గృహస్థా శ్చతుర్విధాః

౩౭

తర్హ్యేతే కిం నామానః కియస్తః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. గృహస్థా శ్చతుర్విధా ఇతి - చాతుర్విధ్యమేవాహ.

వార్తావృత్తి శాలీనవృత్తి ర్యాయావరో ఘోరాచారికశ్చేతి.

వార్తా వ్యర్థా వృత్తిర్వర్తనం యస్య వార్తా వృత్తిః శాలీనం శాలి సంబంధి కుభావృత్తిః యద్వా శాలీనా శ్రేష్ఠా వృత్తిర్యస్య సశాలీనవృత్తిః యాయావరో యాజ్ఞావృత్తిః ఘోరమాచారమస్యేతి ఘోరాచారికః చేతి సముచ్ఛయే. ఇత్యనేన ప్రకారేణ గృహస్థా శ్చతుర్విధా భవన్తి.

వార్తా వృత్తిః

వార్తా వృత్తిః కృషి గోరక్ష్య వాణిజ్యోప జీవీ.

౩౮

సంప్రత్యే తేషాం విశేషధర్మ మాహ. తత్రప్రథమో యథేత్యత ఆహ. వార్తా వృత్తిర్నామ గృహస్థః కృషిరితి. ప్రాతస్సాన్నిత్వా సన్ధ్యావందనాదికం సమాప్య స్థిరాంగం 1 నీరుజం తృప్తం 2 సునర్దం షండవర్జిత మనడ్వాహద్యయ హలేన సంయోజ్య ఘటికా చతుష్టయం కర్షయిత్వా తావుస్మృచ్య పునరేతద్విధ మనడుహద్యయమాయోజ్య చత్రస్రో ఘటికాః కర్షయిత్వా తావుస్మృచ్య పునరన్యో

వాహయిత్వా తదా కర్షయిత్వా తౌ విసృజ్యా న్యద్వయం వాహయిత్వా వికృష్య
 విసృజేత్. అశక్తశ్చేత్ ప్రతియామం ద్వౌ ద్వౌ వాహయేత్. ఏవం శుభితం
 తృషితం శ్రాంతం హీనాంగం వ్యాధిత క్లేబం *బలీవర్ధం విప్రోనవహయేత్.
 ఏవం పరాశరోక్త వద్దివసార్ధం కృషిం కృత్వా పశ్చాత్సన్నితాస్ పూర్వవన్ని
 త్యానుష్ఠానం సమాప్య చతురః త్రీన్ ద్వౌవా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్. ఏవం
 నిత్యం కృత్వా తద్ధన్యం విభజ్య రాజ్ఞః షడ్భాగం దేవానాం చైకవింశతికం
 భాగం విప్రాణాం వింశతికం భాగం దత్వాన్యత్సర్వం స్వయం గృహీత్వా
 నిత్య కర్మానుష్ఠాన పరో భవేదేవం కృషిః కర్షణం, గోరక్ష్యమితి ప్రాత
 సాన్నిత్వా సంధ్యావందనాదికం కృత్వా తృణాదానార్ధం గాః ప్రస్తాపయిత్వా
 సాయముప సంహృత్య తదీయం క్షీరాది దేవేభ్యోఽతిథిభ్యశ్చ దత్వాఽపశ్యం
 స్వయముప యుంజ్యాదేవ గోరక్ష్యం ధర్మేణ పాశుపాల్యం వాణిజ్యమితి తృణ
 కాష్ఠ క్రముకాది కన్యాహయ మధ్యాజ్య తైలసోమ గుడలవణక్షీర దధ్యాజ్యతక్ర
 జంబీరాది ఫలకస్తూరికాది గంధ హేమ రూప్యాది లోహకార్పాస తిలచిత్రవస్త్ర
 స్నేహ వత్సాన్న గవాదీనాం లాభార్ధం క్రయం విక్రయం విహాయ కుటుంబ
 పోషణార్ధం అన్యేషాం క్రయం విక్రయం చ కుర్యాత్. ఏవం వాణిజ్య మనిందిత
 క్రయం తైరుపజీ వితుం శీలమస్యేతి కృషి గోరక్ష్య వాణిజ్యోపజీవీ బ్రాహ్మణో
 నిత్య కర్మానుష్ఠాన పరో వార్తా వృత్తిర్నామ గృహస్థో భవేత్.

శాలీన వృత్తిః

ప్రతిపదమునకు ప్రమాణములు
 ౧౫౦

శాలీన వృత్తి ర్నియమైర్యుత పాకయజ్ఞై రిష్టాస్ గీ

నాధాయ పక్షే పక్షే దర్శపూర్ణ మాసయాజీ చతుర్షు చతుర్షు
 మాసేషు చాతుర్మాస్య యాజీ షట్సు షట్సు మాసేషు పశు
 బంధ యాజీ ప్రతి సంవత్సరం సోమయాజీ చ. ౪౦

ద్వితీయో యథేత్యత అహ. శాలీన వృత్తిర్నామ నియమైర్యుక్త మాలక్షణైః
 స్నానాదిభిః దశభిర్నియమైర్యుతః పాకయజ్ఞైః స్థాలీపాకాగ్రయజ్ఞాష్టకా పిండ
 పితృయజ్ఞ మాపిశ్రాద్ధ చైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తభిరిష్టాస్ యథా క్రమేణ యథా

* బలీవర్ధం = ఎద్దు

కాలయోగం కృత్వాగ్ని నాథాయ వక్ష్యమాణవదాధానం కృత్వా పక్షే శుక్లే చ కృష్ణే చ పర్వణి పర్వణి చ క్రమేణ దర్శపూర్ణమాసౌ యాగో యష్టుం శీల మస్యేతి దర్శపూర్ణ మాసయాజీ భూత్వా చతుర్న్ చతుర్న్ మాసేషు ప్రతి చాతు ర్మాసం ప్రతి మాసం చాతుర్మాసైః వైశ్వదేవాదిభిర్యష్టుం శీలమస్యేతి చాతు ర్మాస్య యాజీ భూత్వా షట్సు షట్సు మాసేషు ప్రతిషణ్మాసం ప్రత్యయనం వా వక్ష్యమాణ లక్షణ వత్సశు బద్ధేన నిరూఢ పశునా యష్టుం శీలమస్యేతి పశుబద్ధ యాజీ భూత్వా ప్రతి సంవత్సరం వక్ష్యమాణ వత్సోమేనాగ్నిష్టోమాదినా సోమ యాగేన యష్టుం శీలమస్యేతి సోమయాజీచ యో బ్రాహ్మణో భవేత్. ఆసౌ శాలిన స్పృతి ర్నామ గృహస్థో భవేత్.

యాయావరః

యాయావరో హవిర్యజ్ఞై స్సోమయజ్ఞై శ్చ యజతే యాజ యత్యధీతేఽధ్యావయతి దదాతి ప్రతి గృహ్లాతి షట్కుర్మ నిరతో నిత్యమగ్ని పరిచరణ మతిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యోఽ న్నాద్యం చ కురుతే.

౪౧

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. యాయావర ఇతి. హవిర్యజ్ఞై రితి వక్ష్యమాణ లక్షణైః అగ్న్యధేయ మగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ వాగ్రయణేష్టిః చాతు ర్మాస్యః నిరూఢ పశుబద్ధః సౌత్రామణి రిత్యేతైః స ప్రభిర్హవిర్యజ్ఞైశ్చ సోమయజ్ఞై రితి. అగ్నిష్టో మాత్యగ్నిష్టోమోద్ధ్యష్టోడశీ వాజపేయాతి రాత్రాప్రోర్యామాభ్యైః సప్తభిర్వక్ష్యమాణ లక్షణైః సోమయజ్ఞై శ్చ యజతే స్వయం యాగం కరోతి. యాజతేఽన్యం యాగం కారయతి అధీతే స్వయం వేదాభ్యాసం కరోతి అధ్యాప యతే అన్యం వేదాధ్యయనం కారయతి. దదాతి స్వయం దానం కరోతి ప్రతి గృహ్లాతి స్వయమన్యస్మాద్దాన స్వీకరణం కరోతి. ఏవ మేతాని షట్కుర్మాణి. తేషు నిరతం తాత్పర్యం యస్య షట్కుర్మ నిరతస్సన్ నిత్యం సాయం ప్రాత రగ్ని పరిచరణం వక్ష్యమాణపదగ్ని హోత్రా చరణం వైశ్వదేవంచ కృత్వాఽ తిథిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యః బ్రాహ్మణాదిభ్యోఽన్నం యథాశక్తి భోజనం చ కురుతే

యాయావరోనామ గృహస్థో భవేత్.

ఘోరాచారికః

ఘోరాచారికో నియమైర్ముక్తో యజతే నయాజయత్యధీతేనా
ధ్యాపయతి దదాతి న ప్రతి గృహ్హాత్యుజ్చి వృత్తి ముష
జీవతి నారాయణ పరాయణ స్సాయం ప్రాత రగ్నిహోత్రం
హుత్వా మార్గశీర్ష జ్యేష్ఠ మాసయో రసిచారావ్రతం వనోష
ధీభిరగ్ని పరిచరణం కరోతి. ౪౨

చతుర్థో యథేత్యత ఆహ. ఘోరాచారిక ఇతి. నియమాః సన్ధ్యవస్త నాదయః
యమా అహింసా సత్వాస్తేయాదయః, తైర్వక్ష్యమాణలక్ష్యజైః నియమైర్వ
మైర్ముక్తస్సన్ యజత ఇతి పూర్వోక్తైః పాకయజైః హవిర్యజైః సోమయజైః
చ యజతే స్వయమన్యం న యాజయతి. అధీతే స్వయమన్యం నాధ్యాపయతి.
దదాతి స్వయం. అన్యస్మాన్న ప్రతి గృహ్హాతి. ఉంఛానాం భూమౌ పతితానాం
చాన్యానామేతైకక ఉద్ధరణమేవ వృత్తిర్వర్తనం తామంచ వృత్తిం కాపోతీం
వృత్తిమవజీవతి. ప్రతిదిన మాహ్నతోం చ వృత్తి మువయనక్తి. నారాయణ
పరాయణస్సన్ నిత్యం సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం జుహోతి. మార్గశీర్ష జ్యేష్ఠ
మాసయోః అసేః ఖగ్గస్య ధారా అశ్రిః తస్య వరస్తస్య (త్ర) వర్తమానస్య
వ్రతమివ వ్రతం యస్మింస్తత్ అసిధారావ్రతం చరతీతి విశేషః. మార్గశీర్ష
మాసే జలమధ్యే స్థిత్యా తపశ్చరేత్. జ్యేష్ఠమాసే పంచాగ్ని మధ్యగస్తపశ్చరే
దిత్యర్థః. వనే యా ఓషధ్యః ఫలపాకాన్తా స్సప్తి తాభిర్వనోషధీభిర్వ్యాధిభిః
ఉంచవృత్తి లబ్ధాభిః అగ్నిపరిచరణ మగ్నిహోత్రాది హోమాచరణం కృత్వా
ఆవశ్యే నాతిధీ నభ్యాగతాన్ భోజయిత్వా స్వయం భుంజీయాత్. వార్తా వృత్త్యై
దయ ఏతే చత్వారః ఆమరణాత్ శత సంవత్సరాభిః క్రియాభిర్యజన్తే ఆత్మానం
ప్రార్థయన్తే అపివా సర్వాశ్రమ ప్రాప్తి మిచ్ఛుః ద్వాదశ షట్ త్రిణివా వర్షాణి
ప్రత్యేకం తత్తదాశ్రమ ధర్మాన్యా చరిత్వా వనాశ్రమం గచ్ఛేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రకారం
వివరణే ద్వితీయః పటలః ఇతి పంచమః ఖంఢః

అథ షష్ఠః ఖంధః

వానప్రస్థ ధర్మాః

గృహస్థ స్స పువత్పీఠః పశ్యాచ్చగ్నిభిస్తేతాగ్ని భిర్వా గృహోద్య
నాశ్రమం యాన్య న్నాహితాగ్నిరనాహితాగ్ని శ్చాపాసన
మరణ్యా మారోప్య గృహే మధిత్వా శ్రామణకీయ విధా
నేనాధాయా ఘారం హుత్వా శ్రామణకాగ్ని మాదాయ
తృతీయమాశ్రమం గచ్ఛేత్. ౪౩

ఇదానీం వానప్రస్థ ధర్మమహ. గృహస్థ ఏవం గృహస్థ ధర్మాత్వా పరిత్యా
తతస్సపత్నీరః పత్నీసహిత స్సన్ పంచాగ్ని భిర్హస్తపత్యాహవనీయాన్వాహర్య
సబ్యవసద్వైర్వా తేతాగ్నిభిర్హస్తపత్యాహవనీయాన్వాహర్యైర్వా ఆధానక్రమేణ
తైస్సహ గృహత్ గృహస్థాశ్రమాద్యనం వనాశ్రమం యాన్యన్ గమిష్యన్
ఆహితాగ్నిరర్థాదానీ చేత్తదాపాసనాగ్ని మరణ్యాదా వారోప్యమధిత్వా శ్రామణకం
సంసార్య తేన సహగచ్ఛేత్. సర్వాదానీ చేన్నిర్మన్యేష శ్రామణకాగ్నినా చ
సహ తృతీయమాశ్రమం గచ్ఛేత్. గృహోద్యనం యాన్యన్నాహితాగ్నిశ్చ
పాపాసన మగ్నిమరణ్యాదావారోప్య గృహే పద్మవి పూర్వవస్థుధిత్వా వక్ష్య
మాణవత్ శ్రామణకాగ్ని కుండం కృత్వా తత్ర వక్ష్యమాణేన శ్రామణకీయ విధా
నేన అగ్నిమాదాయ సంసాధ్యాఘారం హుత్వా శ్రామణకహోమం హుత్వాగ్ని
ముత్పాద్య అరణ్యాదావారోప్య తం శ్రామణకాగ్ని మాదాయ సపత్నీకః తృతీ
యాశ్రమం వానప్రస్థాశ్రమం గచ్ఛేత్. తత్రవనే ఆహితాగ్నిశ్చేత్ తస్మిదానేన
పంచాగ్నిన్ తేతాగ్నిన్ వా పరికల్ప్య పూర్వపదగ్నిం మధిత్వాఽఽదాయ విత్య
మగ్నిహోత్రాదికం వక్ష్యమాణవత్ శ్రామణక హోమంచ నిత్యం జుహుయాత్.

పూర్వపదగ్న్యాలయే ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్. ౪౪

యద్యనాహితాగ్ని స్తత్ర శ్రామణకాగ్ని కుండం కృత్వా పూర్వపదగ్న్య
లయ ప్రోక్షణోల్లేఖనాది కర్మ కుర్యాత్.

తృతీయామపి వేదిం పరిమృజ్య షడంగులా గ్రైర్రైర్భర్గిధితే
 ధత్రిధాకృతం రజ్జుపన్నూ లేబద్ధం, షట్టింశ ద్వల ప్రమాణం
 పరిస్తరణ కూర్చం కృత్వా మధ్య వేద్యాం పరి స్తృణాతి.

అత్ర విశేషమాహ. తృతీయామపి వేదిం మేఖలాం పరిమృజ్య సాదావేస
 పాణిన కూర్చేన వా పరిమృజ్య షడంగులాధికాన్యగ్రాణి యేషాం తైః షడంగు
 లాగ్రైః పంచదశ సంఖ్యాతైర్దైర్భైః గ్రధితే కృతగ్రంథా సతి అదః గ్రంథే
 రధస్తాత్ త్రిధాకృతం త్రివృత్కృతం రజ్జువ ద్రశనామివ దక్షిణావర్తం కృత్వా
 గ్రన్థిమూలే పరివేష్ట్య బంధం కృత బన్ధనం ద్వ్యంగుల గ్రంథిం షట్టింశ
 దంగులానామాయతం ప్రమాణం యన్యతత్ షట్టింశదంగుల ప్రమాణం
 పరిస్తరణార్థం కూర్చం పరిస్తరణ కూర్చమేవం చతురః కూర్చాన్ కృత్వా
 మధ్య వేద్యాం పూర్వవత్పరి స్తృణాతి.

శ్రామణకం, శ్రామణక యజ్ఞం. యజ్ఞదైవత విశ్వాన్దేవాన్
 సర్వదేవాన్ ఇత్యస్త మావాహ్మిజ్యం నిరుప్య “శ్రామణ
 కాయస్వాహ, శ్రామణకయజ్ఞాయ స్వాహ, యజ్ఞదైవత
 విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సాహ సర్వదేవేభ్యస్సాహ” ఇత్యస్తం
 హుత్వా చరుణా వ్యాహుతీర్జుహుయా దిత్యాఘార విశేషః
 ఆవాహనకాలే ఔపాసన యజ్ఞపదం విహాయ తత్ర శ్రామణక మావాహయామి.
 శ్రామణకయజ్ఞమావాహయామి, యజ్ఞదైవత విశ్వాన్ దేవానావాహయామి, సర్వ
 దేవానావాహయామి త్యస్తమావాహ్య తథై వాజ్ఞ్యం విరున్యహోమకాలే శ్రామణ
 కాయ స్వాహ, శ్రామణక యజ్ఞాయ స్వాహ, యజ్ఞదైవత విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః
 స్వాహ సర్వదేవేభ్యః స్వాహేత్యస్తం హుత్వా చరుణా వ్యాహుతీర్జుహుయాత్.
 ఇత్యేష ఏవాఘార విశేషః. ఇతర త్సర్వం పూర్వవత్.

శ్రామణకాగ్ని కుండ ప్రమాణం

శ్రామణకాగ్నే శోచర్థ్యవేది ర్ద్వా త్రింశ ద్వలాయతా
 చతురంగుల విస్తారోన్నతా మధ్యమా తత్పరిగతాపఞ్చాంగుల

విస్తారా చతురజ్ఞులో త్సేథాఽథ స్తాదూర్ధ్వ వేది విస్తారోన్నతా తృతీయావేది ర్ద్వాదశాంగులం మధ్యే నిమ్నం త్రివేదినహితం కుణ్డం కృత్వాఽఛాయ వనస్థో నిత్యమాపాసన పత్నాయం ప్రాతరాహుతీర్హత్వా మహావ్యాహృతిభిః శ్రామణకాగ్నిం జుహూయాత్.

౪౩

ఇదానీం శ్రామణకాగ్నేః కుండలక్షణ మాహ. శ్రామణకాగ్నేః కుంశస్య చ ఊర్ధ్వవేది మూర్ధ్వమేఖలా ద్వాత్రింశదంగులాలా మాయతం చతుర్థిశ మాయా మం యస్యాస్యా ద్వాత్రింశదంగులాలా తతస్మాజ్ఞా మంగుళీనాం విస్తారం చోన్నతంచ యస్యాస్యా చతురంగులి విస్తారోన్నతా స్యాత్. మధ్యమా మధ్య స్థితా మేఖలా తదూర్ధ్వ వేదేః పరిత ఇతాగతా తత్పరిగతా పంచానామంగులీనాం విస్తారం యస్యాస్యా పంచంగులి విస్తారా చతురంగులస్య ఉత్పేధ మున్నతం యస్యాస్యా చతురంగులో త్సేధా భవేత్. అథస్తీష్ఠ తీత్యథస్తాన్యేఖలా ఊర్ధ్వ వేదేర్యద్విస్తారమున్నతం తావచ్చతురంగులి విస్తారోన్నతం యస్యాస్యా ఊర్ధ్వ వేదివిస్తారోన్నతా తత్పరిగతా తృతీయా వేదిర్భవేత్. ద్వాదశాంగుల కుండస్యోన్నత మేవం కృతేనతి మధ్యే కుండాన్తర్ద్వాదశాంగుల నిమ్నం భవేదేవం త్రివేది నహితం త్రిమేఖలాన్వితం కుండం కృత్వాస్మిన్ కుండే పూర్వవత్ ప్రక్షణాదీన్ కృత్వాగ్ని మాథాయ వనస్థో వానశ్రస్థో నిత్యమాపాసనపదో పాసనా గ్నావివ తద్ద్రవ్యేణ సాయం ప్రాతరాహుతీర్హత్వా మహావ్యాహృతిభిః శ్రామణ కాగ్నిం జుహూయాత్.

అపత్నీకో దారై రగ్నిభిర్వి నా వనం గచ్ఛేత్.

౪౪

యద్యపత్నీకో వనం యాస్యన్ స్వదారైః పత్నీ వి నాగ్నిభిర్వి నా ఏకాకీ భూత్వా వనం వనశ్రమం గచ్ఛేత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రకారం వివరణే తృతీయః పటలః -

ఇతి షష్ఠః ఖణ्डః.

ఆథ సప్తమః ఖండాః

వానప్రస్థ భేదాః

వానప్రస్థా సప్తపత్నీకా అపత్నీకా శ్చేతి. ౪౯

అథైతే కిం నామానః క్రియంతః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. వానప్రస్థాః సపత్నీకాః పత్నీ సహితాః అపత్నీకాః పత్నీ రహితాశ్చేతి ద్విధాభవన్తి.

సపత్నీకా శ్చతుర్విధా ఔదుమ్బరో వై రిజోచ్చ వాలఖిల్యః
ఫేనపశ్చేతి. ౫౦

ఉదుంబర ఫలాశనం యస్యే త్యోదుంబరః విభిః పక్షిభిః సమం విరిచ్య ప్రాతః
ర్నిర్గమ్యత ఇతి వైరించః వారేన రోమచయేవఖిల్యః శూన్యః వాలఖిల్యః ఫేనం
పాతీతి ఫేన పశ్చేతి చతుర్విధా భవన్తి.

ఔదుంబరః

ఔదుమ్బరోఽకృష్ట ఫలావా ప్యోషధి భోజీ మూలఫలాశీ వా
లవణ హింగులశున మధు మత్స్య మాంస పూత్యన్న ధాన్యా
మ్ల పరస్పర్శన పరపాక వర్జీ దేవర్షి పితృ మనుష్య పూజీ
పనచరో గ్రామ బహిష్కృతస్సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం
హుత్వా శ్రామణకాగ్ని హోమం వై శ్వదేవ హోమం చ
కుర్వన్త పన్న మా చరతి. ౫౧

తత్ర ప్రవమో యథేత్యత ఆహః ఔదుంబర ఇతి. అకృష్టే లాంగతేనాకృత
కర్షణే క్షేత్రే ఫలాః ఫలితాశ్చ అవాప్యోఽనుప్తాశ్చ ఓషధీః వ్రీహ్యద్యాః భోక్తుం
శీల మస్యేతి అకృష్ట ఫలావా ప్యోషధి భోజీవా మూలైః శతమూల సూరకాది
వన్యకందైః ఫలైర్వన్యై ర్బిదర చూతాభిశ్చ అశన మస్యేతి మూలఫలాశీ వా
భూత్వా లవణం సాముద్రాది, హింగురామశం, లశునం గృంజనం, మధుక్షౌద్రం
మత్స్యం మీనం, మాంసమామిషం, పూత్యన్నం దుర్గంధాన్నం, ధాన్యామ్ల
పరస్పర్శన పరపాకవర్జిభవేత్. యది భుంజీయా చ్ఛాన్ద్రాయణం చరేదితికేచిత్.

దేవాన్ ఋషీన్ పితౄనాన్ మనుష్యాన్ ఉక్తవత్ పూజితం శీలమస్యేతి దేవరి
పితృమనుష్య పూజీ భవేత్. వనే చరతీతి వనచరః గ్రామాద్బహిర్నివాసితత్వా
ద్గ్రామ బహిష్కృతః సాయం ప్రాతరగ్నిహోత్రం వక్ష్యమాణవద్ధత్వా ఆర్ధా
ధానీ చేతనాహితాగ్నిర్వా మహా వ్యాహృత్యా శ్రామణకాగ్ని హోమం పూర్వ
వద్వైశ్వ దేవం చ కర్వన్ క్రియమాణః ఏవం తపస్సమాచరతి. ఆత్మానం
ప్రార్థయతే.

శ్రామణకాగ్ని మేక మేవాధాయ జుహోతిత్యేకే. ౫౨

శ్రామణకాగ్ని మేక మేవేతి. యద్యాహితాగ్ని రగ్నిహోత్రం వినా అనాహితా
గ్నిశ్చేత్ ఔపాసనాగ్నిం వినా సర్వమగ్నిం శ్రామణక ఏవ సమారోప్య శ్రామణ
కాగ్ని మేక మేవాధాయ సంసాధ్య మహావ్యాహృత్యా జుహోతిత్యేకే. సమా
మన ని.

వైరించః

వైరిఞ్చః ప్రాతర్యాం దిశం ప్రేక్షతే తాందిశం గత్వా
తత్ర ప్రియంజ్ఞ యవ శ్యామాక నీవారాదిభి ర్లబ్ధైః స్వస్తికీయా
స్తతిధీంశ్చ పోషయిత్వాగ్ని హోత్ర శ్రామణక వైశ్వదేవ
హోమీ నారాయణ పరాయణ స్తపశ్శిలో భవతి. ౫౩

ద్వితీయో యథేత్యత ఆహ. వైరించ ఇతి ప్రాతరరుణోదయ పేలాయా
ముద్ధాయ, వినిద్రస్సన్ దిశాం మధ్యే యాం దిశం ప్రకమం ప్రేక్షేత్ నిరీక్షేత్
తాం దిశం గత్వా పూర్వవత్. స్నాన సంధ్యా వందనాదీన్ కృత్వా తత్ర దిశి
విద్యమానైః ప్రిణాతీతి ప్రియంగుః యాయతే సంబధ్యతే మహా 1 బుసేనేతి
యవః శ్యామం వర్ణ మకతి ప్రాప్నోతీతి శ్యామాకః నిరంతరం ప్రియతే తపస్వి
భిరిత నీవార, ఏతే ధన్య విశేషాః, ఆదిశబ్దేన ముద్గ 2 కంకు నిష్పావ ఫలాదయో
న్యే తృణధాన్య విశేషాః తైః ప్రియంగు యవ శ్యామాక నీవారాదిభిర్లబ్ధైర్యథా
సంభవం స్వేనప్రాపైః ధన్వైః స్పహ స్వాశ్రమం గత్వా అగ్నిహోత్రాదికం

హుత్వా తైః వక్షేనాన్నేన వై శ్వదేవాన్తే స్వకీయానాత్మీయాన్ భార్యాదీన్
స్వాశ్రమగతా సతిధీంశ్చ పోషయిత్వా స్వయం భుంజీయాత్. నిత్యమేవం
కృత్వా అగ్నిహోత్రస్య శ్రామణకస్యాగ్నే రైశ్వదేవస్యచ హోమం కర్తుం
శీలమస్యేతి అగ్నిహోత్ర శ్రామణక వై శ్వదేవ హోమీ భూత్వా నారాయణ
పరాయణస్సన్ నిత్యమేవం తపశ్శీలో భవతి. ఆత్మానం ప్రార్థయన్తే.

వాలఖిల్యః

వాలఖిల్యో జటాధర శ్చీర వల్కుల వసనోఽర్కాగ్నిగ
కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం పుష్కలం భక్త ముత్సృజ్య
న్యధా శేషా న్మాసానుపజీవ్య తపః కుర్యాత్. ౩౪

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. వాలఖిల్య ఇతి. జటాధర్యన్తే అనేనేతి జటా
ధరః చీరం వస్త్రవిశేషః తదభావే వల్కులం త్వగ్వసనం వస్త్రం యస్య చీర
వల్కుల వసనః అర్కస్సూర్య ఏవాగ్నిర్యస్య అర్కాగ్నిః సన్ కృత్తికాయుక్త
పౌర్ణమాసీ కార్తికస్యాం కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం పూర్వగృహీతం ధన్యం
పుష్కల మధికం ధన్యముత్సృజ్య పునరుంచ వృత్త్వా నిత్యం భక్తమదాయ
స్వకీయానతిధీంశ్చ పోషయేత్. అన్యథా అధవా శేషానవశిష్టాన్ మాసాన్ వసన్
తాముపజీవ్యానుభూయ అవశిష్టం భక్తముత్సృజేత్. అపివా కార్తిక్యాం పౌర్ణ
మాస్యాం పుష్కలం భక్తం పుష్కల ఫలముత్సృజ్య విహాయన్యధా ఇతరథా,
ప్రకారాంతరేణ శేషాన్మాసాన్ ఉపజీవ్య ప్రాణయాత్రాం కృత్వాగ్నిహోత్ర
శ్రామణక వై శ్వదేవ హోమీ నారాయణ పరాయణస్సన్ ఏవం తపః కుర్యాత్.
మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే.

అస్య సూర్య ఏవాగ్ని ర్భవతీత్యా మనన్తి.

౩౫

మతాంతర మాహ. అస్య వాలఖిల్యస్య సూర్య ఏవాగ్నిర్భవతీత్యా
మనన్తి. తేచిన్యునయో వదన్తి తదాగ్నిహోత్ర శ్రామణక వై శ్వదేవాదీన్
సూర్యే మానసేన కుర్యాత్.

ఫేనపః

ఫేనప ఉద్దణ్డక ఉన్మత్తకో నిరోధకః శీర్ష పతిత పత్రాహాళీ

చాన్ద్రాయణప్రతం చరన్పృథివీశాయీ నారాయణం ధ్యాయ
న్మోక్ష మేవ ప్రార్థయతే. ౫౬

చతుర్థీ యథేత్యత ఆహ. ఫేనవ ఇతి. ఉద్గతం దంశమాత్మ దమనం యేన ఉద్దండకః ఉద్దండయతి శిక్షత్యధర్మ ప్రవృత్త మాత్మాన మితి వా ఉద్దండకః, ఉద్గతో మదో యస్మాత్స ఉన్మత్తకః తన్మయత్వే నోన్మత్త ఇవా చరతీతివా ఉన్మత్తకః నిరుద్ధ్యతే ప్రాణోనేనేతి నిరోధకః నిర్గతోరోధః ఘృత్విపాసాద్యా పరణం యస్మాదితివా నిరోధకః శీర్ణాని పక్వానిచ పతితాని స్వయమేవ భూమౌ పతితానిచ పత్రాణి పద్మాని ఆహర్తు మభ్యవహారార్థం శీలమస్యేతి శీర్ణ పతిత పత్రాహారీ చాండ్రాయణం పూర్వోక్తం ముని చాండ్రాయణం కృచ్ఛం తదేవ ప్రతం తచ్చరతీతి వా చాండ్రాయణవ్రతచరః పృథివ్యాం శయితుం శీలమస్యేతి పృథివీశాయీ భూత్వా ప్రతిదినం అగ్నిహోత్ర క్రామణక పైశ్వదేవ హోమీచ సన్ నారాయణం ధ్యాయన్ హృది విష్ణుధ్యానం కుర్వన్ మోక్షమేవ ధర్మార్థ కామాన్ విహాయ కేవల మపవర్గమేవ ప్రార్థయతే యాచయతే.

ఇతి సప్తమః ఖణ్డః.

అథాష్టమః ఖణ్డః

అపత్నీక భేదాః

అపత్నీకా బహువిధాః

౫౭

ఇదానీ మపత్నీకాః క్రియన్తః కీదృశ ఇత్యత ఆహ. అపత్నీకాః పత్నీరహితా వానప్రస్థాః బహువిధా నానా వ్రతారాః అసంఖ్యాకా భవన్తి.

కాలాశికా ఉద్దండ సంపృత్తా అశ్మకుట్టా ఉదగ్రఫలినో దన్తో లూఖలికా ఉచ్ఛిష్పత్తికా స్సందశన పృత్తికాః కపోత పృత్తికా మృగచారికా హస్తాదాయినః శైలఫలభాదినోఽర్చ దగ్ధాశినో బైల్వాశినః కుసుమాశినః పాణ్డు ప్రతాశినః కాలా

స్తర భోజిన ఏకకాలికా శ్చతుష్టాలికాః కణ్ణక శాయినో వీరా
సన శాయినః పశ్చాన్ని మధ్యశాయినో ధూమాశినః పాషాణ
శాయినోఽభ్యవకాశినః ఉదకుమ్భవాసినో మౌనినశ్చ వాప్తి
రసః సూర్య ప్రతిముఖాః ఊర్ధ్వ బాహుకాః అధోముఖా
ఏకపాద స్థితాశ్చైతి వివిధాచారా భవన్తీతి విజ్ఞాయతే. ౫౮

కాలేన సీదంతీతి కాలాశికాః, కాలే కాలే సీదన్తి భోజనార్థం గచ్ఛంతీతి వా
కాలాశికాః, ఉద్గండమాత్మ దమనమేవ సంవృత్తం చరిత్రం యేషాం త ఉద్గండ
సంవృత్తాః, అశ్మనిపాషాణోపర్యేవ నాన్యత్ర ఉలూఖలాదౌ కుట్టయన్తి ప్రియం
గ్వాదికం సర్వం అవఘ్నంతీ త్యశ్మ కుట్టాః అశ్మానం పాషాణ విశేషం భక్ష
త్వార్థం కుట్టయన్తి ఛేదయంతీతివా అశ్మకుట్టాః, ఉదగ్రమాసన్నం ఫలమశనం
యేషాంతే ఉదగ్ర ఫలినః ఉదగ్రమున్నతం ఫలం మోక్షాదికం యేషామితివా
ఉదగ్రఫలినః, దన్తా ఏవోలూఖలం యేషాంతే దంతో లూఖలికాః, ఉంఛః
ఘామ్యాం స్వయమేవ పతిత ప్రియంగాది ధాన్యాహరణం తదేవ వృత్తిర్వర్త
సం యేషాంతే ఉంఛ వృత్తికాః, సందశనం పదార్థానాం ఖాదనమేవ వృత్తిరీవ
సం యేషాంతే సందశన వృత్తికాః, కపోతః పారావత స్తస్యవృత్తి రివ వృత్తి
ర్యేషాంతే కపోతవృత్తికాః, మృగాణాం చార ఇవ సంచారో యేషాం తే మృగ
చారికాః, మృగా ఇవ చరన్తి తృణాది భక్షణం కుర్వంతీతివా మృగచారికాః,
హస్తేన పాణినైవ ధాన్యం ఫలం మూలం వాఽఽదాతు మాహర్తు మాఖండితుం
వా శీలం ఏషాంతే హస్తాదాయినః, శైలే పర్వతే విద్యమానాని ఫలాన్యేవభాది
తుం శీలం ఏషాంతే శైల ఫలభాదినః, అర్కేణ సూర్యకిరణైః దగ్ధాని కుష్ఠాని
పక్వాని వా పర్ణాదీని ఆశీతుం శీలం ఏషాంతే అర్కదగ్ధాశినః బిల్వస్య పర్ణాదీన్య
శీతుం శీలం ఏషాంతే బైల్వాశినః, కుసుమాని పుష్పాణ్యేవాశీతుం శీలం ఏషాంతే
కుసుమాశినః పాండుని ఫలితాని శిథిల వృన్తాని వృత్రాణ్యశీతుం శీలం ఏషాంతే
పాండువృత్రాశినః, కాలాన్తరే కదాచిత్ భోజనం ఏషాంతే కాలాంతర భోజినః,
ఏకకాలికం నియమానుష్ఠానాదికం ఏషాంతే ఏకకాలికాః, చతుష్కాలికం నియ
మానుష్ఠానాదికం ఏషాంతే చతుష్కాలికాః, కంటకానా ముపరిశయితుం శీలం
ఏషాంతే కంటకశాయినః, వీరాసనం వీరశయనంచ ఏషాంతే వీరాసనశాయినః,

వీరానన ఏవ శయితం శీలం ఏషా మితివా వీరాననశాయినః, పంచాగ్నినామితి ఉపరి సూర్యశృతుర్దిక్ష ప్రజ్వలితాగ్నియః ఏవం పంచాగ్నినాం మధ్యే శయితం శీలం ఏషాంతే పంచాగ్నిమధ్యశాయినః, ధూమ ఏవశనం ఏషాంతే ధూమాశినః, పాషాణానా ముపరిశయనం ఏషాంతే పాషాణశాయినః, అభ్యవకాశినః జాగ్రత్స్వభావినః ఉదకుంభే వారిపూర్ణఘటాదౌ వసితం శీలం ఏషాంతే ఉదకుంభ వాసినః, మౌనం అభాషణం ఏషాంతే మౌనినః, చశద్ది స్పముచ్చయే. అవంచి అధః కృతాని శిరాసి ఏషాంతే అవాక్చిరినః, పద్మాంతం శాఖామాలంబ్యవాతూష్టీ వా ఊర్ధ్వపాదా భూమిన్యస్త శీర్షా ఇత్యర్థః. సూర్యస్య ప్రతిముఖాని సూర్యాభిముఖాని వక్త్రాణి ఏషాంతే సూర్యప్రతిముఖాః ఊర్ధ్వముఖా ఇత్యర్థః. ఊర్ధ్వముపరిష్టాత్ బాహూప్రసారితౌ భుజౌ ఏషాంతే ఊర్ధ్వబాహుకాః, అధోముఖాని వక్త్రాణి ఏషాంతే అధోముఖాః, ఏకేనపాదేన తిష్ఠంతితి ఏకపాదస్థితాశ్చేత్యేవం వివిధాచారా వానారూపాస్సన్తః తవశర్చరన్తః ప్రతివిన మగ్నిహోత్ర త్రామణకై శ్వదేన హోమినః సూర్యాగ్నియోవా మోక్ష ప్రార్థకాః అవత్సికా వానప్రస్థా భవంతీతి విజ్ఞాయతే. క్రుతి స్ఫుటిషావగీయతే.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రాశ్నర్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇత్యష్టమః ఖణ्डః

అథ నవమః ఖణ्डః

భిక్షక భేదాః

అథ భిక్షకా మోక్షార్థినః కుటీచకా బహూదకా హంసాః పరమహంసాశ్చేతి చతుర్విధా భవన్తి. ౫౯

సంప్రతి యతీనాహః అదైతే భిక్షవః కియన్తః శీద్యగ్నినా ఇత్యత్రాతశబ్దః ప్రశ్నే భిక్షకా ఇతి. భీత భక్త పరిత్రాణాత్ జుద్రకర్మా పరిగ్రహాత్ భిక్షః. భిక్షైస్సైవరతత్వాద్వాభిక్షః. సనాశం సభిక్ష ఉరితి భిక్ష శబ్దస్య ఉప్రత్యయః. ప్వార్థేకః. భిక్షకాస్సన్యాసినః మోక్షమేవార్ధితుం శీలం ఏషాంతే మోక్షార్థినః

భవన్తి. తద్వ్యేతే రతీత్యత ఆహ. కుటీఘ గౌతమాదీనా మాశ్రమ గృహేషు
భిక్షార్థం చకన్తి చరంతీతి కుటీచకాః, కుట్యాం స్వగృహసీమన్వేష చరంతీతివా
కుటీచకాః, స్నానాద్యర్థం బహూని ఉదకాని ఏషాంతే బహూదకాః, బహూన్య
త్పూతాని శుద్ధాన్యదకాని పేయాని ఏషామితివా బహూదకాః, నిష్క్రన్తి పాపాని
హింసంతీతి హంసాః. హంసన్తి యోగం గచ్ఛంతీతివా హంసాః సూర్య ఇవ
చరంతీతివా హంసాః, హంసవత్త్రిషవణ ముదకస్పర్శినః వా హంసాః, పరమ
ముత్కృష్టం పదం హంసన్తి గచ్ఛంతీతి పరమహంసాః, పరమాత్మానం
బ్రహ్మణం హంసన్తి తవన ఆధిక్యాద్గచ్ఛంతీతి వా పరమహంసాః, చ నము
చ్చయే: ఇత్యనేన ప్రకారేణ భిక్షకాశ్చతుర్విధా భవన్తి.

కుటీచకః

తత్ర కుటీచకా గౌతమ భారద్వాజ యాజ్ఞవల్క్య హరీత
ప్రభృతీ నామాశ్రమేష్వష్టౌ గ్రాసాంశ్చరన్తో యోగమార్గ
తత్త్వజ్ఞా మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ౬౦

తత్ర ప్రథమో యథేత్యత ఆహ. కుటీచక ఇతి. తేషు కుటీచక నామానో
భిక్షకాః గౌతమశ్చ భారద్వాజశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ హరీతశ్చ ప్రభృతీ శబ్దేన
విశ్వామిత్ర వశిష్టా త్రిభుగు కశ్యపాదయశ్చ తేషాం గౌతమ భారద్వాజ యాజ్ఞ
వల్క్య హరీత ప్రభృతీనాం మునీనా మాశ్రమేష్వష్టసు గృహేషు పంచసు
నస్తస్వష్టసువా సాధు వృత్తేషు బ్రాహ్మణ గృహేషువా భిక్షుటనం కృత్వా తర్పే
షం వక్ష్యమాణ వత్కృత్వాఽష్టౌగ్రాసాన్ కబలాన్ చరన్తః భుక్తవంతో
భూత్వా యోగో జీవ పరమాత్మనోరైక్యం తస్యమార్గో విమర్శనం తత్తత్త్వం
యథావత్ జానంతీతి యోగమార్గః తత్త్వజ్ఞాన్సన్త ఏవం ప్రతిదివం కుర్వన్తో
మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. త్రిదండినః కరకినః నిరతవేదాధ్యాయినః కృతోప
వీతాః శిఖినః జలపవిత్రిణః వత్రాస్సభోక్తారః కుటీచకా ఇతికేచిత్.

బహూదకః

బహూదకా త్రిదణ్డ కమణ్డలు కాషాయ ఛాతు పస్త్రగ్రహణ
వేషధారిణో బ్రహ్మర్షి గృహేషు చాన్యేషు సాధువృత్తేషు

మధుమాంసలపణ పర్యుషితాన్నం వర్జయిత్వా సప్తాగారేషు
భైక్షం కృత్వా మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ౬౦

ద్వితీయో యథేత్యత ఆహ. బహుదతా ఇతి బహుదతా నామానః భిక్షవః
వైణవాం శ్రీన్ దండనేకీ కృత్య గోవాలరజ్జు బంధితం త్రిదండం ఏషామసీతి
త్రిదండినః కమండలుం దారుణా అలాబునా నారికేళేనవా కృతం జలానయనాయ
పాత్రం, కాషాయ ధాతునా రక్తం గైరికేణ రంజితం వస్త్రం కాషాయ ధాతు
వస్త్రం, తేషాం గ్రహణం స్వీకరణం తేన కశ్చిద్వేష ఆరణ్యో జాయతే తం
ధారయితుం శీలం ఏషాంతే త్రిదండ కమండలు కాషాయ ధాతువస్త్ర గ్రహణ
వేషధారిణః భూత్వా ప్రతిదినం బ్రహ్మర్షీణాం వశిష్టాదీనాం గృహాఙ్గాశ్రమాణీ
తేషు బ్రహ్మర్షి గృహేషు చకరాద్ధౌతము భారద్వాజాది గృహేషు చాన్యేష్యిత
రేషు. సాధూని శుభాని వృత్తాని చరిత్రాణి ఏషాంతేషు సాధు వృత్తేషు వా
బ్రాహ్మణ గృహేషు మధు మాంస లపణ వర్జయిత్వా సప్తా
గారేషు సప్తగృహేషు భైక్ష మన్నమానాయ వక్ష్యమాణ వద్భోజనం కృత్వా
యోగమర్గ తత్త్వజ్ఞానం మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. త్రిదండినః కరకినః శికినః
పాత్రిణో యజ్ఞోపవీతినః శిఖిన్ జలపవిత్రిణః భిక్షున్న భోజిన్ బహుదతా
ఇతికేచిత్.

హంసాః

హంసా నామ గ్రామే చైకరాత్రం నగరే పంచరాత్రం
వసన్త స్తదుపరి స వసంతో గోమూత్ర గోమయాహారిణోవా
మాసోపవాసినోవా నిత్యచాన్ద్రాయణ ప్రతిరో నిత్యముత్థాన
మేవ ప్రార్థయన్తే. ౬౧

తృతీయో యథేత్యత ఆహ. హంసా ఇతి. నామ ప్రసిద్ధా. గ్రామేచ శబ్దిస్తు
శబ్దార్థే ప్రసిద్ధగ్రామేత్వేకరాత్రం త్రిరాత్ర మిత్యేకే. నగరే పట్టణేతు పంచ
రాత్రం వసన్తః వాసం కుర్వన్త స్తదుపరి ఉక్తదినేభ్యః ఊర్ధ్వం చాతుర్మాస్యా
దన్యత్రైకాత్ర స వసంతో ఏవం ప్రతి గ్రామం ప్రతి నగరం వసన్తః తీర్థ
యాత్రాం కుర్వన్తః గోమూత్రం గోమయం వా ఆహారం ఏషాంతే గోమూత్ర

గోమయాహరిణః వా మూసం నిరంతర ముపవాసోఽనశనం ఏషాంతే మాసోష
వాసి నోవా నిత్యం చాంద్రాయామప్రతం ఏషాంతే నిత్య చాంద్రాయామప్రతి
నోవా భూత్వా మోక్షార్థినో హంసా. నామానో భిక్షకాః నిత్యముద్ధాన మన్యత్ర
గమనమేవ ప్రార్థయంతే. కృచ్ఛాదియుక్తాః కరకీనో దండినో ముండినః
ఉపవీతినో జలపవిత్రిణః శిక్కినో హంసాః. భవంతీతితేవిత.

పరమహంసాః

పరమహంసా నామ పృథ్వికమూలే శూన్యాగారే శ్మశానేవా
వాసినః సాంబరా దిగంబరా వా. ౬౩

చతుర్థో యథేత్యత ఆహ. పరమహంసా ఇతినామ ప్రసిద్ధౌ. పృథ్వికమేకం
ముఖ్యం కేవలం చ తస్మాల మధః ప్రదేశః తస్మిన్ పృథ్విక మూలే పృథ్విధః
ప్రదేశే వాసినః శూన్యాగారే పూజారహిత దేవాలయే వా వాసినః శ్మశానేవా
వాసినః నివాసం కుర్వన్తః అంబరేణ వస్త్రేణ సహవర్తన్త ఇతి సాంబరావా
దిశ ఏవాంబరం వస్త్రం ఏషాంతే దిగంబరా నగ్నావా భవేయుః.

నతేషాం ధర్మా ధర్మా సత్త్వానృతే శుద్ధ్యశుద్ధ్యాది ద్వైతమ్.

తేషాం పరమహంసానాం యతీనాం ధర్మః పుణ్యమధర్మః పాపం తౌ ధర్మా
ధర్మా న భవేతామ్. సత్యం యథార్థ కథన మనృతమయథార్థ కథనం తే సత్యా
సృతేచ న స్యాతామ్. న సుఖదుఃఖేచ, శుద్ధిః పవిత్రతా, అశుద్ధిరపూతతా ఆది
శబ్దేనైద ముపాదేయ మిదమనుపాదేయ మిదం స్పృశ్య మిదమస్పృశ్య మయం
మేధ్య మయమ మేధ్య మయం వంద్యోఽయమవన్ద్య ఇత్యాది వస్తునాం ద్వైతం
భేదభావనాతత్ శుద్ధ్య శుద్ధ్యాది ద్వైతంచ తేషాం సభవేత్.

సర్వసమా స్పర్వాత్మాన స్సమలోష్ట కాంచనా స్సర్వ
పరేష్టు ఖైజాచరణం కుర్వన్తి. ౬౪

సర్వం మేధ్యా మేధ్యాది వస్తుజాతం బ్రాహ్మణాది చండాలాస్త సర్వ ప్రాణీ
జాతం సుఖ దుఃఖం శత్రుత్వ మిత్రత్వ మన్యతృమస్తం చ సమం తుల్యం
ఏషాంతే సర్వసమాః సర్వమాత్మాధిష్ఠిత జ్ఞానం ఏషాంతే సర్వాత్మానః సమే
తుల్యదర్శనే లోష్టరాంచనే భిన్నఘటశకల సువర్దే ఏషాంతే సమలోష్టకాంచనాః

సర్వేవతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాది చండాలాస్తాస్తేషు సర్వవర్ణేషు దైక్ష చరణం
 ఋర్వన్తి. యోగమార్గ తత్త్వజ్ఞాః మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే. ముండినః కాపీన
 వాససః దండినస్త్యక్తోవవీతాః బ్రహ్మణి సంస్థితాః పరమహంసా ఇతికేచిత్.
 పరమహంస నామానో భిక్షుకా ద్విధా భవన్తి. వివృతవేషాచారాః గూఢవేషా
 చారాశ్చేతి. తత్ర వివృతవేషాచారాః శిఖాయజ్ఞోపవీత త్యాగినః కాషాయవాససః
 బ్రహ్మత్రైక త్వపరాః వేదాస్తవాక్యార్థ శ్రవణమనన *విదిధ్యాసరతాః యోగ్యే
 షు బ్రాహ్మణాదిషు భిక్షోపవీతినః అమానిత్వాది అత్మగుణాన్ యత్నే నానుత్తిష్ఠన్తః
 బ్రహ్మత్రైకత్వ జ్ఞానయోగ్యాన్ శిష్యాన్ బోధయంతో మోక్షమేవ ప్రార్థయన్తే.
 గూఢవేషాచారాస్తు త్యక్తలౌకిక పైదికాచార పరిగ్రహః దృష్టాదృష్ట సర్వాంభ
 వర్జితాః స్వభావ భూతా మానిత్వాది గుణాః జాతరూపకరాః యవృచ్ఛయా
 ప్రాప్తాశన వసన శయనాదిభిః సంతుష్టాః జడోన్మత్తా కృతయాః ప్రాకృతిజనైర
 లక్ష్య వేషాచారాః మోక్షగామినో భవేయుః. తేషాం ద్వైవిధ్యం కథమితి చేత్
 శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసేషు దృష్టత్వాదితి.

పర భేదేన ఆశ్రమ నిర్ణయః

బ్రాహ్మణానాం చాతురాశ్రమ్యం క్షత్రియాణాం త్రాత్య
 శ్రమ్యం వైశ్యానాం ద్వైశ్రమ్యం విహితమ్. ౬౬

అథ ఆశ్రమ నిర్ణయః. ఇదానీం బ్రాహ్మణాదీనాం ప్రత్యేకం కియస్త
 ఆశ్రమా ఇత్యత ఆహ. బ్రాహ్మణానాం చత్వార ఆశ్రమా ఏవ చాతురాశ్రమ్యం
 విహితమ్. క్షత్రియాణాం త్రయ ఏవాశ్రమాః త్రాత్యశ్రమ్యం విహితమ్. వైశ్యా
 నాం ద్వై వా శ్రమావేవ ద్వైశ్రమ్యం విహితమితి నియమో భవతి.

తత్ఫలం హి సకామం నిష్కామం చేతి ద్విధా భవతి. ౬౭

ఇదానీం యోగిధర్మ మాహ. తేషా మాశ్రమాణాం ఫలం ప్రయోజనం
 తత్ఫలం హి శబ్దోపధారణే. కామేన సహవర్తత ఇతి సకామం నిర్గతః కామో
 యస్మాత్తన్నిష్కామం చేతి తత్ఫలం ద్విధా హి శబ్దోపధారణే ఏవ భవతి.

* విది ధ్యానము = అనాత్మాకార వృత్తి పరిత్యాగమొనర్చి బ్రహ్మకార వృత్తి
 యొక్క స్థితి.

స కామ స్వరూపం

సకామం నామేహ సంసారేభివృద్ధిం జ్ఞాత్వా పుత్రలాభా
ద్యుభి కాంక్షణ మన్యత్ స్వర్గాది ఫలాకాంక్షణం వా. ౬౮

తత్ర సకామంనామ ఫలంతు ఇహ అస్మిన్ లోకే సమ్యక్ సరతి గచ్ఛతీతి
సంసారః. తస్మిన్ కుటుంబ వ్యాప్తౌ అభివృద్ధి మువ్యవసరి వర్ధనం జ్ఞాత్వా
పుత్రాణాం లాభేభికవృద్ధి స్తదాదిర్యస్య స ధనధాన్య పశులాభాదేస్తేషా మభి
కాంక్షణ మభిలాష స్తత్పుత్ర లాభాద్యుభికాంక్షణం వా అన్యదితరత్స్విగ్గ ఇంద్ర
లోక ఆదిర్యేషాం బ్రహ్మలోక విష్ణులోకాదీనాం ఫలం తత్ప్రాప్తిః తస్యా కాంక్ష
ణం స్వర్గాది ఫలకాంక్షణం వా భవతి.

నిష్కామ స్వరూపం

నిష్ఠామంనామ తిజ్ఞోదనభికాజ్ఞా యథావిహితానుష్ఠానమితి.

నిష్కామం నామ తత్ఫలంతు కించిత్స్వల్పమపి ఫలమనభికాంక్ష్య అకా
మయిత్వా యథా విహితం యథోక్తంవ తదనుష్ఠానం కర్మకరణం యథా విహితా
నుష్ఠానం కరోతి ఇతి శబ్దః పరిసమాప్తౌ. పూర్వ మీమాంసా మత మిదమ్.

నిష్కామ భేదాః

తత్ర తన్నిష్కామం ద్విధా భవతి ప్రవృత్తిర్నివృత్తిశ్చేతి.

తత్ర సకామ నిష్కామయోర్మధ్యే తదుక్తం తన్నిష్కామఫలం ద్విధాభవతి.
అణిమాద్యైశ్వర్య సాధనానుష్ఠానం ప్రవృత్తిః నివర్తనం తస్మాదితి నివృత్తిః
చేతి ద్వివిధం భవతి.

ప్రవృత్తి స్వరూపం

ప్రవృత్తిర్నామ సంసార మనాదృత్య సాంఖ్యజ్ఞానం
సమాశ్రిత్య ప్రాణాయామాసన ప్రత్యాహార ధ్యాన ఛారణా
యుక్తో వాయుజయం కృత్వా అణిమాద్యైశ్వర్య ప్రాప్తమ్.

తత్ర ప్రవృత్తిర్నామ నిష్కామం యథా సంసార మనాదృత్య ఆసారమిత్య

నాదరణం కృత్వా “సాంఖ్యజ్ఞానమితి” సాంఖ్యం ద్వివిధం భవతి. సేవ్యరవాదినో నిరీశ్వరవాదినశ్చేతి. తత్ర ప్రకృతి పురుష యోర్వివేక జ్ఞానాన్మోక్ష ఇతి సేవ్యరవాదినో వదన్తి. తథా సాంఖ్యే. మూల ప్రకృతి రవికృతి ర్మహాదాద్యాః ప్రకృతి వికృతయ స్సప్త షోడశ కస్తు వికారో నప్రకృతి ర్నివికృతిః పురుషః కచ్చిదస్తి తస్య తత్త్వజ్ఞానాదేవ మోక్ష ఇతి. అష్టాంగ యోగ వాయు జయా దాకాశగమనాన్మోక్ష ఇతి. నిరీశ్వరవాదినో వదన్తి. ఇదం నిరీశ్వరవాది సాంఖ్యజ్ఞానం సమాశ్రిత్య అవలంబ్య ప్రాణాయామ ఇతి. కోష్య వా యోగ్గతి చేధః ప్రాణాయామః. సత్రివిధః రేచక పూరక కుంభక ప్రకారాత్. ఆనన మితి. ప్రాణాయామాద్యుపయోగి క్లేశ జయార్ధః పాదబిన్ధ ఆననం తత్పద్మక స్వస్తికాద్యనేక ప్రకారం ప్రత్యాహియన్తే బాహ్యేంద్రియాణ్యనేనేతి ప్రత్యాహరః సమాధి విరోధిభ్యః పుత్రమిత్రకలత్రాదిభ్యః చేతసోప్యావర్తనం ప్రత్యాహరః దీయత ఇతి ధారణా తద్దేశే మనసో బంధోధారణా వక్ష్యమాణాభిస్తాభిర్యుక్తోఽన్వితః ప్రాణాయామానన ప్రత్యాహర ధారణా యుక్తస్సన్ వాయోః శరీరాన్తరగత ప్రాణాది మురుతః జయోవశీకరణం తం వాయుజయం వక్ష్యమాణవత్ శనైః శనైః కృత్వా సిద్ధ శరీరస్సన్ అణిమా ఆదిర్యేషాం మహిమా లఘిమా దీనా మష్టానా మైశ్వర్యాణాం తేషాం ప్రావణ్య ప్రాప్తి రణిమాద్యైశ్వర్య ప్రావణ్యేతదేవ ఫలం భవతీతి.

తత్పునరపి తపః క్షయాజ్ఞన్య ప్రాపకత్వా ద్వావిధి బాహుళ్యాచ్చ నాద్రియన్తే పరమర్షయః. ౭౨

యత్తత్ఫలం పునరపి భూయోపి యదాకాలాంతరే తపః క్షయోభవేత్, తదా తపః సుకృతస్య క్షయోఽశేష ఫల భోగాన్నాశః తస్మాత్తపః క్షయాదేవ పునర్జన్మ ప్రాప్తిర్భవతి. జన్మనో జననస్య ప్రాపకో గమః తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాజ్జన్మ ప్రాపకత్వాచ్చ యదా జన్మ ప్రాప్తిః తదాత్ర వ్యాధయో జాయంతే తస్మాద్వ్యాధేర్భూల మసంఖ్యాత్వం తస్మాద్వావిధి బాహుళ్యాచ్చ నాద్రియన్తే పరమర్షయః. తదాదరణం నకుర్వన్తి.

నివృత్తి స్వరూపం

నివృత్తిర్నామ లోకానా మనిత్యత్వం జ్ఞాత్వా పరమాత్మ

నోఽన్యన్న కిచ్చి దస్తీతి సంసారమనాదృత్య చ్చిత్వా
భార్యామయంపాశం జితేన్ద్రియో భూత్వా శరీరం విఘ్నయ
క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్లోగం కృత్వాఽతీంద్రియం సర్వ
జగద్భిజ మశేష విశేషం నిత్యానంద మమృతరస సానపత్
సర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశకమితి విజ్ఞాయత్.

౭౩

నివృత్తిర్నామ నిష్ఠామో యథా. సంప్రతి పేదాన్తమత మాహ. లోకానాంభూమ్య
న్తరిక్ష స్వర్గాదీనాం జగతామనిత్యత్వం పినాశత్వం తదనిత్యత్వం కుత ఇతిచేత్.
శ్రుతేరనుమానచ్చ. తథాహి. ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ, నేహనానా స్తికేవనేతి
శ్రుతేః, ప్రపంచస్సాన్త్వికః స్వాంతర్వేదహీనః జ్ఞాతత్వాత్, ఆతాశచిత్ విష్ణు
మనిత్య మనిర్వచనీయత్వాత్ శుక్తి రూప్యవదితివా ప్రపంచస్యా నిర్వచకౌ కుత
ఇతి చేదనుమానాత్ తథాహి. వివాదపద మనిర్వాచ్యం జడత్వాత్ నయదేవం
నతదేవం యథాత్మా. ఇదం జగదనిత్యం భూత్వా భావిత్వాత్. ఘటాదివత్
ప్రపంచో మిథ్యాజడత్వాత్. దృశ్యత్వా ద్వా. శుక్తి రూప్యవత్. ఏవం లోకానా
మనిత్యత్వం శ్రుత్యనుమానాభ్యాం జ్ఞాత్వా పరమాత్మనో బ్రహ్మజోన్యది తర
ద్వస్తు కించిదపి నాస్తి కుత ఇతిచేత్ అనుమానాదాగమాచ్చ. తథాహి జీవాః
పరమాత్మనో నభిద్యంతే. ఆత్మత్వాత్. పరమాత్మవత్. వివాదాస్సదీ భూతాని
భోగాయతనాని ఉభయవాద్య వివాదాస్సదస్యైవ భోగాయతనాని భోగాయతనత్వాత్
ప్రతివాది భోగాయతనవత్ యద్వా వివాదాస్సదీ భూతానీంద్రియాణి పరమాత్మనో
భిన్నాః జీవాః ఉభయవాది సిద్ధస్యైవ భోగసాధనాని ఇంద్రియత్వాత్. భోగ
సాధనత్వాచ్చ సంప్రతి వన్నేంద్రియవత్ తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశదిశ
తా ఇమాన్తిస్రో దేవతా ఇత్యనుమానాత్. అనేన జీవేతత్మానుప్రవిశ్య
నామ రూపే వ్యాకరవాణీతివ సృష్టరేవ శరీరానుప్రవేశ శ్రివణాత్తస్యైవ
జీవాత్మానావస్థాన శ్రివణాచ్చ పరమాత్మనోభిన్న జీవాః అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం
వ్యాప్యనారాయణః స్థిత ఇతి తత్త్వ మసీత్య సకృదైకార్థ్య శ్చుతేశ్చ ఏవమను
మానా దాగమాచ్చ పరమాత్మనోన్యన్న కించిదస్తీతి జ్ఞాత్వా సంసారమనాదృత్య
కుత ఇతిచేత్ సుఖాశిశయత్వాత్ నశ్వరత్వాత్ భయనమ్మిశితత్వాత్ జరామరణోపి

తత్వాత్ సంసారస్య ఆనాదరణం కృత్వా భార్యామయం పత్నీస్వరూపం పాశం సంసార బంధరజ్జుం చిత్వా కళత్ర పుత్ర మిత్రాచేరపి సంసారహేతుకత్వాత్ చేదనం విసర్జనం కృత్వా జితానీంద్రియాణి ఘ్రాణ రసనా చక్షుః శ్రోత్ర త్వ జ్ఞానాంపి షట్ ఖాని* తద్వారా షడ్విషయాః షడ్బుద్ధయః సుఖం దుఃఖం చ యేన సజితేంద్రియః భూత్వా శరీరం విహాయేతి శరీరం దుఃఖా యతనత్వాత్ దుఃఖ మిన్ద్రియాణి విషయా బుద్ధయశ్చ తత్సాధన భావాత్ సుఖ దుఃఖాను షం గాత్ యత్ర సుఖం తత్ర దుఃఖమిత్యవినా భావిత్వాత్ దుఃఖం వేదనాధ్యాత్మికత్వాన్ముఖ్య మేతాన్వేక వింశతి దుఃఖాని ఇయత్రేతి జ్ఞానదృష్ట్యా సమీక్ష్యతాపన్తి శరీరాణి సమనుప్రాప్య యథా సుఖదుఃఖేన శిష్యేతే తథా సర్వమనుభూయ తత్త చ్చరీరం విసృజేత్. తథా చోక్తం పురాణేషు. ఆత్మనోవై శరీరాణి బహూని మనుజేశ్వర! ప్రాప్య యోగబలం కుర్యాత్ తైశ్చ సర్వాం మహీం చరేత్. భుంజీత విషయాః కైశ్చిత్. కేచిదుగ్రం తపశ్చరేత్. సంహరేచ్ఛ పునస్తాని సూర్యస్తేజోగణానివేతి. ఏవ మన్య మార్గేణ వా జితేంద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయత్రేత్రం జానాతీతి త్రేత్రజ్ఞః జీవాత్మా నఖాదికేశవర్యస్తం సర్వదేహవ్యాపీ భాహ్యభ్యంతరీయ సంసార భోగభోక్తా ఏకోపి జల చంద్ర వదనస్తరూపీ పరశ్చ పరమాత్మా పరబ్రహ్మ స ఐశ్వర్యాద విశిష్ట స్సచిదానంద స్వరూపీ సర్వకారణం నిత్యోఽవ్యయః దృశ్యోఽదృశ్యశ్చ అణుర్మహాన్ సంసార ధర్మైరీషదవ్యసం స్పృష్టః ఏక ఏవ శరీరాంతర్బహిః స్థితః అవరో భగవాన్నారాయణః, అస్మిన్నధై క్రుతయః. అణోరణీయాన్ మహతో మహీ యానాత్మా గుహాయాం విహితోన్య జనోరీతి. అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణః స్థితః ఇతి. నేవర కూకవత్తస్మి పీతాభాస్యాత్రనూపమా, తస్యాః శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః ఇత్యాదయః తైత్తిరీయాః ద్వే బ్రహ్మాణీ వేదితవ్యే పరంచాపరంచేతి ద్వా సుపర్ణౌ సయజా సఖాయా సమానం పృథం పరిషన్నజాతే తయోరన్యః సింహం స్వాద్యత్త్యనశ్చన్ననోఽభివాకశీతి ఋగ్వేదే. తదేవం విధయోః త్రేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగోఽనన్య భావస్తం తత్త్వ మసీతి జ్ఞానేన కృత్వా యత్రేజ ఇంద్రియాణ్యతిక్రమ్య వత్త ఇత్యతీంద్రియం సర్వేషాం జగతాం బ్రహ్మాదికారణం సర్వ జగద్బ్రహ్మం న శిష్యత ఇత్యశేషః. విశిష్యతే సర్వ స్మా

దితి విశేషః. తచ్చ అశేష విశేషం నిత్యః ఆనందః సుఖవిశేషో యస్య తన్నిత్యా నందం అమృతం సుధా తదేవరసస్తస్య పానం తద్వదమృత రసపానవత్ సర్వదా కాలత్రయేషు తృప్తి ముపాసకస్య ప్రీతినం కరోతీతి స్వదా తృప్తి కరం పరముత్కృష్టం జ్యోతిషో విభూతేః ప్రవేశ స్సంస్కారో యస్మిన్ స్తజ్యోతిః ప్రవేశక మితి తదేవ నివృత్తిర్నామ పరబ్రహ్మణి ప్రవేశస్తస్మయ ఫలమితి విజ్ఞాయతే. సర్వోపనిషత్సు సంగీయతే.

ఇతి శ్రీ వాణిపేయ యజ్ఞేయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రహర్షం
వివరణే పంచమః పటలః -

ఇతి నవమః ఖండాః

అథ దశమః ఖండాః

యోగి భేదాః

నివృత్త్యాచార భేదాద్ధి యోగిన స్త్రివిధా భవన్తి సారణ్గా
ఏకార్థ్యా విసరగాశ్చేతి. ౭౪

ఇదానీం పాతంజల, వశిష్టాది యోగమతానుసారేణ మోక్షమాహ. నివృ త్తేనాచార స్తస్య భేద నివృత్తిః. తదాహ వాశిష్ఠే. ప్రవర్తకం భవేదేత త్సం సారస్యప్రవర్తనాత్. తదేవ జ్ఞానసంయుక్తం సర్వకామ వివర్జితమ్. నివర్తనం భవేదేతజ్జన్మ మృత్యు నివర్తనాత్. నివృత్తిర్ద్వివిధా బాహ్య మాభ్యంతరం చేతి. బాహ్యం బహిష్క్రియోపేతం యత్త ద్విహిత సాధనైః. ఆభ్యంతరం తు బుద్ధైవ విద్యనుష్ఠానమాత్మనీతి. వర్ణాశ్ర మోక్తం కర్మేవ కామసంకల్ప ఘోర్వకమ్. నివృత్త్యాచార భేదాత్ ప్రవృత్తిరేవ సంజ్ఞానచేత్సహ ఏవాధే యోగిన ఇతి జీవాత్మ పరమాత్మనో రేకవత్ భావోయోగః సచతుర్విధః. మంత్రయోగో హఠ యోగో లయ యోగో రాజయోగశ్చేతి. తత్ర ప్రథమః మంత్రమూర్తిః తదుక్తం యోగ దీపికాయామ్. ప్రాణాద్యసానయోర్యోగస్తదైవ రజరేతసోః, సూర్యా

చంద్రమసోర్యోగో జీవాత్మ పరమాత్మనోః, మన్తో హతో లయో రాజ
యోగో యోగచతుష్టయః. ఏకశ్చతుష్టయో యోగ ఏక ఏవాభిధీయతే ఇతి.
మంత్రయోగో యథా భూతబుద్ధిపూర్వం శ్రీకంఠాధికేశవాది మాతృకాన్యా
సానంతర జపాంతర తత్పురుషాది నారాయణ గాయత్ర్యాది సావిత్రియాది
షడక్షరాది అష్టాక్షరాది నిత్యమంత్ర జపో మంత్రయోగః. తదుక్తం
యోగశాస్త్రే. హకారేణ బహిర్యాతి సకారేణ విశత్యధః, హంసహంసేతి
మంత్రోఽయం సర్వే మంత్రం జపన్తిమామ్. గురువాక్యా త్సుషుమ్నా
యాం విపరీతో భవేజ్జపః. సోహం సోహమితి ప్రోక్తో మంత్రయోగస్స
ఉచ్యతే ఇతి. హఠయోగో యథా నిత్యం మంత్ర జపేన కించిద్విశేష
జ్ఞానం మనసిజాయతే. తేన బలాత్కరేణ జడస్వభావం గ్రసతి సోయం
హఠయోగః. తదుక్తమ్, ప్రతీతిర్మంత్ర యోగచ్చ జాయతే పశ్చిమే
పథి. హఠే నగ్రసతే జాడ్యం హఠయోగస్స ఉచ్యత ఇతి. లయ యోగో
యథా. జాడ్యే లయంగతే మన ఏకత్ర స్థీయతే. తతో వాయుర్నిశ్చల స్తి
ష్ఠతి. సోయం లయ యోగః. తదుక్తం హఠప్రదీపికాయామ్. జాడ్యేతు
గ్రాసమాయాతే చిత్తంయాతి వివిక్తతామ్. (విసీలతామ్-క.) పవనే ధైర్య
మాయాతే లయయోగ స్స ఉచ్యత ఇతి. రాజయోగో యథా. చిత్తే పరమా
త్మని లీనే స్వాత్మానందం పరమం పదం ప్రాప్తం తేనాణిమద్వైశ్వర్య
మష్టవిధం ప్రాప్య రాజవత్తిష్ఠతీతియత్ సరాజయోగః. తదుక్తం యోగ
శాస్త్రే అయాత్సం ప్రాప్యతే సౌఖ్యం స్వాత్మానందం పరం పదమ్.
అణిమాది పదప్రాప్తో రాజయోగ స్స ఉచ్యత ఇతి. మంత్రయోగోపి ద్వి
విధః. వైదికస్తాన్త్రిక ఇతి. శ్రౌతః స్మార్తశ్చేతి. విత్వోనైమిత్తికశ్చేతి
సకామో నిష్కామశ్చేతి. తద్యథా పంచబ్రాహ్మీది షడ్వైష్ణవ వాదయో
వైదికాష్టడక్షర ప్రాసాద పంచాక్షరాది శ్రీమదష్టాక్షర ద్వాదశాక్షర మస్త్రై
దయ స్తాన్త్రికాః. దర్శపూర్ణ మాస మంత్రాధిదేవతామస్త్రైః శ్రౌతాః.
జాతకర్మాద్యధిదేవమంత్రాః స్మార్తాః. సంధ్యావందన గాయత్ర్యాది

మస్త్రా నిత్యాః పృథ్వ్యంజయ నామత్రయాదయో నై మి త్రికాః ఫలశ్రుతి
మస్త్రాః సకామాః ఫలరహితమస్త్రా నిష్కామాః ఏతేషాం దేవానాం (క)
గురూణాం పృథగ్భావోపి యోగాః, దేవతా గురుమంత్రాణామై క్యతా
యోగ ఉచ్యతే ఇతి వచనాత్ తస్మాత్ హతాదయో యోగా మంత్రయోగ
ఏవా స్తర్భవంతి. కేచిన్మంత్రాదయః పృథగీతి వదన్తి. తత్కథం. మంత్ర
వాదినస్తు మంత్రయోగ ఏవ సర్వేయోగా అంతర్యూతాః తన్మంత్ర జపా
దేవ పురుషార్థస్సిద్ధ్యతీతి యోగీశ్వరా స్తు హతయోగ ఏవ మంత్రాదియోగా
అంతర్హతాః తస్మాత్ప్రాణాయామై ర్వాయు జయదేవ పురుషార్థ సిద్ధిరితి.
కేచిత్ తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే. అష్టయోగా స్తస్థే శరీరం తావదేవంహి
షణ్ణవత్యంగు లాత్మకమ్, విద్ధేతత్సర్వ జంతూనాం స్వాంగులీభిరితి
ద్విజ. దేహీ ద్వాత్రింశదస్థీని వంశస్థః పార్శ్వయోర్ద్వయోః ద్వినస్తతి
సహస్రాణి నాడీనామపిసన్తివై. శరీరాదధికం ప్రాణో ద్వాదశాంగుల
మానతః ప్రయాణం కుకుతే వాయుస్త స్మాత్ప్రాణ ఇతీరితః. దేహమధ్యే
శిఖిస్థానం తస్తజాంబూనద ప్రభమ్. చతురశ్రం త్రియశ్రం తదితరేషాం
తు మండలమ్. తన్మధ్యేతు శిఖాతన్వీ సదా తిష్ఠతి పావకీ. దేహమధ్యం
చ కుతేతి శ్రోతు మిచ్ఛసిచ్ఛ్రుణు. గుదార్ద్యం గులాదూర్ద్యం మేఢా
త్తు ద్వ్యంగులాదధః. ఏకాంగులంతు తన్మధ్యేదేహమధ్య మితీరితమ్.
కందమస్మిన్ శరీరేస్మిన్ దేహ మధ్యం నవాంగులాత్. చతురంగుల
ముత్తేన్ధ మాయామంచ తథా విధమ్. అండాకృతివదాకాశం త్వగస్థి పరి
భాషితమ్. తన్మధ్యే నాభిరుత్పన్నానాథో చక్రసముద్భవః ద్వాదశార
యుతం చక్రం దేహస్థేన ప్రతిష్ఠితః. చక్రేఽస్మిన్ భ్రమతే (భవ. ౧)
జీవః పుణ్యపాప ప్రబోధితః. తంతు పంజర మధ్యస్థో యథా భ్రమతి
లూతకః. జీవస్యమూల చక్రేస్మిన్ అధః ప్రాణశ్చ రత్యసౌ. ప్రాణా
రూథో భవేజ్జీవః సర్వదేహేషు సర్వదా తస్యార్థం కుండలీస్థానం నాభే
స్తిర్యగధోర్ధ్వతః. అష్టప్రకృతిరూపా యా సాష్టధా కుటలీకృతాః యథా
వద్వాయుచారం చ నిరుద్ధేవ సదాస్థితాః ముఖేనైవ సమావేష్ట్య బ్రహ్మ

రద్ధముఖం తథా : యోగకాలేతు పాతేన ప్రబుద్ధా స్యాత్సువహ్నినా :
 స్ఫురత్యా హృదయాకాశ నాగరూపా మహోజ్జ్వలాః : వాయుర్వాయు
 సుఖేనైవ తతోయాతి సుషుమ్నయా : కందమధ్యే స్థితానాదీ సుషుమ్నేతి
 ప్రకీర్తితాః తిష్ఠన్తి పరితస్సర్వాః చక్రేస్మిన్ నాదీసంజ్ఞాకాః : నాదీనామపి
 సర్వాసాం ముఖ్యాన్యేతాశ్చతుర్దశః సుషుమ్నేదా తతః పశ్చాత్పింగలాచ
 సరస్వతీః కుహూశ్చ వారుణీచైవ సప్తమీచ యశస్వినీః పూషా పయ
 స్వినీచైవ శంఖినీ దశమీ స్మృతాః అలంబుసాచ సర్వాసాం ముఖ్యాన్యే
 తాశ్చతుర్దశః తాసాం ముఖ్యతమాస్త్రిసస్త్రిసృష్ట్యేకోత్తరా స్మృతాః
 మోక్షమార్గ సుషుమ్నాసాః జ్వలన్తి విశ్వధారిణీః కందస్య మధ్యమేపుత్ర
 సుషుమ్నా సుప్రతిష్ఠితాః పృష్ఠమధ్య స్థితేనాస్థా సహమూర్ధ్ని స్థితా సదాః
 మోక్షవంధా సుషుమ్నాసాః బ్రహ్మరస్థేతి కీర్తితాః అవ్యక్తాచైవవిజ్ఞేయా
 సూక్ష్మాసాః పైష్ఠవీ స్మృతాః ఇదాచ పింగలాచైవ తస్యాః సవ్యేచదక్షిణే
 ఇదా తస్యాః స్థితా సవ్యే దక్షిణే పింగలామతాః ఇదాయాం పింగలాయాం
 చ చరతౌ చంద్ర భాస్కరౌః ఇదాయాశ్చంద్రమాజ్ఞేయః పింగలాయాశ్చ
 భాస్కరః చంద్రస్రామస ఇత్యుక్త స్సూర్యోరాజస ఉచ్యతేః తావేవ
 సకలం కాలం చరేద్రాత్రి దివాత్మకమ్ భోక్త్రీ సుషుమ్నా కాలస్య
 గుహ్య మేతదుదీరితమ్ సరస్వతీ కుహూశ్చైవ సుషుమ్నాపార్శ్వయోః
 స్థితే గాంధారీ హస్తి జిహ్వచ ఇదాయాః పృష్ఠపూర్వయోః గాంధా
 రాయాః సరస్వత్యాః స్థితా మధ్యేచ శంఖినీః కుహూశ్చహస్తి జిహ్వయా
 మధ్యే విశ్వాదరా స్థితాః పూషా యశస్వినీచైవ పింగలాపృష్ఠ పార్శ్వ
 యోః యశస్వినీ కుహూర్మధ్యే వారుణీచ ప్రతిష్ఠితాః పూషాయాశ్చ
 సరస్వత్యాః స్థితా మధ్యే యశస్వినీ (గాంధారాయాః సరస్వత్యాః స్థితా
 మధ్యేచ శంఖినీ) అలంబుసాచ విప్రేంద్ర కందమధ్యాదధః స్థితాః పూర్వ
 భాగే సుషుమ్నాయా ఆమేధ స్తుకహూః స్థితాః అధశ్చోర్ధ్వంచ విజ్ఞేయా
 వారుణీ సర్వగామినీ యశస్వినీ తదాచాస్య పాదాంగుష్ఠాస్త మిష్యతేః

పింగలాచోర్ధ్వగా యామ్యే నాసాస్తం విధిపూర్వకమ్; యామ్యేపూషాచ
నేత్రాస్తా పింగలాయాస్తు పృష్ఠతః; పయస్వినీచ విప్రేంద్రౌ యామ్య
కర్ణాస్త మిష్యతే; సరస్వతీ తథా చోర్ధ్వమాజిహ్వయాః ప్రతిష్ఠితా; ఆసవ్య
కర్ణాద్విప్రదే శంఖినీ చోర్ధ్వగామినీ; గాంధారీ సవ్యనేత్రాస్తా ద్విదాయాః
పృష్ఠతః స్థితా; ఇడాచ సవ్యనాసాస్తా సవ్యేభాగే వ్యవస్థితా హస్తజిహ్వ
తథా సవ్య పాదాంగుష్ఠాస్త మిష్యతే; విశ్వోదరాచ యానాడీ సవ్యే సర్వ
గతా స్థితా; అలంబుసా మహాభాగ పాయుమూలా దధోగతా; ఏతాస్సన్య
స్సముత్పన్నానాడయోన్యాశ్చతాస్వపి ప్రాణోపాన స్సమాన శ్చోదానో
వ్యానశ్చ వాయవః; వాగః కూర్మశ్చ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః; ఏతే
నాడీషు సర్వాసు వదన్తి దశవాయవః; ఏతేషు వాయవః పంచముఖ్యాః
ప్రాణాదయః స్మృతాః; తేషుముఖ్యతమః ప్రాణః కస్తస్యాధః ప్రతిష్ఠితః;
ఆస్యనాసిక యోర్మధ్యే హృదయే నాభికుండలే. పాదాంగుష్ఠేపిచ ప్రాణ
ఏతేష్వపి చతిష్ఠతి । ఆపానోమేధ్రసాయోశ్చ ఊరువంకజకేషు తత్ ।
జంఘాదరేచ కట్యాంచ నాభిమూలేచ తిష్ఠతి । వ్యానశ్శ్లోత్రాక్షిమధ్యే చ
కృకాట్యంగుళయోరపి । ఘ్రూణమధ్యేక్షి దేశేచ స్థానేష్వేతేషు తిష్ఠతి ।
ఉదానః సర్వ సంధిస్తః పాదయోర్హస్తయోరపి । సమానస్సర్వతోదేహే
సర్వం వ్యాప్య వ్యవస్థితః । భుక్తం సర్వరసం గాత్రే వ్యాపయన్ వహ్ని
నాసహ । ద్విసప్తతి సహస్రేషు నాడీమార్గేషు సంచరన్ । సమానవాయురే
వై కో దేహం వ్యాప్య వ్యవస్థితః । నాగాదివాయవః పంచత్వగస్థ్యాదిషు
సంస్థితాః; నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసకాసాది ప్రాణకర్మేతి కీర్తితః । ఆపానవాయోః
కర్మైత ద్విడ్ముత్రాది విసర్జనమ్ । హానోపాదాన చేష్టాది వ్యానకర్మేతి
కీర్తితమ్ । ఉదానకర్మ తత్ప్రేక్తం దేహస్యోన్నయనాదియత్ । శోషణాది
సమానస్య శరీరే కర్మ కీర్తితమ్ । ఉద్గారాది గుణో దేహే నాగకర్మేతి
కీర్త్యతే; నిమీలనాది కూర్మస్యక్షతం వై కృకరస్యచ దేవదత్తస్య విప్రేంద్రౌ
తంద్రకర్మేతి కీర్త్యతే; ధనంజయస్య శోషాది సర్వకర్మ ప్రకీర్త్యతే । జ్ఞా

త్వైవం వాయుసంస్థానం వాయుస్థానంచ యత్నతః : నాడీనాం శోధనం
 కుర్యాద్యధావిధి పురస్సరమ్ । విద్యుక్త కర్మ సంయుక్త స్సర్వకర్మ
 వివర్జితః । యమాది గుణసంయుక్త స్సర్వసంగ వివర్జితః । తపోవనం
 తతోగత్వా ఫలమూలాది కాన్వితమ్ । తత్ర రమ్యే కుచా దేశే నద్యాం
 దేవాలయేపివా । సుశోభనం మఠంకృత్వా సర్వరక్షే సమన్వితమ్ ; త్రికాల
 స్నాన సంయుక్తః కుచీభూత్వా సమాహితః : మంత్రస్యస్త తనుర్ధీరః
 సితభస్మధరస్తథా । మృద్వారిణోపరి ? కుశాన్యాస్త్రోపరిచాజినమ్ ;
 వినాయకం సున-పూజ్య ఫలమూలోదకాదిభిః । ఇష్టదేవం గురూన్ నత్వా
 తత ఆరుహ్యచాసనమ్ । ప్రాజ్ఞుభో దజ్ఞుభోవాప్యుచితాసన గతస్స
 యమ్ ; సమగ్రీవ శిరః కాయః సంవృత్తాస్యస్సు నిశ్చలః । నాసాగ్ర దృ
 క్సదా సమ్యక్ సవ్యేన్యస్యేతరం కరమ్ । నాసాగ్రే శశభృద్వింజం
 జ్యోత్స్నా జాల వితానితమ్ । సప్తమస్యచ వర్గస్య చతుర్థం బిందుసంయు
 తమ్ । బిందుమధ్యస్థమాలోక్య నేత్రాభ్యాం మనసాసహః । ఇడయాపూరయే
 ద్వాయుం బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్ । తతోగ్నిం పూర్వవద్ధ్యాయేత్
 స్ఫురజ్జ్వాలావశీ యతమ్ । రేఫంచ బిందుసంయుక్త మగ్ని మండల
 సంస్థిమ్ । ధ్యాయన్ విరేచయే త్పశ్చాన్మందం పింగలయా పునః । పునః
 పింగలయా పూర్వ ప్రాణం దక్షిణః సుధీః । తద్వద్విరేచయేద్దీమాని
 డయాతు శనైః శనైః । త్రిచతుర్వత్సరం వాపి త్రిచతుర్మాసమేవ వా
 షట్కృత్య ఆచరేదేవం త్రిపుకాలేషు యత్నతః । నాడీకుద్ధి మవాప్నోతి
 పృథక్చిహ్నోప లక్షితమ్ । శరీరలఘుతాదీ ప్తిర్జాతరాగ్ని వివర్ధనమ్ ;
 నాదాభివ్యక్తిరేతద్వై చిహ్నం తత్సిద్ధిసూచకమ్ । యావదేతాని సంపశ్యే
 త్తావ దేవం సమాచరేత్ । తరుక్తం యోగవాశిష్ఠే— భూమిరాపస్తథా
 తేజోవాయురాకాశమేవచ ; ఏతేషు పంచవర్ణానాం ధారణః ; ధారణాస్మృతా
 తేష్యేవ పంచదేవానాం ధారణం చాపి ధారణా । పాదాది జానువర్యంతం
 పృథివీస్థానముచ్యతే ; ఆజాన్యోః పాయువర్యస్తమాపస్థానంప్రకీర్తితమ్ ।

ఆపాయోర్హృదయాంతం యద్యహ్నిస్థానం తదవ్యతే : ఆహృదయాత్
 శ్రువోర్మధ్యం యావద్వాయుకులం స్మృతమ్ : ఆశ్రుమధ్యాత్తుమూర్ధస్య
 స్త మాకాశమితి చోదితమ్ : ఏతేషాం పృథివీస్థానే లకారం ధారయేద్దుః,
 వకారం ధారయే దప్పు రేఫం వహ్నౌచ ధారయేత్ : యకారం ధారయే
 ద్వాయా హకారం వ్యోమ్నిధారయేత్ : వృధివ్యాం ధారయేద్వాసః బ్రహ్
 ణం సరమేష్ఠినమ్ : విష్ణుమప్స్వినలేరుద్రం మహ త్తత్వంతు మారుతేః
 ఆకాశే ధారయేద్దేవ మవ్యక్తం జగదీశ్వరమ్ : నీత్వావాయుం పృథివ్యాంచ
 వర్ణాదేవసమన్వితమ్ : ధారయేత్పంచ ఘటికా పృథివీజయమాపున్నయాత్,
 యధోక్తవగ దేశేతు సంయుక్తం వామమపునః : ధారయేత్పంచఘటికా
 సర్వరోగైః ప్రముచ్యతే : పూర్వవద్ధారణం విహ్నౌ వహ్నినాసౌ సద
 హ్యతేః మారుతం షరతః స్థానే వర్ణాదేవ సమన్వితమ్ : ధారణా పంచ
 ఘటికా వాయుజిద్యోమజిద్భవేత్ ఆకాశే వాయుమారోప్య వర్ణాదేవసమ
 న్వితం : ధారయేత్పంచ ఘటికా జీవన్ముక్తోభవిష్యతి : నష్టమూత్రపురీషా
 భ్యా మర్వాగేవతు వత్సరాత్ : ఆసనాద్వాహనాత్ (గ) (వాయునా) వాపి
 వినా గంతుంనశక్యతే ధారణం యదిదంవాయోః స్థానేష్యేతేషు పంచసుః
 పంచధా ధారణీయాస్యాత్సదా దుఃఖవినాశినీ : ధ్యానం సంప్రతి వక్ష్యేమి
 శృణుశక్తి సమాహితః ధ్యానమేవహి జంతూనాం కారణం బంధ మోక్ష
 యోః మర్మస్థానాని నాడీనాం సంస్థానంచ పృథక్పృథక్ : వాయుస్థానాని
 క. (మ) కర్మాణి విచిత్యా ధ్యానమాచరేత్ ధ్యానమాత్మ స్వరూపస్య
 చోదనం మనసాభవేత్ : తదేవ ద్విగుణం ప్రోక్తం సగుణం నిర్గుణం
 తథా : సగుణం పంచధాప్రోక్త మేకమేవహి నిర్గుణమ్ : ఏకం జ్యోతిర్మ
 యం శుద్ధం సర్వాంగం వ్యోమవద్బృథమ్ : అత్యచ్ఛమమలం నిత్యమాది
 మధ్యాంత వర్జితమ్ : స్థూల సూక్ష్మమనాకార మసంస్పృశ్య మచాక్షుషమ్,
 నరసం నచ గన్ధాధ్యమప్రమేయ మనుత్తమమ్. అనంత (ఆనంద) మజరం
 విత్యం సదసత్సర్వకారణమ్ : సర్వాకారం జగద్రూపం అమూర్త మజమ

వ్యయమ్ : అదృశ్యం దృశ్యమంతః స్థం బహిష్ఠం సర్వతో ముఖమ్ ।
 సర్వదృక్చిరస్వతస్సంస్పృక్ సర్వసర్వ మతః స్థితః । బ్రహ్మ బ్రహ్మేతి
 యోయం స్యామితి యద్వేదనం భవేత్ : తదేవం నిర్గుణం ధ్యానం సగు
 ణం చ బ్రహ్మిమితే । హృత్పద్మేష్టదలోపేత కందమధ్యా తృముద్ధితే ।
 ద్వాదశాంగులనాలేఽస్మిన్ చతురంగులవన్ముఖే । ప్రాణాయామై ర్వికసితే
 కేవలాన్వితకర్ణికే : వాసుదేవం జగన్నాథం నారాయణమనమయమ్.
 చతుర్బాహుం మూరారాతిం శంకచక్రగదాధరమ్ । కిరీట కేయూరధరం
 వద్మవత్ర నిభేక్షణమ్ । శ్రీవత్స వక్షసం విష్ణుం పూర్ణచంద్ర నిభాననమ్ ।
 సద్యోదరం పద్మనాభం సుప్రసన్నం కుచిస్మితమ్ । కుద్ధస్ఫటిక సంకాశం
 పీతవాననమచ్యుతమ్ : పద్మచ్ఛపింజితద్వంద్వం పరమాత్మానమీశ్వరమ్ ।
 ప్రభావిభానం యద్రూపం పవిత్రః పురుషోత్తమమ్ । మనసాలోక్యదేవేశం
 సర్వభూతహృద్ధితమ్ । సోహమాత్మేతి విజ్ఞానం ధ్యానం తత్సగుణం
 స్మృతమ్ । హృత్సరోరుహమధ్యేస్మిన్ ప్రకృత్యాత్మకకర్ణికేః అప్తైశ్వర్య
 దలోపేతం విద్యాకేవరపంయుతమ్ । జ్ఞాననాశే మహాత్మనే ప్రాణాయామైః
 ప్రచోదితే । విశ్వార్చిషం మహాఽహ్నిం జ్వలంతం విశ్వతోముఖమ్.
 వైశ్వానరం జగద్యోనిం శిఖంతన్నానమీశ్వరమ్ । తాపయంతం స్వకం
 దేహ మాపాదతలమస్తకమ్ । నివాతదీపవత్తస్మిన్ దీప్యంతం హవ్యవాహ
 నమ్ । దృష్ట్యాతస్య శిఖామధ్యే పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । నీలతోయద
 మధ్యస్థా ద్విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా । నీవార కూకవద్రూపం పీతాభం సర్వ
 కారణం జ్ఞాత్వా వైశ్వానరందేవం సోహమేవేతియామతిః । సగుణేషా త్తమం
 హ్యేతద్ధ్యానం యోగవిదో విదుః । ముక్తిం తేనై వసంప్రాప్య ముక్తియా ని
 పరాంగతిమ్ । భువోర్మధ్యేంతరాత్మానం చారుపం (ప్రాగ్రూపం) సర్వకా
 రణమ్ । స్థాణువన్మూర్ధ పరః । తం మధ్యదేహాత్మముద్ధితమ్ । జగత్కారణ
 మవ్యక్తం జ్వలంతమమితోజనమ్ । మనసాలోక్య సోహంస్యాదిత్యేతద్ధ్యాన
 ముత్తమమ్ । అథవాష్టదలోపేతే కర్ణికాకేవలాన్వితేః ఉన్నిద్రహృదయాం

భోజే సోహం మండల మధ్యమే । స్వాత్మాన మర్చకాకారం ? భోక్తృ
 రూపిణమవ్యయమ్ । సుధారసం విముచబద్ధిశ్శశిరశ్శిఖిరావృతమ్ । షోడశ
 చ్చందసంయుక్తం శిరః పద్మాదభో ముఖాత్ । నిర్గతామృతవారాభిః సహ
 ప్రాభిస్సమంతతః । స్థావితం పురుషం దృష్ట్వా చింతయిత్వా సమాహితః ।
 తేనామృతేన సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కళేబరః । అహమేవ పరంబ్రహ్మ
 పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । ఏవం యద్వేదనం తచ్చ సగుణవ్యాసముచ్యతే
 ఏవం ధ్యానామృతం కుర్వన్ షడ్భాసాన్మృత్యు జిచ్ఛవేత్ । వత్సరాన్ముక్త
 ఏవ స్వాజ్ఞీవన్నేవననంశయః । జీవన్ముక్తస్య నక్వాపి దుఃఖావాప్తిః కదా
 చన । కింపునర్నిత్య ముక్తస్య తస్మాన్ముక్తి స్సదుర్లభః । తస్మాత్త్వ
 మపి విప్రేంద్ర ముక్తయే కురుయత్పతః । జ్ఞానేన నిత్యకర్మాణి ఫలం
 త్యక్త్వైవ నిత్యశః అథవామండలే పశ్యేదాదిత్యస్య మహాద్యుతేః । అత్మా
 నం సర్వజగతః పురుషం హేమరూపిణమ్ । హిరణ్యశక్రగుళేశకం చ హిర
 ణ్మయనఖంహరిమ్ । రోప్యా సంపూర్ణ సద్వృత్తం సృష్టిస్థిత్యంత కారణమ్ ।
 పద్మాసన స్థితం సౌమ్యం ప్రబుధ్ధాఙ్గ నిదాననమ్ । పద్మోదర దలాభోష్ఠం
 సర్వలోకాభయప్రదమ్ । విజ్ఞానదం సదా సర్వమున్నయంతంచ ధార్మికం
 సర్వరత్న సమాకీర్ణ కిరీటాది విభూషితం । భావయంతం జగత్సర్వం
 దృష్ట్వా లోకైక సాక్షిణం । సోహమాత్మేతియాబుద్ధి సాచ ధ్యానేషు
 శస్యతే । ధ్యానమేవహి మోక్షస్య మహామార్గ స్తపోదన । ధ్యానేనానేనసౌ
 (సా. క) రేణ ముక్తిం యాన్తిహి సూరయః । తస్మాత్త్వమపి విప్రేంద్ర
 ధ్యానమేతత్సమాచార । అన్యాన్యపి బహూన్యాహుః ధ్యానాని మునిసత్తమ
 ముఖ్యేన్యేతాని వై తేభ్యో జఘన్యానీతరాణితు సమాధిమధునా వక్ష్యే భవ
 పాప వినాశనమ్ । భవపాశనిపద్ధస్య యథావచ్ఛోతుమర్హసి । యయాది
 గుణసంపన్నో జితవాయుగి తేంద్రియః ధారణాధ్యానయుక్తస్సన్ సమాధిం
 కురు పుత్రక । సమాధి స్సమతావస్థా జీవాత్మపరమాత్మనోః । పరమాత్మ
 స్థితిః ప్రోక్తా సమాధిః ప్రత్యగాత్మనః । ధ్యాయన్ యథా యథాత్మానం

తత్సమాధిస్తథా తథా. ధ్యాన్వైష్ణవాత్మని సందాప్య నాన్యధాత్మా యథా భవేత్. ధ్యాయన్నైవాత్మనాత్మానం నిత్యజ్ఞాన మనస్తకమ్. బ్రహ్మ నిర్గుణ మత్తైర్నివ సమాధిం నమవాప్నుయాత్. అష్టాత్మకంచ ఏతద్ధి పవి శ్రం పాపనాశనమ్. హృన్మద్యే పరమాత్మానం వాసుదేవం మవిగ్ర హమ్. ఆదిత్య మండలం దేవం హిరణ్మయ తనుం హరిమ్. హృదయాం బుజ మధ్యస్థం శిఖితవాన మీశ్వరమ్. ధ్యాయన్ వైశ్వానరం తత్ర సమాధిం నమవాప్నుయాత్. స్వాత్మానం హృదయాబ్జస్థ మమృతా స్థిత దేహినం. ధ్యాయన్ పురుష మత్తైర్నివ సమాధిం నమవాప్నుయాత్. భువోర్మధ్యేకదేశానం జగద్రూపిణమీశ్వరం. ధ్యాయన్నాత్మాన మత్తైర్నివ సమాధిం నమవాప్నుయాత్. అష్టాంగాత్మకమేకద్ధి పవిత్రం పాపనాశనం. జ్ఞానం గుహ్యతమం పుణ్యం కీర్తితం తేజబోధన. జ్ఞానేనైవ సహితేన నిత్యకర్మాణి కుర్వతః. నివృత్త ఫలసంగస్య ముక్తిస్తస్యకరే స్థితా యశ్చిదం పఠతే నిత్యం పుణ్యాఖ్యాన మనన్యధేః. సర్వపాప వినిర్ముక్త స్సమ్యక్ జ్ఞానీ భవిష్యతి. యస్త్యేతచ్ఛ్రుణుయాన్నిత్యం శ్రద్ధాభక్తి సమన్వితః. ఏవం(ఇహ) జన్మకృతం పాపం తేనై కేన వినశ్యతి. శ్రుణు యాద్య స్సకృద్వాపి యోగాధ్యాయ మిమం పఠేత్. (పరమ్) అజ్ఞాన జనితం పాపం సర్వంసద్యః వినశ్యతి. యోగాఖ్యాన మిదం పుణ్యం కాల వ్యాపనతః పరమ్. సమ్యగ్విచార్యయత్నేనసర్వః సర్వమతామియాత్,క* అనుత్పత్తియో నిత్యమేతత్ (ధ్యానం) జ్ఞానం సమాహితమ్. నిత్యకర్మాణి తం దృష్ట్వా దేవాళ్ళ ప్రణమత్ప్రసాదాత్ తస్మాత్ జ్ఞానేన దేహస్తం వీత్వా కాలం యథా విధి. కర్తవ్యం దేహినావ్యత్ర ముక్తయే భవభీరుణా. ఇతి. తత్ర ప్రథమస్తు మంత్రమూర్తి వళగః. ద్వితీయస్తు వాయువళగః తృతీ యశ్చిత్త సంతతలయః. చతుర్థశ్చిత్త వృత్తిరహితః. ఏవం విదోయోగః యేషాంతే యోగినః. తత్రాపి దృశ్యం వినైవ యేషాం దృష్టిః స్థిరాతే

యోగినః. వినాలంబాత్ యేషాం మనస్స్థిరంతేయోగినః. వినా ప్రయత్నాత్ యేషాం వాయుః స్థిరస్తే యోగినః. నాన్యే. (ఏషాం) ఏవం విధాయోగినః శ్రీ విధా భవంతి. సారంక్షేత్రజ్ఞస్తం గచ్ఛన్తీతి సాదంగాః. ఏక ఏవర్షిః ఏషాం తపికావ్యాః వివిధ సరణాద్గమనాత్ వివిధదత్సనాద్వావిపరగాః చేతి. సారంగాః

అనిరోధకా నిరోధకా మార్గగా విమార్గగా శేచ్ఛితి చతుర్విధా స్సారంగాః. ౭౫

తత్ర ప్రథమాః కియస్త ఇత్యత్ ఆహ. నా స్తివాయోర్నిరోధసం పాణాయా మాదినా నియమసం ఏషాంతే అనిరోధకాః. వాయోర్నిరోధసం ఏషాం తథాస్తితే. నిరోధకాః, మార్గం సత్పదం గచ్ఛంతీతి మార్గగాః. విమార్గం కుపథం కుత్సిత పథం గచ్ఛంతీతి విమార్గగాః చేతి. చతుర్విధా స్సారంగాః భవన్తి.

దూరగా అదూరగా భూమధ్యగా అపంభక్తా సంభక్తాశ్చే త్యేకార్థ్యాః పంచాధా భవన్తి. ౭౬

తత్ర ద్వితీయాః కియస్త ఇత్యత్ ఆహ. దూరం పారం పర్యేణ వై కుంతం గచ్ఛంతీతి దూరగాః; నా స్తిదూరం గమనం యేషాం అదూరగాః. భువోర్మధ్యేన్ద్రరాత్మానం గచ్ఛంతీతి భూమధ్యగాః. న సంభజ్యస్తేష సంసరంతీత్య సంభక్తాః. సంభజ్యస్తే సేవంతే బ్రహ్మేతి సంభక్తాశ్చేతి ఏకార్థ్యాః పంచాధా భవన్తి.

న సంఖ్యావంతో విసరగాః ౭౭

న సంఖ్యావంతో విసరగాః. బహవో భవన్తి.

తత్ర సారణాస్సారం క్షేత్రజ్ఞస్తం గచ్ఛన్తీతి సారంగాః. ౭౮

తత్ర తేషు సారంగలక్షణం నిర్వచనమాహ. సరతి సంసరతీతిసారః క్షేత్రజ్ఞో జీవః. తం గచ్ఛంతీతి సారంగాః స్వాత్మోపాసితార ఇతి.

అనిరోధకాః

తేష్య నిరోధకా అహం విష్ణురితి ధ్యాత్వా యే చరన్తి. ౭౯

ఇదానీం క్రమశస్తేషాం ధర్మమహా. తేషు చతుర్విధేషు సారంగేషు మధ్యే అనిరోధకా యోగినస్తు అహం విష్ణురితిధ్యాత్వా మత్వాసోహమితి మాయావాది మతమవలంబ్యయే యోగినశ్చరన్తి.

తేషాం ప్రాణాయామాదయో నసన్తి.

౮౦

తేషా మనిరోధకాభ్యానాం ప్రాణాయామాదయో నసన్తి. ప్రయోజనాభావాత్. అహం విష్ణురితి జ్ఞానస్వైవ మోక్షహేతుత్వాత్.

నిరోధకాః

యేతు నిరోధకాస్తేషాం ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణా దయష్టోడశకలాస్సంతి.

౮౧

తేషు మధ్యే యేయోగినస్తు నిరోధకాః తేషాం ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధారణా దయోష్టౌ తద్బదాశ్చాష్టౌ ఏవం షోడశకలాస్సన్తి. తదభ్యాసాదేవ మోక్షం యాన్తి పరాంగతి మితి. వశిష్ట స్మరణాత్.

మార్గగాః

యే మార్గగా స్తేషాం షడేవ ప్రాణాయామాదయః

౮౨

తేషు యేతు మార్గగాః తేషాం యోగినాం నియమాసనే విని జపార్చనాన్వితాః షడివ ప్రాణాయామాదయో భవన్తి. తదనుష్ఠానాతిశయాన్మోక్ష ప్రాప్తిః యాన్తి ముక్తించ శాశ్వతీమితి వశిష్ట స్మరణాత్.

విమార్గగాః

యే విమార్గగా స్తేషాం యుమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణాభ్యాన సమాధయ శ్చేత్యష్టాష్టాన్గుల్పయంతో ధ్యేయమప్యన్యథా కుర్వంతి.

౮౩

తేషుయే విమార్గగాస్తే యోగినస్తు నియమ యమాభితి నియమ్యస్త ఇతి నియమాదశ. దేవతా ప్రదక్షిణ సంధ్యోపాసనాదయో నియమాభితికేచిత్. సతంజలి వాశిష్టాతు ప్రవృత్తి లక్షణాస్తప స్సంతోషాస్తిక్యదానేశ్వర

పూజన సిద్ధాంత శ్రవణ ప్రామతి జప హుతాదయో దశ నియమా ఇతి
 వదేతామ్. తద్యథా. విధ్యుక్త ప్రకారేణ చాన్ద్రాయణాదికృచ్ఛా చరణేన
 శరీరశోషణం తపః, యదృచ్ఛయా లబ్ధమేవ మమాలమితి యత్సంతోషః
 ధర్మాధర్మేషు విశ్వాన ఆస్తిక్యం, శ్రద్ధయార్థిభ్యోధన ప్రదానం దానం,
 విష్ణోశ్శివ స్యవార్చన మీశ్వర పూజనం, వేదాంతాది శాస్త్రా కర్ణనం,
 సిద్ధాంతశ్రవణం. వైదికేషు లౌకికేషు మార్గేషు యత్కుత్సితం కర్మతత్ర
 లజ్ఞా ప్రాః సర్వత్ర విహితకర్మణి శ్రద్ధాన్వితా బుద్ధిర్మతిః, అవేద వేద
 బాహ్యస్య స్వగురూపదిష్టస్య మంత్రస్య విధిసాధ్యాసో జపః. సత్రివిధ
 ఉపాంశుచైర్మాననశ్చేతి. ఉచైర్విర్జితాత్సహస్రగుణ ఉపాంశు జపః.
 ఉపాంశుజపాత్సహస్రాదికోమానసః స్వశాఖాధ్యయన మధీతస్య అన్య
 స్యవాభ్యాసోవాజపః. గురూపదిష్ట ధర్మాధ్యర్థ్యం నిత్యహోమ వైశ్వదేవా
 దికంవా హుతమ్ యమాదశ. సంచేత్యేకే అహింసాసత్త్వాస్తేయ బ్రహ్మ
 చర్య క్షమాధృతి దయార్జవమితాహార శౌచా ఇతి. తద్యథా కృత్రిమం
 వినా మనోవాక్కాయ కర్మభిః. సర్వభూతేష్వక్లేశ జనన మహింసా,
 భూతహితం ప్రియం యథార్థ హితవచనం సత్యం. మనోవాక్కాయ కర్మ
 భిః. పరద్రవ్యేషు నిస్పృహ అస్తేయం. స్వదారగమనం విహాయ సర్వా
 వస్తాసు సంగత్యాగః బ్రహ్మచర్యం గురుకుక్రాపాబ్రహ్మచర్యమితికేచిత్.
 ప్రియాప్రపియేషు సర్వవస్తుషు సమత్వం క్షమా, అర్థ బంధు సంపదాం
 వియోగే ప్రాప్తౌ చేతసోఽవికారేణ స్థాపనం ధృతిః పరే బంధువర్గే
 మిత్రే. దేష్టరివా సదాఆత్మవద్రక్షణా బుద్ధిర్ధయా, విదితేష్వ విదితేషువా
 మనోవాక్కాయ తర్మణాం ప్రవృత్తౌ నిస్పృత్తౌ వాప్యేకరూపత్వ మార్జ
 వమ్. యతీనా మష్టౌ వనస్థానాం షోడశ గృహస్థానాం ద్వాత్రింశత్
 బ్రహ్మచారిణాం యధేష్టమిత్యుక్తాః కబలాః. ఏతే మితాహారాః అన్యే
 త్వల్ప భోజినః. శౌచం బాహ్య మూర్ఖ్యంతరంచేతి ద్వివిధం. మృజ్జలా
 భ్యం బాహ్యం, అధ్యాత్మ విద్యయా మనశ్శుద్ధి రాభ్యంతరం శౌచం.
 ఆసనమితి ప్రాణాయామాద్యుపయోగి క్లేశజయార్థః పాదబద్ధ ఆసనం

తదనేకవిధం యావన్తో జీవరాశయస్తావన్త్యాసనాని తత్ర చతురశీతిశ్చతు.
 షష్టిః ద్వాత్రింశత్ షోడశలక్ష్యైః పంచతావరి త్రిద్వాపేకం యోగశాస్త్రే
 షు దృష్టానితాని శ్రేష్ఠాని పూర్వస్మాత్పూర్వ స్మాత్పరాణీతి యోగవిదో
 వదన్తి. తత్రమయా దశాసనాని నిరూప్యన్తే స్వస్తిక, గోముఖ, పద్మక
 పీఠ, సింహాసన, మయూర, కుక్కుట భద్ర, కూర్మ, ముక్తాసనానీతి.
 తథ్యథా ద్వేపాదతలే ఊరుజంఘయోరన్తరే నిధాయకృతం స్వస్తికం.
 దక్షిణ వామ గుల్ఫౌ సవ్యదక్షిణయోః పృష్ఠ పార్శ్వయోః నిక్షిప్యకృతం
 గోముఖం, ఊర్వోరువరి పాదతలే నిధాయ రచితం పద్మాసనం, పాద
 మేకస్మిన్ ఏకం నిధాయకృతం వీరాసనం, వృషణస్యాభస్నేవన్యాః
 పార్శ్వయోః గుల్ఫౌ వ్యుత్క్రమేణ నిక్షిప్య జాన్వోర్ధ్వస్తా నిధాయకృతం
 సింహాసనం, కూర్పరాభ్యాం నాభిపార్శ్వౌ పీడయన్ హస్తతలే భూమౌ
 నిదాయ *సముద్గమితం, నప్రసారిత శిరః పాదమన్తరిక్ష సంస్థితం
 మయూరాసనం, పద్మాసనమాస్థాయ జానూర్వోరన్తరయోః కరో నివేశ్య
 పాణీభూమౌ సంస్తాప్యన్తరిక్ష సంస్థంకుక్కుటాసనం, నేవన్యాః పార్శ్వ
 యోర్గుల్ఫౌ నిక్షిప్య పాదపార్శ్వౌ పాణిభ్యాం దృఢం బద్ధ్వా సునిశ్చలం
 కృతం భద్రాసనం, వ్యుత్క్రమాభ్యాం గుల్ఫాభ్యాం గుదం పీడయన్
 కృతం కూర్మాసనం, వ్యుత్క్రమేణ గుల్ఫాభ్యాం నేవసిం పీడయన్
 కృతం ముక్తాసనం, ఏతేషు స్వస్తిక పద్మకపీఠ సింహాసనాన్యుత్తమాని
 తత్ర స్వస్తిక పద్మాసనే శ్రేష్ఠే తేషా మభ్యాసాత్సర్వ వ్యాధి వినాశో
 భవేత్. ఏతేష్యేక మాసస మాస్థాయ వక్ష్యమాణ ప్రకారేణ వాయుస్థానం
 జ్ఞాత్వా సమకాయగ్రీవా శిరాః సంవృతాన్యః. సునిశ్చలోనాసాగ్ర దృష్టి
 స్సన్ సవ్యే దక్షిణం కరం, విన్యస్య వం బీజ (జంధ్యాయన్) మధ్యగం
 చంద్రమండలమాలోక్య బాహ్యవాయుమిడయా ద్వాదశమాత్రై రాపూర్వ
 పింగలయా శనై ర్విరేచయేత్. పునః పింగలయా వాయూమాపూర్వ,

* సముద్గమ్ = సంపుటము, బరణి

తమిడయా శనై ర్విరేచయేత్. ఏవం పట్కైత్వో నాడీశుద్ధిం కుర్యాత్. ప్రాణాయామ ఇతి ప్రాణాపానయోస్సమాయోగ ఇతికేచిత్. ప్రాణస్స్య దేహజోవాయుః తస్యాయామోరోధన మయం ప్రాణాయామ ఇతికేచిత్. సత్రివిధః. రేచక పూరక కుంభక భేదాత్. తద్యథా నాసాపుటమేకమంగుల్యా నిపీడ్య నాసాంతరేణ తస్యోదరగతస్య వాయోః బహిర్నిస్సారణం రేచకః. నాసారంద్రేణై కేన అపరేణోదరే బాహ్యవాయో రాపూరణం పూరకః. సంపూర్ణ కుంభవత్ పూరితస్యవాయోః అస్తద్ధారణం కుంభకః. మాత్రాదిగుణవిభాగాత్స చతుర్విధః; ద్వాదశమాత్రః; సకృదుద్భూతః; కనిష్ఠః చతుర్వింశతి మాత్రకోద్విరుద్భూతో వధ్యమః; షట్త్రింశన్నాత్రక స్త్రిరుద్భూత ఉత్తమః; స్వేదకంపన చలనాది జనకః ప్రాణాయామశ్చతుర్థః స ఉత్తమోత్తమః. తస్యాభ్యాసవశాదానందరోమాంచ నేత్రపూర్ణానంగమోటన (క. మేళన) జల్పభ్రమణ కృచ్ఛాదయో జాయంతే. సపునః; ద్వివిధః; అగర్భ సగర్భ భేదాత్ జపధ్యాన రహితః ప్రాణాయామ అగర్భః; జపధ్యాన సమాయుతః సగర్భః. అగర్భా చ్చతాధిక స్సగర్భః. తస్మాత్సగర్భం ప్రాణాయామం కుర్యాత్. తథాహి అకార ఉకార మకారాత్మకోరేచకపూరక కుంభకః సఏవ ప్రాణవన్మయః ప్రాణాయామః. తం వక్ష్యమాణ వత్ప్రణవాది దేవాన్ ధ్యాయన్ నాసాపుట మంగుల్యా పీడయన్ బాహ్యవాయు మిడయోదర మాపూర్య తత్ర షోడశభిరాత్రాభిరుకారమూర్తిం విష్ణుం ధ్యాయేత్. పూరితం వాయు ముదరే ధారయన్ మకారమూర్తిం మహేశ్వరం స్మరన్ చతుష్షష్టి మాత్రాభిర్యదాశక్తి వా ప్రణవం జపేత్. యావచ్ఛక్యతే తద్ధారణం తావద్వా జపేదితికేచిత్. పూరితం వాయుం ద్వాత్రింశన్నాత్రిః మందం పింగలాయా రేచయేత్. తత్ర షోడశభిర్మాత్రై రకారమూర్తిం స్మరేత్. ఏవం పింగలయా వాయు మాపూర్య తత్ర షోడశమాత్రై రుకారమూర్తిం స్మరన్ తద్వాయుం కుంభకేన ధారయన్ మకారమూర్తిం ధ్యాయన్ వింశతిద్వయం ప్రణవం జపేత్. యావచ్ఛక్యతే తద్ధారణం తావద్వా జపేత్. పశ్చాదిడయా వాయుం

మందం రేచయేత్: తత్ర షోడశభిర్మాత్రైరకారమూర్తిం స్మరేత్. పున
రేవమేవ పూర్వమిడయా పూర్వ విరేచయేత్. ఏవం నిత్యం సంవత్సరం
షణ్మాసం మాసంవా ప్రాణాయామం కుర్యాత్. ఏవం ప్రాణాయామైర్వి
శుద్ధాత్మనః పరాంగతిం యాన్తి కించ. లఘుత్వ శీఘ్రగామిత్యేత్వాహ
స్వరసౌష్ఠవ సర్వరోగనాశ బలతేజస్సురూప ధృతి మేధాయువత్వస్థిరత్వ
ప్రసన్నత్వ తపః పాపక్షయాశ్చ భవన్తి. ప్రాణాయామేన వాయుజయే
సతి విజ్ఞాత్రశ్లేష్మకామల్పత్వ బహుభోజన సామర్థ్య చిరాదుచ్ఛ్వాస
నంచ జాయతే. ప్రత్యాహార ఇతి ప్రత్యాహియతే అనేనేతి ప్రత్యాహారః
సోప్యాన్తరాదిభేదా చ్ఛతుర్విధః। విషయగతానా మింద్రియాణాం బలాదా
హరణం వా ప్రత్యాహారః ప్రథమః యద్యత్పశ్యతి తత్సర్వమాత్మాన
మివాత్మని పశ్యతీతి ద్వితీయః। శరీరాణాం యాని నిత్యాని విహితాని
కర్మాణి బహిర్విని మనసాత్మనేవ తేషామనుష్ఠానం తృతీయః। పాదాం
గుష్ఠ గుల్ఫ జంఘామధ్యచితిద్వయ మూలజానూరుద్వయ మధ్యపాయు
మూలదేహ మేడనాభి హృదయకంఠ కూ (బర)? ప తాలు మూలనసా
మూలాక్షిద్వయ మండల భూమధ్య లలాట మస్తకేషు మర్మస్థానేషు
స్థానాత్ స్థానానన్తరం వాయోస్సమాకర్షణం చతుర్థః ప్రత్యాహారః।
అనేన ప్రత్యాహారేణ నిగృహీతాని మనః పూర్వాణ్డ్రియాణి స్వర్గ
ప్రాపకాణి యది విస్మృష్టాని నరకదాయకాని స్యుః తస్మాత్సుఖార్థీ మతి
మాన్ జ్ఞానపై రాగ్యాన్వితస్సన్ ఇన్డ్రియాశ్వాన్ స్వాత్మనా నిగృహ్య
త్మాన ముద్ధరేత్. ద్యానమితి. ద్యేయావస్థిత చిత్తస్య విశదృశ ప్రత్య
యాన్తర నిర్ముక్తః ప్రత్యయ ప్రవాహోద్యానం (బ్రహ్మణో విష్ణోః
శివస్య వా పరమాత్మనశ్చిన్తా. ద్యేయాశ్రీ చిత్తవాపివద్ధృఢ ప్రత్యయా
న్తర *“నిర్ముక్త ప్రత్యయ ప్రవాహో ద్యానస్వరూపస్య మనసా వేద
నంవా” తద్ద్వివిధమ్ సగుణం నిర్గుణం చేతి. తత్ర సగుణం పంచవిధం.

*[నందివాడవారి కాపీలో ఈ విషయం అధికముగనున్నది. ఇచట అయ్యం—>

నిర్గుణమేకమేవ. తద్యథా. హృన్మధ్యేష్ట దలోపేతే కందమధ్యాత్మ
ముద్ధితే. ద్వాననాంగులనాలే, చతురంగులముఖే ప్రాణాయామై ర్వికసితే
కేసరాన్విత కర్ణి కే కమలేవాసుదేవం జగన్నాథం నారాయణమనమయం,
చతుర్భుజం శంఖచక్రగదాధరం కిరీటకేయురాది భూషణాన్వితం.
శ్రీవత్సవక్ష సంపూర్ణ చంద్ర నిభాననం పద్మవత్ర నిభేక్షణం పద్మోదర
దలాభోష్టం శుచిస్మితంశుద్ధ స్పటికసంకాశం పీతవాసస మమృతం పద్మ
చవిపాణి పాదతలం పరమాత్మానం ఈశ్వరం ప్రభామయం పురుషోత్త
మం సర్వభూత హృదయస్థం దేవేశం మనసావిలోక్య సోహమితి విజ్ఞా
నం ధ్యానం తత్సగుణం హృత్పద్మమధ్యే ప్రకృత్యాత్మిక కర్ణి కే అష్టై
శ్వర్యదలోపేతే విద్యాకేసర సంయుతే. జ్ఞాననాలే మహాత్మనై ప్రాణా
యామై ర్వికసితే కమలే విశ్వార్చిషం మహావహ్నిం జ్వలంతం విశ్వతో
ముఖం. వైశ్వానరం జగద్యోనిం శిఖాతన్వాన మీశ్వరమ్. తాపయంతం
స్వకందేహ మాపాద తలమస్తకం నివాత దీపవద్దీప్యమానం మనసా
దృష్ట్వా తస్యశిఖామధ్యే పరమాత్మాన మవ్యయం నీలాంబుద మధ్యస్థ
విద్యుల్లేఖేన భాన్వరం నీవారజూకవద్రూపం పీతాభం సర్వకారణం తం
మనసా విజ్ఞాయ సోహమితి. ద్వితీయం సగుణం భువోర్మధ్యేస్తరాత్మా
నం తేజోరూపం స్థాణువన్మూర్ధ పర్యంతం మధ్యదేహోత్సముద్ధితం, తం
మనసావిలోక్య సోహమిత్యేతత్ జ్ఞానం తృతీయం సగుణం, యద్వా అష్ట
దలోపేతే కర్ణి కా కేసరాన్వితే. ఉన్నిద్రహృదయాంభోజే సో (హం)
మమండల మధ్యే స్వాత్మానం అర్చకాకారం భోక్తృరూపిణ మవ్యయం
సుధారసం విముంచద్విః శశిరశ్మిభిః ఆవృతం మనసాదృష్ట్వా సోహమితి
ధ్యాన ముత్తమమ్. సగుణం, (చతుర్థం సగుణం) షోడశదలసంయుక్త
శిరః పద్మాదధోముఖాన్నిర్గతాభిః సహ (సాభి) నై రమృతిధారాభిః

← గారు వారి పుస్తకములో ఆ వాక్యము, లేమివలననో ఎందులకో ప్రకారక
గుర్తును వేసియున్నారు.]

సమస్తతః స్థావితం పురుషం పరమాత్మానం మనసాదృష్ట్యా తేనామృతేన సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కలేబర స్సన్నహమేవ పరంబ్రహ్మ పరమాత్మా వ్యయ ఇత్యే తద్ధానం సగుణం. అదవా సూర్యమండలే ఆత్మానం సర్వ జగత్పతిం పురుషం హేమరూపిణం హిరణ్యశ్శ్రుకేశనఖం పద్మాసనస్థం హరిమేవం ధ్యాయేదేత త్పంచమం సగుణం ధ్యానం. జ్యోతిర్మయం శుద్ధం సర్వగతమాకాశవద్బుధ మత్కచ్ఛం అమలం నిత్యమాది మధ్యాస్త రహితం స్థూల సూక్ష్మ మనాకారం ఆనంస్పృశ్య మచాక్షుషం నరనగంధ మప్రమేయ మనుత్తమ మానంద మజరం సదనతస్సర్వకారణ మమూర్త మజ మవ్యయం దృశ్యాదృశ్యమస్త స్థం బహిష్ఠం సర్వతోముఖం సర్వ దృక్సర్వతః పాదం సర్వస్పృక్ బ్రహ్మ బ్రహ్మమయోహం స్యామితి యద్యేదనం తత్ నిర్గుణధ్యానం ఏవం (ధ్యాత్వా) ధ్యానం ధ్యేయమేత త్ప్రయోజనః? మేతచ్ఛత్రుష్టయం జ్ఞాత్వా యోధ్యాయేత్ షణ్మాసాన్మృత్యు జిద్భవేత్. వత్సరాజ్ఞీవన్నేవ ముక్తోభవేత్ ముక్తే రణిమా లమిమాద్యై శ్వర్య (ప్రాప్తిః ప్రత్యయః) ధారణేతి. సర్వత ఆహృత్య చిత్తస్య స్థాన బంధోధారణా సా పంచవిధా. తద్యధా. హృదయే దహరాకాశే బాహ్య కాశ ధారణమాద్యా. పృథివ్యాపస్తే జోవాయాకాశేష క్రమేణ లకార వకార రేఫ యకార హకారాణాం పంచవర్ణానాం ధారణం ద్వితీయా, పృథి వ్యాది పంచభూతేష్వ నిరుద్ధాచ్యుత సత్యపురుష విష్ణోది పంచాదిదేవానాం ధారణం తృతీయా, పృథివ్యాది పంచభూతేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రేశ్వర సదాశివానాం పంచాది దేవానాం ధారణం తృతీయేతికేచిత్. పాదాదిజాను పర్యంతం పృథివీస్థానం వాయుంనీత్వా నిర్వాప్య తత్ర వర్ణ దేవ సమన్వి తం పంచఘటికా ధారయేచ్చేత్ప థివీ జయమాపున్నయాత్. ఆజాన్వ్యః పాయుపర్యస్తమపాం స్థానం తద్వాయుం నీత్వా తత్ర యథోక్తం వర్ణ దేవయుతం వాయుం పంచఘటికాధారయేత్. సర్వరోగైః ప్రముచ్యతే. అపాయోః హృదయాంతం వహ్నిస్థానం తత్ర తద్వర్ణ దేవ సహితం

వాయుం ధారయేత్సంచ ఘటికాచేదసౌ వహ్నినా నదహ్యతే. ఆహున్య
 ధ్యాత్ ప్రువోర్మధ్యం వాయుస్థానం క్షత తద్వర్ణ దేవయుతం వాయుం
 పంచఘటికా యది ధారయేత్ వాయుజిహ్వోఽమచారే భవేత్. అభూమధ్యా
 న్ముద్ధాస్త మాకాశస్థానం క్షత తత్వర్ణ దేవయుతం వాయుం పంచఘటికా
 ధారయేచ్ఛే జ్జీవన్ముక్తో భవిష్యతి. సమాదిరితి. జీవాత్మ పరమాత్మనోః
 సమతావస్థా సమాధిః. యదర్థ త్రిమాత్రా నిర్భాసం సిమితోదధివత్స్థితం
 స్వరూపరూప్యవద్ధ్యానం తత్సమాధి రితికేచిత్. ద్వాదశాయామా ధారణా
 (ధారణాత్ ౧). ద్వాదశాయామాధ్యానం (ధ్యానాత్. ౧) ద్వాదశ యామా
 సమాధిః. యథా యథాత్మానం ధ్యాయేత్తథా తథా సమాదిం సమవాప్ను
 యాత్. ధ్యాయేన్మనస్సమాపేశ్య తిష్ఠేదవిచల (తిష్ఠేదచలవచ్చిరం)
 శ్చిరమ్. నిర్వాణానలవద్యోగీ ససమాధిష్ఠః? నశ్రుణోతి నచాఘాతి
 నత్రస్యతి సవశ్యతి నచస్వర్గం విజానాతి నసంకల్పయతే మనః. నచాభి
 మన్యతే కించిత్ నచబుద్ధ్యతే కాష్ఠవత్. యథా దీప్తో నివాతస్థః స్పందతే
 నకదాచన. తథా సమాధి నిష్ఠోఽపి కస్మాన్మవిచలేత్. ఏవ మష్టాంగ
 యోగ మభ్యస్యతో యోగినస్తదస్తరా యా అలస్యం వ్యాధయః తీవ్రాః
 ప్రమాదస్థాన (ని) పంచయా. అనవస్థిత చిత్తత్వ మశ్రద్ధా భ్రాన్తి
 దర్శనమ్. దుఃఖాని దుర్మనస్యం విషయలోబవత్త్వమేవమాదయోనశ్యన్తి
 జ్ఞానేనైవ సహితేన నిత్యకర్మాణి కుర్వతః నివృత్తఫలసంగస్య ముక్తి
 స్తస్యకరేస్థితా. అనేనప్రకారేణ నియమయమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యా
 హార ధ్యానధారణ సమాధయ శ్చేత్యష్టై యోగస్యాంగాని తాన్యష్టాంగాని
 ల్లయన్తే విమర్శగాయోగినః ద్యేయం ధ్యానయోగ్యమపి దేవమన్యధేతి
 స్వేయమధేయం కుర్వన్తి నాస్తీతి వదన్తీత్యర్థః.

ఇతి దశమః ఖండాః.

అధైకాదశః ఖణ్డః

ఏకార్ష్యాః

అధై కార్ష్యాః.

౮౪

ఏకార్ష్యాః కీదృశ ఇతి ప్రశ్నార్థోఽథ శబ్దః. ఏకార్ష శబ్దస్య నిర్వచన మాహ.

ఏక ఏవ ఋషిః యేషా నై ఏకార్ష్యాః.

౮౫

ఏక ఏవ ఆర్ష్యా ఏషాంతే ఏకార్ష్యాః ఇతి.

దూరగాః

తేషు యే దూరగాః తేషామయం మార్గః.

౮౬

తేషు పంచసు మధ్యేయే దూరగా భవేయుః. తేషాం యోగినామయం మార్గః మోక్షమార్గః.

పిఙ్గలయానాడికయాఽఽదిత్య మణ్డల మనుప్రవిశ్య తత్తస్థేన పురుషేణ సంయుజ్య తతశ్చన్ద్ర మండలం తత్తస్థేన పురుషేణ తతో విద్యుతం తత్తస్థేన పురుషేణ పునః క్రమేణ వై కుంఠ సాయుజ్యం యన్తి.

౮౭

ఏతేషా మిదానీం పింగళఏవ ముక్తిమార్గ మాహ. పింగళానామ దేహోన్మగతః కశ్చననాడీ విశేషః. తద్యథా. సర్వప్రాణినాం శరీరం స్వాంగుః లిఖిః షణ్ణ వత్సంగులాయతం తత్ర త్రిషష్ఠ్యధిక శతత్రయమస్థిని. శిరసి చత్వారింశత్. కంఠదేశే బాహ్వోః పంచాశత్. పంచాశత్ కరాంగులిః. పంచ పంచ వక్షసి. త్రింశత్ కుక్షి. పింశతిః పృషణయోః. త్రిణి త్రిణి నేవన్యా. మేక శ్శిశ్నే. త్రిణి హిరోన్యోః. పంచాశత్ పంచాశత్ జాన్వోః. పంచ పంచ జంఘయోర్దశదశ పాదయో రంగులిః పంచ పంచాస్థిని. ఏతేషా మాధారభూతం పృష్ఠ వంశాస్థిః పంచాశత్. సహస్రాధిక లక్షత్రయం నాడ్యః తత్రాస్థిబంధ స్నాయవో నవసహస్రం. ద్విసప్తతి సహస్రనాడ్యస్తత్ర వాయుగోచరధనుస్యో. ద్విశతం ఆయుర్మర్మాణి. సప్తో

త్రరశతం పంచాశల్లజైధిక కోటిత్రయం రోమాణి, తత్ర స్వేదాయతనాని
 సప్తతి, సహస్రాధిక షష్టి లక్షం, కేశాః (పేశాః క) పంచశతమాదీ,
 సం (బం) ధయో ద్విశతం, నవరంద్ర, మంతరే దశాంజలయః రక్త
 మష్టే మలం, సప్త మూత్రం, షట్ పైత్యం, పంచశ్లేష్మం, చత్వారః
 వసా, త్రయః మేదో, ద్వీర్జ్వా, ఏకాంజలిః శిరోమజ్జా, ఆర్ధాంజలిః
 శుక్ల, మర్ధ ప్రసృతిః శుక్లార్ధయోజః, తత్రాస్తి పాదగుల్ఫ జంఘాజానూరు
 గుదమూలాధార నాభి హృదయ గలాస్య భ్రూమధ్య లలాట శీర్షేషు చతు
 ర్దశ భువనాని, మూత్రస్తస్య రసః, శుక్ల రక్త బిందు బ్రహ్మమృతాని
 సప్త సముద్రా స్త్యగస్మత్కాంస మేదో మజ్జా శుక్లాని ధాతవః సప్త
 ద్వీపాః, మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరకానాహతాస్య బ్రహ్మరంద్రాణి
 కులపర్వతాః, శిరోమేరుః, జ్ఞానామృతం గంగాది తీర్థం, పాదచక్రేరవిః,
 బిందుచక్రే చంద్రః, ప్రాణమర్మసుగ్రహీ, ఏవం బ్రహ్మాండవత్పిండాండ
 స్తిష్ఠతి. తస్మిన్ శరీరే గుదాద్వ్యంగులాదుపరి శిశ్నాద్వ్యంగులాదధః
 తదైకాంగులోన్నత విస్తృతం దేహమధ్యమితి యోగిభిః సంజ్ఞితం, తదే
 (వం) వ కందమూలాధారం చేతి కేచిద్వదన్తి, తత్ర శిఖిస్తానం స్వర్ణ
 ప్రభం చతురశ్రం త్ర్యశ్రం వ మండల మస్తి తత్ర నీవారకూకవత్స్వీ
 పావకశిఖా తిష్ఠతి దేహమధ్యాన్నవాంగులాదుపరి చక్షురంగుల విస్తీర్ణో
 తేన మండలాకృతివత్ కందమస్తి కేచిత్. తన్మధ్యే నాభిస్తత్ర ద్వీ
 దశారం చక్రమస్తి తదధస్తాత్ప్రకృతిస్తిష్ఠతి. ప్రాణారూఢో జీవాత్మావరణే.
 తన్నాభే స్తిర్య గూర్ధ్వాధః కుండలినీ స్థానం మూలాధారకందే కుండలినీ
 స్థానమితి కేచిత్. తత్రాష్ట ప్రకృతిరూపా నాగరూపా కుండలినీ శక్తిః
 శంఖావర్తక్రమాల్లింగ మావర్త్య తిష్ఠతీతి కేచిత్. కుండలీభూత సర్పాణా
 మంగశ్రియ ముపేయుషీ కుండలినీ శక్తి రోత్మనః ఘణేన బ్రహ్మరంద్రా
 ఖ్యం సుషుమ్నానాడి రంద్ర ముపగృహ్య తిష్ఠతి. తచ్చక్రే విలీనా సస్వర
 నాడ్య స్తిష్ఠన్తి తత్ర చతుర్థశనాద్యో మూఢ్యాః. సుషుమ్నా ఇడాపింగలా

సరస్వతీకుహూర్వారూణీ యశస్వినీ పూషా పయస్వినీ శంఖినీ గాంధారి హస్తీ జిహ్వో విశ్వోదరా అలంబుసాచేతి నామవత్సః. తాసాం ముఖ్యత మాత్మీసః. ఇడా పింగలా సుషుమ్నాచేతి తానూత్తమా, సుషుమ్నా కందమధ్యస్థా వంశాస్థి నాశగతా బ్రహ్మరంద్రగామినీ వైష్ణవీ నాత్వికీ మోక్షగామినీ సుషుమ్నాస్థితా. తస్య మధ్యేఽవజ్ఞా తస్మాత్త చిత్రా. తత్ర బ్రహ్మరంద్రాఖ్యనాడీ తిష్ఠతీతికేచిత్. తస్య సుషుమ్నాయాసస్వే భాగే వామనాసాస్తే చాంద్రమసీ తామసీ ఇడాస్థితా. దక్షిణభాగే యామ్యనాసాస్తే సారీ రాజసీ పింగలాస్థితా జిహ్వోస్తా సరస్వతీ మేధాస్తా కుహూశ్చ సుషుమ్నాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితావామనేత్రాస్తా గాంధారి సవ్యపాదాం గుప్తాస్తా హస్తీ జిహ్వోచ ఇడాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితాగాంధారి సరస్వ త్యోర్మధ్యే వామకర్ణాస్తా శంఖినీ స్థితా కుహూహస్తీ జిహ్వయోర్మధ్యే సవ్యా సర్వగతా విశ్వోదరా స్థితా యామ్యనేత్రాస్తా పూషాదక్షిణపాదాంగుష్ఠాస్తా యశస్వినీచ పింగలాయాః పృష్ఠభాగయోః స్థితాయశస్వినీ కుహ్వో ర్మధ్యే సర్వగామినీ వారుణీస్థితా పూషా సరస్వత్యోర్మధ్యే యామ్య కర్ణాస్తా పయస్వినీ స్థితా కంద మధ్యాదధోగామినీ అలంబుసాస్థితా. ఏవం స్థితాసు నాడీషు ప్రాణాపాన సమ్మానోదాన వ్యాననాగకూర్మ కృకర దేవ డత్త ధనం జయశ్శాః దశవాయవః సాగ్నయశ్చరన్తి కంధస్యాధః ప్రదేశస్య నాసా హృదయునాభి పాదాంగుష్ఠేషు ప్రాణవాయుర్దేహోద్దేశాం గుల్ఫాదిక స్తిష్ఠతి. శిశ్నగుదసక్తి వంక్షణ జ్ఞానుజంఘోదరకటినాభిమూలే షు అపానవాయు స్తిష్ఠతి శ్లోత్త నేత్ర కృకాటికాంగుళి ఘ్రాణ మధ్యేషు వ్యానస్తిష్ఠతి. పాదహస్తాద్ధి ఫ్యాంగ సంది పూదాన స్తిష్ఠతి భుక్తం సర్వరసం గాత్రే వ్యాపయన్ వహ్నినా సహద్విసప్తతి సహస్రేషు నాడీ మూర్గేషు సంఘర్సన్ సర్వదేహవ్యాపీసమ్మాన స్తిష్ఠతి. నాగాది పంచవాయవః త్వగస్థాదిషు తిష్ఠన్తి. విశ్వాసోచ్ఛ్వాసాధికం ప్రాణవాయోః కృత్యం, విణ్మూత్రాద్ధి విసర్జనమపానస్య కృత్యం, హనోపాదాన చేష్టాదికం

వ్యానస్యకృత్యం. దేహస్యోన్నయనాదిక ముదానస్యకృత్యం. శోషణాదికం సమానస్య కృత్యమితి వేదితవ్యమ్. ఉద్గారాదికం నాగస్య, నిమీలనాదికం కూర్మస్య, క్షుతం కృకరస్య, తంద్రకర్మ దేవదత్తస్య, శోషణాదికం సర్పం ధనంజయస్య కృత్యమితి యోగినో వదన్తి. ఏవం విధాశరీరమధ్యే అగ్నిమండల సూర్యమండల చంద్రమండల తేజోమండలాది సమస్త మండలాని బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మకాని జగన్తి పరమానంద స్వరూప పరం బ్రహ్మస్థానంచ తిష్ఠతి. పృష్ఠవంశాస్థాధార భూత మూలాధార లింగనాభి హృదయ కంఠాస్య భూమధ్య నిరోధికార్ధేందు బిందు కలానా (పా) దోన్మనీ విష్ణు వక్త్ర నాదనాదాన్త ధ్రువమండలాఖ్యాః షోడశాధారస్యస్తీతికేచిత్. మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరకానాహత విశుద్ధ తాలుమూల భూమధ్యలలాట బ్రహ్మరంధ్రాఖ్యానవాధారాః స స్తీతి పరే, ఆధారలింగనాభి హృదయ తాలుమూల భూమధ్యాఖ్యాః షడాధారాః స స్తీతిత్యేకే. ఆధార హృదయ బ్రహ్మరస్థాఖ్యాత్రయోఽన్యేవదన్తి. సర్వాధారాః సచక్రాః సపద్మాః తత్ర మూలాధారే చతురరం చక్రం వకారాది సకరాన్తం వర్ణాన్వితం చతుర్దశం స్వర్ణ వర్ణం పద్మమస్తి లింగేషడరం చక్రం బకారాది లకారాన్తం వర్ణాన్వితం షడ్దశమగ్నివర్ణం పద్మమస్తి అదోముఖమితికేచిత్. నాభౌ దశారం చక్రం డకారాది ఫకారాన్తం వర్ణాన్వితం దశదశంస్ఫటికాభం పద్మమస్తి. హృదయేద్వాదశారం చక్రం కకారాది తకారాన్త వర్ణాన్విత ద్వాదశదశం సూర్యమండలాభం పద్మమస్తి. అష్టదశం కదశీ పుష్పవదధోముఖ మితికేచిత్ తాలుమూలే షోడశారం చక్రం స్వరాక్షరాన్వితం షోడశదశం చంద్రమండల వర్ణం పద్మమస్తి భూమధ్యే చక్రం హకారక్షకార వర్ణాన్వితం ద్విదశం విద్యున్నిభం పద్మమస్తి. బ్రహ్మరంధ్రే సహస్రారం చక్రం సర్వవర్ణాన్వితం సహస్రదశం నానావర్ణ మానందమయ మమృతకర్ణిక మధోముఖం పద్మమస్తితి వదన్తి. ఏవం శరీరం జ్ఞాత్వాష్టాంగయోగ యుక్తో యోగీ పూర్వ

వత్సరైః ప్రాణాయామైః కుద్బోధితే పురుషే జీవాత్మాతయా సౌర్యా
 పింగలయా నాడ్యా ఆదిత్యమండలం హృదయాంతర్గత సూర్యమండల
 మనుప్రవిశ్య తత్ర మండలే స్థితేన పురుషేణ తేజోరూపిణా పుంసా
 అత్మనా జీవాత్మనా అత్మానం స్వాత్మానం సంయోజ్య తతస్తయా చాన్ద్ర
 ఋస్యా ఇడయా నాసికయా చంద్రమండలం తాలుమూలాంతర్గతం చంద్ర
 మండల మనుప్రవిశ్య తత్రస్థే నామృతిమయేన పురుషేణ తేజోరూపిణా
 పుంసాత్మనా జీవాత్మానం స్వాత్మానం సంయోజ్య తతస్తయా చాన్ద్ర
 ఋస్యా అమృతమయేన పురుషేణ సంయోజ్య తతస్తయా వైష్ణవ్యా
 సుషుమ్నయా నాడికయా జీవాత్మానం విద్యుతం భూమధ్యాంతర్గతం
 తఙ్మన్మండల మనుప్రవిశ్య/తత్రస్థేన విద్యుల్లతావద్భాస్వరేణ పురుషేణ
 సంయోజ్య పునస్తయా తం జీవాత్మానం క్రమేణ లలాట మనుప్రవిశ్య
 తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిరోఽపికార్షేందు బిందుకలా (పాదే
 త్మని) మవోన్మసి విష్ణువక్త్ర నాదనాదాన్త ధృవమండలాని ప్రవేశ
 యిత్వా తద్ధ్రువ మండలస్థేనామృత మయేన సచ్చిదానంద స్వరూపిణా
 పరబ్రహ్మణా భగవతా పురుషేణ నారాయణేన సంయోజ్య విగతం కుంత
 మనస్తరీయో యస్మాత్తద్వికుంతం తస్యభావో వైకుంత మనశ్వర
 మనుపమేయం నిత్యంచ తత్సాయుజ్యం తన్మయత్వం వైకుంత సాయు
 జ్యం గచ్ఛన్తి- దూరగాఢాయోగినః ప్రాప్నువన్తి. యద్వా అష్టాంగ
 యోగయుక్తో యోగీ పింగలయా నాడికయా జీవాత్మానం నిర్గమయ్య
 ఆదిత్య మండల మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతస్త
 స్మాత్ సూర్యమండలాన్నిర్గమ్య చంద్రమండలమనుప్రవిశ్య, తత్రస్థేన
 పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య విద్యుతం తేజోమండలమనుప్రవిశ్య
 తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య బ్రహ్మాండో పరిస్థితం
 కరణ వైకుంత మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన సచ్చిదానంద రూపిణా ఆదినారా
 యణేన సంయోజయేత్. తథోక్తం వేదశాస్త్ర పురాణేషు. యోవై తాం

బ్రహ్మణోపేద, తద్విష్ణోః పరమం పదమితి శ్రుతే, కేవలత్ పునః క్రమేణ
 ఇంద్రాదిలోకాననుప్రవిశ్య తత్ర తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నైతతో
 నిర్గమ్య శివలోకం ప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య
 బ్రహ్మలోక మనుప్రవిశ్య తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య
 విష్ణులోకం గత్వా తత్రస్థేన పురుషేణ సంయోజ్య తతో నిర్గమ్య తత్ర
 లోకాన్నిర్గత్వ సర్వోత్తర మనశ్వరం తేజోమయం పరబ్రహ్మపదమను
 ప్రవిశ్య వై కుంతస్య కదాచిదంతరాయ వర్జితస్య పరబ్రహ్మణో నారా
 యణస్య సాయుజ్యం చన్మయత్వం వై కుంత సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి కేచి
 ద్వదన్తి.

అదూరగాః

యే దూరగాస్తే షామయం ధర్మః.

౮౮

యే త్వ దూరగాస్తే షామయం ధర్మః

క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనో ర్యోగం క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కార
 యిత్యా తత్రైవ సమస్త వినాశం ఛాత్వా కాశవత్సత్తా
 మాత్రోహమితి ఛాయన్తి.

౮౯

క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనో జీవాత్మ పరబ్రహ్మణో ర్యోగ మైక్యం క్షేత్రజ్ఞస్య
 ప్రాణాధిరూఢ జీవస్య ద్వారం నాదీరంధ్రంతేన క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కుర్యాత్.
 తద్యథా పూర్వపదానన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యాన ధారణా సమాధియుక్తో
 యోగీ బాహ్యవాయు మిదయా ఉదరమాకృప్య ఆహార్య అంగుష్ఠాభ్యాం ముఖే
 శ్రోత్రస్త్రే తర్జనీభ్యాం చక్షుర్వయం మధ్యమాభ్యాం ముఖే నాసాపుటే పిదాయ
 ఘ్రావచక్రీ వాయుం నిరుధ్య పాశారం నిరాకారంచ పరమాత్మానం పూర్వవ
 ధ్యాయేత్. అనేన వికసితే వద్యే ప్రబుద్ధా కుండలినీ సుషుమ్నాన్తర్గత బ్రహ్మ
 రంధ్ర నాదీకాయాం మృణాలాన్తర సూత్రవదా మూర్ధ్నో నాదో వర్తతే. తతో
 పీఠాధ్యని వత్తతః శంఖధ్వనివత్తతో మేఘధ్వని వత్తతో గిరిప్ర సవణ ధ్వని
 వన్నాదః ఉద్ధితః ఏవం సుషుమ్నయా మనసేంద్రియైః సహ క్షేత్రజ్ఞ నామ్నివా
 యో వ్యోమరంధ్ర గతేనతి తత్రస్థ సహస్ర ఫలత్రకమలే ధ్యానేన వికసితే సతి

తత్త్వమసీతి జ్ఞానేన తత్రస్థేన పరమాత్మనా క్షేత్రజ్ఞస్య సంయోగో భవతి. ఏవం క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగం క్షేత్రజ్ఞ ద్వారేణ కారయిత్వా తత్రైవ పరమాత్మన్యేన నమస్తమితి. భూమ్యుత్పరిక్ష స్వర్గాదయః పృథివ్యాది భూతాని షడిం ద్రియాణి షడ్విషయాః షడ్బుద్ధయః సుఖం దుఃఖం ధర్మాధర్మాది యదేతత్సర్వం నమస్తం తస్య వినాశః తేం పిలయం నమస్త వినాశం ధ్యాత్వా ఆకాశవత్ ఆకాశమివ సతో భావస్సత్తా తస్యమాత్రోభావః సత్తా మాత్రోహమితి యోగినో ధ్యాయంతి. ఆకాశస్య నిత్యత్వం తార్కికా వదంతి.

భూమధ్యగాః

భూమధ్యగాః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగే సత్త్వరూపాన్ని ద్వారేణ భూమధ్యం నీత్వా పంచభోగ్యోఽఙ్గాప్యాదిభ్య స్థాని నేభ్య ఆకర్షణం పునగ పిఙ్గలా ద్వారేణ నిష్క్రమణం ప్రళయాంత క్షేత్రజ్ఞ యోగాంతం వా కుర్వంతి.

భూమధ్యగానాం ధర్మమాహ భూమధ్యగా ఇతి తేషామయం ధర్మః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోర్యోగే విషయ సప్తమ్యయమ్. సత్త్వరూపాన్ని ద్వారేణేతి సత్త్వం నామ కల్పిల్లణః తస్యరూపం విష్ణుః సపివాగ్నిః శిఖీ తస్యద్వారం సుషుమ్న నాడి రంధ్రం తేన సత్త్వరూపాన్ని ద్వారేణ సుషుమ్న నాడిముఖేన పూర్వ ధ్యానేన ఆధారకమలే వికసితేనతి ప్రబుద్ధకుండలినీ ముక్తరంధ్ర నిరోధేన సుషుమ్నయా నాడికయా క్షేత్రజ్ఞ మూర్ధ్వముత్క్లెష్కష్య, అంగుష్ఠాది పంచస్థానాది పృథివ్యాది పంచభూతాని స్థానానిచ పాదాది పంచస్థానేషు తత్తదుక్తపర్జ దేవతాయుతం పూర్వోక్త ధారణాన్వితం భూమధ్యం పంచభోగ్యంగుష్ఠాది స్థానేభ్య ఇతి పాదాంగుష్ఠాది జానుపర్యంత మాజ్ఞానోద్గత పర్యంత మాగుదార్ధృదయ పర్యంత మాహృదయాలైలు మూలాంత మాతాలోక్రూమధ్య పర్యంత మేతాని పంచవాయోః స్థానాని వాయుం పంచఘటికా మాత్రం ధ్యాత్వా యో జపేత్ సః తద్భూత జయ మవాప్య జీవన్ముక్తో భవేత్. తస్మాత్తేభ్యః పంచభోగ్యంగుష్ఠాది స్థానేభ్యః స్థానాత్ స్థానాంతరేవాయోః ఆకర్షణం కృత్వా భూమధ్యం నీత్వా పునః పింగలయా నాడ్యా ద్వారం రంధ్రం తేన పింగలాద్వారేణ నిష్క్రమణ మాకృష్టస్యవాయోః విరేచనం కుర్యాత్. ఏవం ప్రలియ ఆత్మసః శరీరస్య నాశః

స ఏవాన్తో యస్య తత్రప్రలయాన్తం వా క్షేత్రజ్ఞస్య యోగః పరమాత్మనా సం
యోగో యవా ధవిష్యతి స ఏవాన్తో యస్య తత్ క్షేత్రజ్ఞ యోగాన్తం వా చక్షత్తో
వాద్ధే, యే కుర్వన్తి తే భూమధ్యగాః.

అసంభక్తాః

అసంభక్తానామ మనసా ధ్యానం కుర్వంతి.

౯౧

అసంభక్తానామ యోగినః ఏతేషాం మనసా మానసేంద్రియేణ పూర్వోక్తపత్పర
మాత్మనో నారాయణస్య ధ్యానం కుర్వన్తి.

తత్రప్రతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శృణ్వంతి.

౯౨

తస్య పరమాత్మనః ప్రతిపాద్యతే నిశ్చయతేఽయమనేనేతి ప్రతిపాదనః స ఏవా
గమః ఆత్మావాహరిః ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మస్తవ్యో నిదిభ్యానితవ్యః ఇత్యాది
శ్రుతిః తత్రప్రతిపాదనాగమం శ్రోత్రేణ శ్రవణేంద్రియేణ శృణ్వన్తి ఆకర్ణయన్తి.

చక్షుషా దేవతాఽకారం పశ్యంతి.

౯౩

చక్షుషా నేత్రేంద్రియేణ దేవతాకారం విష్ణ్వపి దేవతాయాపం పశ్యన్తి. నిరీక్షన్తి.

ఘ్రాణేన గంధ మనుభవంతి.

౯౪

ఘ్రాణేనఘ్రాణేంద్రియేణ గంధం దేవార్చి(ర్పిత)త పుష్పాది పరిమళమనుభవన్తి
జిఘ్రన్తి.

పాణినా దేవతాం నమస్కుర్వంతి.

౯౫

పాణినా త్వగింద్రియేణ దేవతాం నమస్కుర్వన్తి. పూర్వపదభ్యర్చ్య ప్రణ
మన్తి నమస్కుర్వన్తి అనేనైవా సంభక్తానాం మోక్షో భవిష్యతి. తదుక్తమ్.
శ్రోతవ్యః శ్రుతివాక్యేభ్యో మస్తవ్యశ్చేవపత్తిభిః జ్ఞాత్వాచ సతతం ఏకద్భున
హేతవః. తరతిశోక మాత్మ విధితి.

సంభక్తాః

సంభక్తానామ బ్రహ్మణ స్సర్వవ్యాపకత్వాద్యుక్తమయుక్తం
యోఽసౌ పరమాత్మా తత్సర్వం వ్యాప్యకాశపత్తిష్ఠతి.

సంభక్తానామ యోగినస్తు బ్రహ్మణః పరమాత్మనః సర్వత్ర సచరాచరాది

జగన్మి వ్యాప్తోన్మితీ సర్వవ్యాపకస్తస్య భావస్తత్త్వం తస్మాత్సర్వ వ్యాపకత్వాత్ కథ మిత్యత ఆహ యుక్తమితి. సంసారేణాన్వితం యుక్తం తేనాన్వితమయుక్తం యద్వస్తుత త్సర్వం సర్వవ్యాపీ భూత్వా యోసౌ పరమాత్మా ఆకాశవత్ వ్యాప్య తిష్ఠతి.

తస్మాద్ద్రుహ్మణోన్యం నకుత్ర చిదాత్మానం ప్రతిపద్యతేఽసౌ. ౯౭

హిః య(ద)స్మాదధే తస్మాత్సర్వవ్యాపినో బ్రహ్మణః పరమాత్మసః ఆస్య మితరమాత్మానం కుత్రచిత్ శ్రుతౌ శాస్త్రేషు చా నప్రతిపాద్యతే. ఆసౌ యోగీ తథా చశ్రుతి రపి. అస్తర్పహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణః స్థితః. ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మేతిచ.

భూమధ్య గతస్యాపి సంశయాన్నిష్ప్రమాణ మేవే త్యుక్తమ్. ౯౮

భూమధ్య గతస్యాపి యోగినః సంశయా నిశ్చయా భావాన్నిష్ప్రమాణం తదప్రమాణ మిత్యనేనోక్తం భవతి.

తస్మాద్ద్రుహ్మ వ్యతిరిక్త మన్యన్నోప పద్యతే. ౯౯

తస్మాత్కరణా ద్రుహ్మ వ్యతిరిక్త మన్యద్వస్తునోప పద్యతే నవిద్యతే అయం సంభక్త మార్గః తేషా మస్మాత్ జ్ఞానాదేవ మోక్షప్రాప్తిః.

విసరగాః

వివిధసరణా ద్వివిధ దర్శనా త్కుపథగామిత్యా ద్విసరగాః

సంప్రతి నిర్వచనపూర్వకం విసరక మతమాహ. వివిధం నానావిధం సరణం గమనం యస్మిన్ తస్మాత్ వివిధ సరణాద్వివిధ దర్శనం జ్ఞానం యస్మిన్ తస్మాద్వివిధ దర్శనాత్ కుపథస్య కుత్సితమార్గస్య గమనం యస్య తస్య భావః తస్మాత్కుపథ గామిత్యా ద్విసరగా భవన్తి.

పురాప్రజాపతిరుపదేశ గూహనార్థం విసరగపక్షంస్పృష్టవాన్.

పురా పూర్వం ప్రకాపతిః ప్రష్టా ఉపదేశ ఇతి మన్తాదినా ఉపదేశః తస్య

గూహనం అప్రకాశస్తదర్థ ముపదేశ గూహనార్థం వినరకాణాం వక్షోమతం తం వినరక వక్షం సృష్టవాన్ కల్పితవాన్ భవేత్.

తం దృష్ట్వా మునయోపి మోహం జగ్ముః. ౧౦౨

తం వినరకవక్షం దృష్ట్వా మునయో మహర్షయోపి మోహం వైచిత్ర్య మాశాం జగ్ముః ప్రాప్తుః.

కిం పునర్మనుష్యాః. ౧౦౩

కిం పునర్మనుష్యాః మానవా మోహం జగ్మురితి.

వినరక పశూనా మహాజ్కారయుక్తానాం జన్మాంతరేషు ముక్తిర్నాస్తిన్దనన్మని. ౧౦౪

కిముత వినరకా ఏవ పశవః. అబోద్ధారః తేషాం వినరక పశూనా మహాంకార యుక్తానాం యోగినాం జన్మాంతరేషు ఆగామి జన్మజన్మాంతరం తేషు కదా చిన్ముక్తిర్నోభవేత్. అస్మిన్ ఇహజన్మని ముక్తిర్నభవేత్. తదుక్తమ్ అనేక జన్మ సహస్రేషు కశ్చిదేకో విముచ్యత ఇతి.

తస్మాద్విసరక పక్షో నానుష్ఠేయః. ౧౦౫

తస్మాత్కారణాత్ వినరకపక్షో నానుష్ఠేయః. అనుష్ఠానయోగ్యో సభవతి.

కేచిద్విసరకాః కాయశ్లేశాత్కేచిన్మన్త్ర జపాత్కేచిద్వేన కేనచిద్ధ్యానేన కేచిదక్షరేణ కేచిద్వాయుజయా దన్వే పర మాత్మనా క్షేత్రజ్ఞం సంయోజ్య ధ్యాయన్తి. ౧౦౬

తేషాం మధ్యే కేచిద్విసరకాః రుక్మాంగదాది పురాణమత మాహ. కాయశ్లేశాదుప వాసాది ప్రతేన శరీర ప్రయాసాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. మన్త్రశాస్త్ర మతమాహాకేచి ద్విసరకాః మంత్ర జపాద్యస్య కస్య చిన్మంత్ర స్యాభ్యాసాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. కేచిద్విసరకాః యేనకేన చిద్వేదికేనవా ఆత్మవ్యతిరికేన ధ్యానేనముక్తిమిచ్ఛన్తి కేచిద్విసరకా యేనకేన చిదక్షరేణ బీజాక్షరేణాన్వేనవా వర్గజపేన ముక్తిమిచ్ఛన్తి. తదుక్తం మంత్రశాస్త్రేషుశ్రుణుష్వేదం మహామన్త్రం సర్వసిద్ధిప్రదంసృణౌ. రాజ్ఞాం విజయదం నిత్యం సర్వోపద్రవ నాశనమ్. శాన్తిదం పరమాం పుష్టిం భుక్తి ముక్తి ఫలప్రదమ్. ఇత్యాది ధ్యానేనానేన తన్మంత్రీ భుక్తి ముక్తి మవా

పుయాత్. ఇత్యాది. అకారం చామృతం వీజం జుత్త్యష్టాశ్రమ నాశనమ్. ఓం
కారేణతు వర్జేన యోజ (పే. క) యేత్తు దినే దినే. భుక్తిర్భుక్తిర్భవేత్తస్య
మృత్యుంజీత్వా నసంశయః. ఇత్యాది. సంప్రతి సిద్ధమాహ. కేచిద్విసరకాః
వాయుజయాదితి పూర్వవదిదయా బాహ్యవాయుముదరమాకృష్య అంగుష్ఠతర్జనీ
మధ్యమాంగులిఖిః ఉభే శ్రోత్రే నేత్రీ నాసాపుటేచ పిచాయ వా తూష్టిం వా
వాయుముదరగతం నిరుద్ధ్య యావచ్ఛక్యతే ధారణం తావద్ధారయేత్. ఏవం శస్త్రైః
వనగజేంద్ర వద్వాయుం స్వవశం కృత్వా అణుత్వ లఘుత్వ పృథుత్వ భేచర
త్వాది సిద్ధిమవాప్నుయాత్. తస్మాద్వాయుజయాన్ముక్తి మిచ్ఛన్తి. తదుక్తమ్.
తదాసందో భవేద్దేహీ వాయుర్యేసజితో భవేదిత్యాది అన్యేవిసరకాః పరమాత్మనా
పరబ్రహ్మణా తీత్రజ్ఞం జీవాత్మానం పూర్వవత్ సంయోజ్య తమేవ ధ్యాయన్తి.

ఏతే పరమాత్మ సంయోగ మేవ నేచ్ఛన్తి.

౧౦౭

ఏతే విసరకాః జీవాత్మనః పరమాత్మనా సంయోగః తం పరమాత్మ సంయోగ
మేవ నేచ్ఛన్తి కిన్తు పృథగేవ వ్యవహరన్తి.

కేచిద్భృద్భిః ఏవ పురుష ఇతి వదన్తి.

౧౦౮

కేచిద్విసరకాః హృద్భిః హృదయగత ఏవ పురుషః పరమాత్మాదేవః నాన్యత్ర
తస్య పూజనం అనుపవన్న మితి వదన్తి.

కేచిన్నరీణ్యే ధ్యానమితి.

౧౦౯

కేచిద్విసరకాః కించిద్ధ్యానంనాస్తి కేవలం దేవతార్చనమేవ కర్తవ్యమితి వదన్తి.

యథోక్తానుష్ఠానం యోగమితి జ్ఞాత్వా ముక్తి మిచ్ఛంతి.

కేచిద్విసరకాః యథోక్తానుష్ఠానమితి. తత్తదాశ్రమిణాం ఏహితానుష్ఠానకరణమేవ
యోగం నాన్యదితి వదన్తి. ఏవం జ్ఞాత్వా సర్వే ముక్తి మిచ్ఛన్తి. ఆకాంక్షన్తి.

ఏతేషాం విసరకపశూనా మహాజ్ఞారయుక్తానాం జన్తాంతరేషు
ముక్తిర్నాస్తిన్నస్మన్తి.

౧౧౦

తస్మాక్కరణాత్ ఏతేషాం విసరకపశూనాం జన్మాంతరే ష్వాగామి జననేష్వేవ
ముక్తిః. నాస్మిన్ జన్మవి ముక్తిర్భవతి.

తస్మిన్నేప జన్మని మోక్షకాంక్షిణా విసరక పక్షోనానుష్ఠేయః

తస్మాత్కారణాత్ అస్మిన్ వర్తమానే జన్మన్యేవ మోక్షం కాంక్షితుం శీలం
యస్యతేన మోక్షకాంక్షిణా యోగినా విసరకపక్షో నానుష్ఠేయః. విసరకమతోఽను
ష్ఠాన యోగ్యః నభవతి.

మోక్షోపాయః

సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణం బ్రహ్మై
శ్రిత్య మోక్షే నిత్యం యత్నం కుర్యాదితి విజ్ఞాయత్ ౧౧౩

ఇదాని మస్మిన్ జన్మన్యేవ మోక్షోపాయమాహ. సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివే
శ్యేతి. యోగీ సగుణే పూర్వోక్త లక్షణే సగుణే సాకారే బ్రహ్మణి ప్రళమం
బుద్ధిం మనో నివేశ్య తద్రూపం దృష్ట్వా తద్గతమానస్సన్నేవం విధః పర
బ్రహ్మేతి జ్ఞాత్వా పశ్చాత్తదను నిర్గుణం పూర్వోక్త లక్షణాన్వితం నిరాకార
మోంకార గమ్యమవ్యక్తం బ్రహ్మశ్రిత్య మనస్సంప్రాపయత్వా తద్రూపం
ధ్యాత్వా నిత్యమామోక్షే న్తమేవం యత్నముద్యోగం కుర్యాత్. తస్య యోగిన
ఇహజన్మన్యేవ మోక్షోభవేత్. తత్కథమితిచేత్ తత్ఫలం కించిదనభికాంక్ష్య
యథా విహిత నిత్యకర్మానుష్ఠాన పరోష్ఠాంగ యోగరతో యోగీప్రళమం ప్రతి
మాసు శంఖచక్ర గదాదరం కిరీటకేయూర హారాది భూషాన్వితం కౌస్తుభోద్భా
సితోరస్కం శ్రీవత్సాంకం పూర్ణచంద్ర నిభాననమ్. పద్మపత్ర నిభేక్షణం పద్మో
దరం బింబ నింబోష్ఠం శుచిస్థితం శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం పద్మచ్ఛవి పాణిపాద
తలం పీతవాసస మమృతమనామయ మనుపమేయం వాసుదేవం జగన్నాథం నారా
యణం పరమాత్మాన మీశ్వరం ప్రభామయం పురుషోత్తమం సర్వగతం దేవేశం
నిత్యమభ్యర్చ్య తం చక్షుషావలోకయేత్. ఏవం కించిత్కాలం చక్షుర్గోచరం
కృత్వా పశ్చాత్పూర్వోక్తా ధారేష్యేకస్మిన్నాధారే హృదయకమలేవా పూర్వోక్తేన
పంచవిధేన సగుణధ్యానేన సగుణం నారాయణ మస్తర్యామినం మనసాభ్యర్చ్య
తద్రూపం భావయేత్. ఏవం సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చాన్నిర్గుణం
బ్రహ్మశ్రిత్యేతి, ఏవం మనోగోచరం తద్రూపమేవ పశ్చాద్ధృదయకమలే జ్యోతి
ర్మయం శుద్ధం సర్వగతమాకాశవద్ధృఢ మత్యచ్ఛమమలం నిత్యమాది మధ్యాస్త
రహితం మూలం సూక్ష్మమనాకార మనంస్స్పృశ్య మచాక్షుషమోంకార గమ్యం

గుణాతీత మప్రమేయ మనుత్తమ మానస్థమయ చుజర మస్తర్పవ్యం సర్వతో ముఖం సర్వదృక్సర్వతః పాదమవ్యక్తం సర్వసృగిత్యేవం శరీరనాశాంతం క్షేత్రజ్ఞ యోగాంతం వశాన్నిర్గుణం బ్రహ్మశ్రేత్వాన్తే (స్తే) బాహ్యవాయు మిదయోదర మాకృష్య పూర్వవన్నిరుద్ధ్య తయోస్మీలన(త)యా సుషుమ్నయా జీవాత్మాన ముద్గమయిత్వా అథోముఖాత్ శిరః పాదాన్నిర్గతాభిః : సహస్రాభి రమృత భారాభిః : సమస్తతః పరిప్లావితః సంపూర్ణ సాంగోపాంగ కలేబరస్సన్ తం దృష్ట్వా అహమేవ పరమానంద స్వరూపి పరం బ్రహ్మవ్యయ ఇతి యో భ్యాయేత్సజీవన్నేవముక్తః తస్యాస్మిన్నేవ జన్మని మోక్షోభవేత్. ఈ పునరయం మోక్ష ఇతి చేదుచ్యతే స్వాసనక్లేశ సముచ్ఛేదేనతి కేచిద్వేదాన్తినః తన్నసర్వతః ప్రీయతమస్యాత్మనః సముచ్ఛేదాయ ప్రేక్షవత్ప్ర వృత్త్యనుపపత్తేః. నిఖిలవాసనో చేదే విగత విషయ వివిధాకారోపప్లవ విశుద్ధ జ్ఞానోత్పాద (నాస్వాద) ఇతికేచి ద్వేదాన్తినః తదయుక్తమ్. భారణాభావాదేవ తదనుత్పత్తేః ప్రకృతి పుష వివేకదర్శనాదుపరతాయాం ప్రకృతో పురుషస్య స్వరూపేణావస్థాన మితికేచిత్. సాంఖ్యాస్తన్న? ప్రవృత్తి స్వభావాః ప్రకృతే రోదాపీన్యా యోగాత్. నిత్య నిరతిశయ సుఖాభివ్యక్తిరితి కేచిత్ న్యాయినః తదసత్. తస్మాదహిత నివృత్తి రాత్యన్తికీ ముక్తిరితికేచిత్ న్యాయినః సమస్త గుణోచ్ఛేద సంహారావస్థాయాం ఆకాశవదాత్మనోఽత్యన్తావస్థానం మోక్ష ఇతి వైశేషికాః. తదనుపపన్నమ్. సుఖ దుఃఖయో రపినాభావిత్యేన వివేకహా (నా) నానుత్పత్తేః. తస్మాత్పరమా వంద స్వరూపిణా బ్రహ్మణా సహత్యన్తావస్థాన మేవ మోక్షః. ఆనంద బ్రహ్మణో రూపమ్. తచ్చమోక్షేభివ్యజ్యతే. విజ్ఞానమావస్థం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేః - ఇహ గ్రంథ విస్తర భీత్యామయా స్థూలమాత్ర మేవోక్త మన్యదఖిలం తత్తచ్చాస్త్రేషు వేదితవ్యమ్. ఇతి విజ్ఞాయతే వేదశాస్త్రే ష్వవగమ్యతే.

ఇతి ఏకాదశః ఖణ్డః

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞియే శ్రీ వైఖానన సూత్ర భాష్యే అష్టమ ప్రకారం
వివరణే షష్ఠః పటలః -

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోపనిషత్సమగతః

అష్టమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథ నవమః ప్రశ్నః

అథ ప్రథమః ఖండాః

శ్రామణక విధానం

అథ పనస్తస్య శ్రామణక విధానమ్.

౧

శ్లో॥ ప్రవాష్యాశ్రమ ధర్మం చ రామం నత్వాహ మగ్నిచిత్

ఆశ్రమ స్వీకృతిం వక్ష్యే వనస్థ యతినో రిహ॥

అదేతి. పూర్వం వనస్థయతినోర్నామ ధర్మ మాత్ర ముక్తమ్. అథానయోరాశ్రమ ప్రాప్తిపిధిః కీదృగీతి ప్రశ్నేఽథ శబ్దః. వనస్థస్య వాప్రప్రస్థస్య శ్రామణకం విధానం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి వాక్యశేషః.

గృహస్థ స్తోమయాజీ పుత్రం పౌత్రఞ్చ దృష్ట్వా తత్పుత్రాదీన్ సృహే సంస్థాప్య మౌన్యం కృత్వా ప్రాజాపత్య కృచ్ఛం చరేత్.

౨

గృహస్థో వలీవలిత సంయుక్తో గృహీయది స్తోమయాజీ పుత్రవాన్ తం పుత్రం పుత్రస్యావత్యం పౌత్రః సయద్యస్తి తం చ దృష్ట్వా అహం పనాశ్రమం గమిష్యామీత్యుక్త్వా తత్పుత్రానిత్యాది శబ్దేన పౌత్ర ప్రపౌత్ర దాహిత్రాదీన్ గృహే గర్హస్థ్య ధర్మేవా స్వసద్మని వాసం స్థాప్య మౌన్య ముండస్య థావో మౌన్యం శిఖాభూ వర్ణం వపనంకృత్వా నావీతేన కారయిత్వా స్నాత్వా నిత్య కర్మాణ్య చరిత్వా సదస్యాననుజ్ఞాప్య తైరుక్తం ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛంచరేత్. త్రీణి కృచ్ఛాణీతి కేచిత్.

పనన్తే శుక్లపక్షే పుణ్యార్ధే పత్న్యాసార్థం పనాశ్రమంయాతి.

సంప్రతి కాల మాహ. పనన్తే ఋతౌ చైత్రే వైశాఖే మాసే శుక్లపక్షేఽరిక్తే తిథౌ శుభేదినే పుణ్యార్ధే రోహిణ్యాదౌ శుభే నక్షత్రే శుభేయోగే తైత్తిలాది శుభ కరణే పత్న్యాసార్థం సహవనమేవాశ్రమస్తం పనాశ్రమంయాన్తి ప్రాప్నుయః.

వత్ కృతాన్ పరిస్తరణ కూర్చాన్ పరిధీన్ షట్త్రింశదంగులాయమాన్ ద్వాదశాంగులాయతా స్సమిళః. పవిత్రాన్, హస్తాయతం ప్రోక్షణకూర్చం (పత్కృతాన్. క) : కేశ ఏవాంతో దీర్ఘస్యయస్య కేశాస్తః పంచనస్త నవాస్యతప్తైః పర్వభిర్ముక్తే వేణుదండః ఉపవీతం తృతీయం యజ్ఞోపవీతం కమండలుం జలపాత్రం వల్కలం తరుత్వగ్వస్త్రం ఆదిశబ్దేన మేఖలోత్తరీయ కృష్ణాజినోపాసచ్చిత్రాశ్మాదయో గృహ్యస్తే తాన్ వేణుదండోపవీత కమండలు వల్కలాజినా దీన్ సంభరాన్ దైవిక పత్నంభరతి.

పూర్వోక్తేన విధినాఽగ్నికుండం కుర్యాత్.

౭

పూర్వోక్త విధినాగ్నిశాలాం శ్రామణక మగ్నిం కుర్యాత్.

అపరస్మిందివసే వై శ్వానరసూక్తే నాగ్నిం మధిత్వా ప్రజ్ఞావల్య, “అగ్నే ఆయాహి; ఉపావరోహే” త్యగ్నిం నిధాయ పూర్వప్రచ్ఛామణకాగ్నౌఽఘారం జుహోతి. అ
అపరస్మిన్ దివసే శోభూతే పూర్వాహ్నే పత్నానహ ప్రాణానాయమ్య వాసప్రస్థం కర్మ కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అప ఉపసృశ్య వై శ్వానరసూక్తేనాఽఘారం మగ్నిం మధిత్వా తమగ్నిం పాత్రే నిధాయ ప్రజ్ఞావల్యం చ నైర్ఘ్రిష్టివ్య అగ్నే ఆయా హ్యుపావరోహేతి ద్వాభ్యాం అగ్న్యాయతనేగ్నిం నిధాయ పూర్వప్రచ్ఛామణకాగ్నౌఽఘారం జుహోతి.

సన్యాసాశ్రమ స్వీకారః

ప్రణమ్యాగ్నిం పరిషేచ్య ‘అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తేత్వ’ మితి షఙ్చ ప్రాయశ్చిత్తం హుత్వాఽప్రోహిరణ్య పవమానైరాతానం ప్రోక్ష్య బ్రహ్మదైవత్యం వైష్ణవం షఙ్చవారుణఙ్చ ప్రధానాన్వాన్య హృత్యస్తం యజేత.

౯

హుత్వా ఘరాన్తేగ్నిం ప్రణమ్య అగ్నిం పరిషేచ్య అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తే త్యమి త్యగ్నిం పతిఘ్నస్తం, వాయుం నిందితాస్త, మాదిత్యం మోరాస్తం, గుధర్యం యశోఘ్నస్తం, చంద్రం పుత్రఘ్నస్త మితి ముచ ప్రాయశ్చిత్తమ్

హుత్వా ఆపోహిరణ్య పవమానై రాత్మానం స్వశరీరం ప్రోక్ష్య బ్రహ్మదైవత్య మితి బ్రాహ్మం వైష్ణవం పంచవారుణం చ స్రాదానాన్ మంత్రాన్ వ్యాహృత్యస్తం యథా స్యాత్తదా యజేత. హునేత్॥.

ఇతి ప్రథమః ఖండాః.

ఆరు ద్వితీయః ఖండాః

అగ్నేగ ప్రతీచ్యాం ద్వా కుశౌ పూర్వా గ్రౌన్యస్యోర్ధ్వేఽశ్మానం నిధాయ తత్సవితుర్వరేణ్యమితి దక్షిణ పాదాఙ్గాష్ట్రగ్రేణాఽశ్మాన మధి తిష్ఠేత్. ౧౦

అగ్నేః ప్రతీచ్యాం విశి ద్వాకుశౌ దర్శా ప్రాగ్రౌన్యస్య నిక్షిప్య ఊర్ధ్వే దర్శం యోరుపర్యశ్మానం పేషణ పాషాణం నిధాయ తత్సవితుర్వరేణ్యమితి పేషణ దక్షిణ పాదాంగుష్ఠాగ్రేణ అశ్మాన మధి తిష్ఠేత్. అధిశీజ్ స్థాపాం కర్మేతి సప్త మ్యుర్ధే ద్వితీయా అశ్మన్యంగుష్ఠాగ్రం నిధాయ తిష్ఠేత్. అశ్మానం స్పృశేత్.

తేజోవత్సవేతి వల్కల మజినం చీరం వా పరిధాయ పూర్వ వన్మేఖలాదీం స్త్రీణ్యుపవీతాన్యత్తరీయం కృష్ణాజినం చా దదాతి. ౧౧

తేజోవత్సవ ఇతి మంత్రేణ వల్కల మజినం కృష్ణాజినం వా చీరం సప్తం వా పరిధాయ పూర్వవదుపనయనోక్తవత్ మంత్రేణ మేఖలాం త్రీణ్యుపవీతాని ఉత్త రీయం కృష్ణాజినం చ సముచ్చయే. తత్తన్మంత్రేణా దదాతి స్వయమేవ గృహీ త్యా ధారయేత్.

అచమ్య “స్వస్తిదేవే” త్యగ్నిం ప్రదక్షిణం ప్రణామంజ్ఞ కృత్వాఽఽసీత. ౧౨

పూర్వవదాచమ్య స్వస్తిదేవేత్యగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రాణాయామం చ కృత్వాఽఽసీత ఉపవిశేత్.

“శన్నోదేవీ” ఇతి స్వమూర్ధ్ని ప్రోక్ష్య జయా నభ్యాతానా
 న్నాష్ట్ర భృతో వ్యాహృతీశ్చ హుత్వాఽజ్య శేషం ప్రాణా
 యామేన ప్రాశ్నీయాత్. ౧౩

శన్నోదేవీరితి స్వమూర్ధ్ని తన శ్చిరసి ప్రోక్ష్య హర్వోత్తాన్ జయాన్ చిత్తం
 చ స్వాహాదీన్ అభ్యాతానాన్ అగ్నిర్భూతాదీన్ రాష్ట్రభృత యితాషాదీన్
 వ్యాహృతీశ్చ హుత్వాఽజ్య శేషం హోమావశిష్ట మాజ్యం *చుకుకమాత్రం
 పాణావాదాయ ప్రాణాయామేన మంత్రేణ ప్రాశ్నీయాత్ భక్షయేత్.

“యోగే యోగే” ఇతి ద్విరాచమ్య “శతమిన్ను శరద” ఇతి
 ప్రణామం “ఆగస్త్రాసమగన్మహి” ఇతి ప్రదక్షిణం చాదిత్యస్య
 కుర్వీత. ౧౪

యోగేయోగే తవ స్తరమితి మంత్రేణ ద్విరాచమ్యశతమిన్నుశరదఇతి మంత్రేణ
 ప్రణామ మాదిత్యస్య కృత్వా ఆగస్త్రా సమగన్మహితి ప్రదక్షిణం చా దిత్యస్య
 కుర్వీత.

“రాష్ట్ర భృదసి” ఇత్యుర్ధ్వాగ్రం కూర్చం గృహ్ణీయాత్.

రాష్ట్ర భృదసీతి మంత్రేణ యథాలింగం ఊర్ధ్వాగ్రం కూర్చం గృహ్ణీయాత్.

ఓం భూ సత్సవితుః ఓం భువో భర్గో దేవస్య ఓం సువర్ధి
 యోయోన ఇతి పచ్చోవ్యస్తాం “ఓం భూర్భువ సత్సవితుః ఓం
 సువర్ధియోయోన” ఇత్యుర్ధ్వాగ్రం “ఓం భూర్భువస్సువ సత్స
 వితుః” ఇతి సమస్తాంచ సావిత్రిం జప్త్వా వనాశ్రమం
 ప్రవిశ్య బ్రహ్మచర్య ప్రతం సజ్కల్పయేత్. ౧౫

ఓం భూ సత్సవితుర్వరేణ్యం ఓం భువోభర్గో దేవస్య ఓం సువః ధియో యోనః
 ప్రచోదయా దితి పచ్చో పాదకోవ్యస్తాం విభక్తాం సావిత్రిం, ఓం భూర్భువస్త
 త్సవితురితి ఓం సువర్ధియోయోన ఇత్యుర్ధ్వాగ్రం ఋషోర్ధ మర్ధర్వః తామర్ధర్వాం

* చుకుక = మినువగింజ మునుగునంతమాత్రము. చొర పుడిసిలి)

సావిత్రిం, ఓం భూర్భువస్సు వస్తత్స వితురితి సమస్తా మవిభక్తాంస సావిత్రిం
క్రమేణ జప్తా వనాశ్రమం వానప్రస్థ ధర్మం ప్రవిశ్య సంప్రాప్య ఇతః పరం
బ్రహ్మచర్య వ్రతం చరన్యామీతి బ్రహ్మచర్య వ్రతం సంకల్పయేత్.

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః.

అథ తృతీయః ఖణ్డః

తత్పత్నీ చ తథా బ్రహ్మచారిణీ స్వాత్.

౧౩

తత్పత్నీ తస్య భార్యా చ యథా భర్త తథా బ్రహ్మచర్యవ్రత మస్యా ఇతి
బ్రహ్మచారిణీ స్వాత్. భవేత్.

స్వయమేవాఽగ్నిం ప్రదక్షిణీ కృత్వాఽఽజ్యేన ప్రాజాపత్యం
ధాతాది మిన్దాహుతి విచ్ఛిన్న మైన్ద్రం వైశ్వదేవం వైష్ణవం
బ్రాహ్మం విష్ణోర్నుకాదీ న్నాజాపత్య సూక్తం తద్రవిత బన్ధ
ఞ్చ పునః ప్రధానాన్తుత్వా ప్రాజాపత్య వ్రతం బధ్నాతి.

పత్న్యా వినా స్వయమేవాగ్నిం ప్రదక్షిణం కృత్వాఽసిత్వా ఆజ్యేన ప్రజాపతేన
త్వత్ ప్రజాపతిర్జయానితి ప్రాజాపత్యం ధాతాది మిన్దాహుత్యా శ్రావితమిత్వాది
విచ్ఛిన్నం త్రాతారమిన్ద్ర మిత్వాద్వైంద్రం ఆనోవిశ్య ఆదివైశ్వదేవం అతో
దేవాది వైష్ణవం బ్రహ్మజ్ఞానం హిరణ్యగర్భ ఇతి బ్రాహ్మం విష్ణోర్నుకాది
(సప్త. ఖ. గ.) పద్వైష్ణవం ప్రాజాపత్య సూక్తమితి ఋతంచ సత్యంచ దేవ
కృతస్య యన్యేగర్భే తరత్స మందీతి ప్రాజాపత్యవ్రత సూక్తంచ ప్రజాపతేన
త్వత్ రయాణాం పతిమీతి ప్రాజాపత్య వ్రతబంధం చ హుత్వా ప్రాజాపత్య
వ్రతబన్ధం కరిష్యామీతి సంకల్ప్య పునః ప్రధానాన్ ధాతాది ప్రాజాపత్య వ్రత
బంధ మంత్రాన్ ఘృతేన హుత్వా అగ్నేవ్రతవతే ప్రాజాపత్య వ్రతం చరిష్యా
మీతి వ్రతిమంత్రం సమిద్భర్తుత్వాఽజ్యేన వ్యాహృతీర్ణహుయాత్. ఏవం
ప్రాజాపత్య వ్రతం బధ్నాతి.

స్థిత్యా “దేవస్యత్వా; యామేదణ్ణే”తి. ద్వాభ్యాం వచ్చ సప్త

సవాన్యతమైర్వర్వభిర్వక్తం కేశాన్తాయతం వా ప్యవక్రం
వైణవం ద్విదండ మాదదాతి. ౧౯

స్థిరా దేవస్యత్వా సవితుః యోమేదండః పరావతమితి ద్వాభ్యాం మంత్రాభ్యాం పంచసప్త సవానాం పర్వణాం మధ్యేఽన్యతమాన్యేకతరాణి యేషాం తైః పంచ సప్త సవాన్యతమైః పర్వభిః పంచభి స్సప్తభిర్నవభిర్వా యుక్తమన్వితం దండం తద సంభవే కేవలం కేశాన్తాయతం లలాటోపరి దేశాన్తాయతంవా అవకర్మమృణం వైణవం దండమేవం ద్వాదండౌ సూత్రైర్చిత్వా తాపేకీకృత్య తద్విదండమాదదాతి గృహీయాత్.

“యేనదేవే”తి కమండలు మృద్గుహణౌ పూర్వపదుషాన చ్చత్రే గృహ్ణాతి. ౨౦

యేనదేవా ఇతి మంత్రేణ కమండలుంచ మృద్గుహ్యతే శౌచార్థమనయేతి మృద్గుహణీచ తేకమండలు మృద్గుహణౌ మస్త్రాపుత్ర్యా గృహ్ణాతి. పూర్వ వదితి ఉపానహావధ్యవరోహ మీత్యుపానహౌ ప్రజాపతేః శరణం. భువః పునా త్వితి ద్వాభ్యాం ఛత్రమేవం సమావర్తనోక్తవత్ ఉపానచ్చత్రేచ గృహ్ణాతి.

అగ్నిస్త్వారపత్యాదీంశ్చౌ జ్ఞావల్యాఽగ్ని హోత్రం హుత్వాఽ హవనీయే ప్రాజాపత్యం విష్ణుసూక్తం చ సర్వత్ర “అగ్నేయే స్వాహా; సోమాయస్వాహా; విష్ణవేస్వాహా” ఇతి హుత్వాఽ గ్ని సరణ్యా మారోపయతి. ౨౧

అగ్నింశ్చ గార్హపత్యాదీనాథాన క్రమేణోజ్ఞావల్య వక్ష్యమాణ వదగ్నిహోత్రం హుత్వాఽహవనీయేఽగ్నౌ ప్రాజాపత్యం విష్ణవం చాక్షేప హుత్వా సర్వత్రా హవనీయాదిష్యగ్నింశ్చ అగ్నేయేస్వాహా సోమాయస్వాహా విష్ణవేస్వాహేతి క్రమేణ హుత్వా అగ్నినిత్యాజసృ పక్షే గార్హపత్యాదీనగ్నిన్ . పృథగరణ్యోః నోచేద్గార్హ పత్యాగ్ని మరణ్యాం పూర్వవదరోపయతి.

వనేఽద్రా వివిక్తే నదీతీరే వా వనాశ్రమం ప్రకల్ప్యయధోక్త
మగ్నికుక్షాని కుర్యాత్. ౨౨

వనే అరణ్యేవా అద్రా వర్షతాగ్రేవా వివిక్తే విజనే దేశేవా నదీతీరే సరిత్తరేవా గ్రామాద్భూహిః ఆశ్రమం తపోవిలయం ప్రకల్ప్య యథోక్తమితి వక్ష్యమాణ శ్రోతోక్త ప్రకారేణాగ్నిశాలాం తత్రాగ్నికుండాని గర్హ్య వత్సాదీని కుర్యాత్.

పత్న్యా సహజగ్ని నాదాయ పాత్రాది సంభారయుక్తో
వనాశ్రమం సమాశ్రయతి. ౨౩

పత్న్యాసహ అగ్ని నరణ్యోపితా నసంకర మాదాయ స్వయమేవ గృహీత్వా పాత్రాణిసృక్ సృవాదీని యజ్ఞపాత్రాణి ఆవిశదేన వక్ష్యమాణ సువర్ణశకల పాథి వాస్త ఏవ సంభారాః తాన్ సంభరాన్ పత్న్యా పుత్రాదినా వా వాహయిత్వా తైర్యుక్తః పాత్రాది సంభారయుక్తస్సన్ వనాశ్రమం పమాశ్రయతి. సంప్రా ప్నయాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజ్ఞేయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రకారం
వివరణే ప్రథమ పటలః -

ఇతి తృతీయః ఖण्डః

అధ్యః చతుర్థ ఖణ्डః

అగ్న్యోఽఽయతనే ప్రోక్ష్య ఖనిత్వా లేఖా ప్షడుల్లిఖ్య సువర్ణ
శకలం వ్రీహీం శ్చ నిధాయ శ్రామణకాగ్నిం నిదధ్యాత్.

తం గత్వా చమ్యగ్న్యాయతనే శ్రామణకాగ్నికుండే పూర్వవత్ ప్రోక్ష్యఖనిత్వా లేఖా ప్షడుల్లిఖిత్వా ప్రోక్ష్య తత్ర సువర్ణశకలం తదభావే వ్రీహీన్వా చ శబ్దో వికల్పేనిధాయ తదుపరి శ్రామణకాగ్నిం మధిత్వా తమగ్నిం నిదధ్యాత్. తదగ్నో నిత్యం పూర్వవజ్ఞహుయాత్.

వన్యానేవ పార్థివా న్వాన స్పత్యా స్కుశిరోద్ధతాఞ్చనా
స్పరాఞ్చస్కుశ దర్భా నూర్ణా స్తుకాం ప్లక్షగ్రం సుగన్ధి
తేజనం గుగ్గులుం హిరణ్యశకలాన్సూర్య కాంతంచ సంభరతి.

వనే భవా వన్యాస్తాన్వన్యానేవ న గ్రామ్యానితి యావత్. పృథివ్యాం భవాః
 పార్థివాస్తాన్ పార్థివాన్ స పతేక ఇతిచేత్ సితతోషా ఖాద్ధత వర్మిక పాపాసుద
 వరాహోద్ధత శర్కరాః స ప్త ఏతాన్ శ్రాతోక్త వచ్చుద్ధాన్ ప్రత్యేకం కడుచిం
 యధాలాభం వా సంగృహ్య వనస్పతిషు భవా వనస్పత్యాః తాన్ వనస్పత్యాన్
 పక్ష్యమాణ శ్రౌత ప్రకారేణ ప్రాదేశమాత్రాన్ సపత్రాగ్రాన్ అశ్వద్ధోయింబర
 పేలాశ శమీ దై కంకణాశనిహత శున్నర వర్ణముంజ కులాయా నిత్యజ్ఞా వనస్ప
 త్యాన్ పూర్వమసంకుష్కాన్ కృమిలేప వర్జానే కైకం పంచదశ గృహీతాన్
 సర్వాన్ యధాలాభం వా సంగృహ్య కుశీరేన కర్కశేన ఉద్భృతా స్సనిలియార్ధ
 భూఖననే నోద్గతామృత్ కుశీరోద్ధతామృతం కుశీరోద్ధతం మృదం శణాన్ శణ
 బీజాన్ పురాణాన్ మాసాతీత పురాతనాన్ కుశాఖ్యదర్పాన్ కుశదర్పాన్ ఊర్ధ్వా
 కాం * మేషాం తరా(౪) శృంగీయాం లోమ సంహతిం | ప్లక్షగ్రం సపత్రాం
 ప్లక్షశాఖాం సుగంధితేజన్య కటత్పణాగ్రం గుగ్గులుం హిరణ్య శకలాన్ సూర్య
 తాన్త మశ్మ నిశేషుచ పార్థివాదీన్ సంభారాన్ సంభరతి.

వానప్రస్థా నృత్విజో పృథ్వాగ్నిం మధిత్వా గార్హ పత్యా
 దిం ప్రేతాగ్ని నృజ్ఞాగ్నిన్వాగ్నిగ్నిధేయ క్రమేణాధాయా
 హుతి ద్వే ద్వే హుత్వా నిత్యం ద్వికాలం వన్యైరేపజుహోతి

వానప్రస్థా నృత్విజః అధ్వర్యు ప్రముఖాన్ యజ్ఞితాన్ మంత్రానుసారేణ పృథ్వా
 పూర్వపదగ్నిం మధిత్వా తమగ్నిం ప్రజ్వాల్య కుండేషు ప్రోక్ష్య భుక్త్వా పబ్
 లేఖా బిభిత్వా సంభృతాన్ పార్థివాదీన్ యధాభాగం విభజ్య తత్తద్భాగం తత్త
 త్కుండే నిధాయ గార్హ పత్యాదీన్ ప్రేతాగ్నిన్ మచాగ్నిన్వా ఆచారాలే యశా
 దద్యాత్తే నాగ్నిధేయ క్రమేణాధాయ కుండేషు నిధాయ ఆహుతి ద్వే ద్వే ఇతి
 ఆహవనీయే ప్రాతః సూర్యోజ్యోతిర్జ్యోతిః సూర్యః స్వాహేతి స్థాయ అగ్ని
 ర్జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిః స్వాహేతి హుత్వా పశ్చాత్పూర్వపన్నువ స్వాహేత్యభ
 యత్ర జహుయాత్. ఏవమాహవనీయే ద్వే గార్హ పత్యేగ్నియే గృహపతయే
 స్వాహా విష్ణవే స్వాహేతి ద్వే అన్వాహార్యేగ్నియే అదాభ్యాయ స్వాహా విష్ణవే
 స్వాహేతి ద్వేయపి సభ్యావసద్ధ్యే సభ్యే భూర్భువస్సువస్సాహా విష్ణవే స్వా

* మేక కొమ్ములయొక్క మధ్యలో వెనుకభాగమందలి వెంట్రుకలు.

హేతి ద్వే ఆవసధ్యే అగ్నియేన్న పతయేస్వాహా విష్ణవేస్సాహి హేతి ద్వే. ఏవ మాహూతీ ద్వే ద్వే తదానీంహూత్వా నిత్యం ప్రతిదినం ద్వికాలం సాయంప్రాతః నిత్యధారణపక్షే విహరణం వినాన్య దగ్నిహోత్రం కుర్యాత్. విహరణ పక్షేతు ప్రాగస్తమయా త్రాగుదయాచ్చ అగ్నిహోత్రం హోష్యామీతి సంకల్ప్య సుగర్హవతో బుద్ధ్యస్వేతి గర్హవత్య మువస్థాయేత్వాద్వి వక్ష్యమాణాగ్ని హోత్ర ప్రకారేణ సర్వం కృత్వా వన్త్యైర్వనోద్భవైః ప్రియంగు నీవార శ్యామాకాంభి ర్దోమద్రవ్యై రేవ జుహోతి.

వనాశ్రమీ మునిః స్నానశౌచ స్వాధ్యాయ తపోదానే జ్యోషవాసోపస్థ నిగ్రహవ్రత మౌనానీతి నియమాన్ద శైతాన్సత్త్యా నృశం స్వాధ్యైర్జవ ఉమాదమప్రీతి ప్రసాదమార్దవాహింసా మాధుర్యాణీతి యమాన్ద శామూంశ్చ సమాచరతి.

సంప్రతి నియమ యమాది పూర్వం వనప్రస్థ ధర్మానాహ. వనాశ్రమీ వన ప్రస్థో మునిః తపస్వీ స్నానం పూర్వోక్తం నిత్యం నైమిత్తికం చస్నానం శౌచం బాహ్యమాభ్యంతరం చేతిద్వివిధం. మృజ్జలాభ్యాం బాహ్య మధ్యాత్మ విద్యయా మనశ్శుద్ధిరాభ్యంతరం శౌచం శుచిత్వం స్వాధ్యాయః పురుషసూక్తాది వ్రతాన్త మస్త్రాభ్యాసః తపః చాంద్రాయణా ద్యనశనవ్రత జనిత దుఃఖశమనం ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖ సహిష్టుత్వం వా తపః. దాన మతిభిర్బోన్నం వార్ధిభ్యః యథాశక్తి ధనప్రదానం, ఇజ్ఞా బ్రహ్మయజ్ఞాదియాగః! ఉపవాసస్సాన్ద్రాయణాచి వ్రతాచారః! ఉపస్థ నిగ్రహ ఇంద్రియ నిరోధః! వ్రతం బ్రహ్మచర్య వ్రతం మానం మూత్రపురీషోత్సర్జన దంతధావన స్నానాద్యనుష్ఠాన భోజనాదికాలేషు అన్యత్ర వా అభాషణం ఏతాని స్నానశౌచ స్వాధ్యాయ తపోదానే జ్యోషవాసోపస్థ నిగ్రహవ్రత మౌనానీతి నియమాదశ. ఏతాన్ దశనియమాన్ సమాచరతి. సత్యం భూతహితం ప్రియం. ఇచ్ఛావచనం యథార్థవచనం ఆనృశంస్యమక్యూరతా విధితేష్య విధితేషువా మనోవాక్కాయకర్మణాం పృవృత్తౌ వాప్యేరరూపత్వ మార్జవం. ఋజోర్భావ ఆర్జవం. ఉమయా ప్రియాప్రియేషు సర్వవస్తుషు సమతా ఉమాదమ ఆత్మదండః, ప్రీతిః యదృచ్ఛయా లబ్ధిమేవ మమాలిమితి సంతోషః ప్రిసాదః సర్వావస్థాసు పృసన్నతా, మృదోర్భావః మార్దవం, పరావరేషు

సర్వత్ర మృదుత్వ మహింసా కృత్వియం వినా సర్వప్రాణిష్వక్లేశ జననం, మధురస్యభావో మాధుర్యం సర్వాపేష్టాసు మధురవచనమేతాని సత్యాన్యశంస్యా ర్జవ క్షమాదమప్రీతి ప్రసాద మార్దవాహింసా మాధుర్యాణి యమాదళ. అమూన్ దళయమాంశ్చ సమాచరతి. నిత్యమాచరేత్.

భక్త్యా విష్ణుం ధ్యాయన్నగ్నిహోత్ర శ్రామణకాగ్ని హోమా ద్వికాలం నోత్సృజన్గ్రామ్యాశనం త్యక్త్వా వన్యోషధీభిః ఫలం మూలం శాకంవా నిత్యాశనం పక్షిలవ్యై "తిరోధాభూః" ఇత్యాహృత్యాపరాష్టే స్వయంపత్నివా హవిష్య మాస్రావితం పచతి.

౨౮

భక్త్యాతాత్పర్యేణ విష్ణుంధ్యాయన్ నారాయణపరాయణస్సన్నగ్నిహోత్రశ్రామణ కాగ్ని హోమా శ్రాతాగ్నిష్వగ్నిహోత్రం శ్రామణకాగ్ని శ్రామణకహోమ మేవమిమా ద్వికాలం సాయంప్రాతః నోత్సృజన్ నిత్యజన్కుర్యాత్. గ్రామ్యా వ్రహ్మదయస్తేషామశనం భోజనం గ్రామ్యాశనం త్యక్త్వా వన్యాశ్చ తాపషధ్యః నీవాత ప్రియంగు శ్యామాకాద్యాః ఫలపాకానైః తాభిః వన్యోషధీభిః ఫలం వా మూలం శాకంవా యథాసంభవం నిత్యం వ్రతదినమశనం నిత్యాశనం సంకల్ప్య కల్పయిత్వా నిత్యానుష్ఠానాన్తరం తమాదాయ తిరోధాభూరితి తిరోధా భూః స్వాహా, తిరోధా భువః స్వాహా, తిరోధా స్వః స్వాహా, తిరోధా భూర్భువః స్వః స్వాహేతి వ్యాహృత్యా ఆపరాహ్ణికాలే స్వయంవా పత్నివా హవిష్యం హవి ర్యోగ్యం జ్వర లవణ వర్జిత మాస్రావిత మస్విన్నం పచతి.

వైశ్వదేవహోమాస్తేతిధీనభ్యాగతాన్ప్రాశయిత్వా మితం ప్రాశ్నాతి.

౨౯

వశ్వేన హవిష్యేణ నిత్యం వైశ్వదేవర హుత్వా వైశ్వదేవాస్తే స్వాశ్రమ మభ్యాగతాన్ అతిధీ నభ్యాగతాన్ ప్రాశయిత్వా యథాశక్తి భోజయిత్వా తదవ శిష్ట మశనం మితం షోడశగ్రాసాదనధికం ప్రాశ్నాతి. పశ్చాత్పత్ని తదవశిష్టం భుంజీయాత్.

ఇతి చతుర్థః ఖంధః

అథ పంచమః ఖండాః

వానప్రస్థ ధర్మాః

రాత్రౌ నాశ్నీయాత్.

౩౦

రాత్రౌ నాశ్నీయాత్ దిపై వేకభుక్తం కృత్వా.

అథస్తాద్ధర్మాం స్మృణాని పఠాని వా నీర్య సుప్రతస్సుప్రతాం
పత్నీం వినైక శృయీత.

౩౧

సాయమగ్నిహోత్ర హోమాదేరనంతర మథస్తాత్ భూమ్యాం దర్భాన్ కుశాదీం
స్మృణాని దౌర్వాదీని *యవసాని వర్ణాని సాలాశాదీని వా వత్రాణి యథాసంభవం
అహృత్యాస్తీర్య తల్పవదాంతరణం కృత్వా తదుపరి శోభనం వ్రతం యస్య
స్సువతః బ్రహ్మచారి వనస్థః సువ్రతాం బ్రహ్మచారిణీం పత్నీం వినా ఏకః
ఏకాకీ శయీత. సా పత్నీచ తద్వత్ సృభక్ శయ్యాయాం శయీత.

సాఽస్య శుశ్రూషాం కరోతీ.

౩౨

కిమర్థ మియమిత్యత ఆహ. సా బ్రహ్మచారిణీ అస్య బ్రహ్మచారిణః పశ్యః
శరీరసంరక్షణాద్యాం శుశ్రూషా మగ్ని పరిచర్యాం చ కరోతీ.

ఏనాం నోప గచ్ఛేత్.

౩౩

సోపేనా మీదృశీం పత్నీం నోపయచ్ఛేత్. మైథునం నకుర్యాత్.

మాతృపన్నిష్కామః ప్రేక్షే తోర్ధ్వరేతా జితేంద్రియః.

౩౪

తాం పత్నీం మాతృపజ్జననీమివ నిష్కామః అకాముకః ప్రేక్షేత. ఊర్ధ్వముగ్ధ
తం రేతోవీర్యం యేన సః ఊర్ధ్వరేతాస్సన్, జితానీంద్రియాణి చక్షురాదీని
యేన సః జితేంద్రియో భవేదతి శేషః.

దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యం నక్షత్రేష్టి మాగ్రయణేష్టించ
పనౌషధీభిః పూర్వవద్యజే దనుక్రమాత్

౩౫

దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యం నక్షత్రేష్టిం చాగ్రయణేష్టించ తత్తత్కాలే

* యవసము = తృణము, గడ్డి

సంభూతాభిర్వ నౌషధీభిః పూర్వోక్తాభిః పూర్వవదితి వక్షే వక్షే దర్శపూర్వమాన
యాజీ చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు చాతుర్మాస్యయాజీత్యాది పూర్వవదనుక్రమేణ
తత్తత్కాలేషు క్రమేణ వక్ష్యమాణేన విధినా యజేత. హునేత్.

మూలైగ ఫలైగ పత్తైగ పుష్పైర్వా తత్తత్కాలేన పక్ష్యై
స్వయమేవ సంశీరైః ప్రాణం ప్రవర్తయన్నుత్తరోత్తరే
ప్యధికం తపస్సంయోగం ఫలాద్విశిష్ట మాచరేత్. ౩౬

మూలైర్వా పలైర్వా పత్తైర్వా పుష్పైర్వా తత్తత్కాలేన పక్ష్యైః పరిపాక్షైః
స్వయమేవ సంశీరైః శ్లధవనైః పూర్వైర్వైశ్వదేవాది హోమావశిష్టైః ప్రాణం
ప్రవర్తయన్ జీవనోపాయం కుర్వన్ ఉత్తరోత్తరే పూర్వస్మాత్కాలా దుత్త
రస్మిన్ కాలే అధికం పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్తపః సంయోగాదతిశయం తప
స్సంయోగమాచరేత్. తపసః ఫలాద్విశిష్ట ముత్కృష్టమాచార మాచరేత్.

అథవాఽహితాగ్ని స్సర్వానగ్ని సరణ్యామారోప్య సర్వై
స్సంవాప మన్తైః పార్ధివాన్వాన స్పత్యాంచ సర్వాన్
మూహ్య నిర్మత్త్యైతేన విధినాఽగ్నియ ధేయ విధానేన చ
మన్తై స్సర్వై స్సభ్యాఽగ్నియతనే శ్రామణకాగ్ని
మాధాయాఽహరేత్. ౩౭

అథవేత్యశక్త విషయ వికల్పః. ఏవమగ్నిహోత్రం శ్రామణక హోమంచ
పృథక్ కర్తు మశక్తశ్చేదాహితాగ్నిః సర్వాన్ గార్హపత్యాదీనగ్నిన్ పృథగేక
స్యాంవా అరణ్యామారోప్య సర్వై స్సంవాప మన్తై రితి అగ్నేర్భస్మార్, సంజ్ఞా
సమసి, ఉదేహ్యగ్నే, యత్పుధివ్యాః ఉత్సముద్రాత్ ఇయత్యగ్ర ఆశీర్మదో,
దేవీరిత్యేతైః శ్రోతోతైః సప్తభిః సంవాపమన్తైః పూర్వోక్తాన్ సప్తపార్ధివాన్
సమూహ్య అగ్నిరూపం ఉర్జః పృథివ్యా గాయత్ర్యా హ్రీయమాణస్య, యాతే
సృష్టస్యగ్నే, యతే సృష్టస్య, యతే తాంతస్య, యత్పర్వ పశ్యత్, యాతే
అగ్నే, ఓ జస్విసీ తనూ రిత్యేతైః సంవాప మన్తై రప్తౌ వానస్పత్యానేవం
సర్వైః సంవాపమన్తై పార్ధివాన్ వానస్పత్యాంశ్చ సర్వాన్ పరిసమూహ్యాక్
కృత్య శ్రామణకాగ్నౌ నిధాయ అరణ్యారోపితమగ్నిం వైశ్వానరసూక్తేన

నిర్మంధ్య తమగ్ని మాదాయ ఏతేన విధానేనేతి పూర్వోక్తేనానేన బ్రాహ్మణకాగ్ని విధినా వక్ష్యమాణే నాగ్న్యోధేయ విధానేనచ మంత్రై స్సర్వైశ్చితి భూమిర్భూ మ్మేతి ఘర్మశిరః తదయమితి యాస్తే శివాః ప్రాణంత్యేతి గార్హపత్యోక్తైః ఆయం గౌః పృథ్విరక్రమీదితి త్రింశద్భామేతి వాతః ప్రాణ ఇతి యాస్తే శివా స్తసువః అగ్నేన్నవా మయో భువః¹ ఇత్యన్వాహర్య పచనోక్తైః భూచ్చివ² స్వాహేతి భూమిర్భూమ్నా అన్యప్రాణాత్ ఇతిద్వై అర్కశ్చక్షురితి యాస్తే శివాః ప్రాణం చామృతే. అగ్నేసమ్రాడిత్యాహవనీయోక్తైః యషి సభ్యావసద్ధ్యో పంచమ వ్యాహృతీ చతుర్థ వ్యాహృతీతి సభ్యావసద్ధ్యోక్తైరేవం సర్వైర్మంత్రైః ఉపావరోహేతి బ్రాహ్మణకోక్త మంత్రేణచ సభ్యాగ్న్యాయతనే సంభారోపరి జ్వలిన్తం (బ్రాహ్మణకాగ్ని) ప్రాంచముద్భృత్య ఆధాయ నిధాయ తమగ్నిమోపాస నార్థ మహారేత్. తస్మిన్నగ్నౌ మహావ్యాహృత్యా ద్వికాలం వన్ద్యైర్హృదు ద్రవ్యై ర్జుహుయాత్.

సభ్యస్య భేదః బ్రాహ్మణకాగ్ని రిత్యాహుః.

౩౮

సభ్యస్య కుండస్య భేదః శామతోభిన్నః బ్రాహ్మణకాగ్నిః ఆకారం లక్షణం సర్వం సభ్యవదిత్యాహుః.

అపత్నీక వానప్రస్థ ధర్మాః

అపత్నీకశ్చ భిక్షవదగ్నౌ హోమం హుత్వా^౨రణ్యాది హోత్రాణి చ ప్రక్షిప్య పుత్రే భార్యాం నిధాయ తథా^౩గ్ని నాత్మన్యారోప్య పల్కలోపవీతాదీన్భిక్షా హోత్రంచ సజ్జ హ్యేనగ్ని రదారో గత్వా వనే నివసేత్.

౩౯

ఇదానీ మపత్నీక విధిమాహ. అపత్నీకోవనం పత్న్యావినా గంతుమిచ్ఛన్ భిక్షవత్ వక్ష్యమాణ సన్న్యాసివత్ అగ్నావేతి బ్రాహ్మణకమగ్ని ముత్పాద్య అస్మిన్నగ్నౌ పూర్వపద్ధోమం హుత్వా^౨అస్మిన్నేవాగ్నా వరణ్యాది హోత్రాణి రోహాశ్చ మయాని విహాయ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా వన్యాని యజ్ఞపాత్రాణిచ పక్షిప్యదధ్వా పుత్రే భార్యామిమాం రక్షేత్కుత్వా నిధాయ గృహేవిసృజ్య యథాశానం

1 అగ్నేవా మయోభువ. 2 సువ. 3 ప్రాంచమ - పూర్వపుదానిని

తదాగ్ని నకృతహోమీచే దగ్నిహోత్రం హుత్వాన్తే కృమేణాత్మని పూర్వవదా
రోష్య వల్కలోపవీతాదీన్ భిక్షపాత్రంచ సంగృహ్య ఆనగ్ని రదారస్సన్
ఏకాకీవనం పర్వతం నదీతీరం వా గత్వా వనే వనాశ్రమే నివసేత్.

తపసాం శ్రమణమేతన్నూలం తస్మాదేతద్విధాన మేన
మగ్నించ శ్రమణక మిత్యాహవిఖనాః॥ ౪౦

ఇదానీం శ్రామణకాగ్నే ర్నిర్వచనమాహ. తపసామితి సర్వేషాం తపసాం
శ్రమన్తి మునయస్తవస్య స్వత్యేతి శ్రామణకం అథవా తపసాం శ్రమణం పేదన
మాశ్రమంచ ఏతత్ శ్రమణమేవ మూలం బీజమేతన్నూలం తస్మాత్కారణా
దేతద్విధానం శ్రామణకమితి ఏనమగ్నించ శ్రమణసంబంధి శ్రామణకమిత్యాహ
భగవాన్ విఖనాః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞేయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ
వివరణే ద్వితీయ పటలః -

ఇతి పంచమః ఖణ్డః

అథః షష్ఠ ఖణ్డః

వైఖాన (సన్యా) సాశ్రమ క్రమః

సన్న్యాస. క్రమః

౪౧

సంప్రతి సన్న్యాసాశ్రమ ప్రాప్తి మాహ. సమ్యక్ న్యన్యతే నిక్షిప్యతే
త్యజ్యతేఇతివా కర్మానేనేతి సన్న్యాసః తస్యకృమోవిధిః సన్న్యాసక్రమ ఉచ్యత
ఇతి వాక్యవిశేషః.

సప్త త్యూర్ధ్వం పృథ్వీనపతోఽవిధురోవా జన్మ మృత్యు
జరాదీన్విచిన్త్య యోగార్థే యదాస్యాత్తదాధవా పుత్రే
భార్యా నిక్షిప్య పరమాత్మని బుద్ధిం నివేశ్య వనాత్సన్న్యా
సం కుర్యాత్.

౪౨

కాలమాహ సప్తత్యుర్ద్వమితి. గర్భాధానకాలాదారభ్య సంవత్సరాణాం సప్తతే
 ర్హర్ద్వముపరి సంవత్సరః సన్న్యాసకాలః. ఆయం కుటీచక బహుదక విషయః
 సప్తత్యుర్ద్వం సన్న్యాసః కుటీచక బహుదకయోః. హంసానాం యథేచ్ఛా
 స్యాత్త దాభవేదితి స్మరణాత్. యదహరేష విరజేత్తదహరేష ప్రవ్రజేదితి
 శ్రుతేశ్చ. పృథ్వి ఇతి వయోజ్ఞాన వృద్ధోవా నవిద్యతేఽపత్యం పుమాన్ త్రీవా
 యస్య సోయమనవతోవా సన్న్యసేత్. అప్రతస్య గతిర్నాస్తితి వచనాత్
 విదురః మృతభార్యోవా సన్న్యసేత్, అనాశ్రమీ నతిష్ఠేత దినమేక మపీతి వచ
 నాత్. సర్వేషణా వినిర్ముక్తః. జ్ఞమాధృతిః, శౌచసత్య సంతోషార్జవన్వితః,
 పుత్రమిత్రకలత్రాది స్నేహవర్జితః, జితేంద్రియః, జ్ఞాన నిర్దుత కల్మషః,
 పంగ్వంధ మూక బధిరక్లేబ జడాదివత్ స్థితః పృథ్వాతుర కృశవత్ కామభోగేషు
 విస్సృహః నిర్మమో నిరహంకారః నిర్ద్వంద్వోగత మత్సరో రాగద్వేష క్రోధ
 లోభ మోహ మదమాత్సర్య వర్జితః; బహుశ్రుతః అచీతవేదో జపకృత్ కృత
 విత్య కర్మానుష్ఠానః యథాశక్తి యజ్ఞ కృత్సర్వ భూతదయావరః నియమ యమా
 వ్నితం సిద్ధిపై రాగ్యః ఏషం విధో బ్రాహ్మణః కైవల్యాశ్రమేవసేత్. అన్యథా
 పాపీయాన్ భవేత్. అపివా జన్మజననం మృత్యుర్మరణం జ్ఞా జీర్ణమాది శబ్దేన
 వ్యాధి దుఃఖేంద్రియ వికలా దయశ్చతాన్ జన్మ మృత్యు జరాదీన్ ఆత్మనోదేహ
 స్యాస్తితి విచిన్త్య యోగం సన్న్యాసయోగ మర్థితుం శీలమస్యేతి. యోగార్థీ
 యవా యస్మిన్కాలే బ్రహ్మచర్యామార్ద్వం జాల్యే యావనే వార్ధకే వాస్యాద్భవేత్.
 తదా తస్మిన్ కాలేవా బ్రహ్మచారి వా గృహీవా వానప్రస్థోవా అపత్నికః సన్న్యా
 సం కుర్యాత్. యది*వేదరథో బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్. గృహోద్వనాద్వేతి
 శ్రుతిదర్శనాత్. ఆఢవా సపత్నికశ్చేత్ పుత్రే తదభావే పౌత్రే దాహిత్రే శ్వశు
 రే వా భార్యాం నిక్షిప్య పరమాత్మని పరబ్రహ్మణి బుద్ధిం మనో నివేశ్య గర్హ
 స్థ్యా ద్వనాద్వానప్రస్థాశ్రమాద్వా సన్న్యాసం, కుర్యాత్. ఏకం సర్వలక్షణ
 సంపన్నం భిక్షుమాచార్య మాశ్రిత్య సన్న్యాసాశ్రమ స్వీకరణం కుర్యాత్. భిక్షు
 ధర్మ ముపసంగృహ్య భిక్షుగుణ సంపన్నమాచార్య ముపసంగమ్య తత్సన్నిభౌ
 దీక్షం పరిగ్రహే? దితి గాలవశ్రుతి దర్శనాత్. ఆచార్యవాన్ పురుషోవేదేతి

* వేదమేవర థోయస్యసః వేదరథః : వేదాధ్యయన (నిరతః) మొక్కటియే
 మార్గమైనవాడు.

చాందోగ్య శ్రుత్యేశ్చ. సోపీ సంవత్సరం షడ్మాసం త్రిమాసంవా శిష్యం
 పరీక్ష్య సుగుణాన్వితాయ అనభిశస్తాయ నద్వంశజాయ మహావాక్యోపదేశం
 కుర్యాత్. నాసంవత్సరవాసినే బ్రూయాదితి మైత్రా వరుణీయ శ్రుతిదర్శనాత్.
 సోపితమాచార్యం పరయాభక్త్యా నత్వా భగవన్ కరుణాకర శరణాగతపాలక
 కర్మపాశ నమాబద్ధం సంసారశ్లేశపీడితం తాపత్రయాగ్ని సంతప్తమనాథం
 మూఢమాతురం త్వచ్ఛ్రీ చరణ మాపన్నం మాం త్రాహీతి ప్రాంజలిర్విజ్ఞాప్య
 స్వార్జితం సరలద్రవ్యం శరీరేణ సహర్పయేత్. గురురపి కణ్వయాశిష్య మప
 లోక్య వత్సమాకుచ సంసార దుఃఖాల్వా ముద్ధరిష్యా మీతుశ్చత్వా శిష్యం కుభ
 లక్షణం పరిగ్రహేత్.

ముణ్డితో విధినాస్సొత్వా గ్రామాద్బాహ్యే ప్రాజాపత్యం
 చరిత్వా పూర్వాష్టే త్రిదణ్డం శిక్త్యం కాషాయం కమణ్ణలుం
 అప్పవిశ్రాంతం మృద్ధృహణీం భిక్షాపాత్రం చసంభృత్య త్రిప్ప
 తం ప్రాశ్నోపవాసంకృత్వా దినేఒపరే ప్రాతస్సొత్వా
 గ్నిహోత్రం వైశ్వదేపంచహుత్వా వైశ్వానరం ద్వాదశ
 కపాలం నిర్వపేత్.

౪౩

సోపిశిఖా భూవర్ణవాసితః ఇతత్ర విషయ విభాగః కర్తవ్యః. కటిచక
 బహూదకవిషయోయమితి హంసస్యాపీతికేచిత్. హంసపరమహంసయోః
 శివానహితం వపనం కర్తవ్యమ్. శివాయజ్ఞోపవీతాత్యాగే లఘుదండోదర
 పాత్ర ఇతి కొపీతకి శ్రుతిదర్శనాత్. తస్మాత్కుటిచకో బహూదకోవా
 హంసోవా శిఖాం విహాయ నాధోజతోర్వాపయేత్. ఏవం హంసః పరమ
 హంసోవా పూర్వం శిఖాస్థానే కఇతిచేత్ కేశాన్ విహాయ నాధో జతో
 ర్వాపయేదేవం ముండితః పర్థివాపితః విధినాపూర్వోక్తేన స్నానవిధానేన
 స్నొత్వా నిత్యకర్మానుష్ఠానం కృత్వా గ్రామాద్బాహ్యే బహిః ప్రదేశే
 దేవాలయే నదీ తీరేవా గురుసన్నిధౌ ప్రాయశ్చిత్త విదో బ్రాహ్మణా
 నాహూయాసుజ్ఞామధిగమ్య తైరుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమ్ ప్రాజాపత్యం

కృచ్ఛం చరేత్. అనశ్రమీ చత్వారి ప్రాణావత్యానీతి కేచిత్. త్రింశ
 త్కృచ్ఛాణీతికేచిత్. అనదికారీ సర్వప్రాయశ్చిత్త మితికేచిత్. వనా
 శ్రమీచేత్ప్రాణావత్యం చరిత్వా సన్నాసదినత్ పూర్వం శుక్లాష్టమీం
 సమారభ్య పౌర్ణమాస్యస్తమపివై కదినేవా అష్టశ్రాద్ధానికృత్వా సన్న్యసే
 దితికేచిత్. తద్యదేతి చేత్. దేవర్షి దివ్యమనస్య భూత పిల్వమాత్రాత్మ
 సంజ్ఞాని తత్రదేవ శ్రాద్ధే బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరాః ఋషిశ్రాద్ధే దేవర్షి
 బ్రహ్మర్షి రాజర్షయః చివ్యశ్రాద్ధే వసుద్రాదిత్యాః మనుష్య శ్రాద్ధే
 సనకసనందన సనాతనాః భూతశ్రాద్ధే పృథివ్యాది పంచభూతాని చకారా
 దింద్రియాణి స్వేదజాండజ జరాయుజోద్భిజ్జ చతుర్విధ భూతగ్రామః
 పితుః శ్రాద్ధే పితృపితామహ ప్రపితామహాః మాతృశ్రాద్ధే మాతృ పితా
 మహీ ప్రపితామహ్యాః ఆత్మశ్రాద్ధే ఆత్మాంతరాత్మా పరమాత్మాన ఇత్యే
 వం దేవతా భవంతి. బ్రాహ్మణానామాయ ప్రాణాయామంకృత్వా ఏవం
 గుణవిశిష్టే దినే మత్సన్నాసాంగభూత నాందీశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి
 సంకల్ప్వి అపశుపస్పృశ్య సర్వత్రోపవీతీ భూత్వాక్షితై రేవార్చయేత్.
 నతివైః సత్యవసుసంజ్ఞిక విశ్వేదేవార్ధే భవద్భ్యాంక్షణః ప్రసాదనీయ
 ఇతి సర్వత్ర విశ్వేదేవస్య ద్వౌబ్రహ్మద్వాత్మాస్తానాం తేషాం ప్రత్యేకం
 ద్వౌద్వౌ బ్రాహ్మణానేవ తత్తన్నామ్నా క్రమేణా మంత్రయేత్. ఏవం
 ప్రతిశ్రాద్ధ మష్టావష్టా బ్రాహ్మణానాం చతురశ్చతురోవా వరయేత్. ఏక
 దినే చేదేకమేవ విశ్వేదేవస్థానమేవం బ్రాహ్మణానామంత్ర్య ప్రత్యేక
 ముదగస్త మష్టా మండలాన్యపవిష్య పాదప్రక్షేలనం కృత్వా సయిత్యా
 తత్తన్నామ్నభిః గంధపుష్పాద్యై రభ్యర్చ్యైవోశనం దత్వా బహిర్గత్యేం
 ద్రాది దేవతాః నమోస్తేన తన్నామ్నభివంద్య అస్త్రః ప్రవిశ్య నారాయ
 ణం ద్యాయన్ యధేష్టం భోజయేత్. నాందీశ్రాద్ధే పిండప్రదానం కరిష్య
 ఇతి సంకల్ప్విప ఉపస్పృశ్య ఉపవీతీ భూమ్యాముదగ (స్తమ) పవర్గం
 దర్శేణాష్టలేఖాః సముల్లిఖ్య తాసుతావస్తో దర్శనాస్తీర్య దేవాదిషు

స్తానేషు తూష్టిం జలమాసిచ్య పిత్రాదిషు మార్జయంతాం మమ పితర ఇతి
యథాలింగం మంత్రే శాక్షతోదకం దత్వా దేహిషు చతుర్ధ్యంతైః తన్నా
మభిః ప్రతివర్గం పిండత్రయం దత్వా పిత్రాదిషు స్వగృహ్యో క మాసి
శ్రాద్ధ విధానేన పిండత్రయం దద్యాత్. పూర్వవదక్షితోదకం దత్వా యస్య
స్మృత్యాదికం జప్త్యా ప్రణమ్య పిండానుద్వాస్య బ్రాహ్మణేభ్యో యథా
శక్తి దక్షిణాం దత్వా తాన్ విసృజేత్. ఏవం ప్రాశాపత్య కృచ్ఛం
చరిత్వాష్టై శ్రాద్ధాని క్రమేణ క త్వా పూర్వాహ్నే సన్నాసదినా త్సౌరిన్
స్మిన్ దివనే త్రిన్ వైణవాన్ దండానేకీకృత్య గోవాలేన బంధితం
ముద్రాన్వితం త్రిదండం. శక్యతే భిక్షాపాత్రం ధీయతేనేనేతి శిక్యం
భిక్షాపాత్రం. ధారణవస్త్రాదికం కాషాయవస్త్రం కమండలుం జలపాత్ర
మప ఆచమనజలాని పవిత్రయతి సునాతీత్య పృవిత్రం, వస్త్ర ఖండం,
మృద్గుహ్యతే శాచార్ధమనయేతి మృద్గుహణీం, వస్త్రాదిపాత్రం భిక్ష
పాత్రం చకారౌపవీతాజినోత్తరీయాదయః, తాన్ సంఘరాన్ సంభృత్య
త్రివృతమితి పయోదధి పుత్రం సమం గృహీతం త్రివృత్తాం త్రివృతం
పూర్వవత్ ప్రాశ్యాచమ్య ఉపవాసమనశనం కృత్వా దినేపరేపరస్మిన్
దినే పౌర్ణమాస్యా ముపవాసమితి కేదిత్. త్రివృత్తాశనాత్పూర్వం సక్తు
భక్షణ మేకే వదన్తి. తద్యధేతిచేత్ సన్నాసార్ధ ముపోష్యే హమితి
సంకల్ప్య బ్రహ్మణేనమః ఇంద్రాయనమః సోమాయనమః సూర్యాయ
నమః అత్మనే నమః అంతరాత్మనేనమః పరమాత్మనే స్వాహా ప్రజా
పతయేస్వాహా ధ్రువాయస్వాహా ధ్రువకరణాయస్వాహా నారాయణాయ
స్వాహేతి సక్తు ముష్టిత్రయం ప్రాశ్యాచమ్య పూర్వవత్ బ్రహ్మణే
ఇంద్రాయాదిభిత్రివృతమభిమంత్ర్య అత్మనే స్వాహేత్యాదిభిః త్రివృ
త్తాశనం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి. ఏవం త్రివృత్తాశోపవాసం కృత్వా
దినే పరే ప్రాతస్సాన్నిత్యా సంధ్యోపాసనాదికం కృత్వాగ్నిహోత్ర మితి
యద్యా హితాగ్నిర్వనస్థః తత్రాగ్నిహోత్రం వక్ష్యమాణ వజ్రహుయత్.

గృహస్థ శ్చేత్తత్ర విహారం ప్రకల్ప్యాగ్ని నాథాయ పూర్వవత్కుండే
నిధాయ అపివా స్వగృహ ఏవ వాగ్నిహోత్రాదికం జుహూయాత్.
అనాహితాగ్నిశ్చే త్పూర్వవదాపాసనాగ్ని హోమం వనస్థ శ్చేత్తదగ్ని
శ్రామణక హోమం వై శ్వదేవం చహుత్వా యద్యాహితాగ్నిః ప్రాణా
నాయమ్య వై శ్వానరేష్ట్యా యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య ఋత్విజో వృత్వా
వై శ్వానరం ద్వదశకపాలం నిర్వపేదితి వక్ష్యమాణ దర్శపూర్ణ మాస
వత్సర్వం కృత్వా ద్వదశకపాలం పురోడాశం నిరువ్యవై శ్వానరేష్టిం
కుర్యాత్. సర్వస్వ దక్షిణాం ప్రాణాపత్యేష్టిం కుర్యాదిత్యేకే వదన్తి.

గార్హ పత్యాగ్నివాజ్యం సంస్తృత్యాహవనీయే పూర్ణాహుతీ
పురుషసూక్తంచ హుత్వా అగ్నియే, సోమాయ, ధ్రువాయ
ధ్రువకరణాయ, పరమాత్మనే, నారాయణాయ, స్వాహేతి
జుహోతి.

సాయం సంధ్యాముపాస్య గార్హ పత్యాదిభి సన్నాస హోమ మేకే వదన్తి.
తస్మాత్సాయం గార్హ పత్యాగ్ని ఆజ్యం పూర్వవత్సంస్కృత్య తేనాజ్యేన
స్రువేణా హవనీయేగ్ని యన్య ఆత్మనః, పునరగ్నిరితి ద్వే పూర్ణాహుతీ
హుత్వా పురుషసూక్తంచ ప్రత్యృచమాజ్య చరుం సమిద్భి ర్జుహూయాదిత్యేకే.
ఏవం పూర్ణాహుతీ పురుషసూక్తంచ హుత్వాగ్నియే స్వాహా సోమాయస్వాహా
ధ్రువాయస్వాహా ధ్రువకరణాయ స్వాహా, పరమాత్మనే స్వాహా, నారాయణాయ
స్వాహేత్యాహవనీయే ఘృతేన జుహోతి.

ఇతి షష్ఠః ఖణ్డః.

అథ సప్తమః ఖణ్డః

స్రుచి స్రువేణ చతుర్గృహీతం గృహీత్వా సర్వాగ్నిషు
ఓం స్వాహేతి జుహూయాత్.

స్రుచి జుహ్వం స్రువేణ చతుర్గృహీతం కృత్వా తమాజ్యం గృహీత్వా సర్వా
గ్నిషు వంచసుత్రిషు వాహవనీయాదిషు ఓం స్వాహేతి ప్రత్యేకం గృహీత్వా
జుహూయాత్. తతోగార్హపత్యాగ్నేః పశ్చాద్ధర్మోఽపరి కృష్ణాజిన మస్తీర్య తత్రా
సయిత్వా భక్త్వా భగవంతం నారాయణం ఛాయన్ గాయత్రీం జపన్ జాగరణం
కృత్వా బ్రాహ్మే ముహూర్తే సముద్ధయాహవనీయే తత్తదగ్నోవా విరజాహో
మాదికం కుర్యాదిత్యేతే వదన్తి. తద్యదేతి చేదుచ్యతే ప్రాణాపాన వ్యానోదాన
సమానామే శుద్ధ్యంతాం, జ్యోతిరహం విరజా విపాస్మా భూయానం స్వాహా
వాజ్మిన శ్చక్షుః శ్రోత్ర జిహ్వేఘ్రాణరేతో బుద్ధ్యాకూతి స్సంకల్పామే శుద్ధ్య
ంతాం శిరః పాణిపాద పార్శ్వ పృష్ఠోరుదర జంఘ శిశ్నోవస్త పాయవోమే
శుద్ధ్యంతాం త్వక్పర్కమాంస రుధిర మాంసస్నాయుమేదోస్థిమజ్జామే శుద్ధ్యంతాం,
శబ్దస్పర్శరూప రసగంధామే శుద్ధ్యంతాం, మనో బుద్ధ్యహంకార శ్చిత్తం విజ్ఞానం
మే శుద్ధ్యంతాం, పృథివ్యప్రేక్షోవాయు రాకాశామే శుద్ధ్యంతాం, ఆన్నమయ ప్రాణ
మయ మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయామే శుద్ధ్యంతాం, (తై. పాఠః. ౪)
సర్వత్ర జ్యోతిరహం విరజా విపాస్మా భూయానం స్వాహా, విష్ణ్వై స్వాహా,
ఖషోల్కాయస్వాహా ఉత్తిష్ట పురుష హరిత పింగల లోహితాక్ష దేహి దేహి
దదావమతామే శుద్ధ్యంతాం జ్యోతిరహం విరజావిపాస్మాభూయానం స్వాహేత్వా
జ్యేన హుత్వా తత ఇంద్రాయ ప్రజాపతయే విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః బ్రహ్మణే
సోమాయ సూర్యా యాత్యనే స్తరాత్యనే పరమాత్యనే ప్రాణాయాపావాయవ్యావా
యోదానాయ సమానాయ ధ్రువాయ ధ్రువకరణాయ పరమాత్యనే నారాయణాయ
స్వాహేత్యనైః పురుషసూక్తేన చ క్రమేణాజ్య మాహవనీయే హుత్వా ప్రణేతా
మోచనం కృత్వా తదద్విః పురుషసూక్తే నాత్మానం ప్రోక్ష్య వేదాది మున్త్రైః
నమో బ్రహ్మణేతి మాత్వా మా(మే)వః మామవహాయోగమః మాహంచా(మ)
వహాయ గచ్ఛామీతి సంమా సించన్తితి మున్త్రై రుపస్థానం కుర్యాదితి.

అగ్నిహోత్ర హవణీ మాహవనీయే మృచ్ఛిలా మయేభ్యోఽ
న్యాని పాత్రాణి గార్హపత్యే ప్రక్షిపతి. ౪౬

ఏవం హుత్వాగ్ని హోత్ర హవణీ మాహవనీయే ప్రక్షిప్త్య మృణ్మయాని చ
శిలా మయానిచ యానితేభ్యః మృచ్ఛిలామయేభ్యోన్యూని ఇతరాణి పాత్రాణి

స్రువాదీని యజ్ఞాయదాని గార్హపత్యేగ్నో ప్రక్షిపతి ప్రహరతి.

గృహస్థో^{౭౭}నాహితాగ్ని రోపాసనే వసన్థశ్చ శ్రామణకాగ్నో హోమం హుత్వా పాత్రాణి ప్రక్షిపేత్. ౪౭

ఇదానీ మనాహితాగ్న్యది విధిమాహ. గృహస్థో యద్యనాహితాగ్ని రోపాసనాగ్నో వసన్థశ్చే దనాహితాగ్నిః శ్రామణకాగ్నో విదురశ్చే ల్లాకికాగ్నో నిర్మం ద్యేవా బ్రహ్మచారిచేత్ సన్న్యాసకర్తా తదుపసయనాగ్నో లాకికాగ్నో వాహితాగ్ని తంత్రం వైశ్వానరేష్టు విహాయ పార్జమన్యంవా అష్టమ్యాదిషువాష్ట శ్రాద్ధాని కృత్వా పార్జమాస్యాం పుణ్యాహం వాచయిత్వా యది హంసః పరమహంసోవా అష్టేవా సప్తవా తేశాన్విహాయ నాథో జిత్రోరన్యం నఖకృంతనంచ నాపితేన కారయిత్వా స్నాత్వా సంభారాన్ సంభృత్య దేవాయతనే గోష్ఠే గ్రామే^{౭౮}రణ్యే నదీతీరే వా గురుణా బ్రాహ్మణైః సహ పూర్వవత్ సంకల్ప్య సత్తుముష్టిత్రయం త్రివృత్తాశసంచ కృత్వాచమ్య స్వగృహ్యోక్త విధానేన తత్తదగ్నో పూర్వ పదాపూరం కృత్వా సాయం సంధ్యా ముపాస్య పూర్ణాహుత్యాది పురుషసూక్తాది విరజాహోమాది హోమం హుత్వా తదీయాని స్రువాదీని పాత్రాణి ప్రక్షిపేత్. ప్రహరేత్.

పచ్చో^{౭౯}ర్ధర్చణో వ్యస్తాం సమస్తాం చ సావిత్రిం జప్త్వా ఖిక్షో^{౮౦}శ్రమం ప్రవిశామీతి తం ప్రవిశతి. ౪౮

పూర్వవత్ పచ్చోవ్యస్తా మర్ధర్చణో వ్యస్తాం సమస్తాం చ సావిత్రిం జప్త్వా ఖిక్షై శ్రమం ప్రవిశామీతి సంకల్ప్య తం ఖిక్షైశ్రమం ప్రవిశతి.

అన్తర్వేద్యాం స్థిత్యా గార్హపత్యాదీన్ “యాతే ఆగ్నే యజ్ఞయే”^{౮౧}తి ప్రత్యేకం త్రిరాఘ్రాయ భవతం నస్సమనసా” ఇత్యాత్మన్యారోపయేత్. ౪౯

యద్యాహితాగ్ని ర్పితృ రన్తర్వేద్యాం గార్హపత్యాహవనీయ యోర్మధ్య వేద్యాం స్థిత్యా గార్హపత్యాదీన్ జాజ్వల్యమానా నగ్నీన్ క్రమశః యాతే ఆగ్నే యజ్ఞయేతి మంత్రేణ పాణీ ప్రతప్య ప్రత్యేకం త్రిః కృత్వః ఆఘ్రాయ భవతం నః సమనసో^{౮౨}వితి మంత్రేణాత్మన్యారోపయేత్.

మన్తావృత్త్యా కమండయ మృద్గోహణ్యా, గురుణా గృహస్థేన వాదత్తం తత్త
స్యంత్రేణ స్వయమీదరీత.

స్నాత్వాఽఘమర్షణ సూత్రేనాఽఘ మర్షణం కుర్యాత్. ౫౩
పూర్వవత్ స్నాత్వా ఘమర్షణ సూత్రే నాఽఘమర్షణం కుర్యాత్.

అచమ్యబోధశ ప్రాణాయామాన్కుత్వా సహస్రం శతంవా
సావిత్రిం జప్త్వా తయా భిక్షాపాత్ర మలాఙ్గు దారపం మృ
స్మయం వా గృహ్లాతి. ౫౪

తీరం గత్వాచమ్య సంధ్యా ముపాస్య బోధశప్రాణాయామాన్ కృత్వా సహస్రం
శతంవా సావిత్రిం జప్త్వా పూర్వవదువస్థాయ సావిత్రియా భిక్షాపాత్రం గృహ్లాతి.
అలాభ్యాః ఫలమవ్యలాఙ్గు తయాకృతం పాత్ర మలాఙ్గు, దారుణాకృతం
దారపం, మృదాకృతం మృణ్మయం. వైజపం* కర్పటం పాషాణః కాంస్య
వర్జ్యం తై జనమితికేచిత్. ఏతేష్యేకం భిక్షాపాత్రం గృహ్లాతి.

ప్రణవాద్యాభిః పృథక్పృథక్సప్త వ్యాహృతిభిః “తర్ప
యామీ”తి దేవేభ్యో జలేఽద్భి స్తర్పయిత్వాఽఽద్యాభిశ్చత
స్మభిః “స్వధా” ఇతి పితృభ్య స్తర్పయేత్. ౫౫

ప్రణవః ఓంకారః ఆదిర్యాసాం తాభిః ప్రణవాద్యాభిః పృథక్ పృథక్ సప్త
వ్యాహృతిభిః తర్పయామీతి ఓం భూస్తర్పయామి, ఓం భువస్తర్పయామి, ఓం
సువరోం మహారోం జన్మ ఓం తప్యః ఓం సత్యం తర్పయామీతి దేవేభ్యో జలే
ద్భి స్తర్పయిత్వా ఆద్యాభిః ప్రథమాభిః ప్రణవాద్యాశ్చతస్మభిర్యాహృతిభిః
దేతి ఓం భూః స్వధా, ఓం భువ స్వధా, ఓం సువః స్వధా, ఓం మహాః
స్వదేతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యోఽద్భిః తర్పయిత్వాచమ్య.

“ఉద్వయం తమసః” ఇత్యాదిత్య ముపతిష్ఠేత. ౫౬

ఉద్వయం తమస ఇత్యాదిత్య ముపతిష్ఠేత.

* కర్పటం = చినికిన వస్త్రం

జలాంజలిం విస్మజ్జాభయం సర్వభూతేభ్యో దద్యాత్. ౫౩

జలాంజలిం విస్మజ్జ ప్రణవేన తూష్టింవా విక్షిప్య కృతాంజలిస్సన్
అభయం సర్వభూతేభ్యో మ త్త ఇతి దద్యాత్. అయంకుటీవక బహుదక
విషయః. హంస పరమహంసయోస్తు శిఖాయజ్ఞోపవీతాదయో నసన్ విక
ఏవ దండః. అస్మిన్నర్ధే బహ్వ్యః శ్రుతయస్సన్తి తథాహి శిఖాయజ్ఞోప
వీతత్వాగ్ని లఘుదండోదర పాత్ర ఇతి. సాంఖ్యాయన శ్రుతి. అథ పరి
వ్రాజ్ అవివర్ణ వాసా ముండ ఇతి జాబాల శ్రుతిః దండోదర పాత్ర పరి
గ్రహ ఇతి వశిష్ట శ్రుతిః క తోవ్యర్థం వైణవం దండమితి మైత్రావరుణ
శ్రుతిః. పరమహంసానామేక దండధారణమితి కాండాయ నశ్రుతిః. అన
యోరుపవాసాది సర్వం పూర్వవత్ తత్ర తత్ర మంత్ర విపర్యాసాన్
కేచిద్వదన్తి. తద్యధేతిచేత్. హోమం పూర్వవదుపస్థానాంతం కృత్వా
అయంతే యోనిర్ యుత్వియ ఇతి యాతే అగ్నే ఇతి మంత్రౌ జపన్
అత్మన్యగ్నిం సమారోప్య కౌపీనం కాషాయమేకదండంగృహీత్వా జలా
శయం గత్వా తత్ర స్నాత్వా ప్రాత స్సంధ్యావందనం-కృత్వా సన్న్యా
సం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య నాభిమూత్రోదకే స్థితః ప్రాజ్ ముఖస్సన్
గాయత్రీం ప్రవేశయామితి సంకల్ప్య ఓం భూస్తతస్సవితుర్వరేణ్యం
సావిత్రిం ప్రవేశయామి ఓం భువో భర్గోదేవస్య ధీమహి సావిత్రిం
ప్రవేశయామి. ఓం సువర్ధియో యోనః ప్రచోద మాత్ సావిత్రిం ప్రవేశ
యామి ఓం భూర్భువస్తత్య వితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహిధీయో
యోనః ప్రచోదయాత్ పరోరజనే సావదోం సావిత్రిం ప్రవేశయామి
సావిత్రిమితి గాయత్రీం వ్యాహృత్యాం సమారోప్య వ్యాహృతిం ప్రణవే
సమారోపయేత్. తతః స్నాత్వాచమ్య స్నాత్మానం ప్రణవాత్మకం
ధ్యాత్వా తరత్యమందీ ధావతీతి సూక్తం జలేస్థిత్వా జప్త్వాదిత్య ముప
స్థాయ యశ్చందసా మృషభఇతి ఆహంవృక్షస్య రేరేవేత్యనువాకద్వయం
వేదాహమేత మిత్యుచం ధాతా సురస్తాద్యముదాజహార ఇత్యుచంజప్త్వా

పుత్రేషణాయాశ్చనిత్రేషణాయశ్చలోకేషణాయాశ్చబుద్ధిపూర్వతోభూర్భు
వస్సు వస్సన్వ్యసంమయేతి త్రిర్మందంత్రిర్మధ్యమం త్రిరుచ్చైః ఊర్ధ్వ
భాహుస్సన్ ప్రైషముచ్చార్య గాయత్ర్యా శిఖా ముత్పాట్య యజ్ఞోపవీతం
చిత్వా తౌ సమేత్య ఓం భూర్భువస్సువః స్వాహేతి జ్జ్వలే జహాయాత్.
అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్ర ఇతి కృతాంజలిర్హృత రూపధరో మోసీ
సర్వం జలాశయే త్యక్త్వా ప్రాజ్ఞుః ఉదజ్మభోవా సప్తపదాని గచ్ఛేత్.
తదాచార్యో గృహస్థోవా భోభగవన్ తిష్ఠ తిష్ఠ దండం గృహాణేత్యుక్త్వా
నివార్య కౌపీనం కాషాయంచ దద్యాత్. అయం ప్రణవేన కౌపీనం కాషా
యం పరిధాయాచమేత్. అథ సమశర్వ మకల్మష మచ్చిద్రం దృఢ
మవ్రణం మూలాద్ధ్వగుణాగ్ర మనామికాంగులివత్ స్థూలం మస్తకాంతం
పరశు శంఖముద్రాన్వితాగ్రం సురభి పంకజ ముద్రాన్వితం మధ్యం నాగ
ముద్రాయుత (మూలం) మనోహరం వైణవం దండ మింద్రస్య వజ్రో
సీతి మంత్రేణ దద్యాత్. ఇదం సఖామే గోపాయేతి గృహ్ణీయాత్ యే
దిగంబరాః పరమహంసాః తేషాం దండోపవీతాచ్ఛాదనాని నసన్తి. జాత
రూప ధరాణాం నదండం నయజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరేత్. పరమ
హంస ఇతిశ్రుతేః. కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం స్వకరీర స్యోపభోగాయ
లోకస్యోపకారాయ వా పరిగ్రహేత్. నముఖ్య మిత్యుపనిషత్. ఆతుర
సన్నాసేన విధిర్నచ హోమః సంప్రైష మంత్ర ముక్త్యానన్వయే దితి
కేచిత్. తదా సంప్రైష మంత్ర మేవోచ్చార్య పశ్చాద్గురు సన్నిధౌ సర్వం
కృత్వా తస్మాన్మహా వాక్యోపదేశం గృహ్ణీయాదితి కేచిద్వదన్తి.

అధ్యాత్మరతో యోగి భిక్షాశీ నియమ యమాంశ్చ సమాచర
న్సంయతేన్ద్రియో ధ్యాన యోగేన పరమాత్మాన మీక్షత. ౫౮

సంప్రతి సామాన్యతః సన్నాసీ ధర్మమహా. అధ్యాత్మరత ఇతి అధ్యాత్మ
విద్యాయాం పూర్వోక్త యోగాభ్యాసేరతం తాత్పర్యం యస్య అధ్యాత్మరతః
యతిః భిక్షః భిక్షాశీతి సంవర్తోక్తవ దష్టౌ సప్త పంచవా భిక్షః సమాదాయాద్భిః

ప్రక్షేళ్య వక్ష్యమాణ వద్వేదజ్య స్వకీయం భిక్షే భాగ మన్నాతుం శీలమస్మేతి
 భిక్షే నియమ యమాంశ్చ పూర్వోక్త పత్నమాచరన్ కుర్వన్ సంయతాని స్వ
 విషయేషు యదా సప్రవిశన్తి సన్నిరుద్ధాని ఘోరపనాచఃః శ్రోత్ర త్వజ్జునాం
 సింధియాణి యేనస సంయతేంద్రియః ఏనాకీ గ్రామాద్వహి ర్దేవాలయే నేదీ
 తీరేవా వసన్ ధ్యానస్య యోగస్తేన పూర్వోక్తేన ధ్యానయోగేన పరమాత్మానం
 పూర్వోక్త లక్షణాన్నితం వీక్షేత్. అయంకుటీచక బహూదక విషయ ఇతికేచిత్.
 హంసేన పరమహంసేనవా వేదాన్తశ్రవణ తత్వ జిజ్ఞాసా సచ్చిష్య దోధాదీని
 పూర్వోక్తాని చ కర్తవ్యాని. అస్మిన్మర్ధే శ్రుతయ ఉదాహరన్తి. శ్రవణాది కర్త
 వ్యతా తద్వి జిజ్ఞా సస్సేతి స్యాత్. తైత్తిరీయ శ్రుతిః. ఆత్మనా శ్రోతవ్యో
 మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి వాజసనేయ శ్రుతిః. ఉపనదనమధీహి భగవో
 బ్రహ్మేతి తైత్తిరీయశ్రుతిః. అధీహి భగవన్నిహోపసాద ఇతి. (భగవ ఇషిప
 ఉపసాద) ఛాందోగ్య శ్రుతిః. ఏతత్సర్వం బహూదకానా మువ్యస్తీతి కేచిత్.
 పరమహంసస్య నకించత్కర్మాస్తీతి కేచిత్. తథా క్రూయతే. నశీతం సచోష్ఠం
 నసుఖం నదుఃఖం మానావమాన *షడూర్మి వర్జ్యం నిందాగర్వ మత్సర దంభ
 దర్పేచ్ఛాద్య శేష దుఃఖ (శోక) కామక్రోధ లోభమోహ మద హర్షానూయా
 హంకారాదీంశ్చ హిత్వా స్వవపుః కుణపమివ దృశ్యతే సపరమహంసోనామ
 పరమహంసో నామేత్యుపనిషత్. త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్చ పరతః పరాన్
 సద్యస్సన్యసనాదేవ సరకాత్త్రాయతే ద్విజః. వేదశాస్త్రార్థే విద్విజ ఇతి స్మరణా
 దితి॥

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రశ్నార్థ
 వివరణే తృతీయ పటలః -

ఇతి అష్టమః ఖండాః

అథ నవమః ఖండాః

సదాచారః

ధర్మ్యం సదాచారమ్.

౫౯

* ఊర్మీయః :- శుక్తృష్టా శోకమోహ జరామరణానిషత్.

ఇదానీం సామాన్యతః సర్వాశ్రమా (మ) తా మాచార మాహ. ధర్మమితి సంస్థాసా వాచార స్తం సదాచారం ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాఛ్యాహరః.

మూత్రపురీష విసర్జన విధిః

నివీతీ దక్షిణే కర్ణే యజ్ఞోపవీతం కృత్వాత్కృతిక మాసీనోఽ
హన్యుదజ్జుభో రాత్రో దక్షిణాముఖ స్తుతై ర న్తరితే
మూత్రపురీషో విసృజేత్. ౬౦

నివీతీతి. బ్రాహ్మ ముహూర్తే ఉత్తాయాత్మ నోహితం విష్ణు స్మరణం కృత్వా తదనంతరం గ్రామాద్భూతార్గత్వా నివీతీ కంఠా వలంబిత యజ్ఞోపవీతీ భూత్వా దక్షిణ పార్శ్వే యధాభీతం స్వాత్మదా యజ్ఞోపవీతం కృత్వా ఉద్గతాకుటిరాను శిరో యస్మిం స్పృశ్యత్కృతిక మూర్ధ్వజ్జరాసీనః ఉపవిష్టః అహనిదివా సంధ్యాకాలేషుచ ఉచజ్జుభో మూసీభూత్వా మూత్రపురీషో విసృజేత్. రాత్రో దక్షిణాభిముఖస్సన్న భయత్ర తృప్తైః ధైః రైశ్చిద్ధానైః అన్తరిత ఆచ్ఛాదితే స్థలే నకేవల భూమ్యాం మూత్రం ప్రస్రావః పురీషః విషా. తౌ మూత్రపురీషో విసృజేత్.

సద్యాం గోష్ఠే పథి ఛాయాయాం భస్మన్యపు కుశే దర్పే వా నాచరేత్, ౬౧

సద్యాం సదీ మధ్యే గోష్ఠే గోనివాసస్థలే పథి మార్గే ఛాయాయాం వృక్షే ద్యుతి భాయాసు, భస్మని భస్మోపరి అపుజలేషు, కుశే కుశస్థలే దర్పేకుశాది దర్పస్థలే తమపరి వా చాశ్చ సర్వత్ర సంబధ్యతే. ఏతేషు మూత్రపురీషో సవిసృజేత్.

గో విప్రోదరాగ్ని వాయ్వర్క తారేందూ న్నపశ్యన్కుర్యాత్.

గోవిప్రోదరాగ్ని వాయ్వర్క తారేందూన్ గవాది బ్రాహ్మణ జలవహ్నివాయు సూర్యనక్షత్ర చంద్రాన్ నవశ్యన్ తేష్వేకమపి న నిరీక్ష్యమాణః సః శిర్షః బహిః ప్రావరణం కృత్వా మూత్రపురీష విసర్జనం కుర్యాత్.

శౌచ విధిః

వామహస్తేన లిङ్గం సజ్జృహోత్థాయోదకస్య పార్శ్వే

తథాఽసీనో బ్రహ్మచారి గృహస్థోఽపి శిశ్నే ద్విర్వస్తయో
శ్చ ద్విర్ద్విగుణే షట్కృతోఽమృదం దతోఽద్భుతై రేవజురై
శ్శాచం కుర్యాత్. ౬౩

లింగం శిశ్నం వామహస్తేన సంగృహ్యోద్ధాయ దక్షోక్తవత్ మార్గదేవాలయ
వర్మిక మూషికార్థ బహిశ్చార సమీప జలాంతః స్థాది మృదం వాయుతాంబ వర్జ
యిత్వా అన్యత్ర కుద్ధ మృత్తికాం శౌచార్థమాదాయ నదీ తటాక కూపానాం
పూర్వాలాభే పరం జలాశయ మభిగమ్య తస్యోదకస్య పార్శ్వే సమీపే తథేతి
యదాపూర్వం ప్రాజ్ఞుఖ ఉచఙ్ఞుభోవా క్రమ్య జలస్థలేష్యాసీనః ఇత్యుక్తం తథా
సీనో బ్రహ్మచారి గృహస్థోవా మూత్రోత్సర్జన మాత్రేతు సమృజ్జలం ద్విః
కృత్వో నిక్షిప్య తథాజలేన ప్రక్షిళ్య హస్తయోః పాణ్యోః ప్రత్యేకం ద్విర్ద్విః
నిక్షిప్య ప్రక్షలయేత్. పురిషోత్సర్జనేతు గుదే అపానద్వారే షట్కృత్వః ప్రప
మేఽర్థ ప్రస్పృతిః ద్వితీయాదా తదర్థం తదర్థాది ప్రమాణం మృదం సజలాం
నిక్షిప్య ఉధోద్భుతైరితి అస్తర్జల శౌచ నిషేధార్థమితికేచిత్. కేచిత్కి మండలా
ద్భుతైరితి. ఏవ ముద్భుతైః పాణినోఽపైరేవ జురైః ప్రక్షల్య సూత్రోక్త
శౌచం చ కుర్యాత్. ఏవం గన్ధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాత్.

కరం వామం దశకృత్వః కరాపుభౌ చ తథా మృదాఽద్భిగ
ప్రక్షిళయేత్. ౬౪

కరం వామపాదం దశకృత్వః మృదాద్భిః ప్రక్షల్య కరాపుభౌ దక్షిణోత్తర
పాణీచ సహదశ కృత్వో మృదాద్భిః ప్రక్షలయేత్.

వానప్రస్థ భిక్షోశ్శాచ విధిః

వనస్థస్య భిక్షోశ్చైత ద్విగుణం భవతి. ౬౫

వనస్థస్య భిక్షోశ్చైతత్ బ్రహ్మచారి గృహస్థయోరుక్త మిదం శౌచమేత ద్విగు
ణం శౌచం భవతి. తద్యథా శిశ్నే చతుః హస్తయోశ్చతుశ్చతుః గుదే ద్వాదశ
కృత్వః కరం వామం వింశతి కృత్వః తథా కరాపుభౌచ మృదాద్భిః ప్రక్షలయే
దితి. శిశ్నే సకృత్వామే తిగ్రః ఉభయోః ద్విర్ద్విః అపానేపంప, వామేదశ,
కరయోస్పస్త్ర, మృదాద్భిశ్శౌచం కుర్యాదిదం గృహస్థస్య ద్విగుణం బ్రహ్మ

చారిణః త్రిగుణం వనస్థస్య చతుర్గుణం భిక్షోశ్చ శౌచం భవతీతి సంవర్తదయో
వదన్తి.

రేతో వినర్గే శౌచ విధిః

రాత్రౌ యథోక్తార్థం వా, రేతో వినర్గే మూత్రవచ్చాచం
కర్తవ్యమ్. ౬౬

ఏతచ్చౌచ మహాన్యేవ రాత్రౌ యథావివోక్తం తస్యార్థం యథోక్తార్థం శౌచం
భవతి. రాత్ర్యర్థమాతురాలే తదర్థం వధిశౌచమితి సంవర్త్య. రేతసః శుక్లస్య
వినర్గః స్థలనాదిః తస్మిన్రేతో వినర్గే మూత్రోత్సర్జనోక్తవత్ శౌచం కర్తవ్యమ్.

రేతస స్త్రిరిత్యేరే.

౬౭

రేతో వినర్గే త్రిః కృతో మృదాద్భిః ప్రక్షాల్య శౌచం కర్తవ్యమిత్యేకే వదన్తి.
సోపవీతి ప్రాజ్ఞాఖ ఉదఙ్మఘోవాఽన్యత్రాఽసిత్యా మృదా
మున్నా పూర్వవత్పాదౌ పాణీచ ప్రక్షాళ్యాఽఽచమ్య
మంత్రేణాఽఽచామతి. ౬౮

శౌచం కృత్వా సోపవీతి భూత్వా ప్రాజ్ఞాఖ ఉదఙ్మఘోవాక్రమ్య అన్యత్రశౌచ
స్నానాదితరస్మిన్ నజలేస్థలే వహ్నిమాక్రమ్యాఽసిత్యా మృదాంబునా పూర్వవత్
స్నాన ఖండోక్తవత్ పాదౌ పాణీచ ఆమణిబిన్ద జానుతో దక్షిణాది ప్రత్యేకం
ప్రక్షాల్య ఆచమ్య అమంత్రరావమనంకృత్వా పూర్వవన్మంత్రేణ పాదౌ పాణీచ
ప్రక్షాళ్య మంత్రేణాపః పునన్వీతి మంత్రేణాచమతి.

ఇతి నవమః ఖణ్డః

సంక్షిప్తము

అథ దశవః ఖణ్డః

బ్రాహ్మణో హృద్ధాఖిగ క్షత్రియః కణ్ఠగాభిరైశ్యస్త్రాలు
గాభి రద్భి రాచామేత్. ౬౯

ఇదానీం వద్దానుక్ర (మ) మాచమన మాహ. బ్రాహ్మణో హృద్ధాభిః హృదయం గమాభిః పూర్వోక్త లక్షణాభి రప్సిరాచామేత్. క్షత్రియ కంఠ గతాభిః శుద్ధాభిః పూర్వవదాచామేత్. వైశ్యస్త్రాని గతాభిః కాకుదగామిభిః అద్భిరాచామేత్. ఏతా వన్మాత్ర ముదకం త్రిః పిబేత్. పూర్వవదాచమనం కుర్యాదిత్యర్థః ఏవం శౌచా చమనాని కృత్వా తృణరాజ వర్జితేన కంటకక్షీర వృక్షోద్ధేన ద్వాదశాంగులేన ప్రమాణేన కనిష్ఠాగ్రవత్ పుల్లేన. అవసతాగ్రేణ క్షాపేన మోనీదస్త్ర దావనం కుర్యాత్. పర్వ షష్ఠీ నవమీ ద్వాదశీ ప్రభృతి నిన్ద్యతిధిషు దంతతాస్థాభావే ద్వా దశ గంధూపై రాన్య శుద్ధిం కృత్వా ప్రాతస్నానం కుర్యాదితి మన్వాదయో వదన్తి. స్నానం కర్తు మశక్తశ్చే త్పూర్వోక్తం దివ్యం వాయవ్య మాగ్నేయం మంత్రస్నానం వా మనుక్తపత్ భౌమాదిప్యేకం వా స్నానం తత్తన్మంత్రేణ కుర్యాత్. తద్యధేతిచేత్. ఆపోహిష్ఠీతి మంత్రేణ భువి మూర్ధ్నికాశే ప్రసమం మూర్ధ్నికాశే భువి ద్వితీయం, ఆకాశే భువి మూర్ధ్ని తృతీయం, ఏవం త్రిః కృత్యః ప్రోక్షణం మంత్రస్నానం తులస్యాది వచిత్రస్థలా హృతయో మృదా సహమంత్ర స్నానం భౌమం, త్రాయుషైర్మంత్రై రగ్నిహోత్రాది శుద్ధభస్మనా దేహలేపన మాగ్నేయం, గోశకృద్రజ ఆదాయ గోసావిత్త్యా గాయత్త్యా వా శరీర లేపనం వాయవ్యం, శంఖ చక్ర గదా ధరన్య విష్ణోః పూర్వోక్త ధ్యానం మానసమిద ముత్తమోత్తమమ్. ఏతేషు ఏకం వా స్నానం క్వత్వా చమ్య వాసః పరిధాయా చామేత్.

అత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రత్యర్క మపోవిస్సృజ్యా-రంపర్యేతి.

20

అత్మానం ప్రోక్షతి. పూర్వవత్ప్రాణాయామం కృత్వా ఆపోహిష్ఠే త్యాత్మానం ప్రోక్ష్య సూర్యశ్చేతి ప్రాతః, అగ్నిశ్చేతి సాయమవః పీత్యాచమ్య దధిరావణ్ణ ఆపోహిష్ఠే త్యాత్మానం ప్రోక్ష్య అంజలినా జలంగృహీత్వా సావిత్త్యాభిమంత్ర్య తిష్ఠన్ ప్రత్యర్క మాదిత్యాభిముఖ మపో విస్సృజ్య పునరేవం త్రిః కృత్యః అపోవిక్షిప్య అర్చమసావాదిత్యో బ్రహ్మేత్యాదిత్యంపర్యేతి. ప్రదక్షిణం కరోతి. కరాభ్యాం తోయ మాదాయ గాయతాచాభిమ విళితం ఆదిత్యాని వంద్య సిన్ధన్ త్రిరూర్ధ్వం సంధ్యయోః క్షిపేతితి పితామహస్మరణాత్. పూర్వవత్ప్రాణాదీని కృత్వా.

ప్రాణాయామ లక్షణం

ఉదకస్యాగ్నే ర్వామహార్వే ప్రాణానాయమ్య ప్రత్యేక
మోహ్కారాది సప్తవ్యాహృతి పూర్వాం గాయత్రీ మస్తే సశి
రస్కాం త్తిర్జపేత్. ౭౧

ఉదకస్యేతి. యత్ర సూతః తస్యోదకస్య పార్వేవా అగ్నేరగ్నిహోత్ర స్యా
పాసనస్యా న్యస్య వాగ్నేః పార్వేవా దేవాలయే శ్వర్ధ బిల్వమూలేవా గోష్టేవా
గృహేవా శుద్ధస్థలే దర్శననేదారవే కృష్ణాజినే వ్యాఘ్రచర్మతేకంబలే వస్త్రేవా
ఆసనే ప్రాతః సిష్టన్ మధ్యాహ్న సాయమాసీనః ప్రాణానాయమ్య ప్రాణాయామ
లక్షణమహ ప్రత్యేకం పృథక్ పృథక్ ఓంకార ఆదిర్యాసాం తాశ్చ సప్తవతాః
వ్యాహృతయస్తా ఏవపూర్వం యస్యాస్తా మోంకారాది సప్త వ్యాహృతి పూర్వాం
గాయత్రీం అంతే తదవసానే ఓంకారోజ్యోతిరస ఇతి శిరః తేన సహితాం సశిర
స్కాం స్వాధే రః. తాం త్తిర్జపేదితి.

స ప్రాణాయామః. ౭౨

యత్స ప్రాణాయామః సత్రివిధః రేచక పూరక కుంభక ప్రకారోయం పూర్వ
మేవోక్తః.

త్రినేకం వా ప్రాణాయామం కృత్వా పూతః. ౭౩

తంత్రీన్ కృత్వా ఏకమేకం కృత్వా వా ప్రాణాయామం కృత్వా బ్రహ్మవశిష్ట
విశ్వా మిత్రాది మతేష్వే శేన మతేన ఆయాతుపరదాదేవీత్యాదేః ఛందర్షి దేవాన్
స్మృత్వా పూతః శుద్ధత్వా.

సావిత్రి జపసంఖ్యా

శతం దశాష్టై వా సావిత్రిం జప్త్వా సాయం ప్రాతస్సన్ధ్యా
ముపాస్య నైశిక మాహ్నికం చై నోఽపమృజ్యతే. ౭౪

శతం దశాష్టై వా సావిత్రిం అక్షమాలికయాంగులి పర్వణాం గుల్ఫావా
సంఖ్యావా జప్త్వా సంధ్యోపస్థాన ముపస్థానం కర్యాత్. తద్యధేతి చేత్.

మేరువృష్ట ఋషిః, కూర్మోదేవతా నదానుష్టుప్ చందః. ఆత్మాసనే ఏని
యోగః అపక్రామతానురా భూత విశాచాః సర్వేతేహమి భారగాః. సర్వ
దేవా విరోధేన బ్రహ్మకర్మ సమారభ ఇత్యాసన శుద్ధిం కృత్వా విష్ణోః
స్థానమసీత్యా సీత్యా అస్తరితం రక్షేత్తరితా అరాతయఇతి రక్షేఘ్నం
జపేత్. ఆయాత్విత్వనువాకస్య వామదేవ ఋషిః సావిత్రి దేవతా అను
ష్టుప్ చందః ఇత్యుత్వా తదనువాకం జప్వా తే జోసీత్యనువాకస్య మంత్ర
స్య వామదేవఋషిః సావిత్రి దేవతా అనుష్టుప్ చందః ఇత్యుత్వా జపేత్.
ఓంకారాదీనాం సప్తవ్యాహృతీనాం అత్రిభృగుకుత్సవశిష్ట గౌతమ కాశ్య
పాంగీరసః ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణి గనుష్టుప్ బృహతీపంక్తి త్రిష్టుప్
జగత్యః ఛందాసి అగ్నివాయుర్క వాగీశ్వర వరుణేంద్ర విశ్వేదేవా
దేవతాః సమస్తపాపక్షయార్థే వినియోగః పాదమధ్యకానుకటినాభి
హృదయ కంఠ లలాటేషు సప్తవ్యాహృతీర్విన్యస్య అస్మశ్రీ గాయత్రీ
మంత్రస్య గాయత్రీ ఛందః విశ్వామిత్ర ఋషిః సవితాదేవతా అగ్నిర్ము
ఖం బ్రహ్మశిరః, రుద్రః శిథా, విష్ణుర్ముదయం, వృధివీయోనిః ప్రాణా
పానవ్యానోదాన సమానా సప్రాణా శ్వేతవర్ణా సాంఖ్యాయన సగోత్రా
గాయత్రీ చతుర్వింశ త్యక్షరాత్రివదా షట్కుఃః పంచశ్లోపనయనే
సాయుజ్యే వినియోగః ఇత్యుత్వా సమముక్తితాదోముఖ సంయుక్త వ్యాప
కాంజలిక శకట యమపాశ గ్రధితో ముఖ ప్రలంబ ముష్టిక మల్లస్య
కూర్మ వరాహ సింహాక్రాంత మహాక్రాంత ముగ్ధరపల్లవ ద్విముఖ త్రి
ముఖ చతుర్ముఖ పంచముఖ సంఖ్యా చతుర్వింశతి ముద్రాః ప్రదర్శ్య
అగ్నిప్రజాపతి సోమేశానాదిత్య బృహస్పతీన్ద్ర భగవ్యం సవిత్పర్యష్టు
పాషేంద్రాగ్నివాయు వామదేవ మిత్రా వరుణ భ్రాతృవ్య విశ్వేదేవ విష్ణు
వసు శ్రేష్ఠభ కుబేరాశ్విన బ్రహ్మశ్వా శచతుర్వింశతి వర్ణాః దేవతాః
స్మృత్వా పాదాంగుష్ఠ గుల్ఫ జంఘాకానూరుగుహ్య వృషణకటినాభి జం
రస్తన వదన తాలానాగ్ర నేత్రి భూమధ్య లలాట పూర్వ దక్షిణోత్తర

పశ్చిమభాగ మూర్ధసుక్రమేణ వర్ణాన్ విన్యస్య, తత్సవితూః బ్రహ్మణే హృదయాయ నమః, వరేణ్యం విష్ణు పే శిరసేస్వాహా, భర్గోదేవస్య రుద్రాయ శిభాయైవషట్. ధీమహీశ్వరాయ కవచాయ హుం, ధియోయోనః నారాయణాయ నేత్రత్రయాయ వాషట్. ప్రచోదమాత్సర్వాత్మనే-
స్త్రాయపట్ ఇతి షడంగన్యాసం కృత్వా పూర్వాష్టే గాయత్రీం రత్రాం కుమారీం కుండలాక్షమాలా కమండలుహస్తాం నిషాణ్ణామ్ కనకపీతాసన స్తాం హంసారూఢాం బ్రహ్మదైవత్యాం భూలోక వ్యవస్థితాం ఋగ్వేద వ్యవస్థితా మాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. మధ్యాహ్న సావిత్రిం శ్వేతాంబరాం శ్వేతవర్ణాం యౌవనస్థాం త్రిణేత్రీం త్రికులహస్తాం రజితపీతా సనస్తాం ఋషభారూఢాం రుద్రదైవత్యాం భువర్లోక వ్యవస్థితాం యజు ర్వేద సహితా మాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. అపరాహ్ణే సరస్వతీం కృష్ణవర్ణాం పీతవస్త్రాం చతుర్భుజాం శంఖచక్రగదాభయహస్తాం పద్మ పీతాసనస్తాం గరుడారూఢాం విష్ణుదైవత్యాం సువర్లోక వ్యవస్థితాం సామ పేద సహితామాదిత్య పథగామినీం ధ్యాయేత్. ఏవ మకారోకార మకారా త్మకస్య ప్రణవస్య వైష్ణవీం రాద్రీం బ్రాహ్మీం దేవతామక్షరత్రయస్య ధ్యాత్వా పునరోంకారస్య పరం బ్రహ్మోది దేవతాం ధ్యాయేత్. ఏవం సర్వం విచిన్త్య గాయత్రీ జపం కుర్యాత్. ఇదానీం తత్ఫలమాహ. ఏవం సాయః సంధ్యాముపాస్య నైశికం రాత్రికృతమేనః పాప మపమృ జేత్. ప్రాతర్సన్ధ్యాముపాస్యాహ్నికం దివాకృతమేనః పాపమపమృజ్యతే అపగతం కుర్యాత్.

ద్విజాతి స్సన్ధ్యోపాసన హీన శూద్ర సమో భవతి. ౩౫

సహస్రకృత్వో గాయత్రీం జప్త్వా సర్వపాపమప మృజేత్. దశభిః కాలజనితం శతేన తదహర్నిశమ్, సహస్రాన్ముచ్యతే పాపాద్గాయత్రీ హన్తి కిల్బిషమితి విశ్వామిత్ర స్మరణాత్. ద్విజాతిః బ్రాహ్మణాదిః సన్ధ్యోపాసనహీనః అకృత సంధ్యావందన శూద్ర సమః శూద్ర సదృశః భవతి.

అభివాదన ప్రకారం

బ్రహ్మచారి స్వనామ సజ్జీర్ణాభివాదయే దహంభో ఇతి.

సంప్రతి నమస్కార విధిమాహ. బ్రహ్మచారి నిత్యమేవం పవిత్రపాదేః ధృతార్థ్య పుండ్రః సాయం ప్రాతర్యథోక్తమష్టానం కృత్వానే బ్రహ్మచారి గృహీవా ఆయుర్బుద్ధి యోగబలాభివృద్ధ్యర్థం స్వనామ సంకీర్త్యేతి ఉచ్చార్య అభివాదయేత్. నమస్కర్యాత్. తద్యధేత్యత్ ఆహ. అహంభో ఇతి. భారద్వాజసగోత్రః శ్రీ యజ్ఞనారాయణ శర్మాహంభో ఇతి.

శ్రోత్రే సంస్పృశ్యగురోః పాదం దక్షిణం దక్షిణేన హాణినా వామం వామేన వ్యత్యస్య జాన్వో రాపాద ముపసంగ్మహ్నాన్ని సత శీరోభివాదయతి. ౭౭

శ్రోత్రే స్వస్యకర్ణౌ స్వపాదేభ్యాం సంస్పృశ్య యవ్వా దక్షిణాహునా తత్కర్ణం స్పృశ్యాభివాదయేత్. దక్షిణం కర్ణసమం ప్రసార్య బ్రాహ్మచారిభివాదయేత్. ఉరస్సమం రాజస్య ఉదరసమంవైశ్య ఇత్యాప స్థంబ పచనాత్. ఏవం శ్లోత్సస్పర్శనం కృత్వా గురోరితి పితాన్వోవా య ఆచార్యః తస్యపాదం దక్షిణం స్వస్య దక్షిణేన హాణినా తస్యవామం పాదం స్వస్యనామేన హాణినా వ్యత్యస్య ఏవం వ్యత్యయే నిక్షిప్య జాన్వోరూరువర్వణోః ప్రదేశమారభ్య పాదం పాదవర్యస్త ముపసంగ్మహ్న స్పర్శయన్ ఆసమన్తాత్ సతం ప్రహ్నికృతం శీర్షం శీరోయస్య సః ఆసత శీర్ష సన్నభివాదయతి. ప్రణమేత్.

అశీర్వాదః

ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యే త్యేనం శంసేత్. ౭౮

సోప్యాయుష్మాన్భవ చిరంజీవ సౌమ్య శోభన గుణేత్యేన మభివర్ణిత మిమం శంసేత్. ఉచ్చరేత్. ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యేత్యాశీర్వ దేవిత్యర్థః.

అనాశీర్వాదీ నాభివర్ణ్యః. ౭౯

కిమర్థ మిత్యత్ ఆహ. అనాశీర్వాదీ అకృతాశీర్వచనః యోసౌనాభివాద్యః (వంద్యః)

ప్రత్యహమభివాదనీయాః

మాతాపితా గురు ర్విద్వాంసశ్చ ప్రత్యహ మభివాదనీయాః

ఇదానీం నిత్యాభివన్ద్యానాహ. మాతాపితా గురుః విద్వానాచారాన్వయ వేదశాస్త్ర నిపుణః విద్వాన్ చకారాద్విద్వాగురుః తద్గురుః పితామహః ప్రపితామహో మాతామహశ్చ ప్రత్యహం ప్రతిదిన మభివాదనీయాః. పూర్వవస్సుమస్కార్యా భవంతి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజుర్వేదే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమః ప్రశ్నార్థ.

వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇతి దశమః ఖण्डః.

అధ్యైకాదశః ఖండాః

ప్రోక్ష్యాగత్యాభివంద్యాః

అన్యే బాంధవా విప్రోష్య ప్రత్యాగత్యాభివన్ద్యాః. ౧౦

అన్యే బాంధవాః వయోవృద్ధా విప్రోష్య ప్రవాసం గత్వా ప్రత్యాగమ్య గృహం ప్రత్యేత్యపంద్యాః స్వయంవా తపవవా విప్రోష్య ప్రత్యాగమనేచ విప్రోషణ కాలేచ వయో వృద్ధాః బాంధవాః అభివన్ద్యాః. ప్రత్యుద్ధా యాభివాద యేదితిత్యావ స్తమ్భః.

మాతృపత్నూజనీయాః

జ్యేష్ఠో బ్రాతా పితృవ్యో మాతుల శ్వశురశ్చ పితృవ్రత్వి

తృష్యసా మాతృష్యసా జ్యేష్ఠ భార్యా భగినీ జ్యేష్ఠాచ

మాతృపత్నూజిత వ్యాః. ౧౧

ఇదానీం పితృమాతృ సమానాహ. జ్యేష్ఠో బ్రాతా ఘటికయా జ్యేష్ఠో బ్రాతాచ పితృవ్యః జ్యేష్ఠః పితృబ్రాతా కనిష్ఠ పితృవ్యశ్చ మాతులోజ్యేష్ఠః కనిష్ఠశ్చ మాతుర్బ్రాతా శ్వశురోజ్యేష్ఠః కనిష్ఠోవా వత్సపితా చకారాత్ సత్సృజీచ పితృ వన్నిత్య మభివన్ద్యాః పితృష్యసా పితృభగినీ జ్యేష్ఠస్య బ్రాతుర్భార్యా జ్యేష్ఠా

భగినీ చకరాత్పితృవ్య పత్నీ మాతులానీ శ్వశురవత్నీ గురువత్నీచ వయసా
కనిష్ఠావా మాతృవత్పూజితవ్యాః ఆభివద్యాః శ్రీ పుంయోగేభివద్వ్యేతి గౌతమః.
పతివయ సః స్త్రీయోభివాద్యా ఇత్యావస్తమ్భః.

సర్వేషాం మాతా శ్రేయసీ.

౮౩

సర్వేషాం పితృష్యసాదీనాం మధ్యే జననీ శ్రేయసీ శ్రేష్ఠా.

గురుశ్చ శ్రేయాన్.

౮౪

సర్వేషాం శ్రేష్ఠ బ్రాతాదీనాం మధ్యే గురుః పితాచ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః. తస్మా
దేవం మాతరం పితరం గురుం చ సాష్టాంగం ప్రణమేషితిరేచిత్.

పరస్త్రి వందన ప్రకారః

పరస్త్రియం యువతీ మస్పృశ స్సూమా పభివాచయేత్. ౮౫

పరస్త్రియం పరదారాన్ యువతిం యౌవనస్త్రియం అస్పృశన్ పాణిధ్యాం
పాదస్పృశన మకుర్వన్ భూమా పాణీ నిధయాభివాదయేత్. సశస్త్రాధికః
సఖా, పంచవర్షాధికః పూరణః, త్రిపర్వాధికః శ్రోత్రీయ శ్చాభి వాద్యః.
తదాహుపస్తమ్భః, దశవర్షం పౌరసంఖ్యం పంచవర్షం తు చారణమ్.
త్రివర్ష పూర్వః శ్రోత్రీయః అభివాదనమర్హః. జ్ఞాయమానే వయో పశేషే
వృద్ధతరాయాభివాద్యమితి. వయస్యః సమానే హనిజాతః దశవర్ష పృద్ధః
పౌరః పంచభిః కాలాభరః శ్రోత్రీయః పూరణ త్రిభిరితి గౌతమః ఉన్నరా
సనస్థం గురుం నాభివాదయేత్. యద్యభివాదన మాసమాన మారుహోభి
వాదయేత్. విషమగతాయ గురవే నాభివస్త్యం అన్వాచుహ్యోభివాదయాత.
తత్ర ప్రత్యుద్ధాయాభివాదన మిత్యావస్తమ్భ వచనాత్. అశుచిం పాదత్రా
ణాపిరూఢం శిరోషేష్ఠ నయుక్తం కర్మకారంచ నాభివాదయేత్. అప్ర
యత్నే నాభివాద్యం తిథా. ప్రయతా వా ప్రయతశ్చ నప్రత్యభివదేత్.
పతివయసః స్త్రియః నసోపానద్వేష్ట త శిరాః అపహితపాణిర్వాభివాద
యాతే త్యావస్తమ్భ వచనాత్. పాషండం పతితం వ్రాత్యం సుహౌపాత
కినం శతం వికర్మస్థం కృతఘ్నం నాభివాదయేదితి విష్ణుః, సమిక్ష్పిష్ట

కుశాద్యం వహస్తం దేవతార్చన జపహోమ భోజనం కుర్వాణ ముచ్చి
ష్టాన్వితం రాజదేవసభా మధ్యస్తం ప్రతిపజేతారం నాభివాదయే దితి
గౌతమః. విష్ణు సంగ్రహశ్చ. సాష్టాంగం ప్రణామేద్దరిం గురుజననప్యం
ఘ్రీ యుగ్మం స్పృశేత్తత్కల్పా నభివాదయే దవిడితాచారాం త్రి వర్లాధి
కాన్. మూర్ధాన్ శీలనిరాకృతీ నపివయో వృద్ధాన్ జయేత్సుచ్చరేఘ్నితశ్చే
దితరత్ర సాధుకుశలం పృచ్ఛేచ్చ నామోచ్చరన్. న్యూనంవా వయసా
కనిష్ఠ పితరం పత్నీయుతం మాతులం తద్వచ్చ శ్వశురం యతిం ఘటిక
యా జ్యేష్ఠం నిజప్రాతరమ్. ఆచార్యాన్వయ వేదశాస్త్ర నిపుణం వృద్ధోపి
నిత్యం నమే చ్చిప్రే ప్రత్యభివాదనం ప్రణమతి స్వల్పే నశిష్యే సుత్రాతి.
పన్ద్యానాం పన్దనా దాయుర్జ్ఞాన బలాఽరోగ్య శుఖాని భవన్తి.

ఏవం విచిన్త్య పన్ద్యానభివాదయేత్. కింఫలమిత్యతాహ. పంచ్యానాం నమస్కా
రార్హణాం బ్రాహ్మణానాం పంచనాన్నమస్కారాత్ తస్య ఆయుర్జీర జీవిత్యం
జ్ఞానం నవనద్వివేకః బలమరిషత్కదమః, ఆరోగ్యం విషయ పీడాభావః శుభం
భోజన ఫర్మః ఏతాని ఆయుర్జ్ఞాన బలారోగ్య శుఖాని భవన్తి.

యజ్ఞోపవీత మేఖలాఽజిన దక్షాన్పరేణధృతాన్నధారయేత్
యజ్ఞోపవీత మేఖలాజినదక్షాన్ పరేణాన్యేన బ్రాహ్మణేన ధృతాన్ విధివత్కృత
చారణాన్ పునస్తాన్ బ్రహ్మచారి గృహస్థోఽన్యోవా నిధారయేత్.

అనధ్యానాః

ఉపాకృత్వా-నాలస్య శుచిః ప్రణవాద్యం వేదమధీయా
నో-మావాస్యాయాంపౌర్ణమాస్యాం చతుర్దశ్యోః ప్రతిపదో
రష్టమ్యోశ్చ నాథీయాత.

౧౧

ఇదానీం వేదాధ్యయన విధిమాహ. ఉపాకృత్య పూర్వవదుపాకరణం కృత్వా
బ్రహ్మచారి నాస్త్యల సత్వ మన్యేత్యనాలస్యః శుచిః స్నానాదినా శుద్ధత్వాప్రణ
వాద్యమోంకార పూర్వమృగాద్య స్వవేదమధీయానః అధ్యయనం క్రియమాణః
పూర్వవద్గురుమభివంద్యా సిత్వా ప్రణవముచ్చార్య నిత్య మధ్యయనం కుర్వాత్.

ఏవం వేదమధీయానోఽమావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాం చతుర్దశ్యోః ప్రతిపదో రష్టమ్యో రుభయోః చకారాదయన సంక్రమణ మన్వాది యుగాది ప్రదోషకాల శయన భోజనాది కాలకాండోపకరణ సమావనాదిషుచ నాధీయిత.

నిత్యజపే హోమే చానధ్యాయో నాస్తి.

రా.

నిత్యజపః సంకల్ప పూర్వకం గృహీత వియత పురుషసూక్తాది జపః గయత్రీ జపోవా తస్మిన్నిత్య జపే హోమః అగ్నిహోత్రాది యాగహోమకాలః తస్మిన్ హోమే చకరాత్ బ్రహ్మయజ్ఞే చేతికేచిత్. అనధ్యాయో నాస్తి.

మార్జాల నకుల మణ్ణూక శ్వసర్ప గర్దభ పరాహ పశ్వాది షష్ఠస్తరాగతేష్వహోరాత్రం సూతక ప్రేతకయోరాశాచే తావత్కాలం తిస్రోష్టకాను గురౌ ప్రేతేచ త్రిరాత్ర మన ధ్యాయ స్సాస్యత్.

౯౦

మార్జర ఆఘభుక్, నకులో బిభ్రుర్మండూకోభేకః, శ్వశుసకః, సర్పౌచుజంగః, గర్దభోరాసభః, వారాహో విధ్వరాహాడిః, వశుగ్గోమహిషాడిః, ఆదిశస్త్రేణ కుక్కుట వాయసాది కపిజంబూకాదయశ్చైతేషు మార్జర నకులమండూక శ్వసర్ప పరాహ గర్దభ పశ్వాదిషు గురుశిష్యయారంతరే మధ్యే ఆగతేషు సత్స్వహోరాత్రం తద్దినమేక మనధ్యాయం కుర్యాత్. సూతకప్రేతకయోరాశాచే సతియావదాశౌచం తావత్కాల మనధ్యాయం కుర్యాత్. తిస్రోష్టకాన్వీతి మార్గశ్చైవ పుష్యమాఘ ఫాల్గున భాద్రపద మాసేషు కృష్ణపక్షేష్టమ్యాః పూర్వాచా పరాచ తిధిరేతాస్తి త్రిష్టకాః తాను సక్నుదిన త్రయ మనధ్యాయం కుర్యాత్. గురౌ ప్రేతే ఆచార్యే పితృ జ్యేష్ఠాది వర్జితే గురౌ మృతే సతిచ త్రిరాత్ర మనధ్యాయం స్సాస్యత్.

ఇత్యేకాదశః క్షణః.

అథ ద్వాదశః ఖణ్డః

తద్భార్యా పుత్రయో స్స్వశిష్యస్య చో పరమే మనుష్య యజ్ఞే శ్రాద్ధ భోజనే చైకాహ మనధ్యాయ స్సాస్యత్.

౯౧

తస్య గురోః భార్యచ పుత్రశ్చతయోః తద్భార్య పుత్రయోరుపరమే స్వసిష్య
స్య ఉపరమః ప్రాణేభ్యో విరమస్తస్మిన్ను పరమే మరణేసతి మనుష్యయజ్ఞః
అగ్నిర్జ్యోమాదిః దీక్షితాన్నభోజనే భూరిభోజనేవా శ్రాద్ధ భోజనేచ ఏకాహ మన
న్యాయం స్యాత్.

ఆపదార్థ్యై రప్రప్రాయత్యై వృక్షనాయాన శయనేష్వా రూఢః
ప్రసారితపాదో మూత్రపురీష రేతో విసర్గే గ్రామేస్తశ్శవే
సత్యైభజ్ఞాన్న భోజనే ఛర్దనే శ్మశాన దేశేస్తస్మా స్తమితే
భూకంపే దిగ్దాహేశన్యల్కా నిపాతే రుధిరోపల పాంసు
వర్షే సూర్యేన్దు రాహుగ్రహణే చ తత్తత్కాలే నాధీయాత.

ఆపదాత్మనో విపత్తిః అర్తిః పీడా తయోరాపదార్థ్యః తత్కాలే నాధీ
యాత. అప్రయతస్య భావస్తస్మిన్నప్రాయత్యై ఆకుచిత్యై తావత్కాలం
నాధీయాత. వృక్షః అశ్వద్ధాదిద్రుమః, నౌరుడుపాది జలయాసం, యానం
రథాశ్వగజాది. శయనం ఖట్వాదితేషు వృక్షనాయాన శయనేషు ఆరు
హ్యత ఐత్యారూఢః ప్రసారిత పాదోభూత్వా తిష్ఠన్వా తావత్కాలే నాధీ
యాత. అధీయాతవా తపస్సాన్విత్యాయజ్ఞతి బ్రాహ్మణమ్. తత్రక్రూయతే
పయది తిష్ఠన్నాసీనః శయానోవా స్వాధ్యాయ వధీయాతే త్యావస్తమ్న
వచనాత్. మూత్రపురీషరేతో విసర్గేచ తత్కాలే నాధీయాత. గ్రామేస్త
శ్మద్యే శవః ప్రేతస్తస్మిన్నస్తశ్శవే సతి తస్మిన్ గ్రామే తత్కాలే నాధీ
యాత. అభజ్ఞానామభోజ్యాదీనా మన్నానంచ భోజనం తస్మిన్ అభజ్ఞై
న్నభోజనే సతి యావదన్నం జీర్యతే తావత్కాలం నాధీయాత. తత
స్సాన్విత్యాధీయాత. ఛర్దనే ఉద్వమనేచ తత్కాలే నాధీయాత సాన్విత్యా-
ధీయాత. శ్మశానదేశే యావచ్ఛరతి తావన్నాధీయాత. తదతీత్య కుచిస్థ
లేధీయాత. సాయంప్రాతః సంధ్యయోః స్తనితం మేఘగర్జితం తస్మిన్
సంధ్యాస్తనితేసతి (శదనధ్యాయం) తదహోరాత్ర మనధ్యాయః స్యాత్.
భూమేః కంపోఘమ ఘుమాయమాన చలనం తస్మిన్ భూకంపే దిశం

తద్విగ్రత సర్వతాదీనాం దాహోదహనం తస్మిన్ దిగ్దాహే అశన్యుల్కాని
 పాతే అశనేః వజ్రస్య ఉల్తానాః దివః చ్యుత సక్షిత్రజ్వాలాయాః ఛాతో
 భూమానిషతనం తస్మిన్ అశన్యుల్కానిపాతే రుధిరం రక్తమువలః
 పాషాణః పాంసుర్ధూలిః తేషాం వర్షోవృష్టిః తస్మిన్ రుధిరోపల పాంసు
 వర్షే రుధిరవర్షే ఉపలవర్షే పాంసువర్షేచ సూర్యశ్చేందుశ్చ రాహుణా
 న్వర్హానునా గృహేత ఇతి సూర్యేందు రాహుగ్రహణం తస్మిన్కాలే
 సూర్యగ్రహణే చంద్రగ్రహణే చ సతి యస్మిన్కాలే భూకంపాది భవే
 తత్కాలే త్రిరాక్ర మనధ్యాయం స్యాత్. అనధ్యాయం ప్రకర్యిత భూ
 కంపోత్పాత దర్శనే సోమసూర్యగ్రహేచైవ త్రిరాత్రం వర్షయే తదేతి
 మనుస్మరణాత్. చకారాదకాలవర్షాదిషుచ తత్కాలే నాధీయాత. తదుక్త
 మాపస్తమ్బేన వృష్టేచ్ఛా వర్షర్తౌ యత్ర సన్నిపతేయుః త్ర్యహ మన
 ధ్యాయో యాపద్భూమి ర్భ్యుదకేత్యేకే. ఏకేన ద్వాభ్యాం వై శేషామ
 (మా)కాలం సూర్యా చంద్ర మసోర్గ్రహణే భూమి చలేవస్థాన ఉల్తానూ
 మగున్మిత్పాతేన సర్వాసాం విద్యానాం సార్వకాలికం ఆకాలిక ముభం
 చావర్తే? సూర్యాచంద్రమసోః పరివేషే ఇంద్రధనుః ప్రతిసూర్య ర్క
 స్య శ్వవాతే? పూతిగంధేసీహారేన సర్వేష్వేతేషు తావత్కాలం ముహూ
 ర్తం విరతేవాతే సలావృక్క్యామేక సృక ఇతి స్వప్న సర్వస్తర్నర్నత్తం
 చారణ్యేన నావహిరణ్య వాననూత్తం చావర్తే ఛందసో నాధీయాత ప్రదో
 షేచ సార్వకాలికమ్. ఆత్మానం యదోక్త మన్యదతః పరిషత్త్వితి.
 శ్మశానే కూద్రసంపర్కే చండాలాడి ప్రదర్శనే రోదనే వ్యాకురేదేశే జప
 స్థానే మహాలయే ధావః పూతిగంధాశ్చ శిష్టేన గృహమాగతే. ఖరోఽగ్రి
 యోః సమిపేచే స్వాద్యాయం వర్షయేద్విజ ఇతి విష్ణుస్మృత్యుక్తకాలేషు
 చ తత్కాలే నాధీయాత.

వేదాధ్యయనం

పరత్రేహ శ్రేయస్కరో వేదస్తద ధ్యేతవ్యః.

వేదాఘ్నయన ఫలమాహ. పరత్ర పరలోకే ఇహస్మిన్ లోకేచ శ్రేష్ఠం మోక్షం కరాతీతి శ్రేయస్కరౌ వేదోభవతి. తత్తస్మాత్కారణా దధ్యేతవ్యో వేదః ఇతః సాపీయసల్పాయుశ్చ భవేదితి యోగీశ్వరః.

అనే విస్మయజ్య ప్రణవం బ్రవీతి.

౯౪

ఏవ ముక్తయనం కృత్యానై సాతావసానే నిత్యం విస్మయ ఇత్యధ్యయనం విస్మయ ప్రణవం బ్రవీతి. టంకారం బ్రూయాత్.

భిక్షన్న ధోజనం

రాకితాగ్నౌ సమిధౌ హుత్వా భిక్షన్నం మేధాప్రదం శుద్ధం మౌనీ ఘట్నీత.

౯౫

సాయం ప్రాతరేవ ముక్తయనం కృత్యా బ్రహ్మచరీ ఉపనయనాగ్నావభావే రాకితాగ్నౌచ హుర్వపత్నిమిధో హుత్వా భిక్షనంకృత్యా తద్భిక్షన్నం మేధాం సస్పృద్ధిం ప్రదదాత్యస్త్యేదమితి మేధాప్రదం శుద్ధం పవిత్రం తస్మాద్భిక్షన్నం మౌనీభూత్వా పక్ష్యమాణపద్భుంజీత.

పౌషే మాఘేవా మాసే గ్రామాద్వహిర్జలానై పూర్వవ ద్రవ్యత విసర్గహోమం హుత్వా స్వాధ్యాయ ముత్సృజ్య పక్షే శుక్లేవేదం కృష్ణే వేదాజ్ఞం చ యావదంతం సమధీత్య గురో ర్దక్షిణాం దత్వా సమాపర్తిస్యాత్.

౯౬

సంప్రతి వేదవర్జనకాలమాహ. పౌషఇతి అషాఢే వేదోపాకరణం చేత్తదాది మాసానర్థ వంచమాన్ విహాయ పౌషే మాసే స్వాధ్యాయ ముత్సృజేత్. యదా శ్రావణే వేదోపాకరణం తదాద్యర్థ శ్శష్ఠాన్ మాసాన్ విహాయ మాఘమాసే స్వాధ్యాయం విస్మృజేత్. అథవా అర్థవంచమానర్థ శ్శష్ఠాన్మాసాన్ వేదానుపాకృత్య పౌషేమాసే మాఘేమాసే పౌర్ణమాస్యాం రోహిణీనక్షత్రే వా గ్రామాద్వహిః సద్యాది జలాశయం గత్వా జలస్యాంతః అవసాన ప్రదేశ స్తస్మిన్ జలానై పూర్వవద్రవ్యతం ప్రాణావత్యం తన్య విసర్గహోమం వ్రత విసర్జన హోమం హుత్వా స్వాధ్యాయ ముపాకృతాధ్యయన ముత్సృజ్య పూర్వవత్ తత్కాండో

త్త మన్యద్రవ్యతం బద్ధ్వా అనధ్యాయ తిథీన్ విహాయ శుక్లపక్షే వేదం స్వశాఖాది కృష్ణపక్షే వేదాంగం శిక్షిది చాధ్యాయనం కృత్వా తత్తద్రవ్యతం తత్తత్కాండాధ్యయనా నై విసృజ్యాన్యద్రవ్యతం బద్ధ్వియాత్. ఏవం తత్తత్కాండానుక్రమేణ యావదస్తు వేదస్య తావత్సమదీత్వా నై గురౌర్దక్షిణాం యథాశక్తీదత్వా తదనుజ్ఞయా సమావర్తనమస్యేతి సమావర్తిభూత్వా గృహస్థః స్యాత్ తథాహోపస్తమ్భః శ్రావణ్యాం పార్థమస్యా మధ్యాయ ముపాకృత్యమాసం ప్రదోషే నాధీయిత. తైష్యే పార్థమస్యాం రోహిణ్యాం వా విరమేదితి.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజుర్వేదే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రకారం
వివరణే పంచమః పటలః

ఇతి ద్వాదశః ఖండా

అథ త్రయోదశః ఖండా

మధ్యాహ్నా శుద్ధే జలే మృదాఽద్భిః పాదా హస్తౌచ ఛాప
యిత్వాఽఽచమ్యాఽఽఞ్గాని సంశోధ్య “అపః పునాత్పితి”
జలే నిమజ్జేత్.

౯౭

ఇదానీం మాధ్యాహ్నికమాహ. మధ్యాహ్నా ఇతి పూర్వవత్సన్నాదికం కృత్వా మధ్యాహ్నకాలే శుద్ధే నద్యాదౌ పవిత్రే జలే పాదా హస్తౌచాపయిత్వా పూర్వవత్ ప్రక్షాళ్య సంశోధ్యచమ్య మనూక్త వస్త్రధివార సక్షత్రాదీనువ్రాత్య మాధ్యాహ్నికం స్నానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య అంగాని శరీరావయవాని సంశోధ్యేతి పూర్వ వద్విరట్నా చ అదైవ తైర్మనైః సూర్యోదకేనవా ఆపోహరణ్య పవనానాదిభిః మంత్రోదకేనవా ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమ ఇది మంత్రేణ సమ్ప్రదోదకేనవా సంశోధ్య అపః పునాత్పితి జలే నిమజ్జేత్.

అచాన్తో వైష్ణవై ర్మనైర్విష్ణుః “హిరణ్యశృంగం” ఇతి పరుణంచ ప్రణమ్యాఽఽఘ మర్షణ సూక్తేనాఽఽఘ మర్షణం కృత్వా ఇదమాపశ్శివే తిస్సాయాత్.

౯౮

అదాస్తత్తత్రైవ తిష్ఠన్ కృతాచమనః పవిత్రపాణిర్వైష్ణవైరతో దేవాభిర్భగవైః
విష్ణుః నారాయణః పారణ్యశృంగ మితి వరుణం జలేశం ప్రణమ్య పూర్వవద
ఘమర్షణంకృత్వా ఇదమావశ్యివా ఇతిస్నాయాత్. స్నాత్వాచమ్య దేవాన్ ఋషీన్
పితౄన్ పూర్వోత్తర దక్షిణాభి ముఖః అద్భిః జలమధ్యే తర్పయేదితి బోధాయ
నదయో పదన్తి.

అశ్రమిణశ్చత్వారః స్నానం నిత్యమేవం పూర్వోక్తేన
విధినా కామ్యం నైమిత్తికం చ కుర్వన్తి.

అశ్రమిణశ్చత్వార ఇతి బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ భిక్షకాః స్నానం
నిత్యమేవం మూఢ్యాహ్నికం పూర్వోక్త విధినా కామ్యం నైమిత్తిక స్నానం చ
కుర్వన్తి. తత్తత్కాలే కుర్యుః.

ధౌతవస్త్రేణాఽఽచ్చాద్య పూర్వవదాచమ్య ప్రోక్ష్యాఽఽసీన
స్త్రీష్వాన్వ కృత ప్రాణాయామ స్నావిత్రిం జప్త్వాఽఽదిత్య
ముపతిష్ఠేత.

ఏవం స్నాత్వా తీరంగత్వా ధౌతవస్త్రేణాచ్చాద్య పూర్వవదాచమ్య వస్త్రం
అనిష్పద్య అన్యత్రవా భూమిం ప్రోక్ష్య గాయత్ర్యా ద్విరవోక్ష్య ఆసనే పూర్వ
వదాసీన స్త్రీష్వాన్వ కృత ప్రాణాయామః శతం దశాష్టావా సావిత్రిం జప్త్వాఽ
దిత్యం ఉద్వయం తమన ఇత్యుపతిష్ఠేత.

పక్షిణపాణినా తీర్ధేన బ్రాహ్మణ భూపత్యాదీ నైవేన్ద్ర నారా
యణాదీ నూస్యాదీం శ్చాఽఽర్షేణ విశ్వామిత్రాదీ నైవతృ
కేణ పిత్రాదీనద్భి స్తర్పయిత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్య
న్నిత్య మిషే తోర్విర్ణేత్వాది యథాక్రమం యజుస్సంహితా
మూద్యాం స్త్రీ ననువాకాన్వా స్వాధ్యాయం కుర్వీత. నైమి
త్తిక మృతచ్ఛ సత్యజ్ఞేత్వాది సూక్తాని చతుర్వేదాది మస్త్ర
న్వాఽప్యధీయాత.

పూర్వమవ్యక్త ముక్తత్వాదిదానీం సప్తకరణార్థం తీర్థక్రమేణ తర్పణవిధి

మాహ. దక్షిణపాణినేతి. బ్రాహ్మణ తీర్థేనాంగుష్ఠమూలేన పూర్వాభిముఖో భూపతిం తర్పయామిత్యేతదాదిః యేషాంతాన్ భూపత్యాది బ్రహ్మస్తాన్ తర్పయిత్వా దైవేన తీర్థేన కనిష్ఠికాంగులిమూలేన నారాయణాదీన్ నారాయణం తర్పయామిత్యాదీన్ వేదాం స్తర్పయామిత్యస్తాన్ కూప్యాదీన్ కూప్యాభ్యః స్వాహేత్యాదీన్ సర్వపైర్వోస్వాహేత్యస్తాంశ్చ ఉపవీతీ సాక్షతాభిరచ్చిస్తర్పయిత్వోదఙ్ముఖస్సన్ ఆర్ద్రేణ తీర్థేన సర్వాంగులి మూలాగ్రేణ నివీతీ విశ్వామిత్రాదీన్ విశ్వామిత్రం తర్పయామిత్యేతదాదీన్ సప్తర్షి వత్సీ స్తర్పయామిత్యేతదస్తాన్ భామదీంశ్చ తథా తర్పయిత్వా పైతృకేణ తీర్థేన ప్రాచీనావీతీ. పిత్రాదీ నూర్వ్యోదకాస్త ఇత్యాదీన్ దక్షిణాముఖః సతిలాచ్చిస్తర్పయేత్. ఏపం పూర్వోక్త మంత్రక్రమేజ్జైవ తత్తీర్థేన తర్పయిత్వా దక్షిణాభిముఖో దైవతీర్థేన యజ్ఞోపవీతీ భరణీభాను భౌమవారాదిషు యమాయ ధర్మ రాజాయ మృత్యునే చాస్తవాయశ్చ వైవస్వతాయ కాలాయ సర్వభూత క్షయాయశ్చ. ఔషంబరాయ నీలాయ దిద్దాయ వరమేష్మినే వృకోదరాయ చిత్రాయ చిత్రగుప్తాయతే నమః, ఇతి ప్రత్యేకం తిలమిశ్రోదకాంజలిం త్రిర్దద్వాదితి యమదక్షే దయో వదన్తి. ఏపం తర్పయిత్వా ప్రాచీనావీతీ యేకేదాస్మదితి స్నానవస్త్రం నిష్పీడ్య అచమ్య శుద్ధి దేశే దర్భానాస్తీర్య తదూర్ధ్వే బ్రాహ్మమాసనమాస్థాయ బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్యేతి సంకల్ప్య కరిష్యన్ కరిష్యమాణః నిత్యమిషేత్వోర్జేత్వాది యథా క్రమం తథా యథా రామం తథా యజుస్సంహితాం స్వాధ్యాయం కుర్వీత. అశక్తశ్చేత్రస్యఅద్యాన్ ఇషేత్వా యజ్ఞస్య శుస్తవ్యమితి త్రీసనువాకాన్వా స్వాధ్యాయం కుర్వీత. యదహర్నైమిత్తికం నిషేకాదికరణాదినం తదహ్ని పూర్వోక్తాన్ ముతంశ్చ సత్యం చేత్వాది ద్వాదశసూక్తా న్యసీయాత్. యవ్యాద్యైః త్రిభిరనువాకైరపి బ్రహ్మయజ్ఞం కర్తవ్యమశక్తశ్చేత్ చతుర్వేదాది మంత్రాన్ అగ్నిమీశే ఇషేత్వాఅగ్న ఆయాహి శన్నోదేవీ రిత్యేతాన్ చతురోవా మంత్రాన్వాప్యసీయాత్.

సర్వయజ్ఞానామాదిః బ్రహ్మయజ్ఞః.

౧౦౨

సర్వయజ్ఞానాం ద్వావింశతి సంస్థానామాదిః ప్రథమో బ్రహ్మయజ్ఞః.

తస్మా దుపనయన ప్రభృత్యేవ ద్విజైః కర్తవ్యః.

౧౦౩

తస్మాత్కరణాదుపనయన ప్రభృతి తదుపనయన కాలాదరచైవ ద్విజైః బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః.

నద్యాం తీర్థే దేవభాతే సరసి తటాకేవా సామాన్యే స్నానం కుర్యాత్. ౧౦౪

ఇదానీం సామాన్య స్నానమాహ. నద్యాం సముద్రగమిన్యామపివా అన్యసరిత్రో యేవా స్నాయాత్. తదభావే తీర్థే ఋషిజుష్ట*జలే దేవావాస సమీపజలేస్నాయాత్. తదభావే దేవభాతే అభాత జలాశయే దేవనిర్మిత జలాశయే స్నాయాత్. తదభావే సరసి కాసారే స్నాయాత్. తదసంభవే తటాకే స్నాయాత్. తదసంభవే సామాన్యే పల్వలాదా కూపేవా స్నానం కుర్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖండాః

అథ చతుర్దశః ఖండాః

పారక్యే స్నానవిధిః

పారక్యోదయే మృత్విక్షానృజ్ఞోచ్ఛ్లేషత్య స్నాయాత్. ౧౦౫
పరేణ్యుతం పారక్యం మనుష్య నిర్మిత తటాకాది తస్యోదకం తస్మిన్ పారక్య స్తోదకే యదిస్నానం తత్ర మృత్విండాన్ పంచమృత్కు బలానుద్ధృత్యగృహ్య బహిర్విక్షిప్య స్నాయాత్.

కూపస్నాన విధిః

కూపే త తీర్థే త్రిః కుంభేనాభిషించేత్. ౧౦౬

కూపే యది స్నానం త తీర్థే కూపన్య బాహ్యస్థలే త్రిః కృత్వః కుంభేన కూప జల ముద్ధృత్య విక్షిప్యాభిషించేత్. కుంభేనోద్ధృతాభిరద్భిః స్నాయాత్. కూప శబ్దేన పారక్యన్య ఘటాదికస్యాపి గ్రహణం యథా కూపే తదా ఘటోదకేపి త్రీన్ జలాంజలీన్ బహిర్విక్షిప్య విధివత్స్నాయాత్.

ఉచ్చిష్టో సగ్గోవా సస్నాయాత్. ౧౦౭

ఉచ్చిష్టః అకృత గౌరవాచమనః సగ్గః అవాసాః జలం ప్రవిశ్య సస్నాయాత్.

* ఋషిజుష్టం = ఋషులచే వాడబడినది.

ఆచార్యుః స్నాయాదిత్యర్థః. తథా జలే నిష్ఠివన మూత్ర పురీష రేతాంసి స విస్మ జేత్. వద్భ్యాం జలం స తాడయేదితి యోగీశ్వరః.

తథా సశయీత.

౧౦౮

యథా ఉచ్ఛిష్టో నగ్నోవా నస్నాయాత్ తథా సశయీత నర్వపేత్.

అతురోఽపు నాఽవగాహయేత్.

౧౦౯

అతురో వ్యాధిగ్రస్తో యద్యశక్తః అపు నావగాహేత అవగాహన స్నానం స కుర్యాత్. పూర్వోక్తవస్థంత్ర స్నానాదికం కుర్యాత్.

ఆతుర స్నాన విధిః

అతురస్య స్నానే నైమిత్తికే దశకృత్వోద్వి ద్విదశకృత్వోద్వి వా తవనాతురో జలేఽవగాహ్యఽఽచమ్య స్పృశేత్. ౧౧౦

అతురస్య నైమిత్తికే స్నానే ప్రోక్తే దశకృత్వోవా ద్విదశకృత్వోవా ఆతురం స్పృష్ట్యా అనాతురః స్పృష్టో బ్రాహ్మణో జలేఽవగాహ్య ఆచమ్య స్పృశేత్. ఆతురస్య స్పర్శనం కుర్యాత్.

తత స్సపూతో భవతి.

౧౧౧

తతస్తస్మాత్స ఆతురః పూతః కుద్దో భవతి.

భోజన విధిః

ద్వికాలం హోమాన్తే పాదౌ ప్రక్షాళ్యాఽఽచమ్యాఽఽసనే ప్రహ్లాజ్మఖగ ప్రత్యజ్మఖో వా సిత్వా చతురస్రోపలిప్తే మణ్డలే కుద్దం పాత్రం న్యసేత్. ౧౧౨

సంప్రతి భోజన విధిమాహ. ద్వికాలమితి. సాయంప్రాతర్హోమాన్తే పూర్వవ ద్విష్ణు పూజాం కృత్వా వైశ్వదేవం కృత్వా పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య అసనే పీఠే ప్రహ్లాజ్మఖః ప్రత్యజ్మఖోవాఽ సిత్వా గోమయేన చతురస్రోపలిప్తే మండపే స్థలే కుద్దమితి అభిన్నమనన్య భుక్తం కాంస్యం పాత్రం భస్మనా కుద్దంచా కుద్దమింద్యం పాలాశపద్మపత్ర వటార్క శ్వత్థ కుంభ శింకుత తోపిచార చదుదాది పాత్ర వర్జ్యం గృహస్థస్య వనస్థస్య వాస్యయోః పాలాశపద్మ పత్ర సహితం కుద్దం పత్రభాజనం వా ఏవం కుద్దం పాత్రం న్యసేత్.

తత్రానన్దం ప్రక్షిప్త తత్పూజయతి.

౧౧౩

తత్ర తస్మిన్ పాత్రే బద్ధమన్దం భోజ్యమన్దం ప్రక్షిప్తతదన్దం పూజయతి. అహమస్మిత్వన్న సూత్రేనాభి శంసతి.

ద్వాపదావేకంచా భూమో నిధాయ ప్రససన్నః ఋతంత్యా నత్యేన పరిషించా మీతి సాయంపరిషిజ్చతి "సాయంపరిషిజ్చతి" సత్యంత్యరేన పరిషిజ్చామీతి ప్రాతః.

౧౧౪

ద్వాపదావేకంచా భూమో నిధాయననే సమాసీనః ఋతంత్యా నత్యేన పరిషించా మీతి సాయంపరిషిజ్చతి దైవేన తీర్థేన పరిషించతి. తథా సత్యంత్యరేన పరిషించామీతి ప్రాతః పరిషిచ్య.

అమృతోపస్తరం మసీత్యా ధాపం పీత్యా విధినా ప్రాణా హుతీర్హుత్వానన్ద మినిద్దన్నశ్నాతి.

౧౧౫

అమృతోపస్తరం మసీత్యాధాపం దక్షిణ పాశినా పీత్యా ప్రసన్నో నిర్మలమనః విధినా హృద్యోరైస ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధానేన పంచప్రాణాహుతీః పాత్రం స్పృశనేపహుత్వా అన్నమనిదన్న కుత్సయన్ అశ్నాతి మోనీ భుంజీయాత్.

భుక్త్వా అమృతా పిదానమసీ త్యవగ పీత్యాఽఽచమ్యాఽఽ చామేత్.

౧౧౬

యతేష్టు బ్రహ్మచారి/ద్వాత్రింశత్కబలాన్గృహీ, /క్షోదశకబలాన్ వాసప్రస్థః/ అష్ట (క్షోదశ) కబలాన్ యతిః/పక్ష్యమాద ప్రకారేణ భుక్త్వా అమృతా పిదాన మసీత్యవగ పీత్వాపమ్య ముదల తోధనానస్తరం పునరాచామేత్. నిత్యక్షేమం భోక్తవ్యకాలం ఏహాయ సాయం ప్రాతర్భుంజీయాత్.

ఏకవాసా శ్శయాస స్త్రిష్టిన్నస్నాన జపహోమీ శుష్క హృద ఉదబ్బుధో వా నాశ్నాతి.

౧౧౭

ఏకవాసాః ఏకపస్త్యః పుత్రకస్త్రార్థ ప్రాప్యతోవాఽననే పాదారాధోవా వేష్టిత శిరావా బహిర్జానురూపా దామసాద స్పృష్టకరోవా నభుంజీత. శయాన స్త్రిష్టన్ అస్నానజపహోమీ అదాతాచ నభుంజీతి. శుష్కపాదోన్ద్రోపాదః అప్రక్షిశిత

పాణిపాదః (అ) పంచార్దో (న) భుంజీతేతి వచనాత్. ఉదఙ్మభోవా దక్షిణా ముఖోవా నిమిత్తంవినా నాశ్నాతి.

భిన్నసాత్రేన్నం పర్యుషితం శయానాసనోత్సర్జస్తం వా న భుంజీత. ౧౧౮

భిన్నం భగ్నం సచ్చిద్రం పాత్రం కాంస్యాది భోజనపాత్రం తస్మిన్ భిన్న పాత్రే నాశ్నాతి అన్నం పర్యుషితం పూర్వేద్యుః పక్వ మనాజ్య దధ్యక్త మోదనం నాశ్నీయాత్. శయనే వర్యంకా దావాసనే దాబులోహజాది పీఠేఉత్సంగే అంకే ఊహార్ద్యేన్నంపాత్రం తిష్ఠతీతి శయానాసనోత్సంగస్తం శయనస్థ మాసన స్థం వా పాత్రగతమన్నం న భుంజీత.

అజ్ఞానినాఽపి నపిదేత్.

౧౧౯

అంగులినాపి గృహీత్వా నపిదేత్. సోపాన త్తిష్ఠన్నకృతావమనః దక్షిణాభిముఖో వాఽస్యేన ఏకహస్తేన పాత్రముద్భృత్యవా నపిదేత్. ఇతితేచిత్.

ఉచ్చిష్టాద్యః

ఉచ్చిష్టోఽశుచ్యాఽఽశౌచి పతీతై స్సృష్టం సూతకే ప్రేతకే చాన్నం చ నాశ్నీయాత్. ౧౨౦

ఉచ్చిష్టం భుక్తశేష మన్యోచ్చిష్ట సిద్ధాన్నిత మన్నమనన్యం భక్ష్యంవా నాశ్నీయాత్. అశుచిరమేద్యాదిః. కాకత్వాది రకృత శౌచ ఉదర్యా సూతిరాద్యస్పృశ్య స్పృష్ట శ్చవా అశుచిః అశౌచీ సూతక ప్రేతకాశౌచాన్వితః పతితో మహాపాతకాది దోష దుష్టః అభిశస్తః తైః స్పృష్ట మహవ్యాశౌచివతితైః స్పృష్టమన్నంనాశ్నీయాత్. యద్యశ్చీయాదనశసం పంచగవ్యప్రాశసంవా కుర్యాత్. ఇతిరేచిత్. సూతకే ప్రేతకేవా గృహీన్నం నాశ్నీయాత్. చకారాన్నగ్నప్రచ్ఛాచన నవశ్రాద్ధాది మాసిరాద్యస్సంచనాశ్నీయాత్. యద్యశ్చీయాద్బాన్ద్రాయశ్చుతిరేచిత్. ప్రాజాపత్య మిత్యేకే. పాదకృచ్ఛమిత్యపరే స్నాత్వా సహస్ర సావిత్రిం జపేచిత్యన్యే. షోడశప్రాణాయామాన్వాచరేత్. సర్వత్ర పంచగవ్యప్రాశన పూర్వమితివచన్తి.

ఇతి చతుర్దశః ఖణ्डః.

అథ పంచదశః ఖణ్డః

రాత్రావభోజ్యం

తిలసక్తు దధి లాజించ రాత్రాప భక్ష్యమ్.

౧౨౧

సంప్రత్య భక్ష్య భోజ్యాది ద్రవ్య శుద్ధిమాహ. తిలసక్తు దధిలాజం ప్రత్యేకం రాత్రాప భక్ష్యమ్. చకరాద్ధర్మ్యానైర్ యుక్తంవా నైమిత్తికంవా భక్ష్యమిత్యేతే. ఆభోజ్యం

అన్నం పర్కుషిత మాజ్యేన దద్ధానా యుక్తం భోజ్యమ్.

పక్వపితం రాత్ర్యతీత మన్నమాజ్యేన దద్ధానా యుక్తం భోజ్యం భవతి.

క్రిమిరేశ కీటయుతం గవాఽఽఘ్రూతం పక్షిజగ్ధం చ, భస్మాద్భిః ప్రోక్షితం శుద్ధమ్.

౧౨౩

కృమిః పిషీలిరాదిః రేశః రోమాదిః కీటక శలభాదిః తైర్యుక్తం కృమికేశ కీట యుక్తం యాపక్కుషియితం కేశయుతం కీటయుతం వాన్నం తావన్యాత్ర మపొద్ధృత్య ప్రోక్ష్య ధుంతీయాత్. గావః పశుమహిషాశ్వాదయః తైరాఘ్రూతం పక్షిభిః రాకఘ్రూరాదిభిః జగ్ధంభక్షితమాఘ్రూతంవా పక్షిజగ్ధమన్నం తదుపరి కించి దపొద్ధృత్య భస్మాద్భిః ప్రోక్ష్య తత్రోక్షితం శుద్ధమన్నం భోజ్యం భవేత్. పక్షిజగ్ధమపిఘ్రూతం భక్ష్యమ్.

శబ్దరారాద్యుపహతే బహ్వన్నే తస్మిన్నురుషాశన మాత్రం తత్రైవోద్ధృత్యపశ్యపోహ్య పవమానస్సువర్జనః ఇతి భస్మజలైః ప్రోక్ష్య దర్శోల్కయా స్పర్శయిత్వా గృహీయాత్.

శాచరాకశ్చ ఆదిశబ్దేన కూద్రఖరగృధ్రాదయః తైరుపహతం భక్షిత మాఘ్రూతం స్పృష్టంవా తస్మిన్ శ్వకాకాద్యుపహతే బహ్వన్నే పురుషాశన మాత్రాధికే ద్విప్రస్థాతి లండుల వక్ష్యేవాన్నేవా తస్మిన్ పురుషాశనమాత్రం తత్రైవోద్ధృత్య పశ్యపోహ్య బహిర్విక్షిప్య పవమాన స్సువర్జన ఇత్యనువాకేన భస్మజలైః ప్రోక్ష్య దర్శోల్కయా ఉదృఢప్రోదహం ఇతి సుస్పర్శయిత్వా శుద్ధమన్నం భోజనార్థం గృహీయాత్.

ప్రసూతే - స్తర్దశాహే గోక్షీరం / సదైక శఫోష్ట్ర స్త్రీణాం
పయశ్చపలాణ్ణు కవ(క) లకున గుణ్ణనవిడ్డ మనుక్తంమత్స్యం
మాంసం చ పర్జనీయమ్. ౧౦౫

ప్రసూతే గోజాతే స్తర్దశాహే దశాహమధ్యే గోక్షీరం అధోజ్యం తదా మాహష
 మాజమావికాది క్షీరంచ పర్జనీయం సర్వదా సర్వకాలేష్వేక శఫా ఏకఋరా గజా
 శ్వ ఖరాదయ ఉష్ట్ర శ్చ స్త్రీయశ్చతాసామేక శఫోష్ట్ర స్త్రీణాం పయశ్చ క్షీరం
 పర్జనీయమ్ / మాండుం సుకందకం కవకం* రక్తవర్ష లకున, 'హరితవర్ణం
 గృజనం,' శ్వేతవర్ణమేతే లకున విశేషాః ఏతత్సర్వం పర్జనీయమ్. | విడ్డం విడ్వ
 రాహ మనుక్త మశాస్త్రోక్త మత్స్యం మాంసంచ పర్జనీయమ్. సర్వదా పరిత్యా
 జ్యమ్. ఔషధార్థం భక్షణీయమ్. అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్.

యజ్ఞ శిష్టం మాంసం భక్షణీయమ్. ౧౦౬

యజ్ఞ(వి) శిష్టపిత్తి యజ్ఞే పశుబన్ధాదౌ యజమాన ర్త్విజాం భక్షణార్థం హుతావశిష్టం
 తద్యజ్ఞ (వి) శిష్టం మాంసం భక్షణీయమ్.

ఉదక్యా స్పృష్టమన్నం శూద్రానులోమైః స్పృష్టం తేషా
మన్నం చ పర్జయేత్. ౧౦౭

ఉదక్యా స్పృష్టమన్నం శూద్రైరనులోమైః తదితరైః శూద్రానులోమైః స్పృష్ట
 మన్నంచ తేషాం శూద్రానులోమానా మన్నం స్వప్రాజార్థం (స్వప్రాజార్థం
 ర. ఖ.) ద్రాహ్మణైః పాచిత మప్యోదనం చకారాత్ ద్రాహ్మణామన్నం శూద్రా
 దీనామామంచ (పక్వంచ) (గ. ఖ.) పర్జయేత్.

స్వధర్మాను వర్తినాం శూద్రానులోమానామామం ఉధితస్య
సంగ్రాహ్యమ్. ౧౦౮

స్వధర్మానువర్తినాం స్వకులాచారయ్యుతైనాం శూద్రానులోమానాం పక్వం తండు
 లాదిరం ఉధితస్య తృప్తిడితస్య సంగ్రాహ్య ముపాదేయమ్.

* కవకః = కుక్కగొడుగు

సర్వేషాం ప్రతిలోమాస్తరాశ వ్రాత్యానా మామం పక్వం
చ జుధితోఽపి యత్నాన్నిగృహీయాత్. ౧౨౯

సర్వేషాం వక్ష్యమాణ లక్షణానాం ప్రతిలోమాస్తరాం వ్రాత్యానా మామం తండు
లాదికం పక్వమన్నాదికంచ జుధితోపి యత్నాన్నియమాత్ నగృహీయాత్.

త్రైస్సంవిష్టి సంమిశ్రం కరిషక్వం చ సన్త్యజతి. ౧౩౦

త్రైః ప్రతిలోమాస్తరాం వ్రాత్యైః స్పృష్టి సంమిశ్రం స్పర్శనయుక్తం పక్వ
మన్నాదికంచ సంత్యజతి.

నిత్యం శ్రుతి స్మృత్యుద్దితం కర్మ కుర్వన్మనోవాక్కాయ
కర్మభిశ్చైర్ధర్మం సమాచరతీతి విజ్ఞాయతే. ౧౩౧

నిత్యమహంహః శ్రుతిః వేదః స్మృతిః మన్వాదిః తాభ్యాముద్దిత ముక్తం శ్రుతి
స్మృత్యుద్దితం, శ్రుత్యుద్దితం యజ్ఞకర్మ, స్మృత్యుద్దితం స్మార్తకర్మ కుర్వన్
మనోవాక్కాయకర్మభిరీతి మానసేన కర్మణా అహింసాది చిత్తసం వాచికేన
వేద జప్తస్తోత్ర పఠనం, కాయితేన యాగాదిభిర్దేవతార్చా కరణమేవం నిత్యం
మనోవాక్కాయకర్మభిః శనైః క్రిమక్రమేణ ధర్మం సదాచారం సమాచరతీ
సమాచరతీతి దీప్సా ప్రకరణ సమాప్తే. (విఖనాః ప్రాహేత్య న్వయః. క.)

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజ్ఞే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే నవమ ప్రార్థ

వివరణే షష్ఠః పటలః

ఇతి పంచదశః ఖణ्डః

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశోప్తయం నవమోగతః

నవమః ప్రశ్నః సమాప్తః

అథ దశమః ప్రశ్నః

ప్రథమః ఖండాః

గృహస్థ ధర్మాః

గృహస్థాశ్రమీ ద్వే యజ్ఞోపవీతే వైణవం దణ్డం
కమండలుం చ ధారయేత్.

విప్రాద్యాశ్రమ ధర్మం చ ప్రభాష్యాథ ప్రభాష్యతే

విప్రాది వర్ణ ధర్మంచ రామం నత్వా మయాఘనా॥

ఇదానీం సామాన్యతో గృహస్థాశ్రమ ధర్మమాహ. గృహస్థాశ్రమీ ద్వేయజ్ఞోప
వీతే వైణవ ముపమవర్ణ సమవర్ణవా స కల్మషం* ద్విదండం కమండలం
చకారాదుపాస చ్చత్రే చ ధారయేత్.

స్నాత్వా సభార్యో గృహ్యగ్నౌ గార్హాణి కర్మాణ శ్శతా
గ్నిషు శ్రౌతాని కుర్యాత్.)

నిత్యం పూర్వవత్ స్నాత్వా సభార్యః గృహ్యగ్నిః స్మార్తాగ్ని ర్వివాహగ్నిః
తస్మిన్ గృహ్యగ్నౌ వాపాసనాగ్నౌ గృహ్యణి స్మార్తా న్యోపాసనాదీని పూర్వో
క్తాని కర్మాణి కుర్యాత్. శ్రౌతాగ్నిషు గార్హవత్యాదిషు శ్రౌతాని వక్ష్యమాణ విధి
నాగ్న్యై ధేయాదీని కర్మాణి కుర్యాత్.

సాయంచ హోమా నైఽతిథి నభ్యాగతా న్నాశయిత్వా
మితం ప్రాశ్య పత్న్యా శయిత.

ఏవం ప్రాతః కృత్వా సాయం చ సాయంకాలే చ పూర్వపద్ధోమం కృత్వా
హోమానై గృహమా గతానతిథి నభ్యాగతాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రాశయిత్వా యథా
శక్తి భోజయిత్వాఽవశిష్ట మన్నం మితం ద్వైత్రింశ త్కబలాన్ అల్పం వా
ప్రాశ్యాచమ్య శయ్యాయాం పత్న్యా సహశయిత.

* కల్మషం = నలుపురంగు కలది

ఆర్ద్రపాదః ప్రత్యగుత్తర శిరాశ్చ నస్వపితి. ౪

ఆర్ద్ర పాదస్సన్ ప్రత్యక్ శిరశ్చ ఉత్తర శిరశ్చ యస్య స ప్రత్యగుత్తరశిరాః
వకారాన్నగ్నః అకుచిర్వా సస్వపితి నిద్రాం న గచ్ఛేత్.

ఋతు రాత్రిషు స్వభార్యా ముపగచ్ఛేత్. ౫

ఋతురాత్రిషు ఋతుస్సాన దినా దూర్ధ్వం ద్వాదశసు షోడశసువా రాత్రిషు
భార్యా ముపగచ్ఛేత్. మైథునం కుర్యాత్. సర్వదేతి గౌతమః.

ఆదౌ త్రిరాత్ర మృతుమతీ గమన సహ^{౧౭}సన్య శయనాని
పరయేత్. ౬

ఆదౌ రజోదర్శనకాలాదారభ్య ప్రథమే త్రిరాత్రం తిస్రషు రాత్రిషు ఋతు
మత్యాః పుష్పిణ్యాగమనం మైథునం సహసనమేకాసనం సహశయన మేకశయన
మేతాని ఋతుమతీగమన సహసన శయనాని పరయేత్.

పరదారాన్న సజ్గచ్ఛేత్. ౭

పరదారాన్ పరస్త్రియం నసంగచ్ఛేత్.

పరదారగమనా దాయు శ్రీర్రబ్ధహృ పరచ్ఛసం వినశ్యతి రా

యస్యా దిత్యత ఆహ. పరదారగమనాత్ పరస్త్రి మైథునాత్ ఆత్మనః ఆయుః
శ్రీః బ్రహ్మపరచ్ఛసం చ నశ్యతి.

ధాత్యయా సహ నాశ్నాతి. ౮

ధాత్యయా సహ నాశ్నాతి.

అశ్నన్తి తాం జృంభమాణాం నగ్నంచ నావలోకయేత్. ౯

అశ్నన్తి చుంజమానాం తాం జృంభమాణాం నగ్నం వివస్త్రిం తాం భార్యాం
చ నావలోకయేత్. నేషేత.

అసత్యవాదం పర్జయతి. ౧౦

అసత్యవాద మన్యతకథనం పర్జయతి. వినా నిమిత్త మిత్యేతే.

అసత్యాత్పరం పాపం సత్యాత్పరో ధర్మశ్చ నాస్తి. ౧౧

యస్మాదిత్యత ఆహ. అసత్యాత్పర మధికం పాప మధర్మం సత్యాత్పర ముత్కృష్టం ధర్మం సుకృతంచ నాస్తి.

సర్వప్రాణి హితోఽద్రోహేణైవ జీవేత్.

౧౩

సర్వేషాం ప్రాణినాం హితం ప్రియమద్రోహో హింసాతేన సర్వప్రాణి హితోఽద్రోహేణ యద్వా సర్వప్రాణి హితస్సన్నద్రోహేణైవ జీవేత్. జీవన్ పాయాన్ భవేత్.

శుద్ధార్థవాన్కు సూలధాన్యః కుంభీధాన్యోఽశ్వస్త నికోవాన్యైత్.

౧౪

శుద్ధార్థవా ననింద్యర్జిత విత్తవాన్ స్యాత్. కుసూలః ధాన్య సంగ్రహణార్థం వేత్సాదినా కృతపాత్రం తత్పురణమాత్రం ధాన్యం యస్య కుసూల ధాన్యః వాస్యాత్. కుంభీకటాహః* ఖండ విశేషః తత్పురణమాత్రం ధాన్యం యస్య కుంభీధాన్యోవా స్యాత్. అశ్వస్తనిక¹ ఇతి అపరేద్యుర్మాత్ర సంగృహీతధాన్యః అశ్వస్తనికోవా స్యాత్. పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్పురః పరః శ్రేష్ఠః.

సామాన్య ధర్మాః

ద్విజాతిః పతితాస్త్య జాతా న్నస్పృశేత్.

౧౫

ద్విజాతిర్బ్రాహ్మణః పతితా మహాపాతకాది నిందితాః అస్త్యజాతా అనులోమ ప్రతిలోమాదయః తాన్ పతితాస్త్య జాతాన్ నస్పృశేత్.

ఉదయేఽస్తమయే చ సూర్యం నేక్షేత.

౧౬

సూర్యస్యోదయే చాస్తమయేచ కాలే సూర్యం నేక్షేత.

దేవ గురు విప్ర ఘృత క్షీర దధి మృత్తోయ సమిధర్బాఽగ్ని పనస్పతీ న్నవదక్షిణం గచ్ఛేత్.

౧౭

దేవాః విష్ణ్వాదయః గురవః పితౄదయః విప్రా బ్రాహ్మణాః ఘృత మాజ్య కుంభం క్షీరం సక్షీరకుంభం దధి నదధికుంభం మృద్వల్మీకాదితోయం సద్యాది

* కుంభీ = శ్రీలింగం, పంటపాత్ర

1 అశ్వస్తనిక = రేవటికి కావలసిన ధాన్యము సంపాదించువాడు.

జలాశయం సమిత్పలాశాదీధృం దర్శుః కుశాదిరగ్నిరాపాననాది పహిర్వనస్పతి
రశ్వత్వాది మహావృక్షః తాన్ దేవ గురు విప్ర ఘృతక్షీర దది మృత్తోయ సమిద్ధ
ర్భాగ్ని వనస్పతీన్ ప్రదక్షిణం యథా భవతి, తథా గచ్ఛేత్.

ఇతి ప్రథమః శ్లోః.

అథ ద్వితీయః ఖండాః

స్నాతక రాజ గురు శ్రేష్ఠ రోగి భారభృద స్తర్వత్సీనాం
పన్దాదేయః. ౧౮

స్నాతకః వ్రతీ రాజా మండలాధిపః గురుః పిత్రాది శ్రేష్ఠ ఇతి వయస్సాజ్ఞానేన
రర్మణావా పృథః ఉత్తమః నైష్ఠికోవనస్థః యత్కించాన్ య ఆత్మనో గర్
యాన్ రోగీ వ్యాధిగ్రస్తః ఆశక్తః భారభృత్కృష్టాది భారవాహకః అస్తర్వత్సీ
గర్భిణీస్త్రీ ఏకేషాం స్నాతకరాజ గురు శ్రేష్ఠ రోగి భార భృద స్తర్వత్సీనాం
మచ్యేయః కశ్చిద్వా మార్గేఽభిముఖ ఆగతః తస్యపంథా మార్గోదేయః. దాతవ్యః.

పాతాలర్క రశ్మిభిః పన్దాన శ్శుభ్యన్తి. ౧౯

రేన శుద్ధిః పన ఇత్యత ఆహ. వాతార్క రశ్మిభిః వాయుస్పర్శ సూర్యకిరణ
స్పర్శాభ్యాం పన్దానః మార్గాః శుద్ధ్యన్తి. శుద్ధా భవేయః.

పరస్యానన శయనాన్య దత్తాని నోపయుజ్జీత. ౨౦

పరస్యాన్యన్య ఆననం దారవాచికం శయనం మంచాదిర మేతాన్యానన శయనాని
అద ర్తాన్య సర్పితాని నోపయుంజీత నోపాదేయాత్. తథా పరస్యానన శయనాని
స్వయం నోపయుంజీత.

అద త్రైపూవయు త్రైపు స్వపుణ్య చతుర్ధాంశో జహాత్తి. ౨౧

తద్దోషమాహ. యద్య దత్రైపు యజమానే నార్పితేషు స్వయముపయుత్రే ష్వసు
భూతేషు సత్పు స్వపుణ్యస్య స్వసుకృతస్య చతుర్ధాంశః స్వపుణ్య చతుర్ధాంశః
జహాతి సశ్యేత్.

అన్యోపయుక్తాని వస్త్ర మాలోపాసచ్ఛతాణి నైవ
ధారయేత్. ౨౨

అన్యోపయుక్తాని పరధృతాని వస్త్ర మాలోపాసచ్ఛతాణి స్వయం నైవ
ధారయేత్.

అగ్నౌ పాదం న తాపయేత్. ౨౩

అగ్నౌ సర్వత్ర పాదం సతాపయేత్ నప్రతి తపేత్.

నై నం ముఖేన ధమేత్. ౨౪

ఏవ మగ్నిం ముఖేన వత్త్రేణ సాధనం వినా సధమేత్. నజ్వలయేత్. ధమన్యా
దినా ధమేత్.

న పాదేన స్పృశేత్. ౨౫

ఏవం పాదేన నస్పృశేత్.

అధః పాదతో నకుర్యాత్. ౨౬

ఏనమగ్ని మధోఽధస్తా త్పాదయోర్యథా స్యాత్తథాపాదతః పాదేనవా నకుర్యాత్.

అగ్నౌ పగ్నిం జలంవా దేవాలయేఽగ్నౌ జలేచ మూత్ర
పురీష పూయశోణిత రేత శ్లేష్మో చ్ఛిష్టాః నిషేషా
న్నప్రక్షిపేత్. ౨౭

అగ్నౌ నిమిత్తం వినాన్య మగ్నిం సర్వదా జలంవా నప్రక్షిపేత్. దేవాలయే
వాగ్నౌవా జలేచ మూత్రం ప్రస్రావః పురీషం విష్టాపూయం శ్వేతీభూత రక్తం
శోణితం రక్తం రేతశ్చక్రం శ్లేష్మ కఫాచి నిష్టేవనం ఉచ్ఛిష్టం ఛత్వోష్ణిత
మన్నాదిక మంగ నిషేషః శరీరోద్వర్తన మృత్ తాన్ మూత్రపురీష పూయ
శోణిత రేతశ్లేష్మోచ్ఛిష్టాంగ నిషేషాః నప్రక్షిపేత్. నవిస్పృశేత్.

నగ్నౌ పరస్త్రియం విణ్మూత్రేచ న పశ్యేత్. ౨౮

నగ్నౌ పరస్త్రియం చ విణ్మూత్రే విష్టా ప్రస్రవాచ న పశ్యేత్. నేక్షేత్.

ఉచ్ఛిష్టో దేవాఽర్క చస్త్రోగ్రహర్ష తారా న్నైక్షేత. ౨౯

ఉద్విష్టః అకృత శౌచాచమనస్సన్ దేవా విష్టు శివాదయః అర్కః చంద్రశ్చ
గ్రహ భౌమ ఋధాదయః ఋక్ష మన్విన్యాదయః తారా ఇతర సక్షత్రాణి తా దేవా
ర్క చంద్రగ్రహ సక్షత్ర తారాన్నేక్షేత.

దేవ గురు స్నాతక దీక్షిత రాజగో శ్రేష్ఠానాం ఛాయాం
నాక్రామతి. ౩౦

దేవ గురు స్నాతకా ఉపైః దీక్షితః కృతదీక్ష తంత్రః సోమయాజ్యాదిః రాజా
అభిషిక్తః గౌర్ధేనుః శ్రేష్ఠో జ్ఞానేన విద్యయా కర్మణా ఆశ్రమేజవా గరీయాన్.
ఏతేషాం దేవగురు స్నాతక దీక్షిత రాజగో శ్రేష్ఠానాం ఛాయాం ప్రతిబింబితం
భూమిం నాక్రామతి నోల్లంఘయేత్.

ఇన్ద్రి ధనుగ పరస్మై నదర్శయేత్. ౩౧

ఇన్ద్రి ధనురితి చాపాకారేణా న్దరిక్షే ప్రతిబింబిత రవికిరణకాన్తి మిన్ద్రి ధనురితి
పద ని. తదింద్ర ధనుః స్వయం దృష్ట్వా పరస్మై జనాయ నదర్శయేదితి.

న వదేత్. ౩౨

ఇన్ద్రి ధనురితి పరిస్మై నవదేత్. యది వదేత్ మణి ధనురితి వదేత్.

స్వ పస్తం నావ బోధయతి. ౩౩

స్వపస్తం నిద్రాం కుర్వస్తం నావబోధయతి నిద్రాభంగం నకుర్యాత్.

ఏకోఽఛాప్తనం న గచ్ఛేత్. ౩౪

ఏకః ఏకాక్ భిక్ష్యా అస్వానం విజనమాగ్నం న గచ్ఛేత్.

పరక్షేత్రే చరన్తిం గాం ధయన్తం వత్సం చ నవారయేత్. ౩౫

పరక్షేత్రే అవ్యస్య క్షేత్రే చరంతీం సస్యం భక్షయంతీం గాంచ ధయన్తం
స్వమాత్మస్తస్య పాసం కుర్వన్తం వత్సంచ నవారయేత్.

నైవాఽఽచక్షిత. ౩౬

తత్కర్తు రన్యస్యవా నైవా చక్షిత. నవారయతి నవదేత్.

జీర మలవాసా నస్యాత్. ౩౭

జీర్ణం హతం మలవత్ మాలిన్యాయుక్తం చ వాసో వస్త్రం యస్య జీర్ణమలవద్వాసో నస్యాత్.

ఇతి ద్వితీయః ఖండాః

అథ తృతీయః ఖండాః

అక్షైః క్రీడాం ప్రేత ధూమం బాలాఽతపం చ వర్జయేత్.

అక్షైః పావకైః క్రీడాం ద్యూతఖేలం చ ప్రేతధూమం దహ్యమాన శపధూమ స్పర్శనం చ బాలాతపం బాలార్క ప్రకాశ స్పర్శనం చ వర్జయేత్.

కేశరోమ తుషాఽఙ్గార కపాలాఽస్థి విఘ్నోత్త్ర పూయ శోణిత రేత శ్లేష్మోచ్ఛిష్టాన్నాధి తిష్ఠేత్.

శ్మశానదేశే కేశరోమ తుషాంగారకపాలాస్థి విఘ్నోత్త్ర పూయశోణితరేతః శ్లేష్మోచ్ఛిష్టాని నాధితిష్ఠేత. ఏతేష్యేకస్మిన్నపి నతిష్ఠేత్. తత్తత్సంయుక్త స్థలం నస్పృశేత్.

అమేధ్యలిప్తేఽగ్నే యావత్తల్లప గన్ధ మనశ్శుక్లాన స్యాత్తా వన్మృత్తోయై శ్శోధయేత్.

అమేధ్యలిప్తే విషాద్యకుద్ధాసులిప్తే అంగే శరీరావయవే సతి యావత్తస్యామేధ్య స్య లేపంచ గంధశ్చ మనశ్శుంకాచ తాస్తల్లప గంధమనశ్శుంకా నయ్యః తావత్త దంగం మృత్తోయై స్సమృదోదకేన శోధయేత్ ప్రజలయేత్.

పతితాఽన్త్యజ మూర్ధ్వాఽధార్మిక వై రిభిస్సార్థం నవనేత్.

పతితా మహాపాతకీనః అన్త్యజాఽమేచ్ఛాచయః మూర్ధ్వాః క్రోధినః అధార్మికాః ధర్మబుద్ధివర్జితాః వై రిణః శాత్రవాః తైః పతితాన్త్యజ మూర్ధ్వాఽధార్మిక వై రిభిః సార్థం కుత్రచిదేకత్ర నహ నవనేత్. సంభాషణమున నకుర్యాత్. యది కుర్యాత్తదా సుకృతీనః స్మరేత్. మేచ్ఛాకుచ్య ధార్మికైః సహ నసంభాషేత సరథాష్య పుణ్యకృతో మనసా ధ్యాయేదితి గౌతమ వచనాత్. బ్రాహ్మణేన చా సహ సంభాషితేతి.

ఉచ్చిష్టోఽశుచిర్వా దేవ గో విప్రాఽగ్ని న్నస్పృశేత్. ౪౦
ఉచ్చిష్టోఽశుచిర్వా భూత్వా దేవ గో విప్రాగ్నిన్ నస్పృశేత్.

దేవా న్యేదా న్నాజ గురు మాతా పితౄ నివిద్య ద్బ్రాహ్మణా
నా న్నావ మన్యేత. ౪౩

దేవాంశ్చ వేదంచ రాజగురుమాతృ పితౄంశ్చ విద్య ద్బ్రాహ్మణం వేదశాస్త్రే
విద్రాహ్మణంచ నావమన్యేత, న తిరస్కుర్యాత్.

న నిన్దేత్. ౪౪

న నిందేత్. న చూషయేత్.

అవమానా నిన్దక శ్చ వినశ్యతి. ౪౫

యస్మాదిత్యత లహ. అల్పం మన్యత ఇత్యవమన్తా సిందకశ్చ వినశ్యతి.

సర్వభూత కుతాన్సం తాడనం చ న కుర్వీత. ౪౬

సర్వ భూత కుతాన్సం సర్వప్రాణి గర్హణం తాడనం తేష్టా పీడనం న కుర్వీత.

గురుణా మాతా పితృభ్యాం తత్పితృత్రాద్యైః భ్రాతృ పితృ
భ్రాతృ మాతులాఽఽచార్యర్షిగాఽఽద్యై ర్వివాదం
నా చరేత్. ౪౭

గురుణా చ మాతృ పితృభ్యాం చ తత్పితృత్రాద్యైరితి పితామహో ప్రపితామహోద్యై
శ్చ మాతామహో మాతూః పితామహోద్యైశ్చ తత్తత్పత్నీభిశ్చ భ్రాతా జ్యేష్ఠభ్రాతా
చ పితృభ్రాతాచ మాతులాచార్యర్షిగాద్యైశ్చ అదిశద్దేన శ్వశుర తత్ పత్న్యాది
భిశ్చ సహవివాదం భర్తృసం పారుష్య వచనం నాచరేత్.

సర్వశుద్ధిషు పురుషస్యార్థ శుద్ధిః శ్రీశుద్ధి రన్నశుద్ధి శ్చ
శ్రేష్ఠతమా స్యాత్. ౪౮

సర్వశుద్ధిషు మధ్యే పురుషస్యార్థ శుద్ధి రప్రేయాదిః శ్రీశుద్ధి రవరశ్రీగమూది
రన్నశుద్ధి రనిందితాన్న భోజనాదిశ్చ శ్రేష్ఠతమా అత్యుత్తమా స్యాత్.

వస్త్రాణి శాకాది వత్ర పుష్పాదీని మూలఫలాని క్రముక నాళికేరాదీని ఫలాని
బహూని శాకములఫలాని చకరాత్ భావ్యతీల తండుల కార్వాన పరిణగుడ
త్రిఫల త్రికటురాదీని చ ప్రోక్షయతి.

అల్పాని జ్ఞానయేత్.

౫౩

అల్పాని చేచ్చాక మూలఫలాని జెలఁ

ఘృతాది కుద్దిః

ఘృతాదీని ద్రవ్యాణ్యు త్పాయోల్కయా దర్శయేత్. ౫౪
ఘృతాదీ నీత్యాది శబ్దేన క్షీర దధి తక్రతైల జైద్రాదీనిచ ద్రవ్యాణి ఉత్పాయ
పవిత్రేణోత్పవనం కృత్వా ఉల్కయా దర్శయేత్. పర్యగ్నిం
కుర్యాత్.

కాశేయా--వికాని అరుష్కరై రంశుపట్టాని శ్రీఫలైః శబ్ద
కుక్తి గో శృంగాణి సర్పపై స్సవారిభి ర్మృన్మయాని పునర్దా
హేన గృహం మార్జన్యోపలేపనాఽపేక్షై ర్భూమిం ఖననా
ఽన్య మృత్పూరణ గోవాసకాద్యై రాష్ట్ర నాద్యైశ్చ
భోధయేత్.

౫౫

కాశేయాని క్రిమిరోరోక్త తంతుమయాని వస్త్రాణి అవికాని అవిలోమ మయాని
కంబలాదీని అరుష్కరైః భల్లాతక్తిఫలై స్సహ జలేన శోధయేత్. అంశుపట్టాని
జైమాదీని వత్తవస్త్రాణి శ్రీఫలైః విల్వఫలై స్సవారిభిః శోధయేత్ శంఖాః కంబవః
శుక్తయా మార్జితాః కుర్త్యాదయః గోశృంగాణితి గజమహిష రురుప్రభృతి
శృంగదంతానామప్యవ లక్షణం. తానిశంఖ కుక్తి గోశృంగాణిచ సర్పపైః సవా
రిభిః శోధయేత్. మృజ్మయాని ఖాండాని పునర్దాహేన దర్పాదిభిః కృతదహనేన
శోధయేత్. గృహం మార్జన్యోపలేపన ముపలేపనం గోమయాలేపనం అపేక్షో
జలేన భూమ్యాది జలనమేతైః గృహం శోధయేత్. భూమిం భూతలం ఖనన
ముద్ధనన మన్య మృత్పూరణ మన్యద్దలాహృత మృత్త్వి పూరణం గోవాసకః
గోనివాసన మాదిశబ్దేన గోమూత్రలేపనం పర్యగ్ని కరణంచ ఏతైశ్చ మార్జనా
ద్యైశ్చ భూమిం శోధయేత్ కుద్దిం కుర్యాత్.

శుద్ధ నిర్ణయః

గోతృప్తికరం భూగతం తోయం దోషవిహీనం సుపూతమ్.

గోరేకస్యాః తృప్తిం విత్పపం కరోతీతి గోతృప్తికరం భూగతం భూమిష్ఠం తోయం దోషవిహీనం కృమిదుర్గంధాధి రహితం సుపూతమితి.

వాక్చస్తం వారి నిర్జిత్త మదృష్టమ్.

౫౭

శుద్ధ వాక్చస్తం వాక్చభం వారిజలం నిర్జిత్తం శుద్ధమపిన్వా గో తృప్తికరం భూగతం తోయం శుద్ధం దోషవిహీనం తోయం శుద్ధం సుపూతం తోయం శుద్ధం రుచిరం వారి శుద్ధం నిర్జిత్తం రజకటాతం వస్త్ర మనార్ద్రమపి శుద్ధం అదృష్ట మదృగ్గోచరం సర్వవదార్థం శుద్ధం శుద్ధమశుద్ధం వేత్త్యజ్ఞాతంచ సర్వదా శుద్ధమ్.

యోషిదాన్యం కారుహస్తః ప్రసారితపణ్ణం చ సర్వదా శుద్ధమ్.

౫౮

యోషిదాన్యం త్రీముఖం సర్వదా శుద్ధం పవిత్రం కారుహస్తః శిల్పికరః తత్కృత వస్త్రాద్యాహరణ రాలే శుద్ధః ప్రసారిత మావణగతం పణ్ణం పక్షార్థం ద్రవ్యం తత్రప్రసారిత పణ్ణమవకన్యం తైలవక్తవమితి కేచిత్. సర్వదా శుద్ధం పవిత్రమ్.

శకున్మృచ్చిష్ఠం ఫల మనిన్ద్యమ్.

౫౯

శకున్మృచ్చిష్ఠం పక్షి జగ్ధశేషం ఫలమామ్రాది సర్వ మనింద్యమ్.

మశక మక్షికాది లీనం తద్విప్రుషశ్చ నదూష్యాణి.

౬౦

మశకై ర్యక్షికై రాది శబ్దేన పిపీలిరాదిభిశ్చ లీనం విలగ్నం మశకమక్షికాది లీనం తద్ద్రవ్య మదూష్యం/విప్రుషః వేదబిందవః యద్వాతేషాం మశకాదీనాం విప్రుషో విహత తుషారాః తద్విప్రుషశ్చ నదూష్యాణి.

వాయ్వగ్ని సూర్య రశ్మిభి స్పృష్టం చ మేధ్యమ్.

౬౧

వాయ్వగ్ని సూర్య రశ్మిభిః స్పృష్టమితి వాయుస్పర్శ నార్హమగ్ని స్పర్శనార్హం సూర్యకరణ స్పర్శనార్హం సర్వం తత్తత్ స్పృష్టం మేధ్యం వాయు సూర్యరశ్మి స్పృష్ట తాళికోపదాన చిత్రరక్తాంబర మాంజిష్ఠాది చ మేధ్యం శుద్ధమ్.

అతురే బాలే పచనాలయే చ శౌచం న విచారణీయమ్. ౬౨

అతురే వ్యాధ్యాతురయుస్తే ఆతురకాలే బాలే శిశౌ పచనాలయే వాక్యస్థానే చకరా
స్తీర్నోత్సవే తీర్థయాత్రాయాం గ్రామదాహే వివాహే యాగకాలే చ శౌచం శుచి
త్వం స్మృష్టా స్మృప్తదోషం న విచారణీయమ్.

యథా శక్తి స్యాత్.

౬౩

గురు లాఘవ మచిన్త్యం యథా శక్తి యథా సంభవం శౌచం స్యాత్.

విఙ్మూత్రాధ్యాం బహ్వబో నరూష్యాః.

౬౪

విఙ్మూత్రాధ్యాం జలాన్తగతాధ్యామపి బహ్వబో వ నరూష్యాః వాపీ కూపాద్యల్ప
జలం విఙ్మూత్రా ద్యుపహతం చేత్తద్వ్యబోహ్య శతకుంభ జలమబోద్ధృత్య
పంచగవ్యం విక్షిప్య పుణ్యాహేనవా శుద్ధం స్యాత్. విఙ్మూత్రోపహతం కాం
స్యాది పాత్రం షడ్రాత్రం భూమౌ నిక్షిప్య పునః ఘర్షణేన శుద్ధం తదానీమేవ
తాపఘర్షణాదిభిః శుద్ధ మితి తేచిత్.

పరస్యాచచామత స్త్రోయబిందుభి ర్భూమానివత్కీర్ణతైః
పౌదస్పృష్టై రాచామయన్నాశుచిః స్యాత్.

౬౫

పరస్యాచమన (చామతః) ఆచమన తోయ బిందుభిః భూమౌ నివత్కీర్ణతైః
పౌదస్పృష్టైః యదశుచిత్వం తతస్తస్మాదాచామయన్ తత్ప్రక్షేళ్య పునరా
చమనం తుర్వన్ సప్తమాన్ శుచిః స్యాత్. శుద్ధో భవేత్. అన్యత్ర స్నానాదేవ
శుచిః స్యాదితి.

ఇతి శ్రీ బాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానన సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రకర్షార్థ
వివరణే ప్రథమః పటలః -

ఇతిః చతుర్థ ఖణ్డః.

పంచమః ఖణ్డః

వానప్రస్త ధర్మాః

నప్రప్తో నిత్యస్వాధ్యాయీ కుశేద్ధాదీ నగ్నైర్ధం శాత

మూల ఫలాదీ నశనార్థం చ శుచౌ జాతా నాహరేత్. ౬౬

సంప్రతి సామాన్యతో వాసప్రస్థ దర్శమాహ. వాసప్రస్థో నిత్యం స్వాధ్యాయ మధీతుం శీలమస్యేతి నిత్య స్వాధ్యాయా కుశేద్భావీ నేత్యాది శబ్దేన ఇంచనాస్యపి అగ్న్యర్థ మగ్నే హోమార్థం శాకమూలఫలాదీనీత్యాది శబ్దేన పై అప్రేషయంగు శ్యామాక సీవరాది తృణధాన్యాని చ అశనార్థమతిధ్యాది భోజనార్థంచ శుచౌ శుద్ధ ప్రదేశే జాతానాహరేత్.

అన్యాధీన మనోత్సృష్ట మశుచౌజాతం గోరసంచ వర్జయేత్.

అన్యాధీనం పరామర్శ మర్యోత్సృష్టం పరత్యక్త మశుచౌజాతం విశేష్యాదికం శాకమూల ఫలాదికంచ గోరసం తక్రంచ వర్జయేత్.

కృష్ణాం భూమిం నాక్రమామతి. ౬౭

కృష్ణాం నీత్యాకృత కర్షణాం భూమిం నాక్రమామతి. పద్భ్యం నాధిగచ్ఛేత్.

ధాన్య ధన సజ్చయం న కుర్వీత.

ధాన్య ధన సంపదయ మహన్యహని భోజనాదధికం ధాన్యార్థ సంక్రమాం న కుర్వీత.

వస్త్రం నాచ్ఛాదయేత్. ౭౦

వస్త్రం నాచ్ఛాదయేత్. వల్కల వాసాః స్యాత్

మధూక్తే తోయం మాంసోక్తే పైష్టికజ్ఞు గృహ్లాతి. ౭౧

యత్ర మధూక్తే తత్ర తోయం జలం, యత్ర మాంసోక్తే సతి తత్ర పైష్టిక మపూపాదికంచ ప్రతినిధిం గృహ్లాతి గృహ్టీయాత్.

సర్వభూతేషు దయాశు ససమః క్షాంత శుచి ర్నిరసూయక స్సుఖే నిస్పృహో మజ్జశ్యవానీర్హ్యై చారణ్యై పక్షిక్షుత్వాన్యై దీన్దంశకా న్నిర కృష్ణజాతాని కన్దమూల ఫలశాకాదీని చ త్యజన్వతా శ్రమశ్రమో నఖాని ధారయన్త్రికాల స్నానీ ధరాశయో వన్యైరేవ చరు పురోడాశాన్నిర్వపేత్.

సర్వభూతేషు సర్వప్రాణిషు దయాళుః కృపావాన్ సమః సమదర్శి జ్ఞాన్తః
 ఉమావాన్ శుచిః శుద్ధాత్మా నిర్గుతా అసూయా దోషారోపణ మతిత్యక్తాదయం
 నికసూయకః, సుఖే నిస్పృహః, వాంఛారహితః మాంగల్యవాన్ శుభగుణవాన్
 ఈర్ష్యాఽజ్ఞాన్తిః కార్పణ్యం చైన్యంతేన పర్జయం శీలమస్యేతి ఈర్ష్యా కార్పణ్య
 షడ్విమత్సాక్షినినాది శబ్దేన మృగాదీనపి దంశకాన్ ఖాదకాన్ నీరేణుహలేన కృష్ణే
 క్షేత్రే జాయంత్యతి సీరకృష్ణ జాతాని కంఠమూల ఫలశాకాదీని ఆదిశబ్దేన వ్రీహి
 యవ నీవరాదీని చ దాన్యాని త్యజన్ త్యాజ్యాని కుర్వన్ జటాశ్మశ్రురోమనభాని
 ఛారయేత్. న చాపయేత్. చకరాద్యల్కలాడిన మేఖలా దండాదీంశ్చ ఛారయేత్.
 త్రికాలం ప్రాతర్వధ్యం దినసాయంరాత్రేషు స్నాతుం శీలమస్యేతి త్రికాలస్నానీ
 ధరాయాం భూమ్యామేవ శేతజ్జతి ధరాశయః వన్యైః రందమూలాదీభిః శ్యామక
 నీవరాదిభిర్వా చరుపురోదాశాన్ తత్తద్దేవతాభ్యో నిర్వపేత్.

పలాణ్డాద్విదీన్నిర్యాసం శ్వేత వృన్తాకం 1 సునిషణ్ణకం
 2 శ్లేష్మాతకం వ్రజకలింగం 3 ఛత్రాకం శిగ్రు 4 భూస్తృణం
 5 కోవిదారం 6 మూలకం చ వర్జయతి. ౭౩

పూర్వోక్తాన్ పలాండ్వాదీన్ నిర్యాసం హింగుప్రభృతి శ్వేత వృన్తారం సుశ్వేత
 వార్తారం సునిషణ్ణకం వితున్నకం, శ్లేష్మాతకం శేలు ఫలిం వ్రజ కలింగం
 ఛత్రాకం పర్మీరాది స్థలజం శ్వేతఛత్రాకం రక్త ఛత్రాకం చ, శిగ్రుం సౌఖం
 జనం, భూస్తృణం మూల తృణకం, కోవిదారం చమరికం మూలకంచ వర్జ
 యతి. సభషియేత్.

మునే స్సర్వం మాంసం గోమాంస తుల్యమ్.

౭౪

మునేర్వసద్దస్య సర్వం మాంసం యజ్ఞరేషం వినా గోమాంసతుల్యమ్.

-
- 1 సునిషణ్ణకం, వితున్నకము : నీరుచెంచలిమొక్క
 - 2 శ్లేష్మాతకం, శేలు ఫలి : విరిగి 3 ఛత్రాకం : శుక్కుగొడుగు
 - 4 భూస్తృణం : చిప్పగడ్డి 4 కోవిదార, చమరికం : రక్తకాంచన చృత్తం
 - 5 మూలకం : ములంగి

ధాన్యామం సురాసమం భవతి.

౭౫

ధాన్యామం మారనాలకు సురాసమం మద్యతుల్యం భవతి.

పూర్వసభ్యేతాశనం పూర్వాచివసనాన్యాశ్వయుజే
మాసి త్యజతి.

౭౬

పూర్వసంచిత మశనం భోజనద్రవ్యం ధాన్యాది పూర్వసంచితాశనం పూర్వాచ్యా
చ్చాదనారం సంచితాని చృతాన్యపి వసనాని వస్త్రాణి ఆశ్వయుజేమాసి చార్తికేవా
మాసి పౌర్ణమాస్యాం త్యజతి. పునరన్య త్పుర్వవత్సంగృహ్యశనం వసనంచ
కుర్యాత్.

వేద వేదాంతేన ధ్యానయోగీ తపస్సమాచరతి.

౭౭

వేద ఉపనిషద్భాగాః వేదాంతం తదర్థ విచారశాస్త్రంతేన వేదవేదాంతేన ధ్యానం
పరమాత్మ చింతనం యోగః, జీవపరయోరైత్యం తావన్యేతి ధ్యానయోగీ
భూత్వా తపస్సమాచరతి.

అపత్నీకో నిరగ్నిరదారోఽనికేతనోపృక్షమూలే వసన్వనస్థా
శ్రమేషు గృహస్థానాం గృహేషువా ఖిణ్ణం ఖిక్షీత్వా అంబు
పార్యేషు కుద్ధే పర్ణే ప్రాణయాత్రామాత్ర మన్నం
భిక్షవదశ్చాతి.

౭౮

ఇదానీ మపత్నీక పసన్ధ చక్రమాహ. అపత్నీకో పసన్ధః నిరగ్నిః అనరగ్ని
రదారః ధార్యా రహితః అనికేతనః అష్టశాలాదికస్సన్ పృక్షమూలే పృక్ష
చ్చాయాసుపసన్ ఎనస్థాశ్రమేషు గృహస్థానాం గృహేషు పూర్వవచ్చిజ్ఞం ఖిక్షీ
త్వాఽర్చిత్వా అంబు పార్యేషు జలపార్యేషు త్రికాలం స్నానాది సర్వమచారం
కృత్వా ఖిక్షశనం కుద్ధే అనిచితే పర్ణే కదల్యాది పాత్రే ప్రాణయాత్రామాత్రం
ప్రాణావారమాత్రమన్నం భిక్షవద్యతివ అష్టోకబలాన్ చతుర్ధరాశీశ్చాతి.

శరీరం శోషయన్నుత్తర ముత్తరం తీవ్రం తపః కుర్యాత్.

శరీరం శోషయన్ దేహశోషణం కుర్వన్ ఉత్తర ముత్తర ముపయ్యమకాలం
తీవ్ర ముగ్రం తపః కుర్యాత్.

ఇతి పంచమః ఖణ్డః.

అథ షష్ఠః ఖండాః

భిక్షక ధర్మాః

భిక్షు స్నాన్నత్వా నిత్యం ప్రణవేనాఽఽత్మానం తర్పయేత్.

ఇదానీం సామాన్యతో భిక్షు ధర్మమాహ. భిక్షః యతిః స్నాన్నత్వా త్రిషవణ స్నానం కుర్యాత్. సంధ్యాదౌ స్నానమాచరేత్ “సంధ్యాం సమాధాయాత్మని సమాచరేది” త్యారుణ శ్రుతి చర్యనాత్ తస్మాన్నిత్యం ప్రాతర్మధ్యాహ్న సాయంకాలేషు స్నాన్నాచమ్య యది కుటీచకో బహుదకోవా సంధ్యావందనం కుర్యాత్. “సంధ్యాం స్వమాత్మానం ప్రజ్ఞయానుసంధత్తే యచ్ఛింతయేచ్ఛాయ మభివర్ధత ఇతి శ్రుతేః. హంస పరమహంసయోర్న సంధ్యావందనం ధ్యానమేవ సంధ్యోపాసనమితి టోధాయన పవనాత్. చతుర్థాం స్నానానంతరం ప్రణవేన ఆత్మానం పరం బ్రహ్మణం తర్పయేత్.

తేనైవ తం నమస్కుర్యాత్.

౮౧

తేనైవ ప్రణవేన తం పరమాత్మానం నమస్కుర్యాత్.

షడపరాన్రావణాయామా న్కృత్వా శతావరాం సావిత్రిం జప్త్వా సన్న్యా ముపాసీత.

౮౨

షడపరో జఘన్యో యేషాంతాన్ షడపరాన్ ప్రాణాయామాన్ కృత్వా శతావరాం శతా దహీనాం సావిత్రిం జప్త్వా పూర్వవత్సంధ్యాముపాసీత. కుటీచకన్య ప్రతి సంధ్యం దశాధిక సహస్రం బహుదకన్య ప్రతిసంధ్యం త్రయస్త్రింశదధిక త్రిశతోత్తర సహస్రత్రయం చ సావిత్రి జపః. హంసన్య చతుర్ధపాదం ప్రతి దశనం దశసహస్రం పరమహంసన్య ప్రత్యహం ప్రణవమేవ దశసహస్ర మత్యేకేవదన్తి.

అప్పవిత్రేణోత్పాతాభి రద్ధి రాచామేత్.

౮౩

అప్పవిత్రేణ వస్త్రేణోత్పాతాభిః కుద్ధాభిః అద్భిః పూర్వపదాచామేత్. ఆయం కుటీచక బహుదక విషయః.

కాషాయధారణం సర్వత్యాగం మైథునవర్జన మస్తైన్యాదీ
నస్యాచరేత్. ౮౪

కాషాయధారణం కాషాయ వస్త్రాచ్ఛాదనం కాషీనధారణం సర్వత్యాగం స్నాన
శౌచ ఖిజిద్యానవర్జ్యం సర్వకర్మ పరిత్యాగం మైథునవర్జ మస్తైన్య మచార్యమి
శబ్దేన ఆహింసాది యమాః తదేతాన్ అస్తైన్యాదీనప్యాచరేత్. ఆపిశబ్ద
స్పముచ్చయే.

అసహాయోఽనగ్ని రనికేతనో నిస్సంచయః సమ్మానాప
మానసమో వివాద క్రోధ లోభ మోహఽనృతపర్షి గ్రామా
ద్భూహిర్వి విత్తే మతే దేవాలయే వృక్షమూలేవా నివసేత్.

అసహాయ ఏకాకీ అనగ్ని రౌపాసనాది వహ్నిరహితః అనికేతనః అగృహ
వాసః నిస్సంచయః ధన దాన్యాది సంగ్రహవర్జీ సమ్మానం స్తోత్రాది బహుమాన
మవమానం దూషణాద్యవమతిః తయోః సమస్తైర్విః సమ్మానాపమాన సమః
వివాదో వాక్కులహః క్రోధః కోపః లోభః పిశుసతా మోహః ఆశా అనృత
మసత్య మేతాని వర్జితం శీలమస్యేతి వివాదక్రోధ లోభ మోహానృత పర్షిభూత్వా
గ్రామాద్భూహిః వివిత్తే జనరహితే దేశే కల్పితే మతే నిలయే వా దేవాలయే వా
వృక్షమూలే వా నివసేత్.

చాతుర్మాస్యాదన్యత్త్రై కాహాదూర్ధ్వ మేకస్మిన్దేశే సచ సేత్.

చాతుర్మాస్యాదితి. ప్రావృత్ శరదృతూ చాతుర్మాస్యం. త్రైతాపాథ ఐక్య ద్వాదశీ
పూరభ్య కా రికశుద్ధ ద్వాదశీ పర్యంతం చాతుర్మాస్యం తస్మాదన్యత్ర మాసిషు
ఏకాహా దూర్ధ్వమితి గ్రామే త్రిదినా దూర్ధ్వం సగరే పంచరాత్రా త్సప్తాహాద్వీ
ర్ధ్వం హీనగ్రామే ఏకాహాదూర్ధ్వ మేకస్మిన్ దేశే గ్రామే సగరేవా సచ సేత్
యదివసేత్ ప్రాయశ్చిత్తీ భవేత్.

వర్షా శర చ్చాతుర్మాస్య మేకత్త్రైవ పసేత్. ౮౫

చాతుర్మాస్య మాహ. వర్షాః ప్రావృత్పూర్వాచాతుర్మాస్యం చత్వారః
పక్షవా పక్షమాసా ఇతి శ్రుతేః. వర్షాన్వేకత్ర సంవిశేదితి స్మృతేశ్చ వర్ష
రౌ శరదృతౌచ వర్ష ర్తాపేవవా అష్టాథశుద్ధ ద్వాదశ్యాం పౌర్ణమాస్యాం

వా స్థానాభావే కృష్ణ పంచమ్యాం వ్యాసపూజాం వా కృత్వా తత్రసంకల్ప్య
 నివసేదితితేచిత్. ఉద్యదేతిచేత్ పూర్వవద్యావయిత్వా స్నాత్వా సాయం
 రాత్ర్యాంవా ప్రాణానాయమ్య వ్యాసపూజాం కరిష్యతి సంకల్ప్య గంధ
 పుష్పాద్భర్చన ద్రవ్య మిక్షు దండకదలీ ద్రాక్ష నాలికేరాది ఫలం నానా
 విధ భక్ష్యం కాషాయ కౌపీనాదికం గృహస్థైర్దత్తం సంభారం సంభృత్య
 గురూపదేశ మార్గేణాంగన్యాసాదికం కృత్వా వైష్ణవే పీఠే మధ్యేకృష్ణం
 తత్పరితః పూర్వాదిపంచాసుదేవ సంకర్షణ ప్రమ్యుమ్నానిరుద్ధాన్ పురుష
 సత్యామృతానిరుద్ధాన్వా భ్యర్చ్య కృష్ణ స్య దక్షిణేభాగే తథా మధ్యేవ్యాసం
 పరితః సుమస్తుతై మిని వె శంపాయన పైలవాన్ యద్వా స్వశాస్త్ర
 కర్తార మృషీం తచ్చిష్యాన్వాభ్యర్చ్య కృష్ణ స్య పురతో మధ్యే సనకం
 పరితః సనందన సనత్కుమార సనత్కుజాత సనాతనాభ్యర్చ్య కృష్ణస్య
 వామే మధ్యే బ్రహ్మణోఽపర నామధేయం సూత్రకర్తారం శ్రీ విభినసా
 చార్యం పరితః తచ్చిష్యాన్ భృగ్వత్రిమరీచి కశ్యపాన్ అపివా స్వశాస్త్ర
 కర్తారమాచార్యం తచ్చిష్యాన్వాభ్యర్చ్య కృష్ణ స్య పృష్ఠభాగే మధ్యేగురుం
 పరితః పరమగురు (ం) పరమేష్ఠి గురు (ం) పరావరగురు (ం) పరమా
 చార్య గురూన్ సంపూజ్య గురూనేవం దేవర్షి యోగ్యాచార్య గురు పంచ
 రాన్ తత్రన్మతానుసారేణాభ్యర్చ్య తత్పరితోష్ట దిక్పాలకాభ్యర్చ్య
 అథ విష్ణుశసరస్వతీ దుర్గాక్షేత్రపాలాన్ సర్వాన్ ప్రణవాది నమో నేన
 తత్రన్నామ్నా ఆవాహన పాద్యాచమన గంధపుష్పధూపదీపార్ఘ్య నైవే
 ద్యాస్త మభ్యర్చ్య సంగృహీత భక్ష్యఫలాదీన్నివేద్య కౌపీన కాషాయ
 ణోషాదీన్ పురతో (నిధాయ) గృహస్థో భక్త్యా భిక్షం వ్యాసబుద్ధ్యా గస్త
 పుష్పాదిభిః పూజయేత్. భిక్షః ప్రాణానాయమ్య స్థాస్యామశ్చతురో
 మాసానత్ర అసతి ప్రతిబంధక ఇతి సంకల్పయేత్. తద్గ్రామ వాసినో
 గృహస్థాసు యూయమత్ర సుఖేన నివసన్తు వయం యథాశక్తి శుభ్రా
 షాంకృత్వా కృతార్థతాం గమిష్యామ తిత్తుర్వా ప్రార్థనాపూర్వం యతిం

స్వగ్రామే స్థాపయేయః. ఏవం సంకల్పపూర్వం చాతుర్మాస్యమేకతైవ నివసేత్. చోరై రుపప్లుతే గ్రామే బ్రహ్మహాదియాషితే దుర్భిక్షే రాష్ట్రభంగేవా వర్షాస్వప్యాకుతం త్యజేత్. వార్షికాంశ్చతురో మాసానేకత్ర వివసేయపద్రవే తత్ స్థానం జహ్యదితి క్రమేణ ప్రాయశ్చిత్రం కుర్వాదితి శ్రుతేః యద్యనుపద్రవే యః స్థానం జహ్యత్తస్య ప్రాణాపత్యం కృచ్ఛమిత్యేకే. ప్రాయశ్చిత్రమ్. నదీం వా గ్రామసీమాం వా నలంఘయేత్. విస్తీర్ణే గ్రామే సీమాయాః క్రోశాచూర్వం నప్రజేత్. యది లంఘయే ద్రవ్యజేద్వా ప్రాణాయామశతం కృత్వా ప్రణవం నియుతం జపేత్.

త్రిదశే కాషాయాఽప్పవిత్రాదీనోజయిత్వా కథే వామ హస్తేన ధారయన్దక్షిణేన భిక్షపాత్రం గృహీత్వైకకాలే విప్రజ్ఞానం శుద్ధానాంగృహేషు వై శ్వదేవాన్తే భిక్షంచరేత్. త్రిదండం గోవాలిరోమకృత రజ్జానా వంచ నప్తన కృత్వోవా మూలే పరివేష్ట్య దృఢం బద్ధ్వా తస్మిన్ త్రిదండాగ్రే కాషాయం వస్త్రం మధ్యే ఆప్పవిత్రం ఆదిశబ్దేన మృద్ధగృహణీ శిక్యేవ తాన్ కాషాయాప్పవిత్రాదీన్ యోజయిత్వా దృఢ మాసజ్జ్య కంఠేవామస్కం (దేవా)దోపరి నిధాయ వామహస్తేన ధారయన్. బిభ్రాణః అత్యజన్శ్వాదీన్ అస్పర్శయన్ యది భగ్నేత్యాగే శ్వఖరాద్య స్పృశ్యస్పర్శనే ప్రాణాయామ శతమాచరేత్. భగ్నే పునః పూర్వవద్దండ మాహరేత్. దండ త్యాగే భగ్నే శ్వాది స్పృష్టే శతప్రాణాయామం చరేదితి బోధాయన వచనాత్. ఏవం పూర్వోక్త ముద్రాన్విత మేకదండం త్రిదండంవా ధారయన్ దక్షిణేన హస్తేన భిక్షపాత్రం శిక్యేనిధాయ గృహీత్వా ఏకకాలేఽహ్నః చతుర్థే విప్రజ్ఞానం శుద్ధానా మనిదితానాం కృతవై శ్వ దేవానాం గృహేషు వై శ్వదేవాన్తే భిక్షంచరేత్.

భూమౌ వీక్ష్య జంతూన్పురిహర న్పాదం న్యసేత్. ౮౯

భిక్షచరణకాలేఽన్యస్మిన్ కాలేచ భూమిం వీక్ష్య అశ్రజస్తవస్సన్తివా సపేతి. సవీక్ష్య యది జస్తవ స్తాన్ జంతూన్ పిపీలికాదీన్ ప్రాణినః పరిహరన్ యశ్ర జస్తవో నసన్తి తత్ర పాదం న్యసేత్ నిక్షిపేత్.

అధోముఖ స్తిష్ఠ నిశ్చిక్షా మాలిప్పేతః.

౯౦

అధో ముఖో నమ్రబిదాః స్థిరయ మనవీత్య గృహంకణే తిష్ఠన్ భిక్షం లిప్పేత ఆకాంక్షేత్.

ఇతి పద్మః ఖణ्डః

అథ సప్తమః ఖణ्डః

గోదోహన కాంక్షామాత్రం తదర్థం వా స్థిత్యా వ్రజేత్.

౯౧

గోదోహనకాంక్షామాత్రమితి. దోగ్ధయావతాకాలేన దేసుం దుహ్యతావత్కాల మాత్రం వా తదర్థం గోదోహన కాంక్షార్థంవా భిక్షార్థం స్థిత్యా భిక్షం వ్రతి గృహ్య వ్రజేత్. భిక్ష వ్రదతా భిక్షకస్య దక్షిణహస్తే జలం దత్వా భిక్షం దత్వా పునస్తస్యహస్తే జలం దద్యాత్.

అలాభేఽవమానేఽప్యఽవిషాదీ లభ్యే సంమానేఽప్యసన్తోషీ స్యాత్.

౯౨

భిక్షుభిక్షయో అలాభేపి అవమానేఽపజ్ఞేపి అవిషాదీ అభిన్నః అక్రోధీస్యాత్. లభ్యే భిక్షయః సంభవే సమ్మానేపి బహుమానేపి ఆసంతోషీ స్యాత్.

ద్రుతం విలంబితం వా సగచ్ఛేత్.

౯౩

ద్రుతం శీఘ్రం విలంబితమితి మందంవా సగచ్ఛేత్.

భిక్షా కాలాదన్యత్ర పరవేశ్యన గన్తవ్యమ్.

౯౪

భిక్షకాలాద్భిక్షన కాలాదన్యత్రావ్యస్థిన్ కాలే పరవేశ్య పరగృహం భిక్షః సగంతవ్యమ్. సప్రవేశ్యవ్యమ్.

భిక్షితుం క్రోశాదూర్ధ్వం న గచ్ఛేత్.

౯౫

భిక్షితుం భిక్షాదనం కర్తుం క్రోశాదితి క్రోశో యోజనస్య చతుర్థోధాగస్తస్మా క్రోశా దూర్ధ్వం న గచ్ఛేత్.

భిక్షం చరిత్యా తోయసార్యేష్వ ప్రజ్ఞాభిత పాణిపాచ ఆచమ్య
 “ఉదుత్యం” ఇత్యాదిత్యాయ “అతోదేవా” ఇతి విష్ణవే
 “బ్రహ్మజ్ఞానం” ఇతి బ్రహ్మణేచ భిక్షాగ్రం చత్వా
 “సర్వభూతేభ్య” ఇతి బలిం ప్రక్షిపేత్. ౯౬

ఏవం భిక్షాంచ చరిత్యా గ్రామాదృహః గత్వా తోయసార్యేష్వ భిక్షాం నిధాయ
 పూర్వవత్ప్రక్షాలిత పాణిపాదస్సన్ ఆచమ్య ఉద్యయం తమస ఇత్యాదిత్యాయచ
 అతోదేవా ఇతి మంత్రేణ విష్ణవే చ బ్రహ్మజ్ఞానమితి మంత్రేణ బ్రహ్మణే చ
 భిక్షాగ్రం కవిశమాత్రం గృహీత్వా ప్రత్యేకం క్రమేణ పూర్వముదకం తతో
 భిక్షాగ్రం పునరుదకందత్వా సర్వభూతేభ్యో బలింనిర్వపామీతి బలిం భూమ్యాం
 ప్రక్షిపేత్. అయం టటీచక బహుదక విషయః ఇతికేచిత్. పాచా ప్రక్షాళ్యా
 చమ్య త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ భారయిత్వా ధైర్యమోమితి వారిణా ప్రోక్ష్య
 వామేన పాత్రం స్పృష్ట్వా భుంజీయాత్. ఇతి బోధాయన వచనాత్.

ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధినాత్మ యజ్ఞం సంకల్ప్య ప్రాణయాత్రా
 యాత్రా మాత్ర మౌగ్ధా గ్రాసాన్వాశ్చీయాత్. ౧౭

పూర్వోక్తేన ప్రాణాగ్నిహోత్ర విధినాత్మ యజ్ఞం సంకల్ప్య ప్రాణయాత్రా
 ప్రాణాధార మాత్రం యథా మేదో వృద్ధిర్నజాయేత తథాశ్చీయాత్. యద్వా
 అష్టాగ్రాసాన్ కఠలాన్ వాశ్చీయాత్.

కామం నాశ్నాతి. ౧౮

కామం యచ్ఛేష్యం నాశ్నాతి. తథా శ్రూయతే. చతుర్వర్ణేషు భిక్షాచర్యామాచరేత్.
 పాణిపాత్రేశనం కుర్వాత్. ఔషధవదశ్చీయాత్. ప్రాణసంధారణార్థం యథామేదో
 వృద్ధిర్నజాయేత ఇతి కాషీతకీ శ్రుతిః. ఇమం పంచమహంస విషయమితికేచిత్.

పస్త్రీపూతం జలం పీత్వాచమ్యాచామతి. ౧౯

పస్త్రీపూతమితి. పస్త్రీణా వృవిత్రేణాన్యేన వా పూతం కుద్ధం పస్త్రీ పూతం
 జలం పీత్వాచమ్య పునరాచామతి. ఏవం ప్రతిదినం కృత్వా గ్రామాదృహిరేవ
 నివసేత్. అథ పరివ్రాదేకకాటీ పరివృతః ముండ్యదర పాత్ర్యరద్య నిరతః
 భిక్షాగ్రీ గ్రామం ప్రవిశేషితి మైత్రావయణీయ శ్రుతి దర్శనాత్.

నిన్దాఽక్రొశా న కుర్వీత.

౧౦౦

నిన్దా పరహిషణ మాక్రొశా జగుష్పా తా నిన్దాక్రొశా న కుర్వీత.

ఖంధూన్ జ్ఞాతీ స్సజ్జేత్.

౧౦౧

విన్దున్ స్వజనాన్ జ్ఞాతీన్ నపిందాన్ త్యజేత్. పుత్రాన్నభోజీ కుటీపక ఇతికేచిత్.

పంశ చారిత్రం తపశ్శృతం న వదేత్.

౧౦౨

పంశం స్వకులం చరిత్రం స్వకీయాచారం తపః మంత్రానుష్ఠానం శ్రుతమధి కృత వేదాస్త్రాది శ్రవణం చ పరస్మైవ వదేత్. సప్రాయాత్. శిష్యేభ్యః వేదాంతం పదేన్నాస్యదితికేచిత్ తత్ప్రతిపాదక శ్రుతి యుతా.

సంజ్ఞం త్యక్త్వా నియమ యమీ ప్రియం సత్యం వద స్సర్వ విభూతస్యాఽవిరోధీ సమస్సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరంబ్రహ్మ పశ్యన్ధారణాం ఛారయేత్. ౧౦౩

సంగం స్త్ర్యాది సంసర్గం త్యక్త్వా నియమయమీ పూర్వోక్త నియమయమో పేత స్సన్ ప్రియం సత్యమితియేత్ ప్రియం యత్సత్యం తద్వదన్ ప్రియమప్యసత్యం సత్యమప్రియం నపదన్ సత్యభూతస్య సర్వప్రాణినః అవిరోధీ అహింసారాసముః సర్వత్ర సమకోపశ్రవణాదః పదాధ్యాత్మరతః పూర్వోక్త యోగాభ్యాసపతః (రతః) ధ్యానేన యోగోస్మ్యేతి ధ్యానయోగీ నారాయణ ఏవ పరంబ్రహ్మ నారాయణ పరం బ్రహ్మవశ్యన్ పూర్వవదాత్మవి సందీక్ష్య (సంక్షిప్త్య) మాణః ధారణాం తదారంభ ధ్యానస్య ధారణామత్యని చారయేత్.

అక్షరం పరం బ్రహ్మాఽఽహోన్నతి “నారాయణ పరంబ్రహ్మ” ఇతి శ్రుతిః. ౧౦౪

సన్యాసస్య ఫలమాహ. అక్షరమితి ఏవం విధః సన్యాసీ అక్షరమనశ్వరం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మానం నారాయణమాహోన్నతి యాయాత్. అస్మిన్నర్థే శ్రుతి మాహ. నారాయణ పరంబ్రహ్మేతి శ్రుతిః ఇతి. నారాయణ పరంబ్రహ్మతత్వం నారాయణః పరః. నారాయణ పరోధ్యాతా ధ్యానం నారాయణః పర ఇత్యాది సోక్షరః పరమన్వరాడిత్యన్తా శ్రుతిః, కిం చ వేదాంత విజ్ఞాన సునిర్వితార్థః

సన్నాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వః, తేజస్వలోకేతు పరాస్తకాలే పరామృతా త్పరి ముష్యన్తి సర్వే. సకర్మకా నప్రజయా ధనేన త్యాగేనైతే అమృతత్వ మానకుః పరేణానరం నిహితం గుహయాం విభాజితే యద్యతయో విశస్తితి శ్రుతిః. త్రింశత్సూర్యాన్ త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్ఛ పరతః పరాన్ సద్యః స(న్నాసినో)న్నాసనాదేః సరకాత్త్రాయతే ద్విజ ఇతి స్మృతిః.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞియే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రకారః
వివరణే శృతియః పటం -

ఇతి సప్తమః ఖండాః.

ఆధాప్తమః ఖండాః

అనాహితాగ్నే మరణే కర్తవ్యమ్

సన్నాసినోఽనాహితాగ్నే ర్దేహం మృతంపుత్రోఽన్యోవా తృణైరస్తరీకృత్య శుద్ధై ర్రాప్తాణై ర్యస్త్రైణివా సన్నిధాయ సముద్రగాయాం నద్యాం తీరేవా నైకతేదేశే సృగాలాదిభి రస్పృశ్యం యథా తథాఽవటం ఖనతి. ౧౦౫

ఇదానీం ఖిక్షిత స్త్యేష్టి కర్మాహ. సన్నాసిన ఇతి. అనాహితాగ్నేః సన్నాసినః పృథం దేహం తస్యపుత్రోన్యో బ్రాహ్మణోవా తృణై ర్ద్రవైరంతరీ కృత్య దర్శుజ్జిర్మభ్యా దరైః కృతే శిశ్యే పృత్యవరోపేణే త్సృవా (చ్చా)నిధాయ శిశ్యం దారుణా బుద్ధ్యా శుద్ధైః పూతాత్మభిః బ్రాహ్మణై ర్వాహయేత్. యన్వాయంత్రేణ దోలాయంత్రేణివా రధేనవా బ్రాహ్మణాదిస్తం గ్రామం పృథక్షిణే కృత్య సముద్రగాం నదీం సన్నిధాయ పాప్రయేత్. సముద్రగామన్యా ఆధాపే నద్యాంవా తదభావే పుణ్యక్షేత్రే పుణ్యారణ్యేఽశ్వత్థమూలే చిల్వములేఽపి సన్నిధౌ దేవాలయ సమీపే గోషేవా శుద్ధ పృదేశే సముద్రగాయాం నద్యాం చుద్ధే తస్యాస్తీరేవా నైకతే నికతామయేదేశే స్థలేన్యత్రాప్తౌక్త పృదేశే సృగాలో జంబుకః ఆదిశబ్దేనశ్వకాదయః తైః సృగాలాదిభిః తచ్ఛరీర మస్పృశ్యం యథా భవతి. తథావటం తావన్మాత్రం ఖనతి. పురుషోద్బాహుమానం తదర్థ

ప్రమాణ మిత్యేకే వదన్తి. వ్యాహృత్యా తదవటం ప్రోక్ష్య తత్ర శమీపత్రాణి చూపంశ్చ ప్రణవేన దక్షిణాగ్రమాస్తరేదితి కేచిత్.

గాయత్ర్యా స్నాపయిత్వా తయాఽవతే తత్రాఽనయిత్వా శాయయిత్వా వా దక్షిణేహస్తే వైష్ణవైర్యన్త్రై స్త్రిదణ్డం సంన్యస్య సవ్యే “యదస్య హిరేరజస” ఇతి శిక్యమప్పచిత్రం చ ఉదరే సావిత్రిత్యా భిక్షాపాత్రం గుహ్యప్రదేశే “భూమి ర్భూమి” ఇతి కాషాయం మృద్ధహణీం కమణ్డలుం చ సంన్యస్య పిచధ్యాత్.

౧౦౬

తదవటపార్శ్వే తం యోగాననవదానయిత్వా గాయత్ర్యా స్నాపయేత్. ఆప్రోహిష్టాదిభిః గాయత్ర్యా పురుషసూక్తేన వా తమభిషేచ యేదితి కేచిత్. ఏవం స్నాపయిత్వా తయాగాయత్ర్యా తదవతే తం ప్రాజ్ఞాన ముదజ్ఞుఖం వా నిధాయ విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి తమానయిత్వా శాయయిత్వా వా దక్షిణేహస్తే వైష్ణవైర్యన్త్రైరతో దేవాదిభిః త్రిదండ మేకదండం వా సర్వతోమాంపాహీతి సంన్యస్య సవ్యే వామహస్తే యదస్యపారే రజస ఇతి శిక్యమప్పచిత్రంచ సంన్యస్య ఉదరే దక్షిప్రదేశే సావిత్రిత్యా భిక్షాపాత్రం సంన్యస్య గుహ్యే శిక్షప్రదేశే భూమిర్భూమి మంత్రాపృత్యా రాషాయం మృద్ధహణీం కమండలుం చ సంన్యస్య తదవటం సికతాభిరాపూర్య పిచధ్యాత్. సోనావృధివీ పవమాన ఇత్యుగ్భ్యా మప్పచిత్రమాస్యే నిధాయ ప్రత్యా ముంచామీతి మంత్రేణ వామహస్తే శిక్యం నిధాయ ఉద్ధృతః పాత్రం దేవయతానిత్యుచా భిక్షాపాత్రం కటిస్థలే నిధాయ ప్రజాపతేన త్వదేతానిత్యుచా సవ్యహస్తే కమండలుం నిదధ్యాత్. హున పరమ హంసానాం తత్తన్మస్త్రం జపేత్. హంసశ్శుచిషదితి తస్యహృదయే జప్త్వా బ్రహ్మజ్ఞానమితి తస్యమూర్ధానం స్పృశన్ జప్త్వా భూమిర్భూమి మగాన్మాతేతి తస్యమూలాధారే జప్త్వా ఇదం నిష్ఠుష్ఠీచేవదేతి ద్వాభ్యాం తస్య మూర్ధ్నియం కంచిన్నిదాయ చిద్యేత. పరోమాత్రమేతి మంత్రేణ అవజ్ఞై స్తస్య పరితః ఆపూర్య తతః సికతాభిః అన్యమృదావాపూర్య పిదాయ పురుష సూక్తేన చ తత్ స్థల మభిషుస్త్యై అతోదేవేతి మంత్రేణ (తం) హరింస్వరన్ ప్రజమ్య అగ్ని నాగ్నినేతి మంత్రేణ హోతారమభి మంత్రయేత్. అపివా ప్రణవేనైవ సర్వకర్మ

సమాచరేదితేచిద్వదన్తి. ఏవం గర్వం కృత్వా తుప్రేతం యథా సృగాలా
దయో సస్పృశన్తి తథా దృఢం విచద్యాత్.

తస్మిన్నస్మగలాదిభి స్సంప్రేక్షే తత్కర్తా పాపీయా న్భవతి.

తస్మిన్ సన్న్యాసిని ప్రేతే యద్యవత్సే సృగాలాదిభిః స్పృష్టే సతి తత్కర్తా
పుత్రోన్యోవా పాపీయాన్ పాపిన్తో భవతి.

ఆహితాగ్ని మరణే కర్తవ్యం

ఆహితాగ్నే రగ్నినాత్మ న్యారోప్య సన్న్యాసి నోమృతం
దేహం గాయత్ర్యాస్నాపయిత్వా పూర్వవద్వాహయిత్వా
శుద్ధే దేశే నిధాయ లాకికాగ్నౌ తదగ్నిన్ “ఉపాపరోహ”
ఇత్యవరోప్య “పవిత్రంతే” ఇతి ఘృతక్షీర మాసే ప్రక్షిప్య
పూర్వవత్త్రిదణ్డాదీ నివన్యన్య బ్రహ్మమేధేన పితృమేధేన
వాఽహితాగ్ని మున్త్రై స్తదగ్ని భిర్దహనమాచరతి. ౧౦౮

ఇదానీ మాహితాగ్ని సన్న్యాసి దహనవిధిమాహ. ఆహితాగ్నేరితి. ఆహితాగ్నేః
తస్యాగ్నిన్ గర్హపత్యాదీనాత్మని స్వహృదయే ఆరోప్య సన్న్యాసకాల ఏవ
యథావిధి సమారోపణం కృత్వా పశ్చాత్తాప్త భిక్షశ్రమస్యాహితాగ్నేః మృత
దేహం తత్పుత్రోన్యోవా తత్కర్తా వాహకాశ్చ స్నాత్వా తు మరణస్థానా ద్భ
హిర్నిత్వా గాయత్ర్యాపొహిష్ఠాదిభిః పురుషసూక్తేన చ స్నాపయిత్వా శుద్ధాంబుభిః
ఆభిషిచ్య పూర్వవత్ తృణైరంగీకృత్య శిక్త్యేనిధాయవా యుత్రేణవా శుద్ధే ద్రావ
హ్మణైః వాహయిత్వా సముద్రగామిన్యాది శుద్ధస్థలం గమయిత్వా తత్ర షుద్ధే దేశే
నిధాయ పూర్వావరం దక్షిణోత్తరంవా చితి మువనంకలన్య లాకికాగ్నిం శ్రోత్రి
యాగారాదాహృత్య తస్మిన్ లాకికాగ్నౌ తదగ్నిన్ తదాత్మగతాగ్ని సువాపరో
హేతి మంత్రేణ ప్రేతస్య దక్షిణహస్తే సమిధం నిధాయాభ్యుర్ముర్యుంత్రం
జప్త్యాఽవరోప్య తత్సమిధం తదగ్నౌ ప్రజ్వాల్యాధానవత్ విచజ్య తత్తదగ్నౌ
వాహితాగ్ని విధాన మున్త్రాన్ ఆజ్యేన యేనరేవచిత్ స్రువేణహుత్వా చిత్వాం
ప్రేతమారోప్య పవిత్రంతే వితతమితి మంత్రేణ ఘృతక్షీరం సమృతం క్షీ
రమాసే తత్ప్రేతస్య వత్త్రే ప్రక్షిప్య పూర్వవత్త్రిదండాదీ స్తత్తస్మంత్రేణ

తత్తత్ స్థానే విన్యస్య పూర్వవద్రుష్టమేధ విధిసా దహేత్. అథవా పితృ
మేధేన వా విధిసా ఆహితాగ్ని మంత్రైః పూర్వోక్తైరాహితాగ్నిదహనమంత్రైః
తదగ్నిభిః గార్హపత్యాదిభిరాధానక్రమేణ త్రేతాగ్నిభిః పంచాగ్నిభిర్వా పూర్వవ
దగ్నిం తత్తత్ స్థానే నిక్షిప్య దహనమాచరేత్. పాత్రచయనం వినాస్యత్సర్వ
మాహితాగ్నివత్కుర్యాత్. పాత్రాణామథావాత్. అపిచ దహనసూత్రమేవచ
కుర్యాత్. ఇదం కుటీచకస్య బహూదకస్యవా విషయ మిత్యేకే వదంతి.

తయో రాశాచోదకబలి పిణ్డ దానై కోద్దిష్టాదీన్నైవ కుర్యాత్.

అనయో రాహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః సన్న్యాసిన్ః సంస్కర్తాదేః పూర్వ
మాశౌచ ముదకం తిలోదకం బలిః సాయం ప్రాతర్బలిః పిండాశ్చతేషాం దానం
బలిదాన మేకోద్దిష్టం చ ఆవిశద్దేన షోడశ్కోద్దిష్ట శ్రాద్ధాని నిత్యశ్రాద్ధ సపిండీ
కరణానిచ తానాశౌచోదక బలిదానైకోద్దిష్టాదీన్ నైవ కుర్యాత్.

నారాయణ బలిం కరోతి.

౧౧౦

కిం త్విత్యత ఆహ. సపిండీకరణస్థానే ద్వాదశాహే వక్ష్యమాణవన్నారాయణ
బలిం కరోతి.

**తద్వహనం ఖనిత్వా పిఛానం దహనం నారాయణబలిం వా
యః కుర్యాత్ స్రోశ్వ మేధఫలం సమాప్నుయాత్.** ౧౧౧

దహనం వహనాదిరస్తుః కిం ఫల మిత్యత ఆహ. తస్య సన్న్యాసిన్ః శరీరస్య
వహనం భరణం తద్వహనం వా అవదం ఖనిత్వా వా తత్పిఛానం వా తస్య
దహనంవా నారాయణ బలింవా యః కుర్యాత్సమనశ్వమేధ ఫలమాప్నుయాత్.

ఇత్యష్టమః ఖణ్డః

అథ నవమః ఖణ్డః

నారాయణ బలిః

అథ నారాయణ బలిమ్.

౧౧౨

ఇదానీం నారాయణ బలిమహా. నారాయణాయ పరమాత్మనే శ్రీ విష్ణవే మోక్ష

ప్రదానార్థం బలిరీయ తేఽస్మిన్ ఇతి నారాయణబలిః తం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి
వాక్యశేషః.

నారాయణాదేవ సర్వార్థ సిద్ధి రితి బ్రాహ్మణాద్యైర్నరైర్వత
స్యాఽత్మఘాతినో రజ్ఞు శస్త్రోదకాశని దంష్ట్రీ పశుసర్పా
దిభి స్సర్వ పాపమృతస్యాఽదాహ్యనామన్యేషాం భిక్షౌశ్చై
కా దశదినా దూర్ధ్వం మహాసాతదినాం పఞ్చానాం ద్వాదశ
సంవత్సరాదూర్ధ్వం సపిండికరణస్థానే మృతకార్థ మపరపక్షే
ద్వాదశ్యాం శ్రవణే వా కరోతి.

౧౧౩

నారాయణాదేవ నారాయణ స్మరణాదేవ నారాయణబలేరేవ సర్వస్యార్థస్య
ప్రాయశ్చిత్తాదేః ధర్మార్థకామ మోక్షదేశ్చ ప్రయోజనస్య సిద్ధిః ప్రాప్తి
స్సర్వార్థ సిద్ధిరితి శ్రుతి స్మృతిషు విజ్ఞాయతే ఇతిశేషః తస్మాత్ప్రాయ
శ్చిత్తార్థో మోక్షార్థశ్చ నారాయణబలిః కర్తవ్యః. కేషామిత్యత ఆహ.
బ్రాహ్మణాద్యైః చండాలానైర్నరైః మనుష్యైరిహ తస్య మృతస్య చ
ఆత్మానం స్వయమేవ రజ్ఞు శస్త్ర విషాదిభిః హంతుం శీలమన్యేత్యాత్మ
ఘాతినశ్చ రజ్ఞు శస్త్రోదకాశని దంష్ట్రీ పశుసర్పాదిభిరితి ఆదిశబ్దేన విష
వృక్షదవాగ్ని భృగువతన వ్యభిచార వ్యర్థప్రాయోపవేశనాదిభిశ్చవా
పాపేనాత్మనో దోషేణ మృతస్తస్య పాప మృతస్య చ అదాహ్యనా
మదహనార్థాణా మన్యేషాం శిశ్వాదీనాం పూర్వోక్తానా మదాహ్యనాంచ
శరీరమమంత్రకం కూడైర్వాదాహయిత్వా తత్కర్తృ తత్తదర్హం పరిష
దుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమే చరిత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వ మిత్యత్ర విషయ
విభాగః కర్తవ్యః ప్రమాదాదజ్ఞానాద్వా (పాప) దుర్మరణానాం దశహే
తీతే తత్ప్రాయశ్చిత్తానే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థమాదౌ నారాయణ బలి
కృత్వా పశ్చాత్తుపన్దహన ప్రభృతి శ్రాద్ధం కుర్యాత్. అన్యేషాం దుర్మ
రణ గతానాం తద్దోషస్య గౌరవం లాఘవం విచిన్త్య మానే త్రిమాసే

పణ్మానే వత్సరేవాతీతే తత్తద్దోషానుగుణేన పర్షదుక్త ప్రాయశ్చిత్తా
 చరణాస్తే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలిం కృత్వా ఆకృతి దహ
 నాది సర్వం సంస్కరణాంతం పూర్వవత్ కుర్యాత్. పూర్వోత్తానాచదా
 హ్మనాం శిక్షానాం పాపమృతానాం నైష్ఠికానుమన్యానాం వా బ్రహ్మచారి
 ణాం దహనానర్హాణాం భిక్షానుమన్యేషాంచ తత్తద్విధానేన దహనద్యేతో
 ద్విష్టానం కృత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వం ద్వాదశేహని సంపిండికరణస్థానే
 నారాయణబలిం కుర్యాత్. అన్యేషాం భిక్షాణాం ముముక్షుణాం యోగినాం
 చ పూర్వవత్ ఖననాదిసర్వం కృత్వా ఏకాదశదినాదూర్ధ్వే సంపిండికరణ
 స్థానే నారాయణబలిం కుర్యాత్ ఇతి. మహాన్తి పాతకాని బ్రహ్మహత్యా
 దీని యేషాతే మహాపాతకినః తేషాం మహాపాతకీనాం పంచానామితి
 బ్రహ్మఘ్నః, సురాపః, సువర్ణస్తేయీ, గురుతల్పగః, తత్సంయోగీచ
 ఏతేషాం పంచానాం మహాపాతకీనా మకృత ప్రాయశ్చిత్తానాం మరణే
 తచ్చరీరం చూర్ధైర్దావాగ్నినా దహయిత్వా తత్కర్తా ద్వాదశాబ్దిపర్యంతం
 తత్తదనుగుణేన పర్షదుక్త ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా ద్వాదశ సంవత్సరా
 దూర్ధ్వే సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలిం కృత్వా పశ్చాదాకృతి
 దహనాది సంపిండికరణాంతం శ్రాద్ధం కుర్యాత్. అనపత్యానాం మహా
 పాతకీనా మన్యేషాం ముముక్షుణాంచ పిండికరణస్థానే నారాయణబలిం
 కుర్యాత్. ద్వాదశ సంవత్సరాదూర్ధ్వ మిత్యత్రాపి విషయవిభాగః కర్త
 వ్యః, బ్రహ్మఘ్నస్య ద్వాదశ సంవత్సరాదుపరి సురావశ్య సంవత్సరా
 దూర్ధ్వం స్తేనస్యాపి ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వ మిక్యేకే. సర్వేషాం తత్తదుక్త
 ప్రాయశ్చిత్తం చరిత్వా నారాయణ బలిం కృత్వా తతః పూర్వోక్తవత్
 శ్రాద్ధం కుర్యాత్. తద్యధేతిచేత్. యస్తు జ్ఞానతః చండాల శ్వసర్ప పశు
 దంష్ట్రీ విద్యుద్భుగుపాత బ్రాహ్మణాదివహ్ని విషోద్భవస్య జలసాహస
 చోర రజస్సెలాది వ్యాఘ్ర వరాహ పశ్వాదిపాత శస్త్రాగ్రతపక్షి తృష్ణాది
 విమిత్త కయామృతః సః పుత్రాదికృత పంచదశ ప్రాణాపత్య కృచ్ఛా

చరణాద్వా చాంద్రాయణ కృచ్ఛాతి కృచ్ఛా చరణాద్వా కాలశ క్షయ్య
 పేక్షయా కుద్వ్యతి. యశ్యస్త్రితపతనం కృత్వాఽఽత్పానం ఘాతయేత్.
 తస్యాత్మఘాతినః ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాణాపత్య శతత్రయమితి వశిష్ఠః.
 విషోద్బంధన శస్త్రాద్వైరాత్మఘాతం కుర్వన్ యోయది టీనేత్. తస్య
 ప్రాణాపత్యమేకం గోమిథునంచ ప్రాయశ్చిత్తమితి వశిష్ఠః. పురో
 త్తానా మజ్జానాత్ ప్రమాదాత్ప్రాప్త దుర్మరణానాం దేశకాల శక్త్యపే
 క్షయా ప్రత్యేకం ప్రాణాపత్య కృచ్ఛత్రయం ప్రాయశ్చిత్తమితి వశిష్ఠ
 ప్రభృతయో వదన్తి. బ్రహ్మహామద్యకామతో రహస్యచేత్ త్రిరాత్రో
 పోషితో జలమధ్యే స్రుతిదినం శ్రీరావ ర్త్యాఘ్న మ్షణం ఋతంచ సత్యం
 చేతి జప్త్వానే పయస్విన్ గోదానాచ్ఛుద్యతే. గోదానాశ రోయది షోడశ
 ప్రాణాయామా కృత్వా కుద్వ్యతి. కామతో బ్రహ్మహా త్రిదినముపోష్య
 తదనే నిశాయాం తోయేఽఽస్థిత్యా లాకికాగ్నో లోమభ్యః స్వాహేత్యష్ట
 మంత్రాన్ ద్విశతా (చింత్యా). హుతీరాజ్యేనహుత్వా గోదానాచ్ఛుద్యతి.
 అజ్ఞానత ససకృష్ణార్త ద్రాహ్మణహననే త్రింశత్ప్రాణామూమానఘ్న
 ణంచ జపేత్ కువ్యతి. కామతః శ్రోత్రియావార్య సవనస్థాదిహననే
 గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవా దిశంగత్వా స్నాత్వా కువీరార్చ్య వత్తః ఉద
 రాస్తః స్పండిల మువలివ్య పూతపాణినా సకృదభిమృశ్య ముముఖ¹ మఘ
 మదీయానః త్రిసంధ్యాసు ప్రతికాలం శతాహుతీరాజ్యేనహుత్వా నక్షత్రేఽఽ
 దృష్టేషు పునరేకవింశతిరాత్రం ప్రసృతిమాత్రం యావకం పీత్వా శ్రో
 త్రియాది వద్విషయ పాపాన్ముచ్యతే. అపివా² పరాకత్రయం కుర్యాత్.
 గుణరహిత బ్రాహ్మణవదే అనుగ్రహేవా గ్రామాత్ప్రాచీ ముదీచీం వా

1 అఘం : అఘమర్షణసూక్తం; అధీయానః : ఉచ్చరన్.

2 పరాక : పుం॥ వరం ఆకమ్ దుఃఖం ఉపవాసాది జన్య శారీరవా క్లేబోయత్ర
 యస్మాత్ వా. వన్నెండు రోజులు భోజనరహితముగానుండు ప్రాయశ్చిత్త
 రూపమైన ఒక కృచ్ఛవ్రతము.

గత్వా సాత్త్వికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అమమర్షణ మత్రః అష్టసహస్రాహూతీ
 ర్ముత్వా విశుద్ధ్యతి. ప్రకాశవిషయే పునరనుగ్రహకాదేస్తు తద్దోషాను
 సారేణ ప్రాయశ్చిత్తం కల్పనీయమ్. ఆద్యధేతిచేత్. అనుగ్రహకో
 యత్రాపయశ్చిత్తార్థం పురుషమనుగృహ్యతి తత్రాపయశ్చిత్తః పాదేన
 కుర్యాత్. ప్రయోజకోయత్రాపయశ్చిత్తార్థం ప్రయోజయతి. తత్రాపయశ్చి
 త్తార్థంకుర్యాత్. అనుమనం పునఃసార్థపాదం నిమిత్తపాదమితి సర్వేషు
 ప్రాయశ్చిత్తేషు తుల్యం విజానీయాత్. తద్ధేతిచేత్. ద్వాదశవార్షికేవ్రతే
 క్రమేణ నవవార్షికం షడ్వార్షికం త్రైవార్షికమితి సుమంతు మన్వాదయో
 వదన్తి. అత్యర్థం నిర్గుణో విప్రోహ్యన్వర్థం నిర్గుణోఽపి సంవత్సర
 క్రయం కుర్యాన్నరః కృచ్ఛక్రయం విశుద్ధయే? ఇత్యేవం పైతీనస్య
 తానాం హస్తీ అనుమస్తవదేహాష్ట్రాన్ సంప్రతిపాదక ప్రోత్సాహక
 సహాయక మార్గోపదేశికాశ్రయ శత్రుదాతృ భర్తదాతృ ఉపేక్షక శక్తి
 మద్గోష వత్త్రానుమోదక కార్యకారిత్యేషాం క్రమేణ కల్పయేత్. యథా
 సగుణ నిర్గుణో హస్తాసౌ త్రిరాత్ర ముపవసే దప్సంతిష్ఠన్ అమమర్షణం
 త్రిజ్ఞపేదితికేచిత్. కామతో బ్రహ్మఘ్నస్తు ద్వాదశాబ్దం తత్కాలేన భిజ్ఞం
 సప్తపంచాగారేషువా పాపాన్ ప్రఖ్యాపయన్ భిజ్ఞానం కృత్వా ఛత్రో
 పానదర్పిణ సుర్వతీర్ధేషు తపోవనేషు సంచరన్ ద్వాదశాబ్దే సంపూర్ణ
 కృచ్ఛం మహావ్రతం చరిత్వా ప్రత్యాగజ్య స్వగృహే సహస్ర శతంవా
 బ్రాహ్మణభోజనం కుర్యాదితి యమః. గాయత్రీం యోజపేత్కృటిం
 బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతీతివిశ్వామిత్రః. యద్వామండలం హవిష్యాశీ
 నిరశనోవా పవమానజపాత్ బ్రహ్మహత్యాదిభిః యా విశుద్ధ్యతీతి వశిష్ఠ
 సంవరౌ. యద్వా శ్ర్యహముపోషితః చతుర్వింశతి మతస్నాన విధానేన
 కుర్యాత్. త్రిమధుః త్రిసుపర్ణంచ సాచికేతత్రయం తథా వారాయణం
 జపేత్సర్వం ముచ్యతే బ్రహ్మహాత్యహ. తుశబ్దాత్ శతకుద్ర మేకాదశ
 కుద్రం వా బహుప్రతిష్ఠేత్యేతావదనువాకోవా బ్రహ్మహాజపేత్. తద్వి

కుద్ధయే ఆజ్యం వా జుహూమాత్. అదర్శణ సంహితాం వా జపేత్. అకామాదః సకృత్ప్రేష్టకాం సురాంఽపిజేత్. సత్రిరాత్ర ముపోష్య యద్దే వా దేవ హేదన మిత్యాభిర్మనై చత్వారింశత్ ఘృతాహుతీర్హుత్వా విశుద్ధ్యతి. ఏతదేవ గౌడీ* మాదీన్ పానేపి త్రిరాత్ర ముపోషితో భూత్వా కూశ్మాండ హోమేన కుద్ధ్యతి. హోమాశక్తౌ మాసం ప్రతిదినం షోడశ సంఖ్యావృత్త్యా అపనః శోకుచదఘం ప్రతిస్తోమేభి ఋషసం వశిష్ఠా షహితృణాషవోస్తు ఏతోన్విద్రం ప్రవామేత్యే తేషామన్య తమన్య జపాచ్ఛుద్ధ్యతి. జ్ఞానకృతం చేత్సంవత్సరం ప్రతిదినం దేవకృతోపయజన మసీత్యాదిభిః మంత్తైర్హోమేన కుద్ధ్యతి. అభ్యాసే సంవత్సరం పావమానం జపన్ భై క్షహారో విశుద్ధ్యతి. కౌత్సం రాహిత్యం (సుమత్యం ౧) జప్త్వా సురాపశుద్ధ్యతి. ఇంద్రపుత్రమిమం సూక్తం సపుత్రం మాధుచ్ఛందసం జప్త్వా సురాపః కుద్ధ్యతి. గాయత్రీం శతలక్షం జప్త్వా కుద్ధ్యతి. ఏతేష్యే కం ప్రాయశ్చిత్తం దోషానురూపం చరిత్వా సురాపః కుద్ధ్యతీరి స్వర్గాప హార ప్రాయశ్చిత్తం యస్తు బ్రాహ్మణ సుబంధి సువర్ణం షోడశమాష మాత్రం హరతి అసౌ త్రిరాత్ర ముపోష్య జలే భస్మనిదా శయానో నమస్తే రుద్రమన్యవ ఇతి శతరుద్రీయ మేదశకృత్వో జప్త్వాస్తేయః కుద్ధ్యతి. సువర్ణ హారీతు రుద్రజపీ జలేస్థిత ఇతి వచనాత్. ఏతచ్ఛత్రుగుణ వాన్ ధనీ ధనరహితః హిరణ్యే ద్రష్టవ్యమ్. యదా నిర్గుణ స్వామికం సువర్ణం గుణవానపహరతి తదా పంచాశత్సంఖ్యాకన్యవా అన్యన్యవా అమన్యవనిత హేతురిత్యన్య సూక్తస్య తదా యజ్ఞాగ్రతోమారముదేతి దైవమితి శివసంకల్ప దృష్టస్య బహ్వుచస్య అనకృష్టప ఉక్తః. ఏత చ్చానుగ్రహకాపేక్షయా స్వర్ణ న్యూన పరిమాణతయా మస్తవ్యమ్. శుద్ధ్య ఛేలిచేత్. అష్టగద్యాణికాద్ధ్యూమా శతాద్విగుణమా సహస్రా త్రిగుణం ఊర్ధ్వం హోమవిధిః అవృత్తౌ మహాపాతక సంయుక్తో భద్రదన్య లక్ష

1 గౌడీ : (శ్రీ ౧౦) ఒక విధమగు మద్యము

సప్తతి గాయత్రీ జపాత్ స్తేయీ శుద్ధ్యతీతి విశ్వామిత్రః. అజ్ఞానాద్గురు
తల్పగామీ శ్రీరాత్రోపితః సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి సూక్తం చత్వారి
న్వింశ తస్మాద్యకం జప్త్యాశుద్ధ్యతి. అజ్ఞానతస్తుమంత్రైః శకలహోమీయై
రగ్నావాజ్యంచ హోమయేత్. ఆవృత్తి విషయే మహావ్యాహృతిభిర్హోమం
అయుత సంఖ్యం తిలైర్హునేత్. అత్ర వ్యభిచారిణీ గమన విషయేతు
అగ్నేర్మన్వేత్పనువాకం జపేత్. గాయత్ర్యాష్ట లక్ష జపాద్గురు తల్పగః
శుద్ధ్యతి. దశలక్షస్య మాత్రాస్తు గాయత్రీం వా జపేద్విజః. అపివా లక్ష
హోమేన ముచ్యతే సర్వపాతకైః వాచదేవ్యం బృహత్సాను జప్త్యా
పాపైః ప్రముచ్యతే. మహాపాతక సంయుక్తో లక్ష హోమేన శుద్ధ్యతి.
శతావృతౌ ప్రయుంజాన్త పునాతి దశ పూరుష మితిచ షణ్మాసం పంచ
మాసంవాసియుతో విగతాశనః. జప్త్యాతు పౌరుషం సూక్తం ముచ్యతే
సర్వపాతకైః బ్రహ్మహత్యాది పాపేభ్యః పాపమానాద్విముచ్యతే. ఉప
పాతక సంఘాని లయన్తే నాత్ర సంశయ ఇతి వశిష్ఠః. త్రిమధుప్రీసుపర్ణ
శ్చ నాచికేతం తదైవచ. నారాయణం జపేత్సమ్యక్ ముచ్యతే సర్వపాత
కై రితియమః. యానికానిచ పాపానిగురూణిచ లఘూనిచ. అబ్ధామార్హం
సహస్యాహుః తాని జీర్ణ ఘటాంబువదితి. ఏతత్ప్రాయశ్చిత్త జాతస్యాన్తే
సర్వతః గాః పయస్వినీః సవత్సాః ఘంటాభరణ భూషితాః శ్రోత్రీ
యాయ దేయాః. యద్వాసస్తంబ మతేన ప్రాయశ్చిత్తమ్ కుర్యాత్.
తద్యదేతిచేత్. తత్సూత్రమేవ లిఖ్యతే. వేదాధ్యాయం సవనగతం వాభి
శస్తాం బ్రాహ్మణమాత్రంచ గర్భంచ తస్యా విజ్ఞాన మాత్రేయీంచ
ప్రీయం తస్య నిర్దేశోఽరణ్యే కుటీంకృత్వా వాగ్యతః శత శిరోధ్వజోర్ధ్వ
శాణీరస్త్ర మధోనాభ్యుపరిజాన్వాచ్ఛాద్య తస్య పంథా అంతరావర్త్యని
దృష్ట్వాచాన్య ముత్కామేత్. (పిదం) ఖండేన లోహితకేన శరావేణ
గ్రామే ప్రతిత్తిష్ఠేత్. కోభిశస్తాయభిజమితి సప్తాగరాచ్చరేత్. సావృత్తి
రలబ్ధోపవాసోగాశ్చ రక్షేత్. తాసాం నిష్క్రమణ ప్రవేశనే న్యతీయే

గ్రామేర్థో ద్వాదశవర్షాణి సిద్ధః సద్భిః సంప్రయోగః ఆజి పధేవా కుటీం
 కృత్వా బ్రాహ్మణగవ్యోప జిగీషమాణోవనేత్, త్రిః ప్రతిరాద్ధోపజిత్యవా
 ముక్త్య ఆశ్వమేధికం వావభృథమవేత్య ముచ్యతే. ధర్మార్థే సన్నిపాతే
 ఒర్ధ్వ గ్రాహణ ఏతదేవ. గురుం హత్వా శ్రోత్రియంవా కర్మపరిసమాప్త
 మేతేనై వ విధిన్ క్తత మ్మాదుచ్ఛ్వాసాచురేత్. నాస్యాస్మిన్ లోకే
 ప్రత్యాప త్తిర్విద్యతే. కల్మష స్తు నిహన్యతే. గురుతల్పగమీ సవ్యవణం
 శిశ్నం పరివాస్యాంజలి నాధాయ దక్షిణాం దిశమనావృత్రాం ప్రణేత్.
 జ్వలితాంవా సూర్మిం* పరిష్వజ్య సమాప్నుయాత్. సురాపోగ్నిస్పర్శాం
 సురాం పిబేత్. నైః ప్రకీర్ణ కేళోంసే సముసల మాధాయ రాజానం
 గత్వా కర్మాచక్షేత. తేనై వం హన్యాద్వధేమోక్షః అనుజ్ఞాతేనుజ్ఞాతార
 మేనః స్పృశతి. అగ్నింవా ప్రవిశేత్. తీక్ష్ణంవాఒతప ఆయచ్ఛేత్. భక్తా
 పచయేనవాఒత్మానం సమాప్నుయాత్. కృచ్ఛం సంవత్సరంవా చరేదితి.
 ఏవం కృతేనతి సయది మృతః శుద్ధ్యేత్. జీవతినతి తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్
 నాస్తీతికేచిత్. ఏవ మకృతప్రాయశ్చిత్తానాం మృతానాం మహాపాతకినాం
 దేశకాలశ క్త్యపేక్షయా (పంచదశవా షడ్వారాత్రిన్? కృచ్ఛాన్ ప్రాజా
 పత్యానాచరిత్వా పంచానా మకృత ప్రాయశ్చిత్తానాం మృతానాం మహా
 పాతకినాం దేశకాల శ క్త్యపేక్షయా. గ.) ద్వాదశవార్షికం షడ్వార్షికం
 (నవవా క. ఖ.) త్రైవార్షికంవా ప్రాజాపత్య కృచ్ఛశతం తత్ కర్తా
 చరిత్వా శ్రాద్ధమాచరేయరితి కేచిత్ వదన్తి. తస్మాత్పూర్వోక్తానాం
 పాపమృతానాం దేశకాల శ క్త్యపేక్షయా పంచదశ వార్షికం ద్వాదశ
 వార్షికం నవవార్షికం షడ్వార్షికం త్రైవార్షికం వా త్రేధా విభజ్య సువర్ణ
 స్నానాన్న కృచ్ఛ రూపేణ వా ప్రాజాపత్య కృచ్ఛా నాచరిత్వా సర్వ
 ప్రాయశ్చిత్తార్థం నారాయణబలింకృత్వా తథైవరాలా చ్ఛరేణవా సంవత్స
 రాదూర్ధ్వమేవ దహనాదికం కృత్వా సపిండికరణాస్తం శ్రాద్ధం కుర్మాత్.

* సూర్య : లోహపు ప్రతిమ.

అనిత్యత్వాదాయుషః గోబ్రాహ్మణ హతానాంచ పతితానాం తదైవచ
 ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కుర్యాత్సర్వమేవార్ధ్వ దైహికమ్. అధకశ్చిత్ప్ర
 మాదేన మ్రియతేగ్నుర్దాదినా తస్యాభౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యచోదక
 క్రియేతి వచనాత్. ప్రమాదమరణే సద్య ఏవార్ధ్వ దైహికస్య కర్తవ్యత్వ
 విధానాత్ గోబ్రాహ్మణాదిభిః హతానాం పతితానాంచ సంస్కారాదుర్ధ్వ
 మార్ధ్వ దైహికస్య కర్తవ్యత్వ విధానాత్. నారాయణబలిః కార్యోలోక
 గర్హ భయాన్నరైః తథా తేషాం భవే చ్ఛౌచం నాన్యధేత్యబ్రవీద్యమః”
 ఇతి పతితానామార్ధ్వ దైహికకరణే ప్రేతభుద్ధ్యర్థం నారాయణబలి విధానా
 త్తత్తదుక్త ప్రాయశ్చిత్తా చరణాస్తే నారాయణబలిం కృత్వా సపిండికర
 ణాంతం శ్రాద్ధంకుర్యాత్. ముముక్షుణా మదాహ్యనాం శిరూనా మనవత్వా
 నాం మహాపాతకినాంచ వా సపిండికరణస్థానే నారాయణబలిః కర్తవ్యః.
 తద్యధేత్యత అహ. మృతకార్థం ప్రేతాయ యస్య కస్య చిన్మాసస్య
 ఆపరపక్షే ద్వాదశ్యాం కృష్ణపక్షే ద్వాదశ్యాం వా శ్రవణే నక్షత్రేవా నారా
 యణ బలిం కరోతి. కస్యాంచిత్ శుక్తే కాదశ్యా మితికేచిత్. కృష్ణత్రయో
 దశ్యా మమావాస్యా యాంవేతికేచిత్. దక్షిణే చోత్తరాయణే వాపరపక్షస్య
 ద్వాదశ్యాం క్రియతే. శ్రవణే పర్యణివేతి చోధాయనః.

పూర్వేఽహని ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ని మన్తయేత్. ౧౧౪

పూర్వేఽహని యద్దినే కర్తముద్యోగ స్తదినా త్పూర్వేష్టా ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్
 శ్రుతవృత్త సంవత్సాన్ కేశవాది ద్వాదశనామభిః క్రమేణ నిమన్తయేత్.
 పూర్వేష్టా విష్ణుం పైవస్వతం యమం యథా వదభ్యరర్చ్య తత్సమీపే మధుఘృత
 ప్లుతాం స్త్రిం ఋశ్రాన్ దశపిండాన్ పిష్టురూపేణ ప్రేతమనుస్మరన్ ప్రేతనామ
 గోత్రే ఉచ్చార్య గృహ్యోక్త ప్రవారేణ దక్షిణాభిముఖః పిండాన్ విక్షిప్య
 ఉద్వాన్య పిండాన్ జలే ప్రక్షిపేత్. తతస్తస్యామేవ రాత్ర్యాం ప్రేతార్థ మయు
 గ్యాన్ బ్రాహ్మణా నామంత్ర్య ఉపోషితః శ్వేభూతే మధ్యాహ్నే వక్ష్యమాణ
 పద్విష్టోరారాచనం కృత్వా ఏవోద్దిష్ట విధానేన బ్రాహ్మణపాద ప్రక్షాలనాది
 తృప్తి ప్రశ్నాంతం కృత్వా పిండస్థానోల్లేఖనాదీన్ కృత్వా విష్ణవే బ్రహ్మణే
 శివాయ పరివార సహితాయ యమాయ చతురః పిండాన్ దత్వా విప్రానాచాస్తాన్

దక్షిణాభిస్తోషయిత్వా తన్మధ్యే చైకం గుణవస్తం ప్రేతయన్త్యా నుస్మరన్ గో
భూహిరన్యోదీభిః అతిశయేన సంతోష్య తిలోదకం దత్వా స్వజన్తైః సార్థం
భుంజీతేతి కేచిత్ వదన్తి. కేచిదేవం కృత్వా ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణా నయుగ్మాన్
వృత్వా నారాయణ బల్యార్థం ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ వృత్వా పరేష్టి ఏష్యమాణ
వద్దేవ శుభ్యర్థ్య పూర్వవదుభయథా బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదితి పెదన్తి. పూర్వా
ష్టి రాత్ర్యాం ద్వాదశ బ్రాహ్మణాన్ గోత్రస్య శర్మణః ప్రేతస్య ప్రేతత్వ
నివృత్త్యర్థం వైకుంఠ ప్రాప్త్యర్థ మస్మిన్నాయా బలౌ కేశవమూర్తి ప్రీత్యర్థం
భోక్తృతామితి ప్రత్యేకముక్త్యా ద్వాదశనామభిన్న ముత్రయేత్.

అపరేఽహని విష్ణోరాలయపార్శ్వే నదీ తీరే గృహేవాఽ
గ్న్యాయతనం కృత్వాఽఘారం జుహుయాత్. ౧౧౩

అపరేహి మన్యాహ్న కర్తా స్నాత్వా విష్ణోరాలయపార్శ్వే తదసంభవే నదీ తీరే
కుద్ధే దేశే గృహేవా ప్రపాం కల్పయిత్వా పూర్వపదగ్న్యాయతనం కుండం
స్థండిలంవా కృత్వా ప్రాజ్ఞుభ ముపవీతీ ప్రాణానాయమ్య అద్య గోత్రస్య
శర్మణః ప్రేతస్య సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం ముముక్షోః వైకుంఠ ప్రాప్త్యర్థం
నారాయణబలిం రరిష్య ఇతి సంకల్ప్య మాతా పితౄరాపాననాగ్నౌ వా న్యేషాం
భిక్షోశ్చ లౌకికాగ్నౌ వాఘారం జుహుయాత్.

అగ్నిం పరీస్తీర్యాఽగ్నేర్వాయవ్యాం విష్ణురే దర్భేషు
తద్రూపం సువర్ణంవా సంస్థాప్య పురుషం ఛాయన్నోం
భూః పురుష మిత్యాదైగ ప్రాజ్ఞుభం దేవం నారాయణమా
వాహ్యసన పాద్యాచమనాని ధద్మాత్. ౧౧౬

అస్యాగ్నేర్వాయవ్యాం పూర్వస్యాం వా తండురైః స్థండిలం కృత్వా తదపరి
విష్టరం దారవాదికమాసనం సన్న్యస్య తహిర్ధ్వే స్థండిలే వా ప్రాగగ్రాన్ దర్భా
నాస్తీర్యతేషు దర్భేషు తద్రూపం తన్నారాయణరూపం చింబం తదలాభే నిష్క
త్రయేణ తదర్ధేనవా సువర్ణేన చతుర్భుజం శంఖచక్ర గదావక్రధ్వజం నారాయణ
మాలేఖయిత్వా ఏవం విధం తద్రూపం సువర్ణంవా యద్యశక్తః నిష్కం నిష్కా
ర్థం పాదాదహీను కేవలం సువర్ణంవా వస్త్రోపరిసంస్థాప్య పురుషం నారాయణం
ధ్యాయన్నితి గురూపదేశతః శ్రీమదష్టాక్షర మంత్రస్యాంగన్యాస కరన్యాసాదికం

కృత్వా తద్ధ్యానం కుర్వన్ సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి ద్వే ఋచౌ జపిత్యా ఓం
 ఖూః పురుషమావాహయామి ఓం భువః పురుషమావాహయామి ఓం సువః
 పురుషమావాహయామి ఓం భూర్భువ స్సువః పురుషమావాహయామీత్యేతైః
 ప్రాజ్ఞానందేవం నారాయణ మావాహ్య పూర్వపదాసన పాద్యాచమనాది దధ్యాత్.
 తథా బోధాయనః. అగ్రేణాగ్నిం దేవతా మావాహయామీతి.

పురుషసూక్తేన స్నాపయిత్యా 'నారాయణాయవిద్య హే'తి
 అష్టాక్షర మన్త్రేణ వా పస్తోత్రరీయాభరణ పాద్యాచమన
 పుష్పగన్ధ ధూపదీపాక్షతాలచమనై రర్చయతి. ౧౧౭

సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి ద్వే ఋచౌ జపిత్యేతి పురుషసూక్తేన బోధాయనోక్త
 పదాబ్ధిహరణ్య పవమనైశ్చ వా తం స్నాపయిత్యా నారాయణాయ విద్యహ
 ఇతి మంత్రేణ వా ఓం నమోనారాయణాయేత్యష్టాక్షరేణ మంత్రేణ వా బోధాయ
 నోక్తవత్ పురుషసూక్త షోడశ ఋగ్విర్వా పస్తోత్రరీయా భరణ పాద్యాచమన
 పుష్పగన్ధ ధూప దీపాక్షతాలచమనై రర్చయతి.

ఇతి నవమః ఖండాః

అథ దశమః ఖండాః

కేశవాద్యైర్ద్వాదశ నామభి రద్భి స్తర్పయేత్. ౧౧౮

కేశవాద్యైర్దా మోదరాలై ద్వాదశనామభిః అద్భిః ప్రేతాయ కేశవం తర్పయామి
 త్యేవ మద్భిస్తర్పయే దితికేచిత్. హోమావసానేవా తర్పయేత్. నామధేమై
 రాజ్యాహుతీః హోతి. అచాద్భి స్తర్పయేదితి బోధాయన వచనాత్.

అగ్నిం పరిషిచ్య సహస్రశీర్షాద్యై ర్విష్టోర్ముకాద్యై
 ర్ద్వాదశ నామభిశ్చాజ్యం చరుంచ జాహుయాత్. ౧౧౯

అగ్నిం పరిషిచ్య సహస్రశీర్షాద్యైః విష్టోర్ముకాద్యైః ద్వాదశనామభిశ్చ ఆజ్యం
 చరుంచ జాహుయాత్. విష్టోర్ముకేతి పురోనువాక్యా పరోమాత్రయేతి యాజ్యయా
 జుహోతి. కేశవాయస్వాహేతి నామధేయేతితి బోధాయనః.

గుడాజ్యఫలయుక్తం పాయసం హవిర్విష్ణు గాయత్ర్యా
దేవేశాయ నివేద్య పాద్యాచమన ముఖవాసం దద్యాత్.

శర్కరాదినా గుళేన వాజ్యేన దిధ్యాదినా ఘృతేనచ కదల్యాదినా ఫలేనచ
సంయుక్తం గుడాజ్యఫలసంయుక్తం పాయసం గుళౌడిసం మాషాదనం వా
హవిః విష్ణు గాయత్ర్యా దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవ ఇలివా దేవేశాయ ఓన్నమో
భిగవతే విష్ణవే హవిర్నివేదయామీతి నివేద్య పూర్వపత్నాద్యాచమన ముఖవాసం
దద్యాత్.

అగ్నేర్దక్షిణే దర్భేషూత్రరాగ్రేషు పక్షిణాద్యర్చయిత్వా
“నారాయణాయ, సహస్రశీర్షాయ, సహస్రాక్షాయ, సహస్ర
పాదాయ, పరమపురుషాయ, పరమాత్మనే, పరంజ్యోతిషే,
పరబ్రహ్మణే, అవ్యక్తాయ, సర్వకారణాయ, యజ్ఞేశ్వరాయ
యజ్ఞాత్మనే, విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః, సర్వాభ్యోదేవతాభ్యః
సాద్దేభ్యః” ఇత్యేతైర్నమ ఇత్యన్తైః పాయసం బలిం దత్వా
ఆజ్యమేభిర్బహోతి.

౧౦౧

అగ్నేర్దక్షిణేభాగే అధావనీరమితి వా తూష్టింవా మంచదశమంకలాని పశ్చిమాది
ప్రాగస్తమపరివ్య తదాస్తాసనమితి వా తూష్టింవా తత్తన్నామభిర్వా దర్పాక్షతా
స్యదగగ్రాణి నిధాయ తేషూత్రరాగ్రేషు దర్భేషు పశ్చిమాది ప్రాగస్తు ద్వితీ
యాస్తేన తత్తన్నామ్నా ప్రత్యేక ముదబ్జాభి మాహాభ్యా ప్త్యన్తేనాననం
చతుర్ద్విస్తేన పాద్యాచమనానై రర్చయిత్వా నారాయణాయ, సహస్రశీర్షాయ, సహ
స్రాక్షాయ సహస్రపాదాయ, పరమపురుషాయ, పరమాత్మనే, పరంజ్యోతిషే,
పరబ్రహ్మణే, అవ్యక్తాయ, సర్వకారణాయ, యజ్ఞేశ్వరాయ, యజ్ఞాత్మనే,
విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః. సర్వాభ్యోదేవతాభ్యః. సాచ్యేభ్యసమ ఇతి ప్రత్యేకం
పాయసమన్నం బలిం నివేదయామీత్యన్తైః ఏతైర్నామభిః ప్రత్యేకం కబల
మాత్రం పాయసం బలిం దత్వా పూర్వపత్నానీయాచమన ముఖవాసానీ దత్వా
ఆజ్యమిశ్ర పాయసమాజ్యంచ పృథక్పృథగేభిః నారాయణాయ స్వాహేత్యేతై
ర్నామభిః క్రమేణ జుహోతి.

బ్రాహ్మణానాదౌ ప్రజ్ఞాశ్శనవాని వస్త్రోత్తరీయాభరణాని
దత్వా పుష్పాద్వైరిగ పూజయిత్వా ద్వాదశమూర్తింధ్యాయ
న్నుపదంశ ఘృతగుడ దధిపలయుక్తం శ్వేతమన్నం భోజ
యిత్వా యథాశక్తి సువర్ణం దక్షిణాం దదాతి. ౧౨౨

బ్రాహ్మణాన్ పూర్వేద్యుః నిమంతితానాహూయ పాదౌ ప్రజ్ఞాశ్శనవ్యుః పూర్వ
వత్పృథ్విమాది ప్రాగస్తం సదర్పాక్షతాన్యాసనాని తత్తన్నామ్నదత్వా తేష్వాసనే
షూదఙ్ముఖానసయిత్వా క్షతైరభ్యర్చ్య ప్రత్యేకం వస్త్రోత్తరీయాభరణాదీని
యథాశక్తి దత్వా పుష్పాద్వైరితి పుష్పగంధ దూపదీపాద్వైః ప్రత్యేకం పూజ
యిత్వా ధేనుందత్వా ఘోషకాన్తిం పురుషసూక్తా ద్యుపనిషద్వాగ మాశిషో వాచ
యిత్వా అగ్నోక్తరణం కరిష్యామితి కైరనుజ్ఞాతః అజ్యమైర్హస్తైర్హస్తేన
పితృభ్యస్సదా నమో నారాయణాయ స్వాహేత్యాదీన్ జహోతి. తదావస్త్రపూః
బ్రాహ్మణానాహూయ సదర్పౌప క్లప్తేష్వాసనే షూదఙ్ముఖానువవేశ్య సంకల్ప్య
(ల్పః ౪) సిద్ధిరస్తితి వాచయిత్వా త్రి(వి)పిధాన్ భూషయతి. అంగుళీయక
కుండల వస్త్ర ఉత్తరీయక హిరణ్య తోత్ర*ధేనుం దద్యాత్. ఆశిషోవాచయిత్వా
సుజ్ఞాప్య అగ్నోక్తరణ మిదా పాత్రమాజ్యం తిలం సముదాయత్వేన (యుత్య)
హస్తేన జహోతి.

పితృభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

పితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

ప్రపితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

మాతృభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

పితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

ప్రపితామహేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

ఆచార్యేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

ఆచార్యపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

గురుభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

గురుపత్నీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా

సఖిభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

సఖివత్సీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
జ్ఞాతిభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

జ్ఞాతివత్సీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
అమాత్యేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

అమాత్యవత్సీభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా
సర్వేభ్యః స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహా -

అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమో నారాయణాయ స్వాహేత్యాది
ఏవమగ్నౌ కరణం కృత్వా కేశవాది ద్వాదశ మూర్తీన్ థాయన్నేవ మభ్యర్చ్య
పాత్రేమాషస్తీర్య ద్వీర్ద్విః శ్వేతమన్న మపూవ మువదంశ ఘృతగుళ దధి
సంయుక్తం ప్రాగస్తం ప్రక్షిప్యాభిఘూర్య కేశవాది నామభిస్తదంగుషేన తద
న్నం ప్రత్యేకం స్పృశ్యంత్యాఽన్య ప్రేతస్య పుణ్యలోక ప్రాప్తిరస్తితి
ధవస్తో బ్రువన్వితి ప్రణమ్యాన్యానపి బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్య సర్వానువదంశ
ఘృతగుడదధి యుక్తం శ్వేతిమన్నం యథా తృప్తి భోజయిత్వా చాస్తేభ్యః
తాంబూలం ప్రదాయ యథాశక్తి సువర్ణం ప్రత్యేకం దక్షిణం దదాతి.

సహస్ర శీర్షా ద్వై స్తుత్యా ద్వాదశనామభిగ ప్రణమేత్.

సహస్ర శీర్షా దై రిత్వాది శబ్దేన పురుష సూక్తేన షడైష్టవేన చతుర్వేదాది
మన్తైః పితరాభిర్వైష్టవీభిః ఋగ్భిః ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం వైష్టవైః స్తోత్రైశ్చ
స్తుత్వా పుష్పాంజలిం దత్వా తద్రూపం నారాయణం సంస్తూయ ద్వాదశనామభిర్దే
వం నారాయణాది బలిదేవతాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ క్రమేణ ప్రదామేత్.

అస్త హోమం జుహోతి.

౧౨౪

అస్త హోమం జుహోతితి.

అభీష్టాం పరాంగతిం సగత్వా విష్ణోర్లోకే మహీయతే. ౧౨౫

ఏవం కృతే సతి అభీష్టాం యథేచ్ఛాం పరామిత్యుష్టాంగతిం సమృతకోగత్వా
విష్ణులోకే మహీయతే విష్ణువత్సృజ్యతే. తస్మాత్ప్రయత్నేన నారాయణ బలిః
కర్తవ్య ఇతి.

ఇతి శ్రీ వాణిపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రచ్ఛార్గ
వివరణే తృతీయః పటలః - ఇతి దశమః ఖంఢః.

అధైకాదశః ఖణ్డః

చాతుర్వర్ణ్య సంకరోత్పన్న కథన ప్రతిజ్ఞా

అథ చాతుర్వర్ణ్య సంకరోత్పన్నానా మనులోమ ప్రతి
లోమాఽన్తరాళ వ్రాత్యానా ముత్పత్తిం నామ వృత్తిం చ.

ఇదాసీం సంకరజాతి ధర్మమాహ. చత్వరోవర్ణా ఏవ చాతుర్వర్ణ్యం తస్మిన్
సంకరః పరస్పర మిశ్రజాతి భేదః తేన చాతుర్వర్ణ్య సంకరేణ జనేనోత్పన్నా
నాం జాతానాం వక్ష్యమాణానా మనులోమ ప్రతిలోమాన్తరాల వ్రాత్యానాం చతు
ర్ణాం క్రమశః ఉత్పత్తి జన్మనా మాభిధానం వృత్తిం వర్తనం చ వ్యాఖ్యాన్యోమ
ఇతి వాక్యశేషః. తద్యధేత్యత ఆహ.

అనులోమ స్వరూపం

ఓకిర్ధ్వ జాతా దధో జాతాయాం జాతోఽనులోమః. ౧౨౭

ఊర్ధ్వ జాతా దుపరి కులసంభవాత్ పురుషాత్ అధోజాతాయా మధస్తాత్కుల
సంభవాయాం స్త్రియా మూఢాయాం యో జాతః సోఽనులోమః. ఇత్యభిధీయతే.
అనులోమవీత్యనులోమః.

ప్రతిలోమ స్వరూపం

అథరోత్పన్నా దూర్ధ్వ జాతాయాం జాతః ప్రతిలోమః.

అథరోత్పన్నా దధః కులజాతాత్పురుషో దూర్ధ్వ జాతాయా మూర్ధ్వ కులసంభూ
తాయాం యో జాతస్స ప్రతిలోమ ఇత్యభిధీయతే. ప్రతిలోమతి లోహతీతి ప్రతి
లోమః.

అంతరాళ స్వరూపం

తతోఽనులోమాదనులోమ్యాం జాతోఽన్తరాళః. ౧౨౮

తతస్తస్మాదనులోమా త్పురుషో దనులోమ్యాం (అనులోమ్యతః) స్త్రియాం
యో జాతస్సోఽన్తరాలః. మధ్యే జాతత్వా దన్తరాలః.

వ్రాత్య స్వరూపం

ప్రతిలోమా తప్రతి లోమ్యాం జాతో వ్రాతో భవతి.

ప్రతిలోమాత్పుంసః ప్రాతిలోమ్యతః ప్రతిలోమ్యాం స్త్రీయాం యో జాతః
సప్రాతోభవతి. వ్రాత్యస్తోమ మర్హ తీతి వ్రాత్యః.

బ్రహ్మణో ముఖా దుద్భూతా బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణైశ్చ.

బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినో ముఖాదుద్భూతాః ఉత్పన్నాః బ్రాహ్మణైశ్చ బ్రాహ్మణ్యః
బ్రాహ్మణజాతి స్త్రీ

శుద్ధ బ్రాహ్మణః

బ్రహ్మర్షయః పత్నీన్ బభూవుః తేషాం గోత్రోత్పన్నా
ద్రాహ్మణా ద్రాహ్మణ్యా మసగోత్రాయాం విధినా
సమస్త్రకం గృహీతాయాం జాతో ద్రాహ్మణ శ్శుద్ధోభవేత్.

బ్రహ్మసంబంధిన ఋషయ బ్రహ్మర్షయ ఇతి ద్రాహ్మణ్యాః. తపో విశేషాత్
బ్రహ్మర్షయో భవేయు వత్స్య ఇతి. తథా బ్రాహ్మణ్యైశ్చ తేషాం ధర్మవత్స్య
భవేయుః. తేషాం బ్రహ్మర్షీణాం గోత్రే భరద్వాజ ఆత్రేయాదా గోత్రే పంశే
ఉత్పన్నో జాతః తస్మాద్గోత్రోత్పన్నా ద్రాహ్మణాత్పుంసః తథా బ్రాహ్మణ్యా
మసగోత్రాయాం అసమాన్య గోత్ర జాతాయాం విధినా వివాహ విధానేన సమం
త్రకం యథాస్యాత్తథా గృహీతాయా మూఢాయాం ద్రాహ్మణ్యాం యో జాత
స్స బ్రాహ్మణః శుద్ధః కులపావనో భవేత్.

కుణ్డ గోశక్తా

విధిహీన మన్య పూర్వాయాం మృతభర్తృకాయాం గోశక్తో
జీవ భర్తృకాయాం కుణ్డశ్చ విప్రౌ ద్వైనిన్దితా స్యాతామ్.

విధిహీనం వివాహ విధి వర్జ్యం యథాస్యాత్తథా అన్యః పతిః పూర్వో యస్యా
స్తస్యా మన్య పూర్వాయాం మృత భర్తృకాయాం జారేణ జాతః ద్రాహ్మణః
గోలకో భవేత్ | గోవ్యతే జన్మేతి గోలకః. విధిహీనం యథా స్యాత్తథా (స్యా)
న్య పూర్వాయాం జీవభర్తృకాయాం బ్రాహ్మణ్యాం జారేణ జాతో ద్రాహ్మణః

కుండో భవతి. కుండ్యతే క్షేత్రిణః కులం సశ్యత్యనేనేతి కుండః. గోలకశ్చ కుండశ్చ విప్రావిమా బ్రాహ్మణౌ గోశక కుండ నామానౌ విందితౌ హవ్యకవ్య యోః దూషితౌ స్యాతామ్.

శుద్ధ క్షత్రియః

తస్మాదథో బాహుభ్యా ముత్పన్నాత్ క్షత్రియాత్ క్షత్రి యాయాం విధివజ్ఞాతః క్షత్రియ శ్శుద్ధః. ౧౩౪

తస్మాత్ బ్రాహ్మణౌ ముఖాదధస్తా ద్బాహుభ్యాం భుజాభ్యాముత్పన్నాత్ జాతాత్ క్షత్రియాత్పురుషాత్ క్షత్రియాయాం స్త్రీయాం విదినా సహస్మిన్నితి సవిధికం జాతః క్షత్రియః శుద్ధః కులపావనో భవేత్.

భోజః తదస్యైతి

తయోరవిధికం గూఢోత్పన్నోఽశుద్ధో భోజాభ్యో నై వాభి షీచ్యః. ౧౩౫

తయోర్మూత భర్తృక జీవభర్తృకయోః క్షత్రియ స్త్రీయోరవిధికం వివాహవిధి పక్ష్యం యదా స్యాత్తథ గూఢా (చార) జ్వర పతిస్తే నోత్పన్నః జాతః గూఢో త్పన్నః క్షత్రియః అశుద్ధో భోజాభ్యో భవేత్. భజ్యతే భోగః అనేనేతి భోజః. నాభిషేచ్యః అభిషేకయోగ్యో స భవేత్.

పట్ట బద్ధో రాజ్ఞ సేనాపత్యం కరోతి. ౧౩౬

కింతు వజ్రేన బద్ధ్యత ఇతి పట్ట బంధస్య రాజ్ఞో మూర్ధాభిషేక్తస్య సేనాయా అధిపత్యం చమూపతిత్వం కరోతి.

శుద్ధాఽభావేఽపట్ట బద్ధో నృనాన్పయాత్. ౧౩౭

శుద్ధాభావే అభిషేచ్యా సంభవే భోజాభ్యోయం పట్టబద్ధో భూత్వా నృనాన్ మను ష్యాన్ పాయాత్.

తదస్యైత్రం రాజపత్న్యాత్. ౧౩౮

తదస్యైత్రం తచ్ఛరిత్రం రాజపత్న్యాత్. సామాన్య క్షత్రియ వద్భవేత్.

శుద్ధవై శ్యః

అథస్తా దూరుభ్యా ముత్పన్నాద్వై శ్యాయాం తథా వైశ్య శ్శుద్ధః. ౧౩౯

తస్మాత్ బ్రహ్మణో బాహుభ్యా మనస్తాదధః స్థితాభ్యాం ఊహుభ్యా ముత్పన్నా బ్రహ్మతాద్వైశ్యాత్పంసో వై శ్యాయాం స్త్రియాం తదేతి నవిధికం జాతో వై శ్యః శుద్ధో భవేత్.

మణికార స్తదన్వృత్తి

విధి వర్జం మణికారోఽశుద్ధో మణిముక్తాది వేధ శబ్ద వలయ కారీ స్యాత్. ౧౪౦

తయోర్మూల భర్తృక జీవభర్తృక యో ర్విధివర్జ్యం యథాస్యాత్తథా గూఢో తపస్సః అశుద్ధో వై శ్యః మణికారోభవతి. మణీన్ మాణిక్య వజ్రవైదూర్యాదీన్ శాణోల్లిఙాదినా కరోతీతి మణికారః. అశుద్ధో వై శ్యః మణీనాం రత్నజాతి పాషాణానాం ముక్తానాం మౌక్తికానామాది శబ్దేన స్ఫటికాదీనాంచ వేధః శాణో ల్లిఙః చిద్రకరణం శంఖేషు వలయాన్ కటరాకృతీః కర్తుం శీలమస్యేతి మణి ముక్తాది వేధ శంఖ వలయకారీ స్యాదిద మన్యవర్తనమ్.

కాదశః ఖండాః

అథ ద్వాదశః ఖండాః

శుద్ధ కూద్రః

అథ పద్భ్యా ముత్పన్నా చూచద్రా చూచద్రాయాం న్యాయేన శూద్ర శ్శుద్ధః. ౧౪౧

అథస్తా ద్రుహ్మణః ఊహుభ్యా మథస్తా తద్భ్యాం పాదాభ్యా ముత్పన్నా చూచద్రా చూచద్రాయాం స్త్రియాం న్యాయేన తత్రపరారేణ జాతః శూద్రః శుద్ధో భవేత్.

మాళవక సద్వృత్తిః

జారా న్యాళవతో నిన్దిత శ్శూద్రోఽశ్వపాలతోఽశ్వతృణ హారీచ. ౧౪౨

తయోర్మృత భర్తృక జీవభర్తృక యోః జారాదుపపత్తేర్జాతః శూద్రో మాళవకో భవేత్. మాళవదేశ చారిత్రం యస్యస మాళవకః నిందితః శూద్రోఽయ మశ్వ పాలకః వాఙిపాలకః అశ్వానాం భక్షణార్థం తృణాహుజమస్యేత్యశ్వ తృణ హారీచ భవేచిత్త్యేకే.

ఇత్యేతే చాతుర్వర్ణి కాః. ౧౪౩

చతుర్వర్ణేషు జాతాశ్చాతుర్వర్ణికా భవన్తి.

సంకరోశ్చన్న అనులోమాద్యుత్పత్తయః వృత్తయశ్చ

తేషామేవ సంకరోతోత్పన్నా స్సర్వేఽనులోమాద్యాః.

తేషామేవ చాతుర్వర్ణికానాం సంకరేణ ఇత స్తతోగత వంశ్యేన ఉత్పన్నాస్సర్వేఽనులోమాద్యాః ఇతి. అనులోమ ప్రతిలోమాస్తరాల వ్రాత్యాః భవన్తి.

బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియకన్యాయాం జాతస్సపర్ణోఽనులో మేషు ముఖ్యః. ౧౪౪

తానేవాహ. బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియ కన్యాయాం విధివజ్ఞాతః సపర్ణః సమానపర్ణో భవేత్. అయమనులోమేషు జనేషు మధ్యే ముఖ్యః శ్రేష్ఠః.

అస్యవృత్తి రాధర్వణం కర్మాశ్వ హన్తి రథ సంవాహన మారోహణంరాజ్ఞ సైన్యనాపత్యంచాఽఽయుర్వేద కృత్యంచా అస్య సవర్ణస్య వృత్తిర్వరనం ఆధర్వణ మధర్వవేదోక్త మభిధారాది కం కర్మ అశ్వ అస్తిరథ సంవాహన మితి గజవాఙి శిక్షణం రథకల్పనం సూతకృత్యంచ ఆరోహణ మశ్వహన్తి రథారోహణ మశ్వానాం నియన్తా సాదీ (రధికః) చ హస్తీనాం యన్తా ఆధోరజాశ్వరథానాం సారథిః రధి కశ్చభవేదిత్యర్థః. రాజ్ఞఃపట్టిబద్ధస్య సేనాపత్యం సేనాన్యంచ సముచ్చయే.

అయుర్వేద మాయుషోల్పత్వ బహుత్వజ్ఞాన శాస్త్ర సాముద్రిక మరణ
ఖండిక కాలజ్ఞానాది శాస్త్రం తస్య కథనమేవ కృత్యం కర్మ అయుర్వేద
కృత్యం తద్యధేతిచేత్. సంవత్సరాదా వృత్రాయణే యది పంచవాడికా
దక్షిణే తతస్సప్యే నాసాపృథే పంచనాడికా వాయుర్వహేత్ యస్స
శతాయుర్భవేత్. యది షట్ ఘటికా వహేత్ తస్యాశీతిః. యది సప్త
ఘటికాః తస్య షష్టిర్వర్షాణి యద్యష్ట ఘటికా వామే చరేత్. పంచాశత్
యది నవఘటికా వాయుశ్చరే త్రయత్రింశత్ దశనాడికా వహేచ్ఛచ్చతు
త్రింశద్దినార్థం వామే చరేత్పంచ వింశతిః దివసం వహేద్ద్వాదశాబ్ది
షహారాత్రం వహేచ్ఛద్దశాబ్దం దినద్వయం వహేదష్టాబ్దం దినత్రయం
షడబ్దం చతుర్దినం చతుర్బం పంచరాత్రం సోష్ఠం వహేత్ షన్నిరత్ర
యం దశరాత్రం సోష్ఠం వహేత్ ద్వివర్షం పంచదశాహం వహేదేకాబ్దం
వింశతిదినం వహేత్ షడ్మాసం పంచవింశతి దినం వహేత్త్రిమాసం
షడ్వింశతి దినం వహేద్విమాసం సప్తవింశతిదినం వహేదేకమాసం
అష్టావింశతి దినం చరేన్మాసార్థం ఏకోన త్రింశతిదినం వహేద్దశరాత్రం
త్రింశద్దినం వామే చరేత్పంచరాత్రం ఏక త్రింశద్వహేత్త్రిరాత్రం ద్వా
త్రింశద్వహేద్ద్యహం త్రయత్రింశద్వహేద్వామే వాయురేకదినం సజీవ
తీత్యేవ మేకత్ర వాయుర్వహేత్సోయమేతావత్కాలం జీవతి అరుంధతీం
ఛృవహుండలం యోనపశ్యేదేకాబ్ద మంగులిద్వయ మధ్యే యశ్చంద్రం న
పశ్యేత్. తస్య షడ్మాసం పంకే పాంసులేవా యస్య ఖండం వదం భవే
దర్దాబ్దం పీడ్యమాన నేత్రాస్తే ఖద్యోత ద్యుతిం నవశ్యేతస్య త్రిమాత్రం
దర్పణే జలేవాయ ఆత్మిచ్ఛామూ న పశ్యేత్తస్య మాసం ఛూమిచ్ఛిద్ర
మకస్మాన్మః పశ్యే దర్ధమాసం యస్య శరీరస్యార్థ ముష్ణ మన్యచ్ఛీటం
తస్య సప్తాహం స్వయే వికృతాకారం పశ్యేత్తస్య త్రిదినం ధోజనకాలే
ప్రకీర్ణ రత్తకేకాశ్రుపాదాది ధారణం పశ్యతి సదిసార్థం జీవతి. స్వప్నే
గృధ్రాదిభిః స్వశరీరం భక్ష్యమాణం పశ్యతిస ఏకాబ్దం స్వప్నే కాక

గృహది లిప్తాంగ రక్తగంధ వస్త్రధారణం వా శరమారుహ్య దక్షిణాభి
 గమనం వా పశ్యే ద్దక్షాంసం స్వప్నేకాకం హంసం శిఖండినం పశ్యేత్
 రూక్షశీతోష్ణ భావాది స్పృశ్యోవా మాసం జీవతి. యది కరాంగుష్ఠస్య
 మూలం న చేష్టతే ఉదైకాద్దం మణిబస్థమర్మ న చేష్టతే ఏకాదశమాసం
 (క(చుర)క్షమర్మన చేష్టతే దశమాసం. గ) కక్షమర్మ నచేష్టతే (నస్ఫు
 రతే) నవమాసం కంఠకూపం నస్ఫురతేఽష్టమాసం సనమర్మనస్ఫురతే
 సప్తమాసం నాభిమర్మ నస్ఫురతే షణ్మాసం పీడితమసిలింగం నస్ఫురతే
 పంచమాసం జాఘమర్మ నచేష్టతే చతుర్మాసం గుల్ఫ మర్మ నచేష్టతే
 త్రిమాసం స్నానములిప్త గాత్రస్య పూర్వమురస్సలం శుష్యతి చేద్దివి
 మాసం శ్లేష్మ శుక్ల మలాని యది జలే నిమగ్నాని ఏకమాసం కంఠనాభి
 గుదస్థానాని ముహూర్తహః కంపస్తేఽర్థమాసం నాసాగ్రం స్వేదన నదృ
 శ్యతే నవదినం కంఠరంధ్ర మోషో న్నరూయతే సప్తదినం హృదయం
 (ఘ్రాద్వయం.) నదృశ్యతే పంచదినం కపినికాద్యుత్పన్న దృశ్యతే దిన
 త్రయం స్వేదనజిహ్వోగ్రం నదృశ్యతే దినమేకం జీవతీత్యేవమాది సాము
 ద్రిక కాలజ్ఞాన చాయాపురుషాది లక్షణ మాయుర్వేదకృత్యం వాప్యవృత్తి
 ర్భవేత్.

గూఢోత్పన్నోఽభిషిక్తాఖ్యైః.

౧౪౭

గూఢోత్పన్నో జారజస్త్ర అభిషిక్తాభ్యో భవేత్.

అభిషిక్తశ్చేన్నస్మిపో భూయాత్.

౧౪౮

అయచుభిషిక్తశ్చేన్నస్మిపో నరవతి ర్భూయాత్.

ఆయుర్వేదం భూతతంత్రం వా సంపదేత్.

౧౪౯

అనభిషిక్తశ్చేదష్టాంగ మితి పూర్వోక్త మష్టాంగం యోగశాస్త్రం గుణర,
 భాగాహార, వర్గ, వర్గమూల, ఘన, ఘనమూల, సంకలిత, పుష్కలతాఖ్య
 మష్టాంగ గణితశాస్త్రం వా పూర్వోక్తం సాముద్రిక లక్షణాద్యష్టాంగ మాయు
 ర్వేదం వాస్తవశా మహాదళా సూక్ష్మదళాతి సూక్ష్మదళేత్యాద్యష్టాంగం వాష్టాదికార

మాయుర్వేదం చా భూతతంత్ర మతీతానాగత వర్తమాన కథనశాస్త్రం ప్రశ్న శాస్త్రంవా పృథివ్యాది పంచభూతతత్త్వశాస్త్రం సర్వశాస్త్రం చా సుసంపత్తే.

తదుచ్చైఃచారోదయా యుక్త స్సత్యవాదీ తద్విధానేన సర్వప్రాణి హితం కుర్యాత్. ౧౫౦

తేషు శాస్త్రేషు యుక్తం తవాచరతీతి తదుచ్చారః దయాయుక్తః కృపాన్విత సత్యవాదీ తద్విధానేన తద్వాస్తార్థ కథన విధినా స్వప్రాణి హితం కుర్యాత్.

జ్యోతిర్గణనాదిక వృత్తిర్వా. ౧౫౧

జ్యోతిర్గణనం (నా) ఆర్యభట స్మరిహృణ్య సిద్ధాంత సూర్యసోమ సిద్ధాంతాది గణితశాస్త్ర మార్గేణ తిథివార నక్షత్రాది సంఖ్యావిధానమ్. ఆదిశబ్దేన బాహుదాది సైద్యశాస్త్ర మార్గేణ నరసైద్యాశ్వసైద్యాది చికిత్సాకరణాది కాయకం శారీరకం కర్మ యస్యాస్యా జ్యోతిర్గణనాది కాయూ వృత్తిర్వా స్యాత్. అఖిలైశ్చాస్య భవేత్.

విప్రప్రద్యై శ్శాయామం బష్టః. ౧౫౨

విప్రత్పురుషా ద్యై శ్శాయాం స్త్రియాం విధివజ్ఞాతః అంబష్టోభవేత్. అంబా మాతృసమీపే తిష్ఠతీత్యంబష్టః.

కక్ష్య జీవ్యాగ్నేయ నర్తకో ధ్వజ విశ్రాపక శ్వల్య చికిత్సీ వా. ౧౫౩

కక్ష్యయా వరత్రయా జీవితం శీలమస్యేతి కక్ష్యజీవీవా ఆగ్నేయ మగ్ని సంబంధి నృత్యం నర్తనం కలింగ భద్రకాది యస్య ఆగ్నేయ నర్తకః. అగ్ని స్తంభనా ద్యగ్ని విద్యాదర్శన జీవీవా ధ్వజవిశ్రాపకః ధ్వజవత్ స్థితదండోద్ధృత స్సృతా కర్ణయకః ధ్వజ నర్తన జీవీవా శ్వల్యచికిత్సః శస్త్రవైద్యః భవేత్. యద్వా శరీరా నర్తక భగ్నబాణాది శల్యావకరణ చికిత్సనో భవేత్.

జారా తుగ్రంభకారః. ౧౫౪

జారా ద్విప్రప్రద్యై శ్శాయాం జాతః కుంభకారో భవేత్. కంభాన్ ఘటాదీన్ రరోతీతి కుంభకారః.

కులాల వృత్తి రాన్నిపితో నాభేరూర్ధ్వ వప్తా చ. ౧౫౫

కుంభవం మృదర్ధం లఢతి మర్దతీతి కులాలః. తదేవ వృత్తిశ్చ శ్రేష్ఠ కులేన పతతీతి నాపితః. నాభేరూర్ధ్వం శిరః ప్రభృతి నాభ్యంతం వపనం కరోతీతి నాభే రూర్ధ్వవప్తా చ భవేత్.

క్షత్రియా ద్వైశ్యా యాం మధుః. ౧౫౬

క్షత్రియా ద్వైశ్యాయాం విధి వర్జం జాతో మధుర్భవేత్. దుష్కులే మజ్జతీతి మధుః.

శ్రేష్ఠత్వం స్రాప్తో మహానర్మాఖ్య శ్చ వైశ్యవృత్తిగ జ్ఞాత్రం కర్మ నాచరతి. ౧౫౭

లయం స్వకులచారతః శ్రేష్ఠత్వం ప్రాప్తస్సన్ మహాన్ నర్మక్రీడా విశేషోఽస్యేతి మహానర్మా న ఏవాఖ్యా యస్య మహానర్మాఖ్యశ్చ భవేత్. అన్యవర్తనం వైశ్య వృత్తిర్భవతి. కర్మేతి వైశ్యానాం యదుక్త ముపనయనాదికం తత్కర్మ నాచరతి. కేవలం వణిగ్వ్యవహార ఏవాన్య భవతీత్యర్థః.

గూఢాదాశ్వికః. ౧౫౮

గూఢా జ్ఞారాత్ క్షత్రియా ద్వైశ్యాయాం జాతః కుద్ధ ఆశ్వికో భవేత్. అశ్వోఽన్యైశ్యాశ్వికః.

అశ్వక్రయ విక్రయా స్నాత్. ౧౫౯

సచ అశ్వానాం క్రయం ధనం ప్రదీయ అన్యస్మాదాహరణం క్రయః ధనం గృహీత్వా న్యన్యై ప్రదానం విక్రయః తావన్యే త్యశ్వక్రయ విక్రయాస్నాత్.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యాజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర ఖాష్యే దశమః ప్రశాష్టర్థ వివరణే చతుర్థః పటలః -

ఇతి ద్వాదశః ఖణ्डః.

అథ త్రయోదశః ఖణ్డాః

విప్రౌ చూద్రాయాం పారశవః.

౧౬౦

విప్రౌ చూద్రాయాం విధివజ్ఞాతః పారశవ నామాభవేత్. పరశోః కులాఽన్య
దారణత్వాత్ పారశవః.

భద్రకాళీ పూజన చిత్రకర్మాఽఙ్గ విద్యా తూర్య ఘోషణ
మర్దన వృత్తిః.

౧౬౧

తన్యవర్తనం భద్రకాళీ, శక్తి విశేషః తస్యాః పూజనం భృతకార్పనం భద్ర
కాళీ పూజనం చ చిత్రకర్మ చిత్రలేఖన కృత్యం తన్య యదంగం కౌశలాది
కథనం శాస్త్రం తదేవ విద్యా చిత్రకర్మాంగ విద్యా చ తూర్యాణాం భేర్యాది
వాద్యానామాఘోషణం భరతశాస్త్ర మార్గేణ సంశబ్దనం తూర్య ఘోషణం చ
మర్దనం మల్లకర్మణామంగ మర్దనం చ వృత్తిర్వర్తనం భద్రకాళీ పూజన చిత్ర
కర్మాంగ విద్యా తూర్య ఘోషణ మర్దన వృత్తిర్భవేత్.

జారోత్పన్నో నిషాదః.

౧౬౨

శూద్రాయాం జారోత్పన్నః జారబ్రాహ్మణ జాతః నిషాదనామాభవేత్. నిషీదతి
పాపమస్మిన్నితి నిషాదః.

వ్యాలాది మృగహింసాకారీ.

౧౬౩

వ్యాలాదీనాం వ్యాఘ్రాది వరాహాణాం మృగాణాం హింసా హననకారణమస్యేతి
వ్యాలాది మృగహింసాకారీ మృగవధా జీవో భవేత్.

రాజన్యత శ్శూద్రాయా ముగ్రః.

౧౬౪

రాజన్యతః క్షత్రియా చూద్రాయాం విధివజ్ఞాతః ఉగ్రనామా భవతి. ఉగ్రృహ్ణ
తీక్ష్ణుగ్రః.

సుదణ్డ్యా దణ్డన కృత్యః.

౧౬౫

సుష్టు దండార్హా సుదండ్యాః, తేషాం దండన మేవ కృత్యం యన్య సుదండ్య
దండన కృత్యో భవేత్.

జారా చూచులికః.

౧౬౬

జారాద్రాజన్యతః పూద్రాయాం జాతః శూలిక ఇత్యభిధానీ భవేత్. శూలారోహణ కృత్య మస్మేతి శూలికః.

శూలారోహణాది యాతనా కృత్యః.

౧౬౭

అయం శూలేషు శూలారోహణార్హాణామారోహణం చ, ఆదిశబ్దాత్ పాదకర శిరచ్ఛేద్యాదీనాం భేదనం చ తదానీం యాతనా తీవ్ర వేదనాకరణ మేవ కృత్యం కరణం యన్య శూలారోహణాది యాతనా కృత్యే భవేత్.

వైశ్యత శూద్రాద్రాయాం చూచుకః.

౧౬౮

వైశ్యతో వైశ్యా చూద్రాయాం విధివజ్జాతః చూచుకనామా స్యాత్. చూచుతితి కాఋతి శబ్దతి క్రయ విక్రయ కాలే యుతి చూచుకః.

క్రముక తాంబూల శాక కాష్టాది క్రయ విక్రయా.

౧౬౯

క్రముకానాం పూగఫలానాం తాంబూలనాం తాంబూల వర్జనాం శాకానాం *శాకి న్యాది వ్యంజనానాం కాష్టానాం కుష్మేందనాదీనా ముదిశబ్దేన తృణాదీనా మన్యే షాంచ క్రయ విక్రయం చాస్యాస్తీతి క్రముక తాంబూల శాక కాష్టాది క్రయ విక్రయా భవేత్.

గూఢా క్కటకారః

౧౭౦

గూఢా జ్వారా ద్వైశ్యాత్ పూద్రాయాం జనితః కటకార నామాస్యాత్. కటం కరోతీతి కటకారః.

కటరారి చేతి.

౧౭౧

సోప కటరారి చరారత్కటాది విక్రేతా చ భవేత్. ఇతి శబ్దః సమాప్తౌ.

తతోఽనులోమా దనులోమాయాం జాతశ్చాస్తరాళః.

(అనులోమః)

౧౭౨

తతః ఊర్ధ్వ పనులోమాత్పురుషాదను లోమాయాం స్త్రీయాం జాతశ్చాస్తరాళః

* శాకిని : పెరుగుతోటవార

స్యాత్ అనులోమః స్యాత్. అనులోమత్యనులోహతి కృల మిత్యనులోమః.

పితుర్మాతృర్వా జాతిం వృత్తిం భజేత.

౧౭౩

అయం పితుర్మాతృర్జాతిం వృత్తిం వా భజేత. యత్కులజాతః పితా తత్కులాచారం వా యద్వంశ జననం తత్కులాచారం వా యదిష్టం తదుభయం వా కుర్యాదిత్యర్థః.

క్షత్రియా ద్విప్ర కన్యాయాం మంత్రవజ్జాత స్నూతః.

౧౭౪

క్షత్రియా ద్విప్రకన్యాయాం మంత్రవర్జం జాతః సూత నామా భవేత్. సువతి ప్రేరయత్య శ్వానితి సూతః.

ప్రతిలోమేషు ముఖ్యోఽయం మంత్రహీనోపనీతో ద్విజ ధర్మహీనః.

౧౭౫

ప్రతిలోమేషు ముఖ్యః శ్రేష్ఠో యం మంత్రహీనేన అనభీతేన ద్రాష్టృణాం కృతోపనయనః మంత్రహీనోపనీతః. యద్వా మంత్రహీన మమంత్రకం యథా స్యాత్తథోపనీతః యద్వా మంత్రహీనో వేదాభ్యయన రహితోద్విజ ధర్మహీనః ద్రాహ్మణాచార వర్జితః.

అస్య వృత్తిర్ధర్మాను బోధనం రాజ్ఞోఽన్న సంస్కారశ్చ. అస్య సూతస్య వృత్తిర్వర్తనం ధర్మానా మచారాదీనా మనుబోధనం జ్ఞాపనం రాజ్ఞో ధర్మానుబోధనం చ రాజ్ఞా ఉపవీతోపి వచనాద్యన్న సంస్కార క్రియా కారకశ్చ భవేత్.

జారేణ మంత్రహీనజో రథకారో ద్విజత్వహీన క్షాద్ర కృత్యోఽశ్వానాం పోషణ దమనాది పరిచర్యాజీవీ.

౧౭౬

జారేణ క్షత్రియేణ విప్రాయాం కన్యాయాం వా మంత్రహీనం జాత ఇతి మంత్రహీనజః రథకారో భవేత్. రథాన్ కరోతీతి రథకారః. ద్విజత్వహీనః ఉపనయనాది కర్మరహితః కూద్రకృత్యః కూద్రోక్తకర్మా అశ్వాదీనాం పోషణం తృణాదీనాం పుష్టికరణం దమనం కళాదీనాం సంవాహనార్థం శిషణం ఆదిశుద్ధతే వాహన మారోహణం చైవ మాదిచర్యా సేవాతయా జీవితం శీఘ్రమైతి పోషణ దమనాది పరిచర్యాజీవీ భవేత్.

వైశ్యా ద్రావిహ్మణ్యాం మాగధః.

౧౭౮

వైశ్యాద్రావిహ్మణ్యాం విధివజ్ఞాతః మాగధనామా భవేత్. సుగధ్యతి రాజాదీన్ స్తాతీతి మాగధః.

ఛందై రప్య ఛోజ్యానోఽనన్వృశ్య స్పర్షవన్దీ ప్రశంసా కీర్తన గానప్రేషణ వృత్తిః.

౧౭౯

అయం ఛందై రపి అభోజ్యం భోక్తు మనర్హమన్నం యస్యా ఛోజ్యాన్నః అన్వృశ్యః స్పర్షనానర్హః సర్వాన్ బ్రాహ్మణాదీన్ వందితుం కీలమస్మేతి సర్వ వందీ ప్రశంసా వ్యాతిస్తస్యాః కీర్తనం స్తోత్రరూపవధన గానం గాత్రయంత్రా దినా గీతపఠనం ప్రేషణ మన్య ప్రయుక్త కార్యాకరణం చ వృత్తిర్వర్తయన్య ప్రశంసా కీర్తనగాన ప్రేషణవృత్తిః స్యాత్.

గూఢా చ్ఛక్రీ.

౧౮౦

గూఢా ద్వైశ్యాద్రావిహ్మణ్యాం జాతశ్చక్రీ నామ స్యాత్. చక్రం భ్రమణం పర్యటనం వా ఖరాదియాన మస్మేతి చక్రీ.

లవణ తైల విక్రేతా స్యాత్.

౧౮౧

లవణాకీర్ణం వస్తు విక్రేతాతీతి లవణకీర్ణ విక్రేతా యద్వా లవణం సాముద్ర మూర్తిరే ఆకరేవా కీర్ణే ప్రకీర్ణదేశే విదేశేవా విక్రేతా లవణస్య విక్రయరః లవణా కీర్ణ విక్రేతా స్యాత్.

ఇతి త్రయోదశః ఖణ्डః

అథ చతుర్దశః ఖణ्डః

వైశ్యాస్పృహాయా మాయోగవ స్తన్తు వాయః.

౧౮౨

వైశ్యాస్పృహాయాం విధివజ్ఞాత ఆయోగవ నామాస్యాత్. ఆసమస్తాత్ తస్మాదాయోగం వహతీత్యాయోగవః, తంతూనో వయతి ప్రణాతీతి తంటువాయః.

పటకర్తా పస్త్రో కాంస్థోప ణిషీ.

౧౮౩

పటం కరోతీతి పటకర్తా. వస్త్రేభ్యః కాంసేభ్యః ఉపజీవితం శీలమస్యేతి వస్త్రకాంస్యోపజీవీ భవేత్.

గూఢాచారా త్పులిన్దః.

౧౦౪

గూఢా జ్ఞారా ద్వైశ్యాత్ నృసాయాం జాతః పులిన్ద నామాధవేత్. పులిన్ద దేశాచారః పులిన్దః.

అరణ్య వృత్తి ర్దుష్ట మృగ సత్వ ఘాతీ.

౧౦౫

అరణ్య వృత్తిః వనభరవర్తనః దుష్టాశ్చతే పృగాః సింహవ్యాఘ్రాదయః సత్త్వాన్యన్యే ప్రాణినః తాన్ హస్తుం శీలమస్యేతి దుష్ట మృగ సత్త్వ ఘాతీ స్యాత్.

శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం పుల్కనః.

౧౦౬

శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతః పుల్కన నామా స్యాత్. పులాన్ మహతః స్పర్శనేన కతి శతయతీతి పుల్కనః.

కృతకాం వార్దాం వా సురాం హృత్వా పాచతో విక్రీణాతి.

కృతకాం పైష్టికాం గోళికాం వా సురాం వృక్షేషు తాలాదిషు భవం తాం వార్దాం వా సురాం మద్యం హృత్వాన్య స్కాదాహృత్య పాచకః తస్యాః కృతపరిపాక స్సన్ విక్రీణీత విక్రయణం కుర్యాత్.

చోర వృత్తా ద్వేళవః.

౧౦౭

చోరస్య వృత్త మన వర్తనం యస్య తస్మాత్ చోర వృత్తమన వర్తనం యస్య తస్మా చోర వృత్తాత్ జారాచ్ఛూద్రాత్ క్షత్రియాయాం తాతోవేళవ నామాస్యాత్. వేళం కాలం వహతీతి వేళవః.

జంభన సర్తన గాన కృత్యః.

౧౦౮

జంభః ప్రాప (త)రణా ద్యుపాధిం సర్తనం నాటకాది విధానేన సటసం గానం సంగీతం చ కృత్యం యచ్య (జంభ) జంభనర్తన గాన కృత్యః స్యాత్.

శూద్రా ద్వైశ్యాయాం వై దేహకః.

౧౦౯

శూద్రా ద్వైశ్యాయాం విధివజ్ఞాతః వై దేహక నామాస్యాత్. వైదేహ వివిధోపచయే వర్తమానో వై దేహకః.

కూద్రాఽస్పృశ్యః సైరప్యభోజ్యానోఽపన్యవృత్తిరజ
మహిష గోపాలస్తద్రస విక్రయా. ౧౯౧

కూద్రై రస్పృశ్యః తైః కూద్రైరభోజ్యాన్నః పన్యవృత్తిస్స చరకృత్యః
లజమహిష గోపాలః జీవనార్థ మజావి మహిష గోరక్షకః తత్తేషా మజమహిష
గవాం రసాన్ క్షీర దధి తక్రాజా నితేషాం తద్రస విక్రయా చ స్యాత్.

చౌర్యా చ్ఛుద్రికః. ౧౯౨

చౌర్యా జ్ఞౌరా చ్ఛుద్రితా వైఖ్యాయాం జాతశ్చుద్రిక వామా స్యాత్. చక్రం
సమూహం చక్రివద్భుమిం వాన్యేతి చాక్రికః.

లవణ తైల పిశ్యాక జీవీ. ౧౯౩

లవణం తైలం పిశ్యాకం తిలపిష్టం తైః జీవన మన్యేతి లవణతైల పిశ్యాక
జీవీ స్యాత్.

కూద్రా ద్రాహ్మణ్యాం చక్షాలః. ౧౯౪

కూద్రా ద్రాహ్మణ్యాం జాతశ్చుండాల నామా స్యాత్. చండాయ ఉగ్రకర్మణే
అతితి వర్యాబోధీతి చండాలః.

సీస కాళాఽఽయసాఽభరణో వర్ధ్రా బిన్ద కణః కక్షే ఝల్లరీ
యుక్తో యతస్తత సన్జిహ్వర న్సర్వ కర్మ బహిష్కృతః
పూర్వాష్టే గ్రామాదౌ వీధ్యా మన్యత్రాపిమలాన్య పకృష్య
బహిరపోహయతి. ౧౯౫

సీసం నాగం కాళాయనం కృష్ణాయః తాభ్యాం కృతాన్యాభరణాని యస్య సీస
కాళాయ సాభరణః వర్ధ్రా చర్మపట్టికయా ఆబద్ధశ్చాయం కంఠోయస్య వర్ధ్రా
బింధ కంఠః కక్షే బాహుమూలే ఝల్లరీ యుక్తః చాటుపబహున్వితః యతః
యత్ర సంచారః స్థానం తత్ర తతః సంచరన్ విహరన్ సర్వకర్మ బహిష్కృ
తః పూర్వాష్టే గ్రామం ప్రవిశ్య గ్రామాదౌ వీధ్యాం గ్రామవీధిషు చాన్యత్రాపి

గ్రామాన్తర్పహి ససమీపే (ప) దేశే మలాదీని పురీషాదీ న్యవకృష్య కూర్పాదా
గృహీత్వా బహిరహాయతి. విక్షిపేత్.

గ్రామాద్బహిర్హారే స్వజాతీయై ర్నిపనేత్. ౧౯౬

గ్రామాద్బహిః ప్రదేశే దక్షిణతో దూరే పవనా శ్రవణ మాత్రే అసమీపే
స్వజాతీయైశ్చందాలై ససహ నివనేత్.

మధ్యాహ్నోత్పరం గ్రామం న విశత్యయమ్. ౧౯౭

మధ్యాహ్న కాలాత్పరం గ్రామే నవిశతి. ప్రవేశనం న కుర్యాత్.

ప్రవిశేచ్ఛే ద్రాక్షా పద్మైః. ౧౯౮

యది విశేష్గామి మయం రాక్షా వధ్యః వధార్హః స్యాత్.

అన్యథా భృణహత్యా మహాపాపేతి. ౧౯౯

అన్యథా వధ్యానాం వధారణా ద్భృణ హత్యా మహాపాపేతి.

అన్తరాళ వ్రాత్యా శ్చ. ౨౦౦

అన్తరాళ వ్రాత్యాః చ పూర్వమేవోక్తాః నాత్ర విశేష ఇతి శేషః.

చూచుకా ద్విప్రాయాం తక్షకః. ౨౦౧

చూచుకా ద్విప్రాయాం జాతస్తక్షక నామాస్యాత్. తక్షోతి వాష్టాదికమితి తక్షకః.

అసప్తశ్లో*ర్ముల్లరీ హస్తో దారుకార స్సుపర్జరారోఽయ

స్కారః కాంస్యకారో వా. ౨౦౨

కూర్చై రస్పృశ్యః. యల్లరీ* వృక్షదనో హస్తే యస్య యల్లరీహస్తః దా...
గృహాదికం కరోతీతి దారుకారః వ్యాకృత్. స్వర్ణేన భూషణాదిరం కరోతీతి
స్వర్ణకారః. స్వర్ణరజిత భూషణాది కృత్. అయసా ఇనిత్ర లవిత్రాదీన్ కరో
తీత్యయస్కారః కాంస్యకారః లోహకారకో వా స్యాత్.

క్షత్రి యాయాం మత్స్యే బిద్ధుః. ౨౦౩

చూచు కాత్ క్షత్రియాయాం జాతో మత్స్యే బిందీ స్యాత్.

* యల్లరీ = వృక్షదనము = ఉలి, గొడ్డలి

మత్స్య బిద్ధి.

౨౦౪

మత్స్య బంధనం జాలకాదినా మత్స్యహరణ జీవన మస్యేతి మత్స్యబంధీ.
మత్స్యసాం ద్రియ విక్రయోన్య స్పృత్తిరృపేతే.

వైశ్యాయాం సాముద్రః.

౨౦౫

చూచుకొద్వైశ్యాయాం జాతః సాముద్ర నామాస్యాత్. సముద్రే వర్తమానః
సాముద్రః.

సముద్ర పణ్యజీవీ మత్స్య ఘాతీ చ స్యాత్.

౨౦౬

సముద్ర పణ్యేన నావాద్యాహృత పదార్థేన జీవన మస్యేతి సముద్ర పణ్యోపజీవీ
మత్స్యఘాతీ చ స్యాత్.

ఇతి చతుర్థః ఖణ్డః

అథ పంచదశః ఖణ్డః

అంబష్టా ద్విప్రాయాం నావికః.

౨౦౭

అంబష్టా ద్విప్రాయాం జాతో నావిక నామా స్యాత్. నా రస్యేతి నావికః.

సముద్రపణ్య మత్స్యజీవీ సముద్ర లఙ్ఘనా న్నావం
ప్లావయతి.

౨౦౮

సముద్ర పణ్య మత్స్యజీవీ భూత్వా సముద్ర లంఘనాత్ దేశాద్దేశాన్తర గమ
నార్థం జలమీన గమనాత్ నావం జల తరణార్థం దారుయానం ప్లావయతి
తావయతి.

క్షత్రియాయా మధో నాపితః.

౨౦౯

అంబష్టాత్ క్షత్రియాయాం జాతః అధోనాపితః.

నాభే రథో రోమ పప్తా చ

౨౧౦

నాభే రథో రోమ పప్తా చక్రాత్ సముద్రపణ్య మత్స్య జీవీ చ భవేత్.

మద్గో ద్విప్రాయాం వేణుకః.

౨౧౧

మద్గో ద్విప్రాయాం జాతోవేణుక నామాస్యాత్ వేణుమథాజ్జీవన మన్యేతి వేణుకః

వేణు వీణావాదీ.

౨౧౨

వేణుర్వంశ నాళః వీణా విపంచ్యాది స్తయోర్వాదః శంసన మన్యేతి వేణు వీణా వాదీ స్యాత్.

క్షత్రియా యాం కర్మకరః.

౨౧౩

మద్గో క్షత్రియాయాం జాతః కర్మకరః కర్మకరః స్యాత్. కర్మకరః (స. క) మస్తాత్కరోతీతి* కర్మకరః.

కర్మకారీ.

౨౧౪

కర్మకరం కర్తృం శీలమన్యేతి కర్మకర కారీ స్యాత్.

వై దేహకా ద్విప్రాయాం చర్మకారః.

౨౧౫

వై దేహకా ద్విప్రాయాం జాతః చర్మకార నామాస్యాత్. చర్మకః స్నేహ పాత్రాదీన్ కరోతీతి చర్మకారః.

చర్మజీవీ.

౨౧౬

చర్మ కృత్యేన జీవితుం శీలమన్యేతి చర్మజీవీ స్యాత్.

స్నృపాయాం సూచికః.

౨౧౭

వై దేహకా స్నృపాయాం సూచిక నామాస్యాత్. సూచి కర్మాన్యేతి సూచికః.

సూచీ వేధన కృత్యవాన్.

౨౧౮

సూచీ ముఖేన విద్యతే వస్త్రాదిక మితి సూచీ వేధః. తదేవ కృత్యం యస్యాస్తి సూచీవేధ కృత్యవాన్ భవేత్.

అయోగవా ద్విప్రాయాం తామ్రః.

౨౧౯

అయోగవా ద్విప్రాయాం జాతః తామ్రజీవీ నామా స్యాత్.

* కర్మకరః - కమ్మరి

తామ్ర మివి.

౨౨౦

తామ్రేణ కృత పాత్రాది విక్రయమేవ జీవన మస్యేతి తామ్రజీవీ స్యాత్.

నృపాయాం జాతః ఖనకః.

౨౨౧

అయోగవా నృపాయాం జాతః ఖనర నామా స్యాత్. ఖన్యతే భూమి మితి ఖనకః.

ఖనన జీవీ.

౨౨౨

ఖననం భూమిం గృహీత్వా జీవితం శీలమస్యేతి ఖనన జీవీ స్యాత్.

ఖనకా నృపాయా ముద్బుధకః.

౨౨౩

ఖనకా నృపాయాం జాత ఉద్బుధక నామా స్యాత్. ఉద్బుద్ధ్యతే వస్త్రాదిక మిచ్ఛుద్బుధకః.

చూద్రాఽనృపశ్శో వస్త్ర నిర్ణేజకః.

౨౨౪

చూద్రై రనృపశ్శః, వస్త్ర నిర్ణేజకః వస్త్ర జీవకః వస్త్రభౌతకః స్యాత్.

పుల్కసా ద్విప్రాయాం రజకః.

౨౨౫

పుల్కసా ద్విప్రాయాం జాతః రజకనామా స్యాత్. రంజయతి వస్త్రమితి రజకః

వస్త్రాణాం రజో నిర్ణేజకః.

౨౨౬

వస్త్రాణాం రజో మారన్యం నిర్ణేజకే ప్రజ్ఞశ్చ ఇతి రజో నిర్ణేజకః. రజస్వలాద్య స్పృశ్య వస్త్ర భౌతకః స్యాత్.

చక్షాలా ద్విప్రాయాం శ్వపచః.

౨౨౭

చక్షాలా ద్విప్రాయాం జాతః శ్వపచనామా శ్వానం వచతి భక్షణార్థమిచ్ఛవచః

చక్షాలవ చ్చిహ్నాయుక్తో నిత్యనింద్య స్సర్వకర్మ బహిష్కారో సగర్వాదౌ మలాపోహత శ్మశానే పసన్ హేయ పాత్రగ్రాహీ ప్రేతమబన్ధకం విస్మజేత్.

౨౨౮

ఆయమపి చుడాల వచ్చిహ్న యుక్తః చుడాల లక్షణాన్వితః నింద్యైర్లజ్జిత

వ్యయం నింద్యః. నిందార్హః. సర్వకర్మ బహిష్కార్యః. సగర్వాదా విత్యాది శబ్దేన గ్రామపక్కతాదిషు మలాదీనాం విషాదీనా మపొహరః అపొద్ధరణకః శ్మశానే వసన్ హేయపాత్రం అనర్హం వస్త్రాదికం గృహీతు శీలమస్యేతి హేయపాత్ర గ్రాహీభూత్వా ప్రేతమబిష్టుక మనాథం మృతకం కిమవ్యసపేక్ష్య విస్మయేత్.

పథ్యాన్వత్వా తద్యస్త్రాది స్మృహీయాత్. ౨౨౯

పథ్యాన్ పథ్యాన్ జనాన్ రాజ్ఞో నియోగా తత్ర హత్వా తస్య వస్త్ర మాది శబ్దేన కటకాంగులీయకాదీన్ తాన్ పస్త్రాదీన్ గృహీయాత్.

పరాధీనా హారో భిన్నపాత్ర భోజీ శ్వమాంస భక్షిచర్మవార వాణ వాణిజ్యకారీ స్నాత్. ౨౩౦

పరాధీనః పరాయత్తః అహారోశనం యస్య పరాధీనహారః భిన్నపాత్రే కిమూ దా భోజన మస్యేతి భిన్నపాత్ర భోజీ శ్వమాంసం భక్షితుం శీలమస్యేతి శ్వ మాంస భక్షీనా ద్వారే గృహాంకణద్వారే వాణిజ్యం పణ్య విక్రయోద్యోగస్య గృహద్వార వాణిజ్య రోవా భవేత్.

తస్మాన్నికృష్టే సుతే సముత్పన్నే పతితో నష్టో ఘోరా న్నరకాన్ప్రవీణతి. ౨౩౧

తస్మాత్కూలకాన్నికృష్టే ప్రతికృష్టే సుతే సముత్పన్నే జాలేనతి తత్పుత్రాదిః పతితః పాపీయాన్ నష్టస్సన్ ఘోరాన్ తీవ్రాన్ సరకాన్ మహారాపకాల సూత్రాదీన్ సరకాదీన్ ప్రవీణతి గచ్ఛతి.

సత్పుత్రో సరకేభ్యస్త్రాయకః పితౄనాపయిత్వా శుభాం లోకాన్ నయతి. ౨౩౨

సత్పుత్రో జాతకేచైత్ పిత్రాదీన్ సరకగతాన్ అగతాన్వా సరకేభ్యః త్రాయకో రక్షకస్సన్ పితౄనేక వింశతి సంఖ్యానన్యూంశ్చ పాపయిత్వా పునరాన్ కృత్వా శుభాన్ స్వర్గాదీన్ పుణ్యలోకాన్ నయతి ప్రావయతి.

తస్మాద్ ద్రావిహ్యణాద్యా సప్తర్షాయాం విధివత్పుత్ర
ముత్పాద యేయు రిత్యాహ భగవాన్విఖనాః.

తతస్తస్మాద్ద్రావిహ్యణాద్యా వర్ణాః సప్తర్షాయాం స్వకల జాతాయాం స్త్రీయాం
విధివత్పుం సరకేభ్యః త్రాయత ఇతి పుత్రస్తం పుత్ర ముత్పాదయే యురిత్య
నేన ప్రకారేణ స్మార్త సూత్రం విఖనా మునిః ప్రాహ. ప్రాహేతి వీహ్నా.
పరిసమాప్తౌ.

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజ్ఞీయే శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యే దశమః ప్రశ్నార్థ
వివరణే పంచమః పదలః -

శ్లో॥ మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహగ్ని చితా కృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం దశమోగతః

ఇతి పంచదశః ఖండః.

మాధవాచార్య పుత్రేణ, నృసింహగ్ని చితా, వాజపేయకృతా, కృతే,
భాష్యే, అయం, దశమః ప్రశ్నః గతః.

శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహార్చనము

క. పుస్తకే విశేషః.

అథ నిషేకాది, అథ శారీరేషు, అథాతః పాచీగ్రహణం, అథ పర్వణి
స్థానీపాకం, అథాహితాగ్నేః, అథ నిషేకాది సంస్కారాణాం, అథ మృత
సంస్కార ప్రాయశ్చిత్తం, అథ వర్ణాశ్రమ ధర్మం, అథవనస్థస్య త్రామణకం,
అథ గృహశ్రమీ, అథాతఃముషిగోత్ర ప్రవరాన్, ఇతి ఖండానామాది గ్రహణం
పేదమూలత్వ జ్ఞావనార్థం ఇతి శబ్దః ప్రశ్న పరిసమాప్తౌ. శ్రీః మోక్షరూపాః
స్వాస్తీతి? శ్రీమతీ ఉభయితి ప్రణవస్వయాతో భగవాన్ తస్మాదుత్పన్నః
దౌభేయః విఖనాః తేనా దీతా శాఖాసా చ సా తస్యాం శ్రీమదా భేయ శాఖాయాం
విఖనసా ముషితా ప్రోతే మూలగృహ్యే పరమాత్మ ప్రతిపాద్యే? వైఖానస
సూత్రే ప్రథమః ప్రశ్నః. సర్వత్రా న్యేతవ్యః. -“మాధవాచార్య పుత్రేణ”

క. పుస్తక సమాప్తిః.

మూడు భాగములుగ నున్నది

ప్రథమభాగే పత్రాణి ౧౨౭ పత్రములు. షష్ఠ ప్రశ్న సంఖ్య పేయబడినది
ద్వితీయభాగే పత్రాణి ౯౯ పత్రములు. ౭, ౮ ప్రశ్నముల సంఖ్య పేయబడినది
౩౭ పత్రములు ౯ ప్రశ్న సంఖ్య పేయబడినది.

తృతీయభాగే పత్రాణి ౩౫ పత్రములు ౧౦ ప్రశ్నము.

విద్యా నిలయే స్థితా మాతృకా. క. సంజ్ఞితా - ఆంధ్ర విహి.
౧౨౮ పత్రము నుంచి పై గ్రంథములో ౧౬౯ పత్రము వరకు
భట్ట భాస్కరీయం గు|| యు|| ప్రశ్న భాష్యం వ్రాయబడినది.

ఖ పుస్తకే విశేషః.

శ్రీ కుసుమరీ పీఠనారాయణాయనమః. శ్రీ పేంకటేశాయ నమః

యాదృశం పుస్తకం దృష్ట్వా తాదృశం లిఖితం మయా
అబద్ధం వా సుబద్ధం వా మమదోషో న విద్యతే.
అక్షరం యత్పరి భ్రష్టం మాత్రాహీనం తు యదృపేత్.
క్షంతు మర్హథ విద్వాంసః కన్యనాన్తి వ్యతిక్రమః.
కథకృత మవరాధం క్షంతు మర్హన్తి సంతః
శ్రీ అచ్యుతానన్త గోవిందాయ నమః.

శోభకృన్నామ సంవత్సర శ్రావణ శుద్ధ దశమీ నాడు
శ్రీ వైఖానస సూత్ర భాష్యం పుస్తకం ముగిసెను.
కోనప్ప వ్రాసిన పుస్తకం. శ్రీమద్విఖనసే నమః.

245 పత్రములుగల గ్రంథాక్షరి పుస్తకం ఛర్మపరం నుండి లేచినది.
దీనిలో మొదటి 31 పత్రములు లేపు.

గ పుస్తకే విశేషః.

హరిః ఓం శుభమస్తు. శ్రీమద్విఖనసే గురవే నమః.
శ్రీ కరిరాజ వరదాయ నమః. శ్రీ కమల పల్లె నమః.

యాదృశం పుస్తకం దృష్ట్వా తాదృశం లిఖితం మయా

అబద్ధం వా సుబద్ధం వా మమదోషో న విద్యతే.

అక్షరం యత్పరిధ్రష్టం మాత్రాహీనం తు యదృశేత్.

క్షంతు మర్హథ విద్వాంసః కన్యనాస్తి వ్యతిక్రమః.

గోపాలకృష్ణన్ స్వహస్త లిఖితమ్.

శకాబ్దిః ౧౬౫౩ కల్కిబ్దిః ౪౮౩౨ ఉపరి విరోధి కృన్నామ సంవత్సరే దక్షిణాయనే మార్గశీర్ష మాసే కృష్ణవక్షే దతుర్దశ్యాం తిథౌ జ్యేష్ఠా నక్షత్రే చోళ మండలాఖ్యే శ్రీ ముష్ణక్షేత్రస్య వపుమ దిగ్భాగే ఫాలాఖ్య గ్రామ నివాసినో భార్గవ గోత్రస్య శ్రీ వైఖానన సూత్రిణో వరదరాజ శర్మణః పుత్రేణ ధీమతా గోపాలకృష్ణాధిదానేన శ్రీ కరీరాజ వరదస్వామి సన్నిదౌ ఉదం వైఖానన సూత్ర భాష్యం లిఖితమ్. శ్రీమద్విరోధి కృద్వరే చావర్కే షోడశే దినే గురువారే చతుర్దశ్యా మైంద్రభే కృష్ణవక్షతే, వృషే లగ్నే చ మధ్యాహ్నా దక్షిణౌ కుభ యోగతే, చోళోర్వాంశం భాస్కరక్షేత్రే శ్రీ ముష్ణస్థల పశ్చిమే, ఫాలనా మపురే దివ్యే కరింద్ర వరదస్యతు, సన్నిదౌ రంగభూపాల మండపే ద్వార దక్షిణే, శ్రీమద్భార్గవ గోత్రస్య వైఖానన మహాత్మనః. వరదాచార్య పుత్రేణ గోపాల కృష్ణ ధీమతా. వైఖాననస్య సూత్రస్య భార సంచర్పనీయమ్ .వాజపేయమిదం భాష్యం సమ్యగ్నిఖ్య ప్రపూరితమ్.

కరియ వరదరాజం కంజజా భూమి నాథమ్

వరమ పురుష వర్యం ఫాలభూమి నిత్యవాసమ్

విధి శివ సురపూజ్యం విష్ణుమాద్యస్తవర్జమ్

అభయ కటికహస్తం చాబ్ది చక్రాస్య మీదే.

శ్రీ కరీరాజ వరదాయ నమః. శ్రీ కమలవల్ల్యై నమః శ్రీ గోదాదేవ్యై నమః

శ్రీ గోపాలకృష్ణాయ నమః. శ్రీ విఘ్నన గురవే నమః.

గోపాలకృష్ణన్ స్వహస్త లిఖితమ్.

గ. పుస్తకము నామక్కల్ తేర్ ముట్టి శేషయ్యంగార్ వారి వద్దనుండి

పుత్రి వ్రాసుకొనుటకై తేబడినది. 264 పత్రములు గ్రంథాక్షరలిపి.

ప్రతివ్రాత ఆశ్వియుజ శు. ౧౦ ముగళవారం 4-9-38 దినమున ఆరంభింపబడి

బహుధాన్య వర్షం పుష్య బ॥ 30 శుక్రవారం 20-1-39 పూర్తి చేయబడినది.

ఆరంభే

కన్యార్క వర్జితౌ దక్షిణాయనే, సారివారే త్రయో లగ్నేత్రి పంచవివసేనతి
వై వానసాఖ్య సూత్రస్య భాష్యం శ్రీ వాజపేయీమ్.
లిఖితుం ల్లహముద్యుక్తో గోపాలకృష్ణ నమవాన్.
శ్రీ కరిరాజ వరదాయ నమః.

అథ నిషేకాది, అథ శారీరేషు, అథాతః పాణిగ్రహణం. అథ పర్వణి.
స్థానీపాకం, అథాహితాగ్నేః, అథనిషేకాది సంస్కారాణాం, అథ మృత సంస్థార
ప్రాయశ్చిత్తం అథ పర్వాశ్రమ ధర్మం, అథ వనస్థస్య శ్రామణకం, అథ గృహ
శ్రమ, అథాత ఋషిగోత్ర ప్రవరాన్, ఇతి ఖండానాం గ్రహణం వేదిమూల
జ్ఞాపనార్థం. ఇతి శబ్దః ప్రశ్న పరిసమాప్తా.

శ్రీః మోక్ష రూపో స్యా మస్తీతి శ్రీమతీ. ఉభయితి ప్రజ్ఞాపస్య రూపో
భగవాన్ తస్మాదుత్పన్నః భావేయః విభనాః తేనాధీతా శాఖా భావేయ శాఖాసా చ
సా తస్మాం శ్రీమదాభేయ శాఖాయాం-విభనసా ఋషిణా పోతై మూలగృహ్య
పరమాత్మ ప్రతిపాద్యే వై వానస సూత్రే ప్రథమః ప్రశ్నః. స్వత్రాన్వయీ

ఇతి శ్రీ వాజపేయ యజ్ఞీయే శ్రీ వై వానస సూత్ర భాష్యే చళమ ప్రహ్లాద
వివరణే పంచమః పటలః

ఇతి పంచదశః ఖంధః

మాధవాచార్య పుత్రేణ నృసింహగ్ని చితాకృతే
వాజపేయ కృతా భాష్యే ప్రశ్నోయం దశమోగతః.

అస్యాన్వయః - మాధవాచార్య పుత్రేణ, నృసింహగ్ని చితా, వాజపేయ కృతా,
కృతే భాష్యే, ఆయం, దశమః, ప్రశ్నః, గతః
వాజపేయ కృత శబ్దః. తస్య తృతీయా విభక్తిః.

శ్రీః శ్రీః శ్రీః

ఇతి

ధర్మ సూత్రం సంపూర్ణమ్.

శ్రీ వైఖానస కల్పసూత్రే ప్రవర సూత్రమ్

ఏకాదశ ప్రశ్న ప్రారంభః.

(ప్రవర సూత్ర ముద్రణయందు గ్రంథాక్షరీ ప్రతియు తెలుగు ప్రతియు ఆధారముగా గ్రహించినందువలన రెంటికిని పాత భేదములు బలీయముగా ఉన్నందున రెంటిని పాఠాంతరములుగా గ్రహించి ముద్రించినాము. చదువరులు ఈ సాహసకృత్యమును మన్నింతురుగాక !)

౧

ఆథ ఋషిగోత్ర ప్రవరాన్వ్యాఖ్యాస్యామః

౧

విశ్వామిత్ర జమదగ్ని ధర్వాణ్య గౌత మాత్రి వశిష్ఠ కాశ్యపానాం సప్తరీణా మగస్త్య స్యాపి యదవత్యం గోత్రం తస్మిన్ గోత్రే వరాణా మృషీణాం ప్రవరాణాం ప్రవరః

౨

ప్రవరకాలే యజమానస్య ప్రవరం యథోక్తం హోతాధ్వర్యుశ్చ శంసతి తేషాం విశ్వామిత్ర కౌళికానాం త్ర్యాగ్నేయః ప్రవరో భవతి. వైశ్వామిత్ర దైవరాత ఔదలేతి (దేవలేతి) హోతా ఉదల (దేవల) వద్దేవరాతవ

౩

ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః

౪

రాకత్యకానాం [రాక్షకాణాం] త్ర్యాగ్నేయః వైశ్వామిత్ర రాకత్య [రాక్షక] రైవణేతి హోతా. రేవణవత్ రాకత్య [రాక్షక] వత్ విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః

౫

వైశ్వామిత్ర దైవశ్రవన దైవత రసానాం త్ర్యాగ్నేయః. వైశ్వామిత్ర దైవ శ్రవన దైవతరసేతి హోతా. దేవతరసవద్దేవ శ్రవన వత్స్విశ్వామిత్రవ దిత్యధ్వర్యుః

౬

లోహితానాం త్ర్యాగ్నేయః వైశ్వామిత్రాఽఽష్టక లోహితేతి హోతా.

లోహితవదష్టకవ స్విశ్వామిత్రవ దిత్యధ్వర్యుః

౭

అజ్యా [జా] నాం త్ర్యాగ్నేయః. వైశ్వామిత్ర మాధుచ్ఛన్దా [జే] భ్యాజ్యే తిహోతా ఆభ్యాజ్య [అజ] వస్త్రిచ్ఛన్దవ ద్విశ్వామిత్రవ దిత్యధ్వర్యుః

౮

కాతానాం త్ర్యాగ్నేయః వైశ్వామిత్ర కాతాక్షీలేతి హోతా. అక్షీలవ త్కృతకవ

ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః

౯

అఘమర్షణ కౌళికానాం త్ర్యాగ్నేయః. వైశ్వామిత్రాఘమర్షణ కౌళికేతి హోతా.

కుళికవదఘమర్షణవ ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః

౧౦

ఇంద్ర కౌశికానాం త్ర్యాక్షయః. వైశ్వామిత్రైస్స కౌశికేతి హోతా.

కుశికవదిస్సౌవ ద్విశ్వామిత్రవదిత్యధ్వర్యుః

౧౧

పౌరాణాం ద్వాక్షయః. వైశ్వామిత్ర పౌరాణేతి హోతా. పురా[పుర]ణవ

ద్విశ్వామిత్ర వదిత్యధ్వర్యుః

౧౨

ఇతి ప్రథమః ఖణ्डః

౨

భార్గవ జామదగ్న్య వత్సా (తస్య) నాం పంచాక్షేయ స్సప్తాక్షేయో వా. భార్గవ చ్యావనా ప్నవానౌర్వ వైదలే (జామదగ్న్య) తిహోతా. భార్గవ చ్యావన జామదగ్న్య వత్సా (తస్య) ప్నవా నౌర్వ వైదలేతివా. విదల (జమదగ్ని) వ దూర్వవదప్నవానవచ్చ్యవనవద్భుగు వదిత్యధ్వర్యుః విదలవదూర్వవదప్నవాన వద్వత్సవజ్జమదగ్నివచ్చ్యవన వద్భుగువ దీతివా. ౧౩ అర్చి షేణానాం పంచాక్షేయః భార్గవ చ్యావనప్నవా నైంద్రా ర్చి షేణేతి (అర్చి షేణానూపేతి) హోతా. అర్చి షేణ (అనూవవదర్చి షేణ) వదింద్రవదప్నవాన వచ్చ్యవన వద్భుగువ దిత్యధ్వర్యుః.

౪౪

యాస్కానాం త్ర్యాక్షేయః భార్గవవై త(స)హవ్యసా వేత(ద)నేతిహోతా సవేత (ద) స వద్వీత(స)హ వ్యవద్భుగు వదిత్యధ్వర్యుః

౧౫

(మిత్రయువానాం) భృగూణాం త్ర్యాక్షేయః భార్గవ వాధ్యా(ధ్వ)శ్వ దైవ దానేతి హోతా. దేవదాసవద్వాధ్య(ధ్వ)శ్వవద్భుగువదిత్యధ్వర్యుః ౧౬ వైశ్యానాం త్ర్యాక్షేయః భార్గవ వైశ్య పార్థేతి హోతా. పృథువద్వేనవ ద్భుగువ దిత్యధ్వర్యుః ౧౭. శానకానామేరాక్షేయ శ్శానకేతి హోతా.

కునకవదిత్యధ్వర్యుః ౧౮. గార్తన (ర్తన) మదానామేరాక్షేయః

గార్తన(ర్తన) మదేతి హోతా. గృత(ర్తన) మదవదిత్యధ్వర్యుః ౧౯

ఇతి ద్వితీయః ఖణ्डః

3

భరద్వాజానాం త్ర్యాక్షేయః ఆగ్నిరస ద్భార్తస్సత్య భరద్వాజేతి హోతా.

భరద్వాజ వద్భుహస్సతి వద్గర్హివదిత్యధ్వర్యుః

౨౦

రొకదానాం (ఋజ్ఞానం) పంచార్షేయః. ఆగ్నేరస బార్హస్పత్య భారద్వాజ
వాదన (వాదన) మాతవచనేతి హోతా. మతవచనవ ద్వద(స్త)న వద్భర
ద్వాజవ ద్భూహస్పతివదగ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౦

గార్గ్యాణాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస త్రైస్య గర్గ్యేతి హోతా. గర్గవచ్చిన
వదగ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౧. విష్ణు వృద్ధానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస
పౌరుకు త్స(త్స్య) త్రాస దస్యేతిహోతా. త్రసదస్యవత్పురుకు త్సవదగ్గి
రోవ దిత్యధ్వర్యుః ౨౨. కణ్వానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరసాఙ్గమీధ

కాజ్యేతి హోతా. కణ్వవదఙ్గమీధవదగ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౩

హరీతానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరసాంబరీష యౌవనాశ్వేతి హోతా. యువనా
శ్వవదంబరీషవదగ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౪

సాంకృత్యానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస గౌరు వీత సాంకృత్యేతి హోతా.

సంకృతి వద్గురు వీతవదగ్గిరోవ దిత్యధ్వర్యుః. ౨౫

రాధీతరాణాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస పై రూప రాధీతరేతిహోతా. రధీతరవ
ద్విరూపవదగ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౬

మౌద్గల్యానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస ధార్మ్యా (భార్మ్యా) శ్వ మౌద్గలేతి
హోతా ముద్గలవ ద్ధర్మ్యా (ద్భర్మ్యా) శ్వవదగ్గిరో వదిత్యధ్వర్యుః ౨౭

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

౪

ఆగ్నేరస గౌతమానాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరసాయస్య గౌతమేతి హోతా.
గౌతమవదయాస్యవదగ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౮

శారద్వస్తా(తా)నాం త్ర్యార్షేయః ఆగ్నేరస గౌతమ శారద్వస్తే (తే)
తిహోతా శరద్వస్త (త్) వద్గౌతమ వదగ్గిరోవదిత్యధ్వర్యుః ౨౯

కౌమణ్డ గౌతమానాం పంచార్షేయః అంగిరసాచధ్య కాశీవత గౌతమ
కౌమణ్డేతిహోతా, కుమండవ ద్గౌతమ వత్క-శీవత వదుచధ్యవదంగిరో
వదిత్యధ్వర్యుః ౩౦. దీర్ఘ తమానాం పంచార్షేయః ఆగ్నేరసాచధ్యకాశీవత

గౌతమ దైర్ఘ్యతమేతి హోతా. దీర్ఘతమవద్గౌతమవ త్కఞ్చీవతవదుచధ్య
వదంగిరోవదిత్యధ్యర్థ్యః ౩౨.

కారేణుపాలానాం త్ర్యాన్నేయః
అజ్గిరసగౌతమ కారేణుపాలవద్గౌతమవదంగిరోవది
త్యధ్యర్థ్యః. ౩౩. ఔశనస గౌతమానాం త్ర్యాన్నేయః అంగిరసౌశనస
గౌతమేతి హోతా. గౌతమవదు శనసవదంగిరో వదిత్యధ్యర్థ్యః ౩౪

వామదేవానాం త్ర్యాన్నేయః అంగిరసగౌతమ వామదేవేతిహోతా. వామదేవ
వద్గౌతమవదంగిరో వదిత్యధ్యర్థ్యః ౩౫

ఇతి చతుర్థః ఖణ्डః

౫

అత్రేయానాం త్ర్యాన్నేయః అత్రేయార్చనానస శ్యావాశ్వేతిహోతా
శ్యావాశ్వవదర్చనానసవద త్రివదిత్యధ్యర్థ్యః ౩౬

వాగ్నూ[వదు]తకానాం త్ర్యాన్నేయః అత్రేయార్చనానసవాగ్నూ[దు]త
కేతిహోతా వాగ్నూ[వదు]తక వదర్చనానసవది[వ ది]త్యధ్యర్థ్యః ౩౭

గా విష్ణిరాణాం త్ర్యాన్నేయః అత్రేయార్చనానస గావిష్ణిరేతి హోతా
గావిష్ణిరవదర్చనానసవదత్రి వదిత్యధ్యర్థ్యః. ౩౮

వామదేవానాం త్ర్యాన్నేయః అత్రేయార్చనానస వామదేవేతి హోతా.
వామదేవ వదర్చనానసవదత్రివదిత్యధ్యర్థ్యః ౩౯

పా[పూ]ర్వాతి ధీ[ధ్యా]నాం త్ర్యాన్నేయః అత్రేయార్చనానస పార్వాతిదే
[ధ్యే]తి హోతా. పూర్వాతిధివదర్చనానస వదత్రివ దిత్త్యధ్యర్థ్యః ౪౦

ఇతి పంచమః ఖణ्डః

౬

పారాశర్యాణాం త్ర్యాన్నేయః వాశిష్ఠశాక్త్య పారాశర్యేతి హోతా.

పారాశరవచ్చక్తి వద్వాశిష్ఠ వదిత్యధ్యర్థ్యః ౪౧

వాశిష్ఠానామేకాన్నేయః వాశిష్ఠేతి హోతా. వాశిష్ఠవదిత్యధ్యర్థ్యః ౪౨

కౌణ్డిన్యానాం త్ర్యాక్షేయః వాశిష్ఠ మైత్రావరుణ కౌణ్డిన్యేతిహాతా.

కుణ్డిన వన్మిత్రావరుణ వద్వశిష్ఠవ దిత్యధ్వర్యుః ౪౩

రోపమత్యపానాం త్ర్యాక్షేయః వాశిష్ఠైన్ద్ర ప్రమద రోపమత్యపేతి హాతా.

రోపమత్యపవ దిన్ద్ర ప్రమదవద్వశిష్ఠవదిత్యధ్వర్యుః. [ఔపమవ్యవానాం

త్ర్యాక్షేయః వాశిష్ఠైన్ద్ర ప్రమద భారద్వసవేతి హాతా. భరద్వసవదిన్ద్ర

ప్రమదవద్వశిష్ఠవదిత్యధ్వర్యుః] ౪౪

ఇతి షష్ఠః ఖण्डః

౭

[నిద్రువ] కాశ్యపానాం త్ర్యాక్షేయః కాశ్యపావత్సార నైద్రువేతిహాతా.

నిద్రువ వదవత్సారవత్కాశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః ౪౫

రై[భ]పాణాం త్ర్యాక్షేయః కాశ్యపావత్సార రై[భ]పేతి హాతా.

రే[భ]పవ[దవ]త్సార వత్కాశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః ౪౬

శాణ్డిల్యానాం త్ర్యాక్షేయః కాశ్యపావత్సార శాణ్డిల్యేతి హాతా. శణ్డిలవదవ

త్సారవత్కాశ్యపదిత్యధ్వర్యుః శాణ్డిల్యావత్సారకాశ్యపేతివా. కశ్యపవద

వత్సారవచ్చణ్డిలవదిత్యధ్వర్యుః. ౪౭

దైవలానాం త్ర్యాక్షేయః కాశ్యపాసిత దైవతేతి హాతా. దేవలవదసిత

వత్కాశ్యపవదిత్యధ్వర్యుః.

శాణ్డిలాసిత దైవలేతి[వా]హాతా దేవలవదసితవచ్చణ్డిలవదిత్యధ్వర్యుః

దైవలావత్సారకాశ్యపేతివా కశ్యపవదవత్సార వద్దేవలవదిత్యధ్వర్యుః.

అసితావత్సార కాశ్యపేతివా కశ్యపవదవత్సారవదసిత వదిత్యధ్వర్యుః. ౪౮

లాగాడికాశ్యపానాం త్ర్యాక్షేయః అహర్వాశిష్ఠాః నక్రం కాశ్యపాస్తేషాం

వాశిష్ఠకాశ్యపైర్వివాహో నస్యాత్. కాశ్యపావత్సార వాశిష్ఠేతిహాతా.

వాశిష్ఠవదవత్సారవత్కాశ్యప వదిత్యధ్వర్యుః ౪౯

ఇతి సప్తమః ఖण्डః

[అగస్తానాం] ఇద్మవాహనాం త్ర్యాక్షేయః అగస్త్య దార్ద్యచ్యుతై
 ధృవాహేతిహోతా. ఇద్మవాహవద్ధృఢ చ్యుతవదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౦
 సాంభవాహానాం త్ర్యాక్షేయ అగస్త్య దార్ద్యచ్యుత సాంభవాహేతి
 హోతా. సాంభవాహవద్ధృఢ చ్యుత వదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౧

యాజ్ఞవాహానాం త్ర్యాక్షేయ అగస్త్య దార్ద్యచ్యుత యాజ్ఞవాహేతి
 హోతా. యజ్ఞవాహవద్ధృఢచ్యుత వదగస్త్యవదిత్యధ్వర్యుః ౫౨

సౌమవాహనాం త్ర్యాక్షేయః ప్రవరో భవత్యాగస్త్య దార్ద్య చ్యుత సౌమ
 వాహేతి హోతా. సౌమవాహవద్ధృఢచ్యుత వదగస్త్య వదిత్యధ్వర్యుః ౫౩
 శతశతి విశ్వామిత్రాద్యా నామష్టానా మృషీణా మేకగోత్రోఽన్నా
 బ్రహ్మర్షయ ససమాన ఋషయో భవన్తి. ౫౪

విప్రాణాం సమాన ఋషిగోత్ర కన్యా వివాహః ప్రతిషిధ్యతే ౫౫
 బ్రహ్మర్షి వంశ్యానాం బ్రహ్మణానా మార్షేయ గోత్ర స్మృతిర్నాన్యేషాం. ౫౬

యస్మాత్ కింగోత్రోను(సౌమ్యా)సోమాసీతి సత్యకామబ్రాహ్మణం. ౫౭
 జ్ఞాతుర్గతమే చ్ఛాయా చాందోగ్య శృతిః ౫౮
 తనూన పాదానాం కేషాంచిత్ క్షత్రియాణాం త్ర్యాక్షేయః ప్రవరో భవతి.
 మానవై ద (శ) పౌరూరవసేతిహోతా. పురూరవసవది ద [రా]
 వన్మను వదిత్య ధ్వర్యుః ౫౯

కేషాంచిద్వైశ్యానాం త్ర్యాక్షేయః ప్రవరో భవతి. బాలస్థన వాత్సప్రీతి
 మాంకిశేతిహోతా. మంకిశవ ద్వత్సప్రీతి వద్బలస్థన వదిత్యధ్వర్యుః ౬౦
 తానూనపాదాన్యేషాం సర్వేషాం. క్షత్రియాణాం వైశ్యానాంచ
 పురోహిత గోత్ర ప్రవరః ప్రవరో భవతి. ఇత్యాహ భగవాన్విభవాః.

సాధు పద పట్టికా

పంక్తి గణనమునందు సూత్ర భాష్యమ్ ప్ర. ఖం. అను పంక్తి నుంచి తెక్కించుకొనవలయును. గ్రంథ భాషాశ్యమును గుర్తించి సాధు పదములను మాత్రమే వ్రాయుచున్నాము. పదువరులా మన్నించి ముందుగా దిద్దుబాట్లు చూచుకొని పరింపవలసినదిగా ప్రార్థన.

పుట పంక్తి	సాధుపదమ్	పుట-పంక్తి	సాధుపదమ్
4	20 మక్షికాక్రిమి	12	స్వకులదవ
	23 శిథిల్యాది	23	7 జుమ్మకాయ
5	6 వరాహ శ్వ	24	13 తర్జణే
	9 స్థండిలా	25	17 గలితా
	22 ఉర్బుధ్య	26	10 స్థలన
6	15 మిన్దాహుతిం		16 మువనయనాగ్ని
	17 ప్రాయశ్చిత్తం	31	2 కస్యాపీనో
7	7 వద్దోమం	32	26 గాంధర్వేణ
8	8 వనార్ధమన్యం	37	10 పతితే
9	11 వద్దోమం		13 హత్యాద్యైరితి
	18 వృద్ధ		14 భ్రాతృ
	19 వద్దోమం	38	10 మధ్యమావ్యాః
	23 భోజనార్ధ	30	13 ప్రాతర్హోమే
10	16 రా న్దీముఖం		18 ప్రాతర్హోమే
11	3 సంకల్ప్య		20 సాయమాహూతి
	5 బస్థయేత్	40	6 దొరక
12	2 గర్భం	41	15 సంగృహ్య
14	8 వేదస్యాధ్యయన		15 స్రువ్యమాజ్యం
	24 సముత్పన్నై		22 అయాశ్చాగ్నేఽనీతి
15	14 కుద్వ్యర్థం	42	6 శ్చతస్రో
18	27 మధ్యందినే		11 ప్రాయశ్చిత్తీయాం
19	25 అదితేన్వ		12 సూర్యోదయః యస్యాప్తాం
21	22 అపతితః కుద్ధత్వా	43	18 ద్వాదశాహో
22	7 దుర్భిజ్జడ్యై	48	20 కరోతి

పుట పంక్తి సాధుపదమ్

- 49 6 చతుర్థ్యాం
14 తిష్ఠంతీతి
18 సంస్థానాం
51 3 పాదకృచ్చి
52 7 పర్వాభ్యాం
21 దిత్యత్రాపి
25 పిణి పితృ
56 4 శరీరస్య
57 7 వీర్యేణ
20 సువర్ణం
58 9 ద్విజాతీ
15 నారాయణాభ్యా
59 18 యాగ్నేరర్థమితి
60 28 కనీయసి
63 21 వేష్టగే
67 12 ప్రేతకయోః
22 బ్రాహ్మణాద్యైః
68 3 స్తదస్యేతి దంష్ట్రీ
20 మస్పృశన్
25 కఠోతీత్యత్ర
71 11 పంచమే
14 పంచమమాస
72 8 పరస్మైవా
75 22 కుక్కుటాద్యైః
76 6 దద్యాత్
26 ఉత్తైవశిష్టాన్
78 11 పిండదానం
82 3 నాష్టకాం

పుట పంక్తి సాధుపదమ్

- 84 12, 13 పంక్తుల మధ్య
ధర్మసూత్ర ప్రారంభః
అని ఉండనలయును.
85 16 రాజన్యః కృతః
86 23 హలేన
87 5 సన్నాసౌ
90 25 బ్రూయాన్నోపరేత
91 3 గురువ
10 తర్హ్యేతే
18 మేతేషా
92 21 గార్హస్థ్యం తదనుసర
94 10 సంగృహ్య
20 పిండాం
95 27 బాలవృద్ధాన్
97 24 నీరుజం : రోగములులేనివి
సునర్థం : బాగుగా
అటవగలిగినది
100 5 గృహ్యాయుజ్ఞ
10 లక్షితైః
13 ఉజ్ఞానాం
14 తాముజ్ఞ
15 మాహృతోచ్చ
21 ఉజ్ఞవృత్తి
105 5 ఛానీచేదనాహి
26 కంకు : కొట్టచాన్యభేదము
106 15 పునరుజ్ఞ
108 20 ఈ పంక్తినుండి చాలసాన్ని
ఏషాంతే అనియున్న ప్రతి

పుట పంక్తి సాధుపదమ్

- సారియు యేషాంతే అని
దిదుకోవలయును. 2వ
పేజీ వరకు యిదేమాదిరి
- 116 2 చిత్వా
117 4 చేదనం
120 23 ప్రచోదితః
122 5 త్విదాయాః పృష్ఠతః
123 3 విద్యుక్త
18 పింగళయా పూర్య
124 9 పృథివీ
12 మరుతః
125 4 స్యాదితి
24 వర్యంతం
25 స్యాదిత్యేత
126 15 నిభాననమ్
19 స్తప్రొదన
22 ముఖ్యాన్యేతాని
23 విదిద్దస్య-యమాది
131 2 రశితిశ్చతుః
133 17 స్థానాత్ స్థానా న్వరం
23 చిత్తవ్యాపి వద్దృఢ
135 23 చేత్పుథివీ
136 4 వాయుజిద్యోమ
9 ద్వాదశయామాధ్యానం
13 న పశ్యతి
23 ద్యేయమద్యేయం
137 5 ఏకార్థాః
140 11 దారాస్సంతీతి
14 సంతీత్యేకే
147 6 నేత్రే
149 2 మస్తరపహిష్ఠం

పుట-పంక్తి సాధుపదమ్

- 151 19 పరిపాతి
20 పరిమాతస్యైకాం
28 లో కుల్పం : త్రాడు అని
ప్రాసుకొనవలయును.
- 152 19 సన్న్యాసాశ్రమ
154 25 చేర
156 10 మృద్గహణ్యో
158 14 విశేషంచ
18 వృత్వా
161 15 సంరక్షణాద్యాం
162 5 పుష్పైర్వా
22 శ్రోతోక్తేః
26 మంత్రైః
163 6 భూర్భువః
8 సభ్యావ సద్భ్యా
10 సభ్యాగ్న్యాయతనే
18 భిక్షువదగ్నౌ
20 సజ్జు
164 16 (సన్న్యాసి)
23 భార్యాం
166 8 కృపయా
13 మృద్గహణీం
167 16 సతిలైః
168 8 క్రమేణ కృత్వా
4 దత్త్వా-స్వగృహ్యోక్త
10 త్రిదండం
171 8 పౌరమాప్యాం వా
172 2 సువస్పన్వీస్తం -
త్రిదంపాం
- 173 20 హృతిభిస్త్వి
174 9 కృతోవ్యర్థవం

పుట-పంక్తి సాధువదమ్

- 174 26 ఇత్యుచం
 176 5 యేనసః
 19 సన్న్యసనాదేవ-విద్విజ
 27 ఊర్మయః
 177 3 ఇత్యధ్యాహరః
 5 కృత్వోక్తుః
 26 సంగృహ్య
 178 3 ద్విర్విరుదే
 14 నిషేధార్థ
 180 3 క్షత్రియః
 7 పుత్రేన
 13 మూర్ధ్యాకాశే
 21 ప్రోక్ష్యతి
 181 17 శ్రీనేకం వా
 182 18 సమముకుళితా
 183 7 నిషణ్ణామ్
 184 16 స్వస్యవామేన
 187 3 ప్రతిప్రణేతారం
 188 14 వరాహాల్లిడ్య
 189 11 రాషదార్థ్యః
 12 ప్రాయత్య
 190 23 సమీపేన
 191 14వ పంక్తి తరువాత హెడ్డింగు
 ప్రతవిసర్గకాలః, విధిశ్చ
 192 5 మచీత్యాస్తే
 12 పంక్తి తర్వాత హెడ్డింగు
 మాధ్యాహ్నిక స్నానాదిః
 20 అభేదతైర్మనైః
 21 ఇతి మంత్రేణ
 196 11 తమనాతురో

పుట-పంక్తి సాధువదమ్

- 19 వాసిత్వాచతుర్రోష
 197 12 స్నమనిస్త
 22 స్నిష్ఠస్థ
 198 11 అంజలి
 12 అంజలి
 20 మకుచ్యాశౌచి
 200 15 స్పృష్టం - స్పృష్టం
 17 స్పృష్టం
 18 హద్రానులోమానా
 19 బ్రాహ్మణానామస్థం
 205 2 పహిన్సర్వన
 206 22 రేతశ్చేష్ఠో
 208 10 రేతశ్చేష్ఠో
 210 11 సఙ్గోధ్యాని
 211 3 లవణగుఢ
 12 శ్రీపరైః
 212 7 వారి జలం శుద్ధమపిచా
 గోతృప్రకరమపిచా
 గోతృప్రకరం
 216 7 చ్చురనార్థం
 18 అనగ్ని
 223 18 సంవీక్ష్య
 22 సన్నాసనస్య-సన్నాసనీ
 224 11 అనాహితాగ్నాః
 225 17 మంత్రావృత్తయై
 230 8 క్షయాప్రత్యేకం
 11 గోదానాచ్ఛుద్యతే
 14 దానాచ్ఛుద్యతి
 16 శుద్ధ్యతి
 232 4 మిత్యాదివిర్మనైః
 13 శుద్ధ్యతి

పుట-పంక్తి సాధుపదమ్

- 232 20 శత్రుంభ్యాకస్య
236 8 ప్రాప్త్యర్థమస్మి
20 మిత్యాద్యైః
237 13 భరణపాద్యా
18 దామోదరానైః
23 విష్ణోర్ముక్తాద్యైః
24 విష్ణోర్ముక్తమితి
238 5 మాషోదనం
239 16 తిలం
242 14 భవేయుః
243 5 శుద్ధక్షత్రియః
244 6 వైశ్యాం
8 మణికారస్తవ్యుతిః
15 చంద్రరణం
22 త్వద్యాం
245 20 రాజస్సైనాపత్యం
22 అశ్వహస్తి
24 ఆధోరణః = మావటివాడు
246 21 త్రిమాసం
247 24 భాగాహార
253 10 కార్యకరణం
15 లవణాక్రీరవిక్రేతా
255 7 చోర్యాచ్ఛక్రికః
16 పర్వోబన్ధ
25 గావ్రాయవలయును.
వర్ధి «ప్రీ» = టంగువారు,
యల్లరి = పెద్దదోలు,

పుట-పంక్తి సాధుపదమ్

- పటహము = తప్పెట,
చాటు = ప్రియమైనమాట
ముఖస్తుతి
259 11 మిత్యుద్బంధకః
25 గా పుల్లసుడు = బోయవాడు
మాలవాడు
260 10 మాంసభక్షే గృహద్వార
వాణిజ్యకః స్యాత్
22 శుభాన్ లోకా
11 ప్రశ్న
2లో 11 దితివా
3 15 త్రాదేయః - మోదలేతి
16 ముద్గలివద్ధర్యా
19 వదిత్యధ్వర్యుః
4 3 ఆజీరస
12 నానసవద్రతివది
18 దర్శనానసవ
5 2 కుణిస
12 శండిలవదస
13 శ్యవవదిత్యధ్వర్యుః
14 వత్సారవచ్చుండిల
17 వచ్చుండిలవ
6 1 ఇధ్మవాహనం
2 వద్మథమ్యత
9 శంసితవిశ్వా
12 బ్రాహ్మణానా